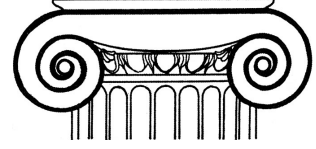

EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

ARKEOLOJİ DERGİSİ

XXVI (2021/1)

ISSN 1300 – 5685

**EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI**

**ARKEOLOJİ DERGİSİ
XXVI (2021)**

© 2021 İzmir/Türkiye
ISSN 1300 – 5685

Sahibi: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Dekan Prof. Dr. Yusuf Ayönü
Sorumlu Müdürü: E.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü adına Prof. Dr. Eşref Abay

**EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
ARKEOLOJİ DERGİSİ
XXVI (2021)**

© 2021 İzmir/Türkiye
ISSN 1300 – 5685

Sahibi: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Dekan Prof. Dr. Yusuf Ayönü
Sorumlu Müdürü: E.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü adına Prof. Dr. Eşref Abay
ARKEOLOJİ DERGİSİ hakemlidir. Nisan ve Ekim ayında olmak üzere yılda iki kez basılmaktadır.
TÜBİTAK/ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında ve EBSCO Art & Architecture Ultimate’te
taranmaktadır.

Published twice a year in April and October.

EGE ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ’nin izni olmadan ARKEOLOJİ DERGİSİ’nin
hiçbir bölümü kopya edilemez. Alıntı yapılması durumunda referans gösterilmelidir.
Yazıların yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

It is not allowed to copy any section of ARKEOLOJİ DERGİSİ without the permit of
EGE ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ DERGİSİ’ne gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde bu cildin
son sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde yayınlanacaktır.
Articles should be written according to the guideline mentioned in the following web address
or on the last pages of this volume.

ARKEOLOJİ DERGİSİ’nin yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for following submissions for ARKEOLOJİ DERGİSİ

ARKEOLOJİ DERGİSİ
Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Bornova 315110 İZMİR-TURKEY
Diğer iletişim adresleri / Other correspondance addresses

**Basım Yeri | Place of Printing Publication: Ege Üniversitesi Basımevi,
[Ege Univ. Printery] İzmir, Türkiye.**

Dağıtım / Distribution
Ege Üniversitesi
Tel: +90 232 31152527

ARKEOLOJİ DERGİSİ

EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

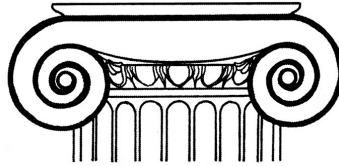
EDİTÖRLER/EDITORS

M. Nezh AYTAÇLAR
Eşref ABAY
Fulya DEDEOĞLU
Aytekin ERDOĞAN

DANIŞMA KURULU / EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Altan ÇİLİNGİROĞLU
Prof. Dr. Ersin DOĞER – Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Turan EFE – Prof. Dr. Armağan ERKANAL – Prof. Dr. Massimo FRASCA
(Universitai di Catania) – Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Binnur GÜRLER (Dokuz Eylül Üniversitesi) – Prof. Dr. Hasan MALAY
Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI (Atatürk Üniversitesi) – Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL
Prof. Dr. Nuran ŞAHİN – Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)
Jean Yves EMPEREUR (CEALlex İskenderiye) – Prof. Dr. Abdullah YAYLALI

ISSN 1300 – 5685
İZMİR

ISSN 1300 – 5685
İZMİR
2021

Editör Notu

Arkeoloji Dergisi'nin 2020 tarihli 25. sayısında Günsel Özbilen GÜNGÖR imzalı "Son Buluntularla Erken Tıp Klazomenai Lahitlerine Yeni Bir Bakış" isimi bir makale yayınlanmıştır. Makalenin 35. dipnotunda "*Hürmüzlü'nün doktora çalışmasından önce G. Bakır, derslerinde ve çeşitli konferanslarda lahitlerin kökeni, kronolojileri ve tipolojileri hakkında ulaştığı sonuçları sunmuştur. 7. yüzyılın ortalarından itibaren İonialuların Mısır ile olan ilişkilerinin başlamasını kanıt olarak göstererek, oraya giden İonialuların lahit geleneğini gördüklerini ve döndüklerinde de bu geleneği uygulamaya başladıklarını ifade etmiştir, bkz. Bakır 2000: 70-71.*" İfadeleri kullanılmıştır.

Bu ifadeden sayın Prof. Dr. Bilge Hürmüzlü'nün başkasına ait bir görüşe kaynak göstermeden sahip çıktığı gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. Açıktır ki kazı üyelerinin kendi aralarında birçok görüşü canlı bir şekilde tartışması doğal ve olması gerektir. Belli bir konu üzerinde doktora çalışması yapan kimse bu tartışmaları kendi süzgecinden geçirir ve çalışmasına kendi fikirleriyle damga vurur. Bazı konuların daha önceki tartışma ortamlarında dile getirilmiş olması, bu konudaki nihai fikirlerin başkasına ait olduğu anlamına gelmez. Benzer şekilde merhum Prof. Dr. Güven Bakır'ın derslerinde ya da konferanslarında sunduğu bazı fikirler de ilk defa B. Hürmüzlü'nün bu tip tartışmalarda dillendirdiği düşüncelerdir. Sayın Hürmüzlü bu dipnottaki ifadeyle gereksiz bir töhmet altında bırakılmıştır.

Konuyu fark ettiğimizde makale yazarıyla görüştük. Anlatmak istediğinin bu olmadığını, düzgün bir ifade kullanmadığı için yanlış anlamalara yol açtığını belirtti ve ifadenin düzeltilmesini ya da ilgili dipnotun tamamen makaleden çıkarılmasını önerdi. Ne yazık ki dergimiz Dergipark sitesine yüklenmişti ve iletişime geçtiğimiz sorumlular bu tip geriye dönük düzeltme önerilerini haklı olarak uygunsuz buldular.

Zamanında kontrolleri yaparken gözümüzden kaçmış olduğu için ortaya çıkan tatsız durumdan ötürü, hem makale yazarından, hem de Prof. Dr. Bilge Hürmüzlü'den özür dileriz.

Arkeoloji Dergisi Editörler Kurulu

ARKEOLOJİ DERGİSİ

Cilt/Volume XXVI

2021/1

MAKALELER / ARTICLES

- İLHAN KAYAN-MEHMET DOĞAN-RİFAT İLHAN-AYLİN KARADAŞ-DOĞUKAN DOĞU YAVAŞLI- RÜSTEM ASLAN: Geç Tunç Çağı Troya Savunma Hendeği Araştırmalarına Jeoarkeolojik Katkılar
(*Geoarchaeological Contribution to Research on The Late Bronze Age Defensive Ditch of Troia*) 1-22
- HAMZA EKMEK- F. GÜLDEN EKMEK - ALİ GÜNEY - BENJAMIN S. ARBUCKLE -GÖKHAN MUSTAFAOĞLU – CEMAL TUNOĞLU - CANER DİKER – ERCAN OKTAN: A New Prehistoric Settlement near Heraclea Pontica on the Western Black Sea Coast, İnönü Cave
(*Batı Karadeniz Kıyısında, Heraclea Pontika Yakınlarında Yeni Bir Prehistorik Yerleşim, İnönü Mağarası*) 23-46
- ABDULKADİR ÖZDEMİR- AYŞE ÖZDEMİR: Technological Marks on Pot Bases from Chalcolithic Gülpınar
(*Kalkolitik Gülpınar Çanak Çömlekleri Üzerindeki Teknolojik İzler*) 47-64
- A. ONUR BAMYACI-MERAL BAŞARAN MUTLU: Tunç Çağı Kılıç Topuzları: Maydos Kilisetepe’den İki Miken Örneği
(*Bronze Age Sword Pommels: Two Mycenaean Examples from Maydos Kilisetepe*) 65-82
- AYLİN Ü. ERDEM: İzmir-Bayraklı Höyük’te Bulunan Gümüş Takılara Dair İlk Gözlemler .....
(*A First Observations on Silver Jewelry from İzmir-Bayraklı Mound*) 83-90
- MUSTAFA KİBAROĞLU: Archaeometric Analysis of Early Bronze Age Dark Rimmed Orange Bowl Ware (Drob ware) from The Upper Khabur (NE-Syria) And The Upper Tigris Valley (SE-Anatolia)
(*Yukarı Habur ve Yukarı Dicle Havzasında Bulunan Erken Tunç Çağı “Dark Rimmed Orange Bowl Ware” (Drob ware) Seramiklerin Arkeometrik Analizleri*) 91-106
- MURAT TOSUN-UMUT PARLITI-EYÜP CANER: An Evaluation On Eastern Anatolia Late Iron Age (Persian/Achaemenid Period)
(*Doğu Anadolu Bölgesi’nin Geç Demir Çağı (Pers/Akhamenid Dönemi) Üzerine Bir Değerlendirme*) 107-120
- FEYZULLAH ŞAHİN: Patara’dan Bir Grup Oinophoros: İkonografi ve Üretim Üzerine Gözlemler
(*A Group of Oinophoros from Patara: Observations on Iconography and Production*) 121-144
- HAZAR KABA: “Eğrekbaşı” Revisited - A Topographic And Contextual Correctum to A Burial Ground from the Southern Necropolis of Parion
(*Eğrekbaşı”nı Yeniden Değerlendirmek-Parion Güney Nekropolü’nden Bir Gömü Alanına Topografik ve Kontekst İçerikli Bir Düzeltme*) 145-167
- Yayın Kuralları / Rules of publication 168-172

GEÇ TUNÇ ÇAĞI TROYA SAVUNMA HENDEĞİ ARAŞTIRMALARINA JEORKEOLOJİK KATKILAR

[GEOARCHAEOLOGICAL CONTRIBUTION TO RESEARCH ON THE LATE BRONZE
AGE DEFENSIVE DITCH OF TROIA]

İlhan KAYAN– Mehmet DOĞAN - Rifat İLHAN - Aylin KARADAŞ –

Doğukan Doğu YAVAŞLI – Rüstem ASLAN

Anahtar Kelimeler

Troya, Tunç Çağı, Savunma hendeği, Jeoarkeoloji, Delgi sondaj.

Keywords

Troia, Bronze Age, Defensive ditch, Geoarchaeology, Core drilling.

ÖZET

Troya kazıları kapsamında, 2007-2011 yılları arasında, Tunç Çağı ve sonrasındaki antik çağlarda Troya Aşağı Kentini güneyden çevreleyen savunma hendeğinin doğudaki uzanışını belirlemek amacıyla, başta jeofizik olmak üzere çeşitli yöntemlerle yoğun araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara ekibimiz çok sayıda çakma-delgi sondaj yaparak katkıda bulunmuştur. Bu yazı, çalışmalarımızın jeoarkeoloji araştırma konu ve yöntemleri bakımından özgün bir örnek oluşturacağı düşünülerek hazırlanmıştır. Çalışmalar kapsamında, hendeğin doğuda kuzeydoğuya yönelen kesiminde, öngörülen uzanımına dik doğrultuda yapılan toplam 201 çakma-delgi sondajla 10 adet kesit oluşturulmuştur. Buna göre, burada bütünüyle Troya'nın yıkıntı enkazından oluşan, yapı taşları ile dolu, 2-3 m kalınlıkta bir yüzey örtüsü ile bunun altında kireçli, killi, kumlu, güneydoğuya çok az eğimli anakaya tabakaları (Üst Miosen) bulunmaktadır. Örtü altında anakaya yüzeyindeki küçük çukurlukların hendek uzantısına ait olduğunu belirlemek zor olmakla birlikte, anakaya ile örtüdeki blok taşların litolojik farklılıklarının ve özellikle bulunan çanak çömlek kırıkları gibi arkeolojik materyalin değerlendirilmesi ile hendek uzanımı bir yere (I-K/24-25:2009-1) kadar izlenebilmiş, fakat buradan kuzeydoğuya doğru hendekle ilgili somut veri sağlanamamıştır. Sonuç olarak, sondaj çalışmalarının jeofizik yöntemlerle belirlenen anomali çizgilerinin test edilmesinde ve arkeologların farklı dönemleri temsil eden yüzey örtüsü katmanlarını değerlendirmeleri için örnek sağlanmasında önemli katkısı olmuştur. Böylece kazı yapılamayan yerlerde hendek uzanımı ile ilgili bilgi edinilmiş ve gereksiz kazı yapılması önlenmiştir.

ABSTRACT

Within the scope of Troy excavations, in 2007-2011, intensive researches were carried out with various methods, especially geophysics, in order to determine the eastern extension of the defense ditch (moat) along the southern surrounding of the Lower City of Troy during the Bronze Age and later antiquity. Our team contributed to these studies by making numerous percussion borehole-drillings. This paper has been prepared with the aim of creating a unique example in terms of geoarchaeological research subjects and methods. Within the scope of the studies, a total of 201 borehole-drillings made perpendicular to the projected extension of the trench in the northeastern part of the ditch and formed 10 sections. Accordingly, there is a 2-3 m thick surface deposit-cover consisting of building debris of Troy, and underneath it is limy, clayey, sandy bedrock layers (Upper Miocene), slightly dipping southeast. Although it is difficult to recognize that the small pits on the bedrock surface under the cover belong to the trench extension, it could be traced to a location (I-K / 24-25: 2009-1) by determining the lithological differences between the bedrock and the large stones and especially the archaeological material such as potsherds found; but there is no concrete data on the ditch from the northeast. As a result, it has made a significant contribution to the testing of anomaly lines determined by geophysical methods and to provide samples for archaeologists to evaluate the surface cover layers representing different periods. Thus, information was obtained about

been prepared with the aim of creating a unique example in terms of geoarchaeological research subjects and methods. Within the scope of the studies, a total of 201 borehole-drillings made perpendicular to the projected extension of the trench in the northeastern part of the ditch and formed 10 sections. Accordingly, there is a 2-3 m thick surface deposit-cover consisting of building debris of Troy, and underneath it is limy, clayey, sandy bedrock layers (Upper Miocene), slightly dipping southeast. Although it is difficult to recognize that the small pits on the bedrock surface under the cover belong to the trench extension, it could be traced to a location (I-K / 24-25: 2009-1) by determining the lithological differences between the bedrock and the large stones and especially the archaeological material such as potsherds found; but there is no concrete data on the ditch from the northeast. As a result, it has made a significant contribution to the testing of anomaly lines determined by geophysical methods and to provide samples for archaeologists to evaluate the surface cover layers representing different periods. Thus, information was obtained about extension of the trench in places where excavation could not be done, and unnecessary excavation was prevented.

Giriş

1988 yılında Tübingen Üniversitesi (Almanya) Prehistorya Enstitüsü'nün (Institut für Ur- und Frühgeschichte Und Archäologie des Mittelalters) Troya Projesi kapsamında, T.C. Kültür Bakanlığı izniyle başlayan Troya araştırma, kazı ve restorasyon çalışmaları 2005 yılına kadar Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann başkanlığında sürmüş, O'nun çok disiplinli (multidisciplinary) çalışmaları destekleyen, heyecanlı ve çok başarılı yönetimi, Troya'yı yurt içinde ve yurt dışında hep gündemde tutmuş, projenin güçlü kurumlarca desteklenmesini sağlamıştır. Prof. Korfmann'ın vefatından sonra, 2013 yılına kadar Prof. Dr. Ernst Pernicka tarafından yayın ağırlıklı yönetilen çalışmalar, o tarihten beri Prof. Dr. Rüstem Aslan başkanlığında sürmektedir.

Troya, kuzeybatı Anadolu'da en iyi araştırılmış Tunç Çağı yerleşmelerinden biri olmasının yanında, Homeros'un İliada destanı ile Batı kültüründe çok iyi tanınan, ilgi duyulan önemli bir antik yerleşme yeridir (Fig. 1). Bu nedenle, özellikle 19. yüzyıldan beri pek çok gezgin ve araştırmacının uğrak yeri olmuştur. Schliemann'ın 1870-1890 kazıları ve bulunan hazinelerin yurt dışına kaçırılması Troya'ya duyulan ilgi ve merakı artırmıştır. Schliemann sonrasında, özellikle W. Dörpfeld ve C.W. Blegen tarafından yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalarla Troya'nın en az 5000 yıllık geçmişinde, Roma Çağı sonuna kadar dokuz yapılaşma evresi ayrılmıştır (Fig. 2). Bu süreçte doğal çevrede meydana gelen değişimler arkeologlarca hep dikkate alınmaya çalışılmış, ancak önceki aşamalarda bunun için özgün bir araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle, 1982 de Beşige'de başlayan ve 1988 de Troya'da

devam eden yeni proje döneminde Prof. Korfmann çevresel özelliklerin incelenmesine, çevresel değişmelerin arkeolojik dönemlerle ilişkilendirilmesine özel bir önem vermiştir. Prof. Kayan'ın 1983 de projeye katılımı, Prof. Korfmann'ın bu amaçla yaptığı davet üzerine olmuştur. Troya geniş çevresindeki (Troas) jeolojik-jeomorfolojik araştırmalar ve haritalama çalışmaları sonrasında, ağırlıklı olarak yakın çevredeki alüvyal düzlüklerde sığ (çoğunlukla 20 m ye kadar derinlikte) delgi sondajlar yapılmış, sedimantolojik birimler tanımlanmış, bunların yüzey altındaki dağılımı ve C14 yöntemi ile tarihlendirilmesi sağlanmıştır. Bu bilgiler, zaman içinde çevrede meydana gelen coğrafi değişmelerin belirlenmesinde ve gerekli görülen zamanlar için paleocoğrafya haritalarının çizilmesinde ana veri kaynağını oluşturmuştur. Örneğin kıyı çizgisi değişimleri, buna göre eski liman yerleri, savaş alanları, kentin denizden yararlanma olanakları, tarım, erozyon gibi konularda arkeologlarca çok soruların cevaplanmasına çalışılmıştır. Zaman içinde gelişmelere ve farklı amaçlara göre değişik yöntem ve araçlarla yapılan delgi sondajların sayısı, kazı alanı içindeki test sondajları dışında, 2011 yılında 327 ye ulaşmıştır. Bu çalışmaların sonuçları çoğunlukla Troya Projesinin yıllık yayını olan Studia Troica'da yayımlanmıştır.¹

Troya kazı alanında yapılan arkeolojiye yardımcı araştırmalardan bir bölümünü de jeofizik prospeksiyonlar oluşturmuştur. İlk yıllarda Dr. Jansen tarafından yapılan bu çalışmalar,

¹ Kayan 1995: 211-235; Kayan 1996: 239-249; Kayan 1997: 489-507; Kayan 2014: 694-727; Kayan: 2019: 277-291.

zaman zaman projeye katılan başka jeofizik uzmanlarının da katkılarıyla genişletilmiş, Troya Aşağı Kent alanı magnetometrik olarak taranmıştır. Bu ölçümlerin sonucunda özellikle Helenistik ve Roma çağlarına ait Aşağı Kent alanının yüzey altındaki planı çıkarılmış, bunun kazı çalışmalarının yönlendirilmesine büyük katkıları olmuştur.²

Jeofizik prospeksiyonlarda belirlenmesine çalışılan yapılardan biri de Aşağı Kenti güneyden çevreleyen savunma sistemi olmuştur. Bunun öncelikle bir sur duvarı olması beklenmekle birlikte, özellikle Geç Tunç Çağı (Troya VI) için, o zamanlarda Anadolu-Hitit kentlerinde yaygın olarak kullanıldığı bilinen bir savunma hendeğinin de bu sistemin bir parçası olabileceği öngörülmüştür.³ Sur ve bunun dışındaki hendekten oluşan savunma sisteminin bir önemi de kentin büyüklüğünün ve nüfusunun belirlenmesindeki anlamından gelmektedir. Bu nedenle arkeologlar bu konu üzerinde önemle durmuş, savunma sisteminin uzanışının belirlenmesine çalışmışlardır. Manyetometrik taramalarda belirlenen çizgisel anomaliler Aşağı Kent güneyinde savunma hendeğinin yerini göstermiş, buralarda yapılan kazılar hendeğin varlığını doğrulamıştır (Fig. 3). Aşağı Kentin güney ve batı kesimlerinde yıllarca süren çalışmalarla savunma sistemi belirlendikten sonra 2007 yılında gözler doğuya çevrilmiş, hendeğin burada kuzeye mi, yoksa kuzeydoğuya mı uzandığı ilgi konusu olmuştur. Kuşkusuz, hendeğin kuzey yerine kuzeydoğu veya doğuya yönelmesi kent alanının daha geniş olduğu anlamına gelmektedir. Bu konudaki araştırmalarda, bu kesimdeki yüzey örtüsü kalınlığının ve alttaki anakaya yüzey morfolojisinin bilinmesi de önemli bir gereksinim olarak değerlendirilmiştir.

Jeofizik araştırmalar Aşağı Kent alanının doğu kesiminde de sokak ve binalarıyla Helenistik-Roma dönemlerinin kent dokusunu ortaya koymuş olmakla birlikte, hendek uzantısının belirlenmesinde yeterli olamamıştır. Bunun en önemli nedeni, bu alanın çok kullanılması, her

yeni evrede önceki yüzeyin fazla tahrip edilmesidir. Bunun yanısıra, eğer burada hendek devam ediyorsa, bunun üst yapı katmanlarının taşları ile dolduğu, bu nedenle manyetik ölçümlerde tanınmaz duruma gelmiş olabileceği de varsayımlar arasında değerlendirilmiştir. Mümkün olan yöntemlerin denenmesi amacıyla, muhtemel uzantı üzerinde 2007 yılında ayrıca 11 elektrik rezistivite profili çıkarılmış, ancak bunlarda da hendek uzanımını yansıtan kesin bulgular sağlanamamıştır.⁴ Kuşkusuz, bu konuda en güvenilir yol, alanın bütünüyle kazılmasıdır. Ancak bu, Geç Tunç Çağı hendeğine ulaşabilmek için üstteki Roma ve Helenistik katmanların kaldırılması gerektiği için hem arkeolojik bakımdan hem de zaman ve ekonomik bakımdan uygulanması zor bir seçenek olarak değerlendirilmiş, hendek uzanımının olabildiğince pratik bir yoldan belirlenmesi istenmiştir.

Bu aşamada hendeğin muhtemel uzantı alanında çakma-delgi sondajlarla profiller çıkarılarak uzanışının belirlenebileceği düşünülmüştür. Ancak, jeofizik ölçümlerde olduğu gibi, taşlı dolguların hendek içinde bulunan daha sonraki yapı evrelerinin duvarlarına mı ait olduğunun, yoksa anakayaya mı ulaşıldığının anlaşılması her zaman mümkün olmayacağı için bu yöntemin de hendeğin izlenmesinde tam sonuç veremeyeceği değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, böyle bir çalışmanın denenmesine karar verilmiş ve 2008, 2009, 2010, 2011 yıllarında toplam 10 profil çizgisi üzerinde 201 i çakma olmak üzere yüzlerce delgi sondaj yapılmıştır. Bu sondajlar için iki araç seti kullanılmıştır.

1. Hidrolik donanımlı Unimog iş makinesi ile burgu-deligler (auger drilling).

Prof. Korfmann'ın Troya projesine başladığı 1988 yılında Mercedes (Daimler-Benz), projenin ana sponsoru olmuş ve kazı çalışmalarına çok amaçlı bir Unimog iş makinesi vermiştir. Önündeki büyük kepçeden ayrı olarak arkasına bir küçük kepçe takılabilen bu aracın, gerektiğinde küçük kepçesi çıkarılarak yerine bizim delgi sondajlarımızda kullanılmak üzere bir burgu-delici (auger driller) takılabilmektedir. Hidrolik güçle döndürülerek yere girilen 6 cm çapında ve 1,5 m uzunluğundaki spiral

2 Jansen vd.1998: 275-284; Jansen vd. 2003: 325-340; Jansen 2006: 309-316; Becker vd. 1993: 117-134; Becker vd. 1994: 105-115; Blindow vd. 2000: 123-133; Hübner ve Giese 2006: 125-129.

3 Jablonka vd. 1994: 51-73.

4 Jablonka vd. 2009: 3-32.

burgular, dikey olarak yine hidrolik güçle çekilmekte ve spiral boşluğu dolduran materyal yüzey altına ait değerlendirmeler için örnek olarak kullanılmaktadır (Fig. 4). Aracın güçlü ve hızlı olması, bu yolla yapılan çalışmaların olumlu tarafıdır. Ancak, demir burgu dönerken yere girdiğinden, az olmayan hacmi kadar materyal spiral boşlukta yukarıya itilmekte ve alınan örneklerin gerçek dikey konumlarını belirlemek mümkün olmamaktadır. Ayrıca, kuru yüzey örtüsü veya dolgu katmanı burgu ile ufalanarak karışmakta, niteliği bozulmakta, daha burgu yere girerken delikten öğütülerek toz haline gelmiş kuru bir karışım çıkmaktadır. Konu ile ilgili olarak daha önemli bir olumsuzluk ise güçlü giriş sırasında yüzey altındaki fazla pekişmemiş anakaya veya yapı yıkıntısı taşların da delinip geçilebilmesi, bu nedenle yüzey dolgusundaki blok yapı taşları ile anakayanın ayırt edilmesindeki zorluktur. Bu olumsuzluğu, bu alanda anakayanın nispeten az pekişmiş, kireçli-killi-kumlu Neojen (Üst Miosen) sığ deniz sedimanlarından oluşması da artırmakta, burgu demirler Unimog'un gücüyle anakaya içine dahi girebilmektedir. Bu nedenlerle Unimog, anakaya üzerindeki bir hendek oyuntusunun belirlenmesinde her yerde yararlı olamamıştır.

2. Cobra delici ile çakmalı delgiler (percussion drilling).

Cobra delici, taşınabilir bir kompresör motorudur (Fig. 5). Bunun ucuna 1 m uzunlukta, değişik çaplarda (3,5 cm, 5 cm, 6 cm) oluk şeklinde delici çelik uçlardan biri takılarak yere çakılmakta, daha derinlere inmesi için de 1 m'lik uzatma boruları eklenmektedir. Yere çakılan oluk uç ve borular ayrı bir hidrolik motorla çekilmekte ve oluk içindeki materyal, inilen derinliğe ait sediman örneği olarak değerlendirilmektedir. Oluk içinde bir miktar sıkışma ve pekişme olsa bile, materyalin gerçek düşey konumu tam olarak belirlenebilmekte, küçük nesnelere (çanak-çömlek kırıkları, kavkı, kemik parçaları gibi) niteliği bozulmadan alınabilmektedir. Ancak, pekişmemiş alüvyal sediman alanları için tasarlanmış olan Cobra delici Unimog kadar güçlü olmadığından, yüzey altındaki taşlar delginin ilerlemesini engellemekte, bu nedenle taşı ortamlarda çalışıldığında güçlüklerle karşılaşmaktadır. Buna rağmen, Troya Aşağı Kent savunma hendeğinin kuzey veya

kuzeydoğuya uzanımını araştırırken Cobra delgi sondajlar bugünkü yüzey altında anakaya yüzeyindeki çukurlukların belirlenmesinde beklenenden daha güvenilir sonuçlar vermiştir. Bu çalışmada en büyük olumsuzluk, delici uç bir taşa dayandığında bunun anakaya mı, yoksa yüzey örtüsündeki iri bir yıkıntı taşına mı ait olduğunun kolay anlaşılabilmesidir. Bunu aşmak için yüzeye yakın derinlikte taşla karşılaşıldığında delgi noktası küçük mesafelerle değiştirilmiş, taşlar arasından Cobra delicinin geçebileceği bir boşluk bulunmaya çalışılmıştır. Ayrıca deneyim ve jeolojik yapı ile ilgili bilgiler de delgiyi durduran taşın yüzey örtüsü içinde bir blok mu, yoksa anakaya mı olduğu konusunda karar vermeyi kolaylaştırmıştır.

Troya Savunma Hendeği üzerinde yapılan önceki çalışmalar ve sağlanan bilgiler

1988 yılında başlayan yeni dönem Troya kazıları kapsamında ilk yıllardan itibaren yapılan jeofizik prospeksiyonlarda (fluxgate-gradiometer ve caesium-magnetometer), Troya İç Kalesinin 400 m kadar güneyinde bir anomali çizgisi belirlenmiştir. İlk aşamada anomalinin bir savunma duvarına ait olduğu düşünülmüş, ancak yapılan kazılarda bunun Troya VI döneminde Troya Aşağı Kentini güneyden çevreleyen bir savunma hendeğine ait olduğu anlaşılmıştır.⁵ Kenti savunmak, kente saldıran savaş arabalarını kent dışında durdurmak amacıyla oluşturulduğu kabul edilen hendeğin, z 29-A 29 grid karelerindeki (Fig. 3) kazılarda, birkaç metre kalınlıktaki yüzey örtüsü altında bulunan Neojen kireçtaşı, kiltası, kumtaşı tabakalarına 1 m kadar derinlikte, 3 m kadar genişlikte kazılarak yapıldığı belirlenmiştir.⁶ Savunma sisteminin diğer bir unsuru olarak bulunması gereken duvarın (sur) ise Roma döneminde, İlion kentinin inşası sırasında bütünüyle yok edildiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte, 1995 yılında y 28/29 karelerindeki (Fig. 3) kazılarda hendek üzerinde geçit amaçlı bir bölümün bırakıldığı, bunun gerisinde (iç kesiminde) bir çitin ve bunun üzerinde de hendekteki geçide uygun, 5,2 m genişlikte bir açıklığın bulunduğu belirlenmiştir. Öte yandan, hendek dolgusunun yüzey örtüsünden farklı olduğu dikkati çekmiş, hendek dibinde MÖ 15.

5 Korfmann 1993: 117-134.

6 Jablonka vd. 1994: 51-73.

yüzyıla ait çanak çömlek parçalarının bulunması, hendeğin açılış ve dolma aşamalarının zamanlarıyla (Geç Tunç Çağı - Troya VI) ilgili bilgi vermiştir.⁷

Daha sonra, batıda, ana hendeğin 80-100 m kadar güneyinde (dışında), g 28 karesinde yapılan kazıda, benzer şekilde ikinci bir hendeğin varlığı ortaya çıkarılmıştır (Fig. 3). İlki gibi anakayaya kazılmış, tabanı düz bu hendekte yapılan incelemeler bunun Troya VI veya Troya VIIa dönemlerine ait olduğunu göstermiştir. Aynı dönemlerde dolmaya başlayan hendek üzerinde Roma Çağında (Troya IX) V profilli yeni bir hendeğin kazıldığı anlaşılmıştır. Bunun doğusundaki s 34 açmasında ise dış kanalın 9 m kadar genişlikte olduğu görülmüş, bunun Hellenistik Çağ sonlarına doğru (Troya VIII) dolduğu anlaşılmıştır. Burada da Troya VI buluntularına rastlanması, bunun da Troya VI hendek sisteminin bir parçası olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak, doğuda aynı doğrultudaki kazı buluntularıyla birlikte gözönüne alındığında Troya VIa hendeğinin dışında, ona paralel ikinci bir hendeğin varlığı, Helenistik çağda dış hendeğin genişletilmiş bölümü içinde su bulunduğu, Roma atıksu sisteminin bu hendeğe bağlandığı değerlendirilmeleri yapılmıştır.⁸

Tunç Çağında Troya Aşağı Kentini güneyden çevreleyen savunma hendeğinin batıya ve doğuya uzanımlarını, hendeğin İç Kale ile olan bağlantılarını belirlemek için 1996-1997 yıllarında yeni jeofizik araştırmalar yapılmıştır.⁹

Bu aşamada, batıdaki yapay mağara önünde yapılan elektromanyetik çalışmalarda, çizgisel bir anomali belirlenmiştir¹⁰ (Fig. 3). Buradaki p 12 kazısında anakayaya oyulmuş, 1 m kadar derinlikte, 4 m genişlikte düz bir tabanı olan, dik kenarlı bir hendek bölümü açığa çıkarılmıştır. Hendeğin ince taneli, kumlu dolgusu içinde sadece Tunç Çağı (Troya VI ve muhtemelen Troya VIIa) çanak çömlek kırıkları, hayvan kemikleri ve yanık artıkları (odun kömürü kırıntıları) bulunmuştur. Buna karşılık f

26 ve g 28 açmalarında Tunç Çağına ait hiçbir kalıntı bulunmamıştır. Bunun nedeni, daha geniş ve derin olan Helenistik-Roma çağlarındaki hendeğin açılması sırasında meydana gelen tahribat olarak yorumlanmıştır.¹¹ Bu bilgiler Geç Troya VI/VIIa Aşağı Kentinin batıdaki sınırının belirlenmesini de sağlamıştır. Buna göre Aşağı Kent, İç Kale dışında oldukça geniş bir alan kaplamakta, güneybatı sınırı plato sırtının eteğinden ovaya doğru 120 m kadar daha batıda bulunmaktadır. Diğer bir önemli husus da su temini için kullanılan yapay mağaranın Tunç Çağı kent alanı içinde bulunmasıdır (Fig. 3).¹²

Troya Tunç Çağı savunma hendeğinin batı uzantısının belirlenmesi için yapılan manyetik jeofizik prospeksiyonlar ve buna dayanan kazılardan sonra, 2002-2005 yılları arasında Aşağı Kentin doğu kesiminde yeni jeofizik prospeksiyon (caesium magnetometer) çalışmaları yapılmış ve sonuçları önceki bulgularla birleştirilmiştir. Sağlanan magnetogram'ların değerlendirilmesiyle Helenistik-Roma dönemlerine ait kent dokusu içinde yeni sokaklar, kenti güneyden çevreleyen sur duvarları, bunun bir kapısı, hendekler, su boruları (künk), ocak yerleri, mezarlar belirlenmiştir.¹³

Veriler üzerindeki değerlendirmelerden sonra 2006 yılında yapılan G 27 kazısında savunma hendeğinin doğu uzantısındaki bir bölümü açığa çıkarılmıştır (Fig. 6). Burada açmanın üst seviyelerinde Helenistik-Roma çağlarına ait kent yapıları ve bir sokak belirlenmiştir. Sokağın altında bulunan hendek anakayaya kazılarak yapılmış olup, 4 m genişlik, 1,6 m derinliktedir. Doğal eğime uygun olarak batı kenarı 0,5 m daha yüksektir. Hendek bol çanak çömlek kırıkları, hayvan kemikleri, odun kömürü kırıntıları, yanmış kerpiç parçaları ve çeşitli büyüklükte taş parçaları içeren gri, ince kumlu bir dolgu ile dolu olup, çanak çömlek parçalarından çoğunun Troya VI dönemine ait olduğu belirlenmiştir. Çevre ile yapılan karşılaştırmalara göre hendeğin Troya VI sonu veya hemen sonrasında olduğu varsayılmaktadır.¹⁴

7 Korfmann 1996: 1-64; Jablonka 1996: 65-96.

8 Korfmann 1993: 1-39; Jablonka 1996: 65-96.

9 Jansen vd. 1998: 275.

10 Blindow vd. 2000: 123.

11 Korfmann 2001: 1-50.

12 Korfmann 2001: 27.

13 Hübner ve Giese 2006: 125.

14 Jablonka ve Pernicka 2007: 3-24.

G 27 karesinde yapılan kazıda hendeğin kuzeydoğuya yönelerek devam ettiğinin görülmesi üzerine, 2007 yılında İç Kale doğusunda 2,4 hektarlık bir alanda yeni jeofizik ölçümler yapılmıştır. Daha önce “Fluxgate Magnetometer” ile yapılan ölçümler bu defa “Caesium Magnetometer” kullanılarak tekrarlanmış, ayrıca G 27 kazısı kuzeyinde “Ground Penetrating Radar” yöntemi ile 6000 m²lik alan taranmıştır. Radar ölçümünde saptanan silik bir anomalinin hendeğin devamı olabileceği düşünülerek M-P 18 kareleri boyunca kepçe ile kazılar yapılmış (Fig. 6), Fakat burada hendek izine rastlanmamıştır.¹⁵

Savunma hendeğinin kuzey veya kuzeydoğuya devamını belirlemede, mümkün olan tüm yöntemleri denemiş olmak için, son olarak 2008 yılında, G 27 karesi kuzey ve kuzeydoğusunda “Geoelectric 2D Tomography” ölçümleri ile toplam 11 profil çıkarılmıştır. Bu profillerde kültür tabakası altındaki anakaya yüzeyi ve bu yüzeyde hendek uzantısı olabilecek bazı çukurluklar belirlenmiştir. Özellikle jeofizik verilerin G 27 karesindeki açmada ortaya çıkan hendek uzanımı ile uyumlu bulunduğu dikkati çekmiştir. Ancak tüm bu çalışmalarda savunma hendeğinin kuzey veya kuzeydoğuya uzandığını net olarak gösteren bir veri bulunamamıştır. Sonuç olarak, G 27 karesinde açılan hendek uzanımının kuzeydoğuya dönüyor görünmesinin doğrulanabilmesi için yeni araştırma ve kazılar yapılması önerilmiştir.¹⁶

Delgi sondaj çalışmaları

Troya VI (Geç Tunç Çağı) savunma hendeğinin doğudaki uzanımı ile ilgili olarak jeofizik ölçümlerden sağlanan yüzey altı bilgileri ve hendeğin G 27 karesindeki kazılarla açığa çıkarılan uzanımı dikkate alınarak, 2008 yılında, yeni bir araştırma aşaması olarak, kazı alanını doğudan çevreleyen tel çitin batı kenarında (K 25) arkeologlarca Unimog ile bir dizi sondaj çalışması yapılmıştır (Fig. 6: 2008-1). Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, bu yöntemde özellikle kuru zeminde tüm materyal (taşlar ve ince dokulu ara dolgusu) öğütülürcesine ufalandığı ve karıştığı için sonuç alınamamıştır.

Ekibimiz bu aşamada çalışmalara katılmış, çakma-delgi yöntemiyle sondajlara devam edilmiştir. Hendek uzanımının geçtiği varsayılan doğrultu üzerinde, bu doğrultuya dik olarak yapılan delgi sondajlarla, öncelikle yüzey örtüsü altındaki anakaya yüzeyinin profili çıkarılmaya çalışılmıştır. Hendek olabilecek bir çukurluğun bulunması durumunda, karot içinde kültürel materyal (özellikle Tunç Çağına ait çanak çömlek parçaları gibi) de gelmişse, arkeologlarla bir değerlendirme yapılmış, uygun görüldüğünde kazı çalışmalarına geçilmiştir (Fig. 3, 6, 7).

Ekibimizin ilk çalışmasında, Unimog ile K 25 karesinden kuzeybatıya doğru yapılan, fakat sonuç alınamayan profilin tamamlanması amaçlanmıştır (2008-1: Fig. 6, 7, 8). Bu alanda 2-3 m kadar aralıklarla yapılan 24 delgide, yüzeydeki 50 cm'yi geçmeyen güncel organik toprak altında, genellikle mimari yıkıntılara ait taş blokları ve aralarını dolduran ince dokulu dolgudan oluşan bir örtünün varlığı belirlenmiştir. Bunun içinde yer yer çokça kiremit ve çanak çömlek kırıkları ile küçük yanık artıkları (kömürleşmiş küçük ahşap veya bitki parçaları, siyahlaşmış küçük çanak çömlek kırıntıları) bulunmuştur. Birkaç metre kalınlıktaki bu örtünün altında Neojen (Üst Miosen) anakayanın kireçli, killi, kumlu güneye çok az eğimli tabakalarına girilmiştir. Burada, yüzeydeki küçük ölçülü arızalılık, hendek uzantısının ayırt edilmesini zorlaştırmıştır. Bununla birlikte, profilin kuzeybatısındaki 18. delgide 5 metreye kadar inilebilmiş, burada anakayanın üzerindeki dolguda, taş bloklar arasında küçük çanak çömlek kırıkları ile yanık kırıntılar bulunmuştur. Buna göre, bizce buranın hendek uzantısı olduğu düşünülmüş, ancak dolguları inceleyen arkeologlar bu çukurluğun hendekle ilgisi olmadığı değerlendirmesini yapmışlardır (Fig. 8).

Bunun üzerine, bu profilin 200 m kadar kuzeydoğusunda, yine KB-GD doğrultusunda uzun bir çizgi boyunca Unimog ile yapılan delgilerin, ortada hendek uzantısına daha uygun olduğu düşünülen bölümü 5 çakma delgi ile tamamlanmıştır (Fig. 6: 2008-2). Burada da yüzeyi kaplayan örtü altında, 2-3 m derindeki anakaya yüzeyinde 1 m kadar arızalılık belirlenmiştir. Özellikle profilin güneydoğu kesimindeki çukurluk, silik bir hendek

15 Jablonka ve Pernicka 2009: 10-16.

16 Jablonka ve Pernicka, 2007: 6; Jablonka ve Pernicka 2009: 5.

profili şeklinde belirlemiştir (Fig. 9). Ancak, arkeologların buradaki değerlendirmeleri de çukurluğun hendekle ilgisi bulunmadığı yönünde olmuştur. Sonuç olarak arkeologlar, 2007 yılında M-P 18 karelerinde yapılan kepçe kazıları ile 2008-1 ve 2008-2 profillerinde, birkaç metrelik yüzey örtüsü altında, anakaya yüzeyinde belirlenen arızalılık içinde hendeğin devamının bulunmadığını, hendeğin 2008-1 profili kuzeyinde devam etmediğini varsayarak çalışmalarını G 27 açması ile 2008-1 profili arasındaki alanda yoğunlaştırmışlardır (Fig. 6, 7).

G 27 karesinde açığa çıkarılan hendek bölümünün 20 m kadar kuzeydoğusundaki 2008-3 profil çalışmasında toplam 14 çakma-delgi sondaj yapılmıştır (Fig. 7, 10). Bunların çoğunda taşlardan ilerlemek mümkün olmamış, anakayaya ulaşmak için gereken derinliğe inilememiştir. Bununla birlikte, geçilemeyen taşların anakayadan farklılığı ve çeşitliliği, bunların yüzey dolgusu içindeki yıkıntı (mimari) taşlarına ait olduğunu göstermiştir. Bu durumda, zorunlu olarak sondaj noktaları profil çizgisi dışında alana yayılmış, bu sayede orta kesimdeki 10 ve 13 numaralı delgilerde 5 m kadar derinlere inilebilmiş ve anakayaya ulaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında, arkeologlarca H 26 karesinde kazı yapılmış, belirlenen çukurluğun gerçekten hendeğe ait olduğu görülmüş ve hendeğin kuzeydoğu uzantısı üzerinde bir bölümü daha açığa çıkarılmıştır (Fig. 7). Burada anakaya ile yüzey örtüsündeki yapı kalıntısı taşların litolojik farklılığının dikkate alınması hendeğin saptanmasında etkili olmuş, deneyim kazandırmıştır.

2008 yılında, H 26 karesindeki kazıdan sağlanan bilgilerle arkeologlar bunun 20 m kadar kuzeydoğusunda H-I 26 kazısını yapmışlar ve burada da hendeğin bir bölümünü açığa çıkarmışlardır (Fig. 7). Ancak burada hendeğin son buluyor görünümü şaşırtıcı olmuştur. Bunun üzerine hendeğin doğuya doğru devam etme (doğuya doğru dönüyor olma) ihtimali üzerinde durulmuş ve 2009 yılında I-K 25 karesinde (tel çitin batı yanında) arkeolojik kazı yapılmaya başlanmıştır. Bu aşamada ekibimiz tarafından I-K 24-25 alanında 10 çakma delgi sondaj yapılmış, sağlanan verilere göre oluşturulan batı-doğu doğrultulu 2009-1 profili (Fig. 6, 7, 11) üzerinde hendek çukurluğu net olarak

görülmüştür. Buna dayanılarak söz konusu alanda yapılan arkeolojik kazıyla da bu bulgu doğrulanmıştır. Burada anakayaya kazılmış olan hendeğin genişliği 4,2 m olup, kenarları diktir. Hendek derinliği doğal yüzey eğimine uygun olarak kuzeybatı kenarda 1,5 m, güneydoğu kenarda 1 m kadardır. Hendek içinde Geç Tunç Çağına ait kültürel materyal (çanak çömlek kırıkları) içeren kolüvyal nitelikli bir dolgu bulunmuştur.

2009 yılında, 2009-1 profili üzerinde hendek çukurluğunun tespit edilmesi üzerine, 2008 yılında yapılan H-I 26 kazısı 2009 ve 2010 yıllarında kuzey ve kuzeydoğuya doğru genişletilmiştir. Açılan bölümde (H-I 25-26) hendeğin son bulmadığı, burada, güneyde z 29-A 29 karelerindeki (Fig. 3) benzer şekilde, 5 m genişlikte bir geçit bulunduğu belirlenmiştir. Böylece, ilk açılan bölümde geçidin güney kenarının hendeğin son bulunduğu şekilde yanlış değerlendirildiği anlaşılmıştır (Fig. 7). Geçidin güney kesiminde, hendek dolgusu içinde Troya VI dönemine ait çanak çömlek kırıklarının bulunması hendeğin bu döneme ait olduğunun kanıtları arasında değerlendirilmiştir. Kuzey kesimde de benzer özelliklerde devam eden hendeğin, toprakla karışık Geç Tunç Çağına ait kültürel birikintilerle dolu olduğu belirlenmiştir. Öte yandan geçit çevresindeki dolgularda çok miktarda büyük baş hayvan kemiklerinin bulunması, geçit kullanımı ile ilişkilendirilmiştir.¹⁷

2009 yılında, I 25 karesindeki geçidin kuzeydoğusunda Troya Geç Tunç Çağı savunma hendeğinin uzanımını belirleme çalışmalarına devam edilmiştir. I-K 24-25 alanında yapılan 10 çakma delgi sondaj verilerine göre oluşturulan batı-doğu doğrultulu 2009-1 profili (Fig. 6, 7, 11) üzerinde hendek çukurluğu net olarak görülmüş ve yapılan arkeolojik kazıda bu bulgu doğrulanmıştır. Burada anakayaya kazılmış olan hendeğin genişliği 4,2 m olup, kenarları diktir. Hendek derinliği doğal yüzey eğimine uygun olarak kuzeybatı kenarda 1,5 m, güneydoğu kenarda 1 m kadardır. Hendek içinde Geç Tunç Çağına ait kültürel materyal (çanak çömlek kırıkları) içeren kolüvyal nitelikli bir dolgu bulunmuştur.

¹⁷ Jablonka vd. 2011: 7-42.

2009-1 profilinin 20 m kadar kuzeyindeki 2009-3 profili 13 delgi ile oluşturulmuştur (Fig. 6, 12). Yüzey örtüsündeki enkaz taşları nedeniyle profil çizgisinden sapmalarla tamamlanabilen çalışmada, diğerlerine benzer şekilde 2-3 metrelik yüzey örtüsü altında anakaya girilmiştir. Burada 1 m'ye yakın bir çukurluk belirlenmekle birlikte, arkeologlar bunu hendek uzantısı olarak değerlendirmemişlerdir.

2009-3 profilinin 40 m kadar kuzeydoğusundaki 2009-2 profili 18 delgi ile oluşturulmuştur. Burada da benzer özelliklerdeki örtü altında, anakaya yüzeyinde yaklaşık 1 metrelik arızalılık bulunmaktadır (Fig. 6, 13). Buradaki arızalılık içinde de hendek uzanımıyla ilişkilendirilebilecek bir çukurluk dikkati çekmemiştir. Esasen, arkeologlar 2009-1 profilimiz üzerinde açılan I-K 24-25 kazısı kuzeydoğusunda hendeğin devam ettiği veya sonraki zamanlarda tahrip edildiği yönünde bir değerlendirme ile 2008 yılından sonra bu alandaki çalışmalarına son vermişlerdir.

Bununla birlikte, bu kesimde hendeğin kuzeye doğru yönelerek iç kaleye bağlanma ihtimali düşünülmüş, bunu araştırmak amacıyla ekibimizce 2011 yılında toplam 25 delgi yapılmıştır. Bunlar da tek bir profil olarak planlanmış, ancak yüzey örtüsündeki taşlardan ilerlenemediği için orta kesimde paralel kaydırma yapılmıştır. Burada da özellikle doğu kesimde anakaya yüzeyindeki arızalılık dikkati çekmiş, ancak yine arkeologlarca hendekle ilişkili görülerek üzerinde durulmamıştır (Fig. 6, 14).

2010 yılında Troya girişindeki düzenlemeler ve otopark alanının zemin kaplaması için yapılan çalışmaların yüzey altında neleri örteceğinin belirlenmesi amacıyla farklı bir delgi sondaj çalışmasına başlandı. Otopark güneyinde yaklaşık 100 m'lik bir çizgi boyunca 2 m aralıklarla 57 delgi sondaj yapıldı (Fig. 6, 15). Bu delgilerde genellikle 2,5-3,0 m kadar derinlikte anakaya girildi. Bunun batı kesimindeki 32 delgide 50-70 cm kadar bir kültür tabakası saptandı. Anakaya yüzeyini kaplayan bu yayıntı koyu renkli, toprağımsı bir dolgu ile çokça küçük yanık unsurlar, çanak çömlek kırıntıları, seyrek olarak da küçük kemik parçaları karışımından oluşmaktadır. İçinde prehistorik materyalin de bulunduğu bu yayıntıyı, arkeologlar daha çok MÖ 85 yılında olduğu bilinen kentteki yıkımla

ilişkilendirmişler ve önemli bir yeni buluntu olarak değerlendirmişlerdir.

Otopark güneyindeki uzun profil 2011 yılında 23 delgi sondaj ile batıya doğru 60 m kadar daha uzatıldı. Böylece 80 delgiden oluşan ayrıntılı profilde, yüzeydeki 3 m'yi geçmeyen, ince dokulu, fakat yer yer iri taşlar da içeren örtü altında, oldukça düzgün uzanışlı anakaya yüzeyine ulaşılmıştır (Fig. 6, 15). Güncel topoğrafyaya uygun olarak anakaya yüzeyindeki çok hafif eğim (%015 kadar), Neojen tabakaları üzerinde, yapıya (tabaka yüzeyine) uygun bir düzlük olduğunu göstermektedir. Öte yandan, Troya'da her yerde görüldüğü gibi, burada da arkeolojik kültür-enkaz örtüsü doğrudan anakaya yüzeyine yayılmaktadır. Bu veri, daha önce Troya yerleşim alanının başka kesimleri için belirlenen özelliğe uygun olarak, Tunç Çağı insanların toprak örtüsünden yoksun, çıplak bir kayalık yüzey üzerine yerleştiklerini göstermektedir.¹⁸

Tunç Çağı Troya savunma hendeğinin kuzeydoğuya devamını araştırma çalışmaları kapsamında, 2010 yılında bir yoklama da Troya girişindeki otoparkın güneydoğu köşesinde yapıldı. Burada Unimog delgileriyle anakaya yüzeyinde bir çukurluk belirlenmiş, bunun hendeğin uzantısı olup olmadığının araştırılması istenmişti. 2011 yılında bu alanda yaptığımız 15 delgi sondaj (Fig. 6, 16) ile bu çukurluğun 3 m kadar örtülü anakaya üzerinde 6-7 m'ye kadar inen doğal bir yüzey arızası olduğu anlaşılmıştır. Otopark güneyindeki yanıklı ince enkaz yayıntısının buradaki çukurlukta dolgu olarak bulunması dikkatimizi çekmiş, ancak prehistorik materyal içermeyen bu dolgunun, Helenistik-Roma dönemleri kentinin (İlion) tahribinden sonra, yüzeysel sürüklenmeyle burada biriktiği değerlendirildiği yapılmıştır. Sonuç olarak burada da hendekle ilgili somut bir veri bulunmamıştır.

2008 yılında bir delgi sondaj profil çalışması da (2008-4), farklı bir alanda, Troya İç Kalesinin 500 m kadar doğusunda, FF 6 karesinde yapılmıştır (Fig. 3, 17). Burada amaç, daha önce jeofizik araştırmalarla belirlenen bir anomalinin, güneydeki hendeğin doğudan dolaşarak iç kaleye bağlandığı anlamına gelme olasılığını aydınlatmaktır. Yine KD-GB doğrultulu bir

¹⁸ Kayan 1997: 489-507.

çizgi üzerinde 7 delgiden oluşan profilde ince bir yüzey örtüsü altında hendek izine rastlanmamıştır. Manyetik anomalinin nedeninin, 3. delgide 80-110 cm derinde bulunan pişmiş topraktan bir su borusu (künk) olduğu anlaşılmıştır. Bu da, jeofizik anomalilerin delgi sondajlardan sağlanacak bulgularla birlikte değerlendirilmesinin önemini gösteren bir deneyim olmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Tunç Çağı Troya savunma hendeği üzerinde bugüne kadar yapılan, birbiri ile ilişkili jeofizik araştırmalar, delgi sondajlar ve arkeolojik kazılar, hendeğin Aşağı Kenti güneyden çevrelediğini, doğuda kuzeydoğuya dönerek uzandığını göstermiştir. 2006-2011 yılları arasında hendeğin doğudaki uzanımını belirlemek için yapılan yoğun araştırmalarda ise H-I 25-26 karelerinde hendek üzerinde bir geçidin bulunduğu, buradan hendeğin kuzeydoğuya devam ettiği görülmüş, ancak I-K 24-25 kareleri kuzey veya kuzeydoğusunda hendek izlenememiştir (Fig. 3, 6, 7). Bu doğrultularda, daha ilerilerde yapılan yoklamalarda da kentin doğusunda hendeğin devam ettiğine dair bir iz bulunamamıştır. Buna göre, arkeologların önceleri düşündüğü gibi, hendeğin doğudan dolaşarak İç Kaleye bağlanmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Arkeolojik bakımdan hendek uzanışının bir önemi veya anlamı da Aşağı Kentin büyüklüğünün, dolayısıyla kent nüfusunun belirlenmesine esas oluşturmasıdır. Ancak, doğuda hendek uzanışının belirlenememesi bu konudaki beklentinin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

Hendek uzanışı ile ilişkili olarak göz önünde bulundurulması gereken diğer bir husus da H-I 25-26 kazıları ile açığa çıkarılan hendek üzerindeki geçittir. Hendeğin bunun kuzeydoğusunda da devam ettiği 2009-1 profilimiz ve buradaki I-K 24-25 kazısında belirlenmiş, ancak daha ileriye uzanımı izlenememiştir (Fig. 6, 7, 11). Kuşkusuz, hendeğin bitmek üzere olduğu yerde geçit bırakılmasının anlamı yoktur ve hendeğin geçitten sonra kuzeydoğuya epeyce devam etmesi beklenmelidir. Bu uzantının bulunamaması, arkeologlarca hendeğin burada sona erdiği veya daha kuzeydoğudaki uzantısının sonraki zamanlarda tahrip edildiği şeklinde yorumlanmıştır. Troya binyıllar boyunca tekrar tekrar yıkılmış ve yeniden inşa edilmiş

bir kenttir. Bunun için her yenilenmede önceki yıkıntı taşlarının kullanılması yanında, çevredeki uygun yerlerden taş alınması, böylece hendek profilinin tahrip edilmiş olması beklenilecek bir olasılıktır. Ancak bununla ilgili bir kanıt bulunmamaktadır.

Arkeologların ilgisini çekmese de, bizim I-K 24-25 kazısı kuzeydoğusunda oluşturduğumuz 2009-3, 2009-2, 2011-3, 2008-2 profillerimizde, anakaya yüzeyinin silik ve düzensiz bir arızalılığı içinde izlenebilen bir çukurluğun varlığı dikkatimizi çekmiştir (Fig. 12, 13, 14, 9). Bu zon güneybatıda kesin olarak belirlenen hendek çukurluğuna (I-K 24-25: 2009-1) çok yaklaşmakta, fakat onunla birleşmemektedir (Fig. 6, 8). Kuzeydoğuda ise 2011-1 profilindeki çukurluğa bağlanması, arkeolojik bakımdan uygun görülmesi de uzanım bakımından uyumluluğu dikkati çekmektedir (Fig. 6, 16).

Troya Aşağı Kentini çevreleyen hendeğin bütününde, fakat özellikle üzerinde durulan güneydoğu kesiminin uzanışında Troya sırtının jeolojik yapısı ve bununla uyumlu jeomorfolojisinin göz önünde bulundurulması gerekir (Fig. 18). Troya sırtı Neojen (Üst Miosen) sığ deniz ortamında birikmiş kireçli, killi, kumlu, yer yer çakıllı, genellikle 50 cm'yi geçmeyen kalınlıktaki tabakalardan oluşmaktadır. Bu formasyon, sonraki yer kabuğu hareketleri ile bloklar halinde parçalanmış, bunlardan bazıları değişik doğrultularda hafif eğilerek yükselmiştir. Yükselen bloklar bugün 50 m kadar yüksekliklerde izlenen alçak plato sırtlarını (Kumkale, Troya, batıda Yeniköy) oluşturmuştur. Bunlar arasındaki çöken bloklar üzerinde ise akarsuların buralara yönelmesi ile alüvyal vadi tabanı düzlükleri (Karamenderes, Dümrek) şekillenmiştir. Troya sırtı, hafifçe güneydoğuya eğilerek yükselen tabakalardan oluşmuştur. Bu nedenle Dümrek vadisine bakan kuzey yamaçlar dik, Çıplak vadisine inen güney yamaçlar az eğimlidir¹⁹ (Fig. 18).

Gözleme dayanan diğer bir bilgimiz de Troya yerleşmesinin ilk aşamalarında (Tunç Çağı) toprak veya ayrılmış bir yüzey örtüsü bulunmayan, çıplak bir kayalık yüzey üzerinde kurulduğudur. Böyle bir yüzeyin kenarlarında,

19 Kayan 1996: 239-249; Kayan 1997: 489-507; Kayan 2019: 277-291.

az eğimli tabaka başları (alınları) litolojik özelliklerine ve tabaka kalınlığına uygun, dik basamaklar oluşturabilir. Aşınmaya karşı farklı dirençteki tabakalardan daha kireçli olanlar (kireçtaşı, marn) daha dik alınlar, basamaklar; daha dirençsiz olan killi-kumlu tabakalar daha yumuşak profilli, silik basamaklar oluşturur. Buna göre, Troya Aşağı Kent güney ve güneydoğu çevresinde savunma hendeği yapılırken, uygun yerlerde anakaya yüzeyinin doğal arızalılığından (tabaka basamakları) yararlanılmış olabilir. Öte yandan, doğuda hendek uzantısında bir tabaka basamağı, savunma hattının devamı olarak hendek yerine kullanılmış da olabilir. Bizim 2009-3 ve kuzeyindeki profillerimizde izlenen hendek benzeri çukurlukların anakaya yüzeyinde bir kireçtaşı tabaka basamağı ile ilişkili olabileceğini düşünüyoruz (Fig. 6, 19). Burada dik bir tabaka alını önündeki alanda aşınma ile kopan iri kaya bloklarının bulunması ve bunun da sondajlarda belirlenen anakaya yüzey arızalılığını artırması doğaldır. Ayrıca, bu alanın Tunç Çağı ve sonrasında, tabaka alınlarından taş bloklarının alınmasıyla taş ocağı olarak kullanılmış olabileceği de düşünülebilir. Ancak bunları belirleyecek verileri sağlamanın kolay olmaması, asıl amaç olan hendek uzanımı ile ilgili somut veriler bulunamaması nedeniyle bu alandaki çalışmalara son verilmiştir.

Günümüzde Troya Aşağı Kent alanını kaplayan ve güneydoğuda yoğun çalışılan alanda birkaç metre kalınlıkta olan yüzey örtüsü, bütünüyle Troya enkazından oluşmaktadır. Örtünün toprak görünümü ince unsurları da büyük ölçüde yapıların yıkılan kerpiç duvarlarının dağılmasıyla oluşmuştur. Kuşkusuz, bu örtünün kentin terk edilmesinden sonra geçen binlerce yıllık sürede doğal toprak oluşum süreçleriyle kısmen değişime uğradığını, yüzeyde 0,5 m'yi geçmeyen bir organik toprak katmanının oluştuğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Yüzey örtüsünün bir unsuru da MÖ 85 yılına tarihlenen kentteki büyük yangınlı yıkımın, daha sonra yağmur suları ile yıkanarak yüzeye yayılan ince taneli enkaz yayıntısıdır. Daha düz uzanışlı kent alanına yayılan bu örtünün, az eğimli yamaçlardan aşağılara yüzey suları ile yıkanarak taşındığı ve çukurluklarda biriktiği anlaşılmaktadır. Önceki delgi sondajlarımızda, Aşağı Kentin özellikle güney ve güneydoğu çevresinde bu ince taneli yayıntıya

birçok yerde rastlanmıştır.²⁰ Otopark güneyine de belirlenen bu yayıntının, daha doğuda 2011-1 profilindeki çukurlukta kalınca bir dolgu şeklinde biriktiği söylenebilir.

Sonuç olarak Troya Aşağı kent savunma sisteminin kalıcı ve izlenebilir unsuru olan hendek üzerinde çok durulmasının, uzanışı ile ilgili yoğun araştırmalar yapılmasının çok yönlü nedenleri bulunmaktadır. Bu çalışmalara, pek çok Unimog delgiden başka, toplam sayısı 201 i bulan çakma-delgi sondajlarla doğrudan katkımız olmuştur. Öte yandan, hendek uzanışı ile ilgili değerlendirmelere, bu alanda ve yakın çevresinde yaptığımız jeolojik-jeomorfolojik-paleocoğrafik araştırmalardan sağlanan bilgilerle interdisipliner bir nitelik kazandırılmıştır. Çalışmanın amaç, yaklaşım ve uygulama bakımından özgün bir jeoarkeolojik araştırma örneği olduğu görülerek, bu örneğin bu yayımla tanıtılmasının yararlı olacağı düşünülmüştür.

Teşekkür

Troya VI savunma hendeğinin Aşağı Kent doğusundaki uzanımı ile ilgili yoğun araştırmalara katılımımız Prof. Dr. Ernst Pernicka ve Dr. Peter Jablonka'nın davet ve yönlendirmeleri ile gerçekleşti. Prof. Dr. Rüstem Aslan ve Dr. Sinan Ünlüsoy, yakın ilgi ve destekleri, bulgularımızın arkeolojik yorum ve değerlendirmeleri ile çalışmalarımıza büyük katkı sağladılar. Sayın Aslan yazımızı okuyarak arkeoloji bilgilerinde hatamız olmaması için katkıda bulundu. Çalışmalarımız Troya Kazı Kampının bilimsel ortamında, Türk ve misafir bilim insanlarının yakın ilgi ve destekleri ile sürdü. Hepsine teşekkürlerimizi sunuyoruz. Yeni dönem Troya Arkeolojisinin lideri Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann'ı, jeofizik çalışmalarına büyük emek veren Dr. Hans Günter Jansen'i ve bu yıl kaybettiğimiz Dr. Peter Jablonka'yı saygıyla anıyoruz. Troya çalışmalarının bütününe büyük katkısı olan Jablonka, hendek çalışmalarına da çok önem verdi; çalışmalarımızın arkeolojik değerlendirmeleriyle ilgili ayrıntılı yayınlar yaptı. Sondaj çalışmalarımıza katılan öğrencilerimiz Senem Yıldız ve Ertan Kalkan'a da teşekkür ederiz.

²⁰ Kayan 1997: 489-507.

KAYNAKÇA

- BECKER 1993: H. Becker, J. Fassbinder, H.G. Jansen, "Magnetische Prospektion in der Untersiedlung von Troya 1992", *Studia Troica*, Band 3, 117-134.
- BECKER ve JANSEN 1994: H. Becker, H.G. Jansen, "Magnetische Prospektion 1993 der Unterstadt von Troya und Ilion", *Studia Troica*, Band 4, 105-115.
- BLINDOW vd. 2000: N. Blindow, H.G. Jansen, K. Schröer, "Geophysikalische Prospektion 1988/99 in der Unterstadt von Troya", *Studia Troica*, Band 10, 123-133.
- HÜBNER ve GIESE 2006: C. Hübner, S. Giese, "Geophysikalische Prospektion 2002 bis 2005 in der Unterstadt von Troia", *Studia Troica*, Band 16, 125-129.
- JABLONKA vd. 1994: P. Jablonka, H. König, S. Riehl, "Ein Verteidigungsgraben in der Unterstadt von Troya VI. Grabungsbericht 1993", *Studia Troica*, Band 4, 51-73.
- JABLONKA 1995: P. Jablonka, "Ausgrabungen südlich der Unterstadt von Troya im Bereich des Troya VI-Verteidigungsgrabens. Grabungsbericht 1994", *Studia Troica*, Band 5, 39-79.
- JABLONKA 1996: P. Jablonka, "Ausgrabungen im Süden der Unterstadt von Troya. Grabungsbericht 1995", *Studia Troica*, Band 6, 65-96.
- JABLONKA ve PERNICKA 2007: P. Jablonka, E. Pernicka, "Vorbericht zu den Arbeiten in Troya 2006 (Preliminary report on work at Troya 2006)", *Studia Troica*, Band 17, 3-24.
- JABLONKA ve PERNICKA 2009: P. Jablonka, E. Pernicka, "Vorbericht zu den Arbeiten in Troya 2007 und 2008 (Preliminary report on work at Troya 2007 and 2008)", *Studia Troica*, Band 18, 3-32.
- JABLONKA vd. 2011: P. Jablonka, E. Pernicka, R. Aslan, "Vorbericht zu den Arbeiten in Troya 2009 und 2010 (Preliminary Report on Work in Troya 2009 and 2010)", *Studia Troica*, Band 19, 7-42.
- JANSEN vd. 1998: H.G. Jansen, T.L. Kienlin, A.E. Patzelt, M. Waldhör, J. Wilhelm, "Geophysikalische Prospektion 1996/97 in der Unterstadt von Troya", *Studia Troica*, Band 8, 275-284.
- JANSEN ve BLINDOW 2003: H.G. Jansen, N. Blindow, "The geophysical mapping of the Lower City of Troya/Ilion", In: Wagner G.A., Pernicka E., Uerpmann H-P. (Eds.), *Troya and Troad. Scientific Approaches. Natural Science in Archaeology*, 325-340.
- JANSEN 2006: H.G. Jansen, "Das unsichtbare Troya sichtbar gemacht - Chancen und Ergebnisse der Anwendung neuer Prospektionsmethoden", In: Korfmann M.(Ed.) *Troya. Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft*, Philipp von Zabern, 309-316.
- KAYAN 1995: İ. Kayan, "The Troia bay and supposed harbour sites in the Bronze Age", *Studia Troica*, Band 5, 211-235, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, Germany.
- KAYAN 1996: İ. Kayan, "Holocene stratigraphy of the Lower Karamenderes-Dümrek plain and archaeological material in the alluvial sediments to the north of the Troia ridge", *Studia Troica*, Band 6, 239-249, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, Germany.
- KAYAN 1997: İ. Kayan, "Geomorphological evolution of the Çıplak valley and archaeological material in the alluvial sediments to the south of the Lower City of Troia", *Studia Troica*, Band 7, 489-507, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, Germany.
- KAYAN 2014: İ. Kayan, "Geoarchaeological research at Troia and its environs", *Studia Troica*, Monographien 5, (Troia 1987-2012: Grabungen und Forschungen I. Forschungsgeschichte, Methoden und Landschaft. Teil 2 (Herausgegeben von E.Pernicka, C.B.Rose, P.Jablonka), 694-727, Eberhard Karls Universität Tübingen, Verlag. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, Germany.
- KAYAN 2019: İ. Kayan, "Landscape development and changing environment of Troia (North-western Anatolia)", In: C. Kuzucuoğlu, A. Çiner, N. Kazancı (Eds.), *Landscapes and Landforms of Turkey*, 277-291.
- KORFMANN 1993: M. Korfmann, "Troya-Ausgrabungen 1992", *Studia Troica*, Band 3, 1-39.
- KORFMANN 1996: M. Korfmann, "Troya-Ausgrabungen 1995", *Studia Troica*, Band 6, 1-64.
- KORFMANN 2001: M. Korfmann "Troya/Wilusa - Ausgrabungen 2000 (Troya/Wilusa - 2000 Excavations)", *Studia Troica*, Band 11, 1-50.

Makale Gönderim Tarihi: 26.01.2021

Makale Kabul Tarihi: 22.02.2021

İLHAN KAYAN

Orcid ID: 0000-0002-8623-4101

ilhankayan11@gmail.com

MEHMET DOĞAN

Orcid ID: 0000-0002-3815-4203

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bornova/ İzmir.

mehmet.dogan@ege.edu.tr

RİFAT İLHAN

Orcid ID: 0000-0001-8392-9349

Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Adıyaman.

rifatcografya@gmail.com

AYLİN KARADAŞ

Orcid ID: 0000-0002-3845-3246

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bornova/ İzmir.

aylin.karadas@ege.edu.tr

DOĞUKAN DOĞU YAVAŞLI

Orcid ID: 0000-0002-0150-867X

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Kırşehir.

dogukan.yavasli@ahievran.edu.tr

RÜSTEM ARSLAN

Orcid ID: 0000-0002-5304-1354

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale.

rustemaslan@comu.edu.tr

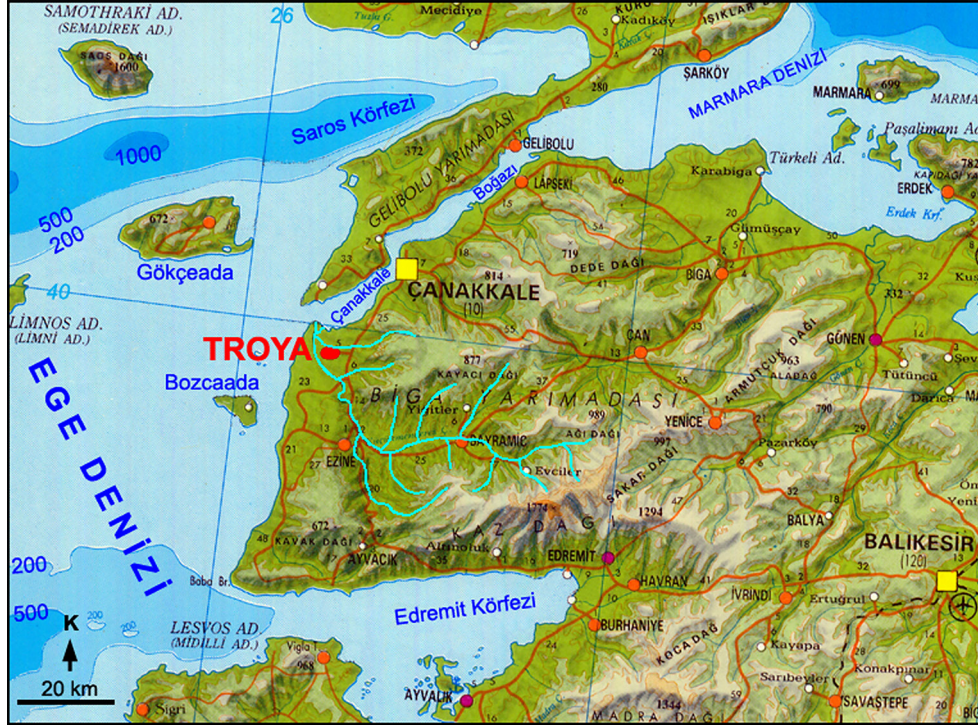

Fig. 1. Troya'nın coğrafi konumu. 1:1 000 000 ölçekli Türkiye Fiziki Haritası'ndan (Harita Genel Komutanlığı) alınmış ve Karamenderes ırmağı belirginleştirilmiştir.

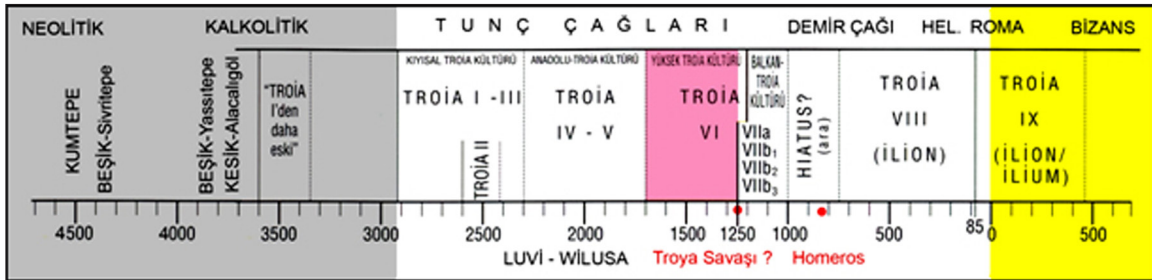

Fig. 2. Troya kronolojisi. (Troya Kazı Arşivi ve Studia Troica yayınlarından düzenlenmiştir)

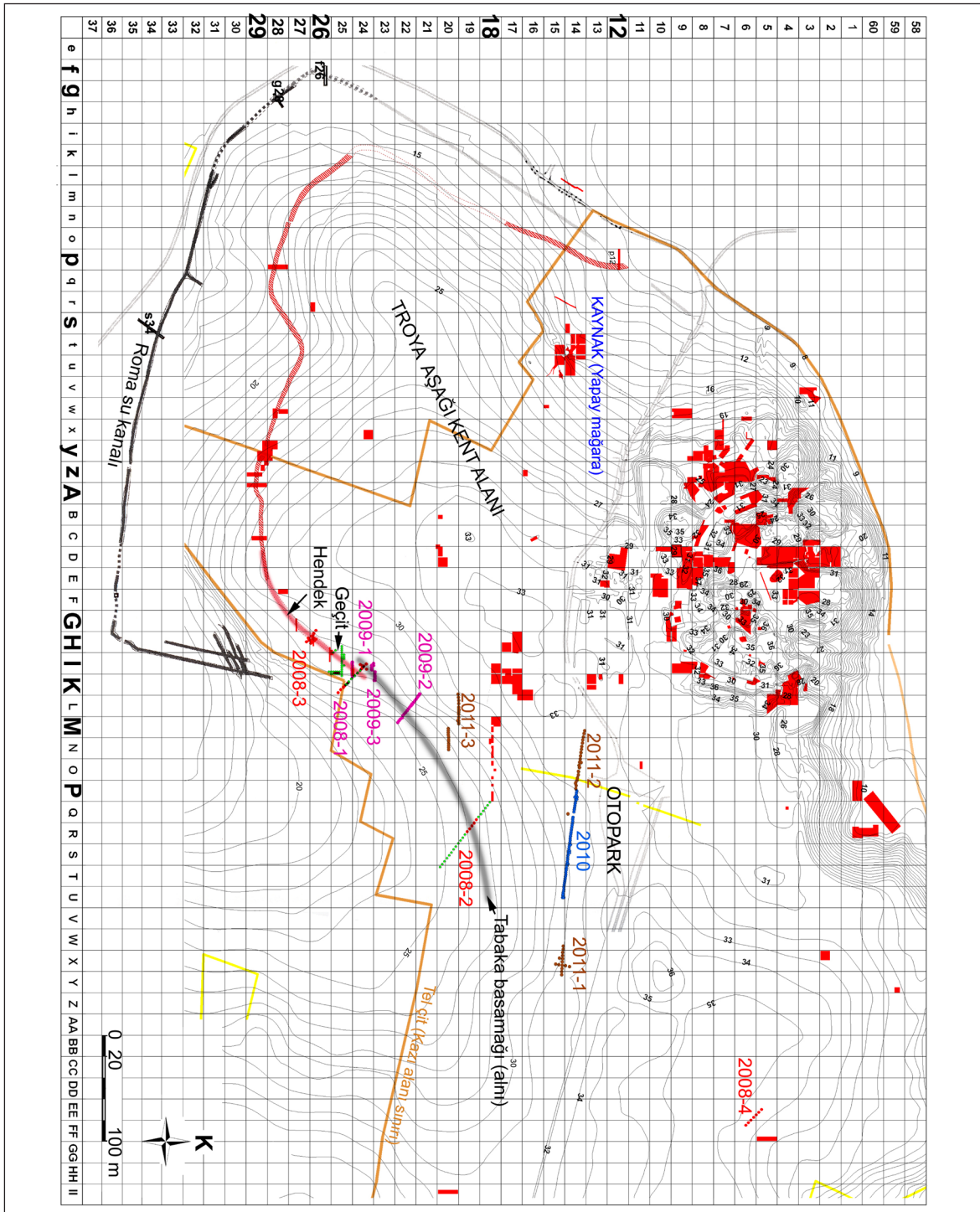

Fig.3. Troya kent planı ve kazı alanları (kırmızı dörtgenler). Güneydeki kırmızı çizgi Aşağı Kent alanını çevreleyen savunma hendeğinin jeofizik yöntemlerle belirlenen bölümüdür. Bunun doğudaki devamını belirlemek için farklı yöntemlerle yoğun araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan bir bölümünü de bizim çakma-delgi sondaj çalışmalarımız oluşturmuştur.(Bkz. Fig. 4, 5). Çerçevdeki harf ve rakamlar Troya grid sistemini göstermektedir. (Altlık olarak kullanılan arkeolojik veriler Troya Kazı Arşivi ve Studia Troica yayınlarından alınmıştır; Korfmann 2001, Jablonka vd. 2011)

Fig. 4. Unimog iř makinesi ile yapılan burgu-delgi (auger drilling) alışmaları.

Fig. 5. Cobra delici ile yapılan çakma-delgi sondaj (percussion drilling) alışmaları.

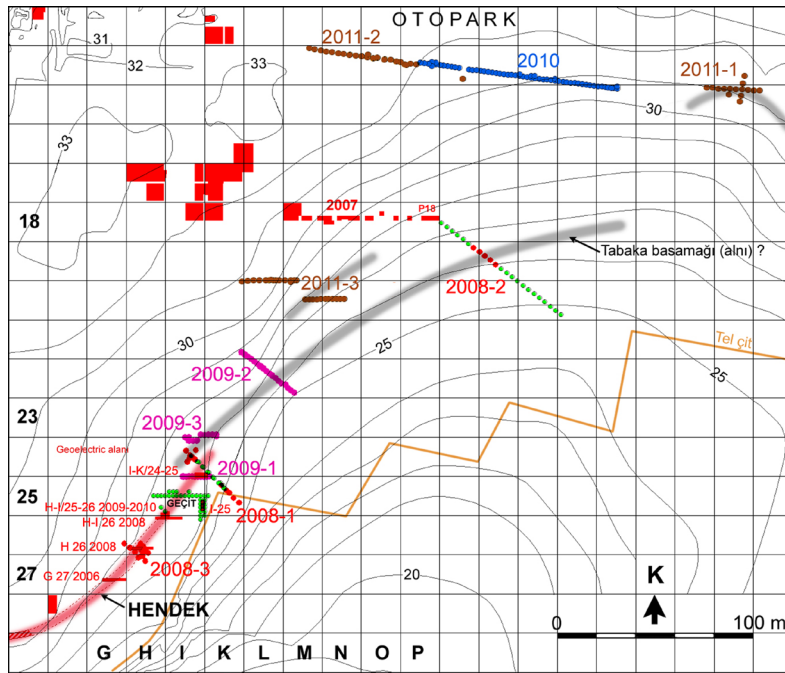

Fig. 6. Troya Aşağı Kent alanını güneyden çevreleyen savunma hendeğinin doğuya devamında yapılan delgi sondajların yerleri ve yılları. Sondajlar hendeğ uzanımı olarak öngörülen doğrultuya dik profil çizgileri üzerinde 2-3 m aralıklarla yapılmıştır. Böylece, belirlenen anakaya yüzey profilindeki çukurlukların hendeğ uzantısı olup olamayacağı, içlerindeki buluntulara (özellikle çanak-çömlek parçaları) göre arkeologlar tarafından değerlendirilmiştir. Küçük yeşil yuvarlaklar Unimog, diğer renklerdeki yıllara göre Cobra delgilerini göstermektedir. (Altlık olarak kullanılan arkeolojik veriler Jabonka vd. 2011 den alınmıştır)

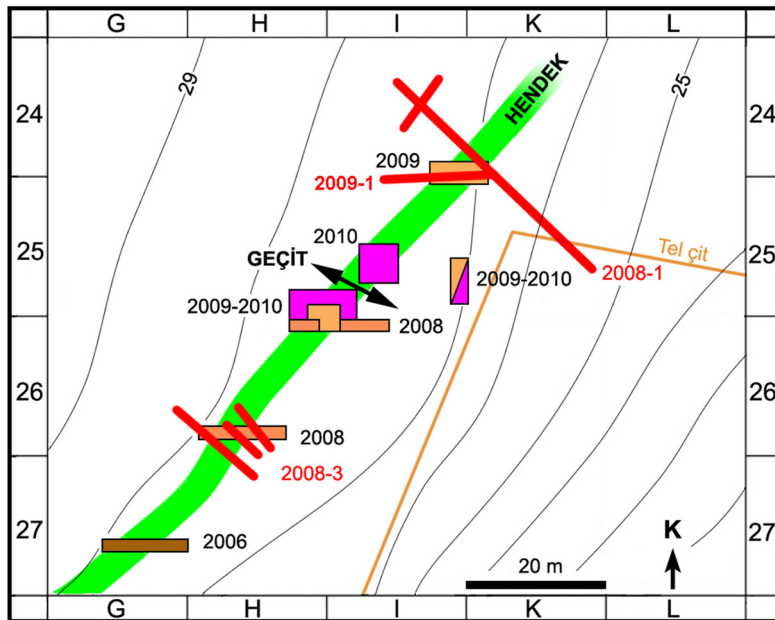

Fig. 7. Troya Aşağı Kent alanını güneyden çevreleyen savunma hendeğinin doğuya devamında yapılan çalışmalar. Üstteki planda renkli dörtgenler, sondaj verileri de dikkate alınarak yapılan arkeolojik kazı alanlarını (siyah rakamlar açılış yılları), kalın kırmızı çizgiler delgi sondajlarla oluşturulan kesit yerlerini (kırmızı rakamlar çalışma yılları) göstermektedir. (Altlık olarak Jablonka vd. 2011, ST:19, Fig. 5 den yararlanılmıştır). Altta, belirtilen grid karelerinde arkeolojik kazılarla açığa çıkarılan hendeğ bölümleri görülmektedir. Soldaki fotoğraf hendeğ üzerinde bırakılan geçit yerine aittir. Geçit kenarındaki kapı direğinin oyuğu ve kapının sürtünme izi dikkati çekmektedir. Sağda ise geçidin kuzeydoğuya uzanan bölümü görülmektedir. Buradan daha kuzeyde veya kuzeydoğuda hendeğın uzanımı izlenememiştir. Fotoğraflarda hendeğ içinde ve üzerindeki duvarlar arkeologlarca Roma Çağına tarihlendirilmiştir. (Fotoğraflar Jablonka vd. 2011, ST: 19 dan alınmıştır)

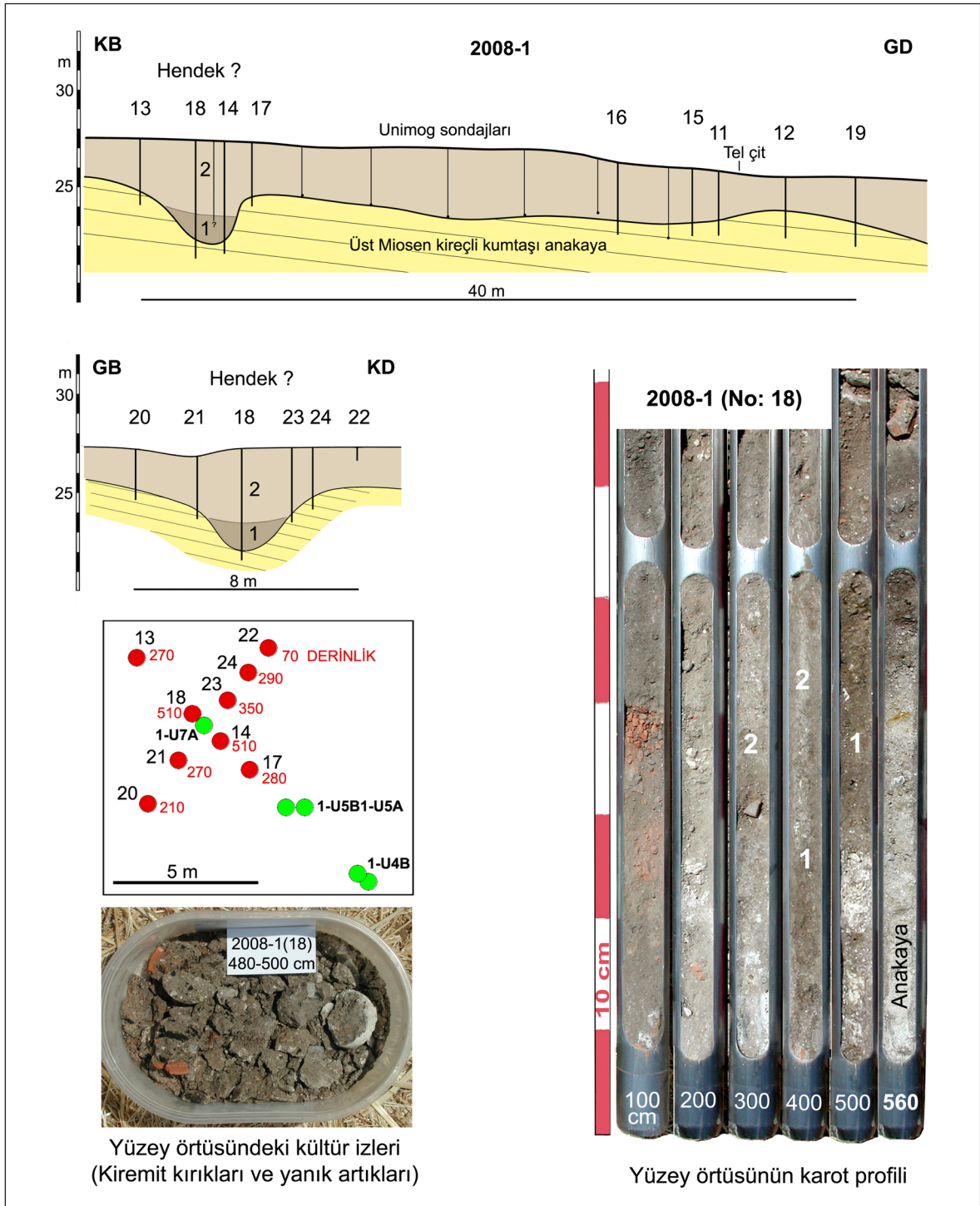

Fig.8. Troya VI savunma hendeğinin Aşağı Kent doğusundaki uzanımını belirlemek amacıyla yapılan 2008-1 sondaj çalışmasına ait kesit ve değerlendirmeler (Bkz. Fig. 6 ve 7). 1) Yüzey örtüsünün anakayayı kaplayan, daha koyu renkli, yanık unsurları içeren alt birimi. 2) Yüzey örtüsünün daha açık renkli üst bölümü. Bu iki birim her yerde ayırtedilememiştir.

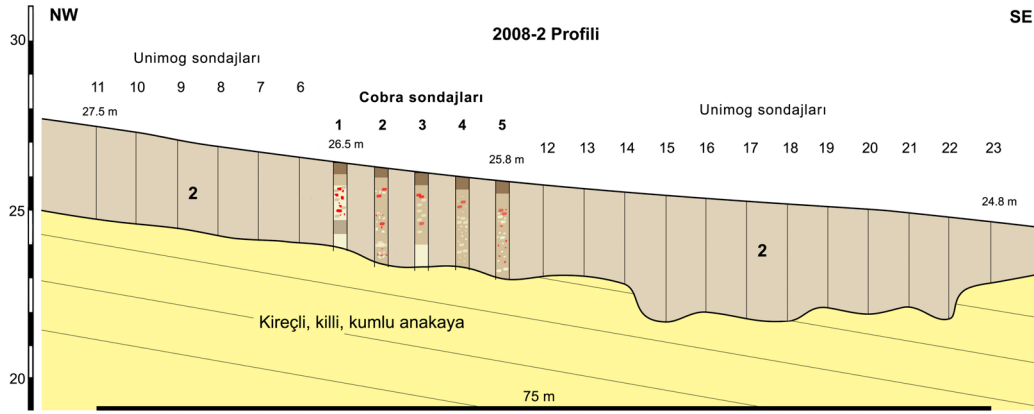

Fig. 9. 2008-2 profili (Bkz. Fig. 6). Unimog ile başlanıp, Cobra delgi ile tamamlanan kesitte, 2-3 m kalınlıktaki taşlı, tuğlalı enkazdan oluşan yüzey örtüsü (2) altında; güneydoğuya hafif eğimli, kireçli, killi, kumlu Üst Miosen tabakalarından oluşan anakayanın bulunduğu görülmektedir. Anakayanın hafif arızalı yüzeyinde hendek profilini ayırt etmek mümkün olmamıştır.

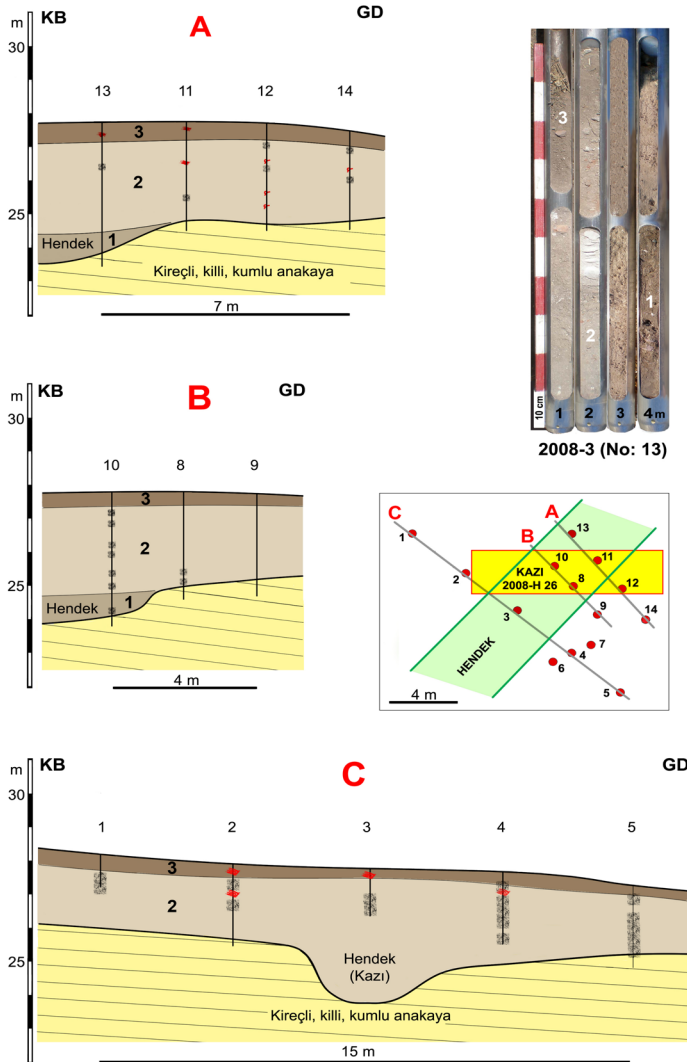

Fig. 10.

Troya VI savunma hendeklerinin Aşağı Kent doğusundaki uzanımını belirlemek amacıyla yapılan 2008-3 sondaj çalışmasına ait kesit ve değerlendirmeler (Bkz. Fig. 6, 7). Planda gösterilen 14 delgi sondajdan çoğunda taşlardan ilerlemek mümkün olmamakla birlikte, litolojik farklılıklardan yararlanılarak hendek yeri belirlenebilmiş ve yapılan kazıda bu doğrulanmıştır. Burada 13 ve 10 numaralı delgi verileri belirleyici olmuştur. 1) Koyu renkli, alt örtü birimi, 2) Açık renkli örtü birimi, 3) Yüzey toprağı.

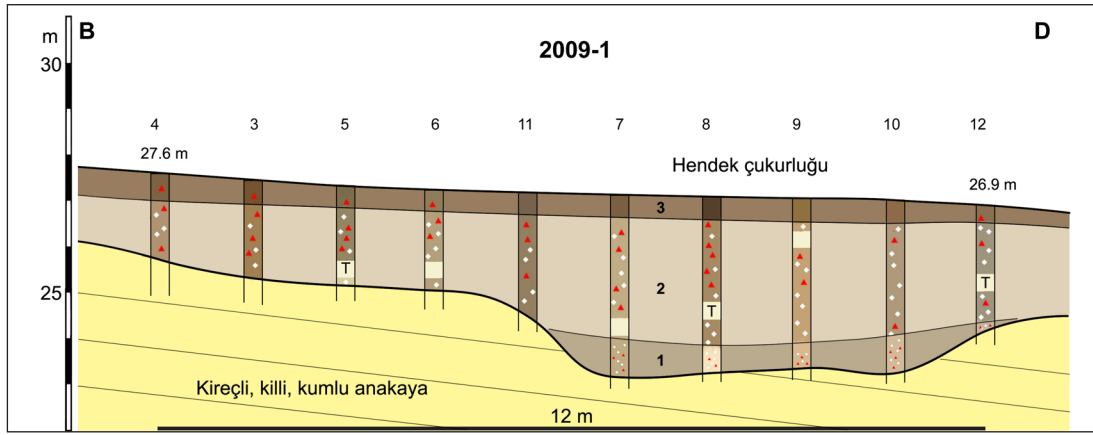

Fig. 11. 2009-1 profili. Batı-Doğu doğrultulu profil üzerindeki çukurluk, tabanını kaplayan dolgu içindeki arkeolojik materyalin (1: özellikle çanak çömlek kırıkları) arkeologlarca Geç Tunç Çağına tarihlenmesiyle, dönemin savunma hendeği olarak tanımlanmış ve yapılan kazıda bu değerlendirmenin doğru olduğu görülmüştür (Fig. 7: I-K 24-25). 2: Daha geç dönemlerin (Helenistik, Roma) taşlı, tuğlalı enkaz örtüsü, 3: Yüzey toprağı.

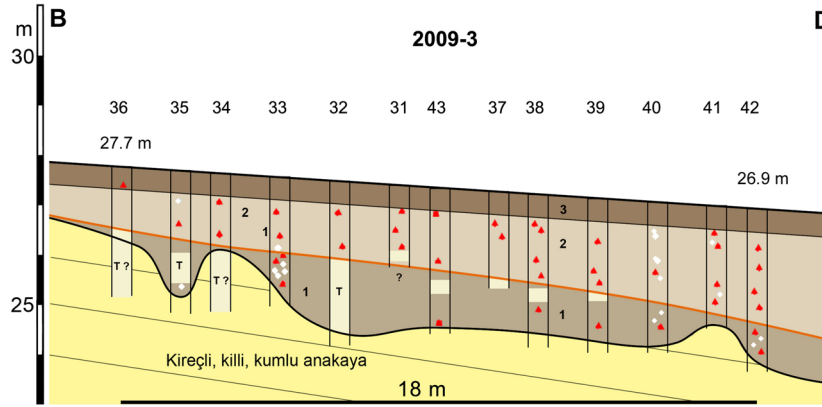

Fig. 12. 2009-3 profili (Bkz: Fig. 6). Burada da 2009-1 profiline benzer özellikler bulunmakla birlikte, anakaya yüzeyindeki arızalılık içinde hendek kanıtı olan bir arkeolojik bulguya (örneğin 1 içinde Geç Tunç Çağına ait bir unsura) rastlanmamıştır.

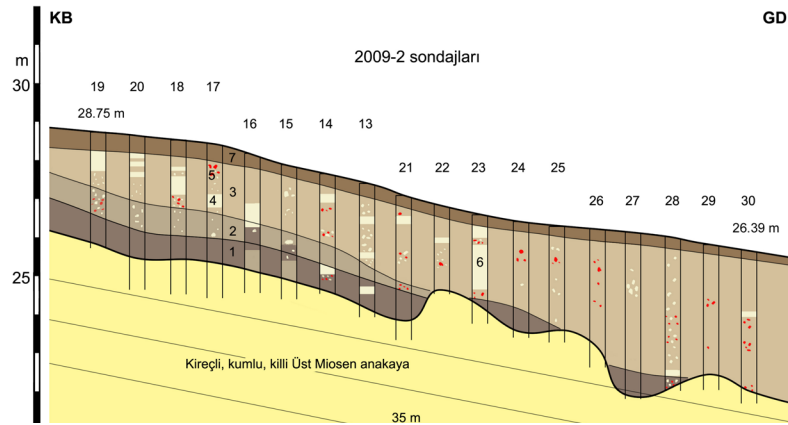

Fig. 13. 2009-2 profili (Bkz: Fig. 6). Burada da anakaya yüzey arızalılığı içinde hendek olarak nitelenebilecek bir çukurluk ayırt edilememiştir. 1 ve 2) Tabandaki koyu renkli, ince dokulu enkaz yayıntısı, 3: Geç dönem enkaz örtüsü, 4) Blok yapı taşları, 5) Genellikle iri tuğla kırıkları, 6) Muhtemelen duvar, 7) Topraklaşmış yüzey katmanı.

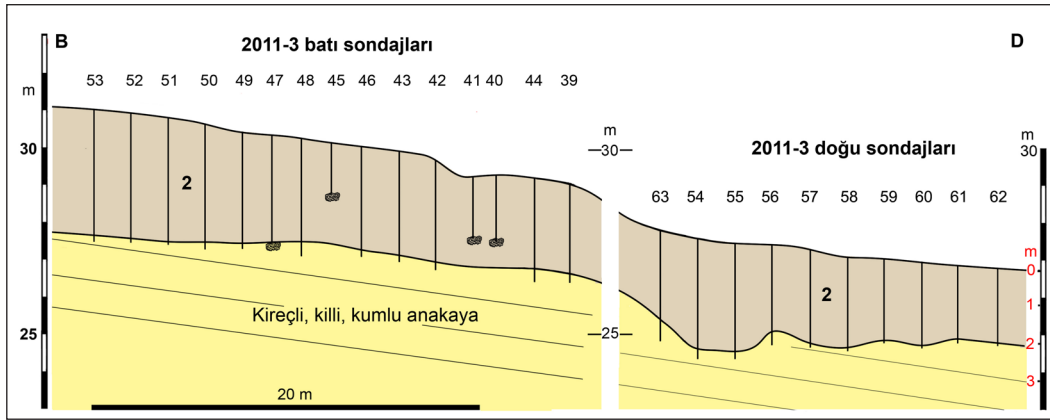

Fig. 14. 2011-3-3a profili (Bkz: Fig. 6). Hendeğin doğuda kuzeye yönelebileceği düşünülerek yapılan delgi sondajlarda, bu alandaki diğer yerlerdeki benzer şekilde az arızalı anakaya yüzeyinin taşlı, tuğlalı bir enkaz örtüsü (2) ile kaplı olduğu anlaşılmış, ancak Troya VI savunma hendeği olarak nitelenebilecek bir unsur bulunmamıştır.

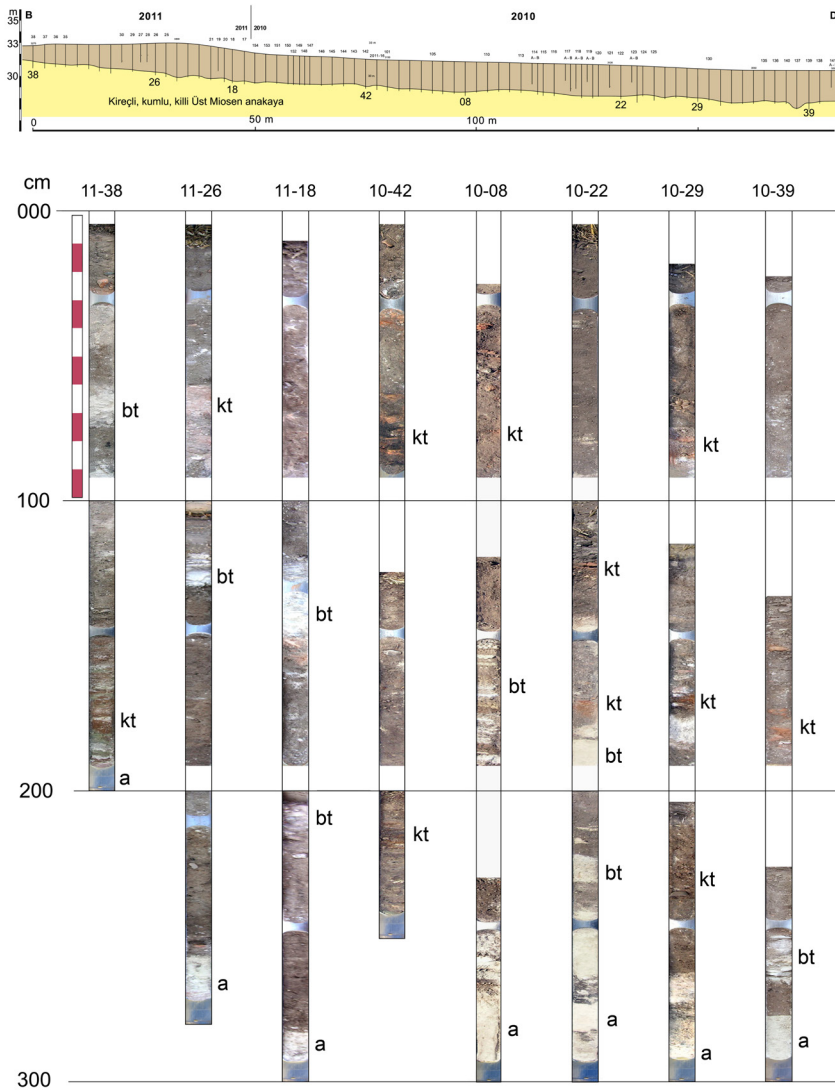

Fig. 15.

Otopark güney sınırında 2010 ve 2011 yıllarında yapılan toplam 85 çakma-delgi sondajla oluşturan kesit ve örnekleme karotlar (log'lar) (Bkz: Fig. 3, 6). Burada Üst Miosen, yataya yakın duruşlu kireçli, killi, kumlu tabakalardan oluşan anakaya yüzeyi oldukça düzdür (Kesitteki küçük arızalılık yükseklik ölçeğinin abartılı olmasıyla ilgilidir). Anakaya yüzeyinin hemen üzerinde kültür unsurları (çanak çömlek kırıkları, tuğla ve kiremit parçaları, yapı taşları, seyrek olarak yanık kemik ve tahta-bitki kırıntıları) içeren, 2-2,5 m kadar kalınlıkta taşlı-topraklı bir örtü bulunmaktadır. Altta ki karot kesitlerinde, ölçeğin elverdiği boyutta olanlar işaretlenmiştir (a: Anakaya, bk: Blok yapı taşı, kt: Kiremit ve tuğla kırıkları). Bu alanda doğal aşınma ve birikme süreçlerinin etkisi zayıf olup, yüzey örtüsü enkaz yayıntısından oluşmaktadır. Doğru örnek alınamayan bölümler boş bırakılmıştır.

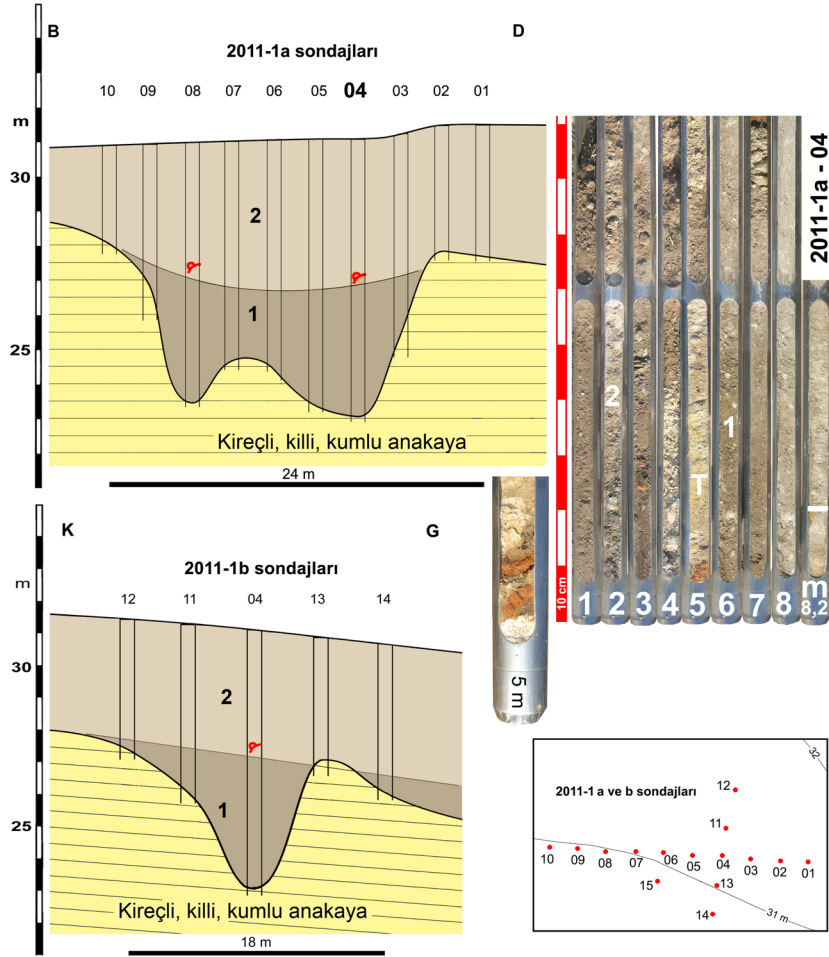

Fig. 16. 2011-1 a ve b profilleri (Bkz: Fig. 6). Otopark güneydoğusunda, daha önce Unimog ile belirlenen bir çukurluğun hendek uzantısı ile ilişkisi olup olmadığının araştırılması için yapılan delgi sondajlarda da çukurluk tabanında koyu renkli, küçük boyutlu enkaz kırıntıları içeren bir dolgu (1) bulunmakla birlikte, çukurluğun doğal bir anakaya yüzey arızası olduğu ve hendekle ilgisi bulunmadığı anlaşılmıştır. Çukurluğun üst bölümü (2), çevredeki diğer alanlar gibi taşlı, tuğlalı daha geç dönem enkaz örtüsü ile kaplı bulunmaktadır. Blok yapı taşı, kt: Kiremit ve tuğla kırıkları). Bu alanda doğal aşınma ve birikme süreçlerinin etkisi zayıf olup, yüzey örtüsü enkaz yayıntısından oluşmaktadır. Doğru örnek alınamayan bölümler boş bırakılmıştır.

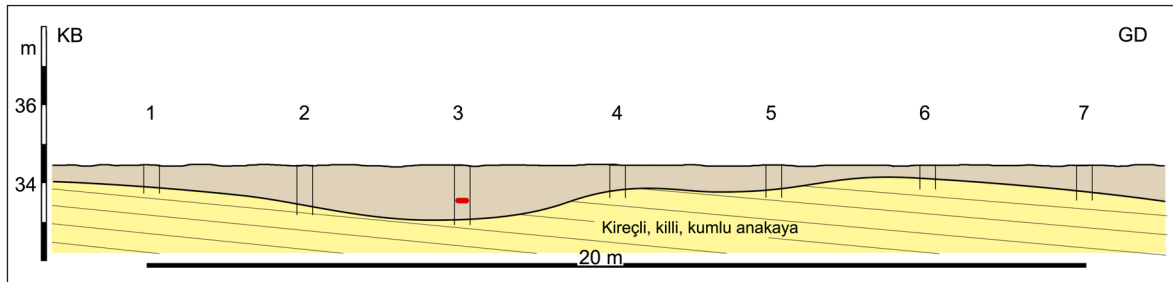

Fig. 17. 2008-4 profili (Bkz: Fig. 3). Eski kazı köyü (Bademli) doğusundaki alanda jeofizik anomalinin araştırılması için yapılan delgi sondajlarda konu ile ilgili bir bulguya rastlanmamış, anomali çizgisinin, 3. sondajın 80-110 cm derinliğindeki pişmiş topraktan bir su borusuna (künk) ait olduğu anlaşılmıştır.

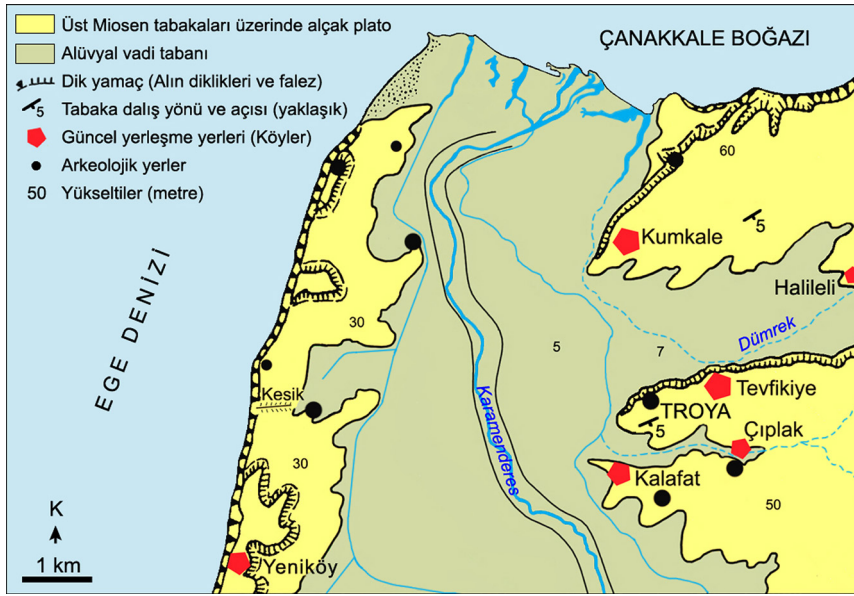

Fig. 18. Troya yakın çevresinin jeolojik-jeomorfolojik ana birimleri.

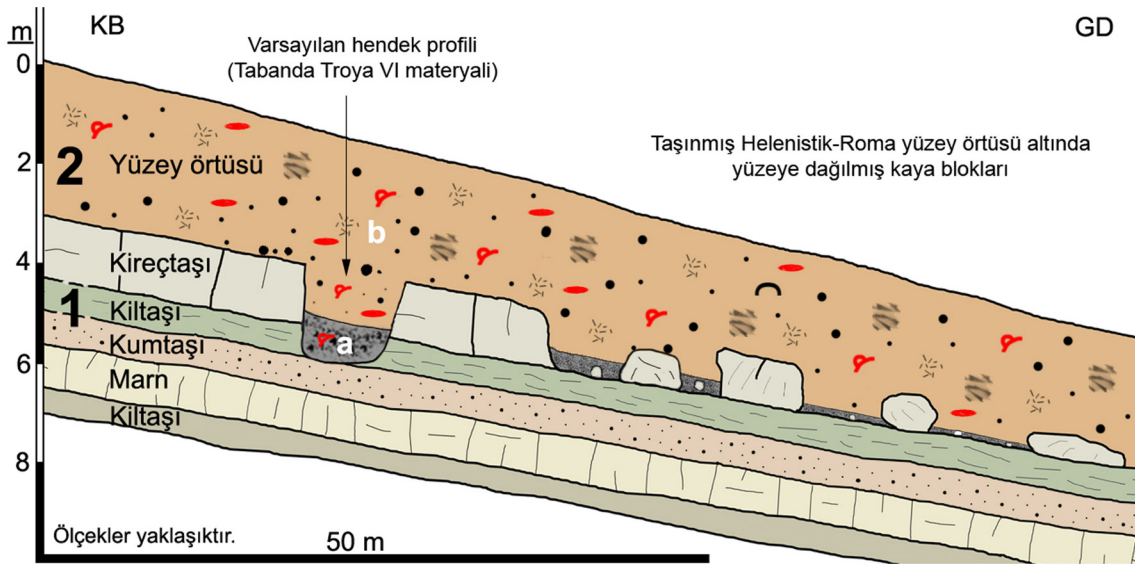

Fig. 19. Troya Aşağı Kent doğu kesiminde jeolojik yapı ve yüzey örtüsünün şematik kesiti. 1. Anakaya Üst Miosen (Neojen) sığ deniz tortul tabakalarından oluşmaktadır. Litolojileri çeşitli olan tabakalar hafifçe güneydoğuya eğimlidir. Çalışma alanında olduğu gibi, üstte çatlaklı ve kırılğan karbonatlı tabakaların bulunduğu yerlerde, tabaka kenarlarında (alınlar) kaya kopmaları ile yüzeyin arızalanması doğaldır. Böyle alanlardaki çukurlukların, kazı yapılmadan hendek çukurluğundan ayrılması zordur. 2. Yüzey örtüsü. Doğal bir birikme alanı olmayan yüzey (yapısal plato yüzeyi), genellikle çağlar boyunca yıkılan kerpiç binaların enkazı ile kaplıdır. Bu nedenle, toprak görünümü yanında, içinde çanak çömlek, kiremit kırıkları, yanmış ahşap parçaları, kemikler, kavkı kırıntıları gibi kültür işareti unsurlar bulunmaktadır. a) Erken dönemlerin (Tunç Çağları) enkaz yayıntılarını içeren birikintiler (Şematik-Varsayım). b) Geç dönemlerin (Helenistik-Roma) enkaz yayıntılarını içeren yüzey örtüsü. Kültür unsurları içeren örtünün doğrudan anakaya yüzeyini kaplaması, Troya erken dönemlerinde yüzeyin toprak örtüsü bulunmayan çıplak anakayadan ibaret olduğunu göstermektedir. Bu durum bütün Troya yerleşme alanı için geçerlidir.

A New Prehistoric Settlement near Heraclea Pontica on the Western Black Sea Coast, İnönü Cave

[BATI KARADENİZ KIYISINDA, HERACLEA PONTİKA YAKINLARINDA YENİ BİR PREHİSTORİK YERLEŞİM, İNÖNÜ MAĞARASI]

Hamza EKMEK – F. Gülten EKMEK - Ali GÜNEY - Benjamin S. ARBUCKLE –

Gökhan MUSTAFAOĞLU – Cemal TUNOĞLU - Caner DİKER – Ercan OKTAN

Anahtar Kelimeler

Batı Karadeniz Arkeolojisi, Mağara Yerleşimi, Erken Tunç Çağı, Hitit Silahları, Balkan Göçleri.

Keywords

Western Black Sea Archaeology, Cave Settlement, Early Bronze Age, Hittite Weapons, Balkan Migrations

ÖZET

Anadolu'nun Batı Karadeniz kıyılarını arkeolojik araştırmalar açısından uzun yıllardır ihmal edilmiştir. Bölgede yürütülen arkeolojik çalışmaların büyük bir bölümü yüzeysel araştırmalarından oluşmaktadır. Kastamonu'nun Devrekani ilçesi yakınlarındaki Kınık yerleşiminde yürütülen çalışmalar ve Karadeniz (Kdz.) Ereğli'nin Karadeniz kıyısına yakın bir noktasında bulunan Yassıkaya'da 2000 yılında gerçekleştirilen tek sezonluk kazı, bölgenin tarihöncesi kültürlerinin anlaşılmasına yönelik veri sağlayan kazılar olma özelliklerini uzun yıllar korumuşlardır. 2017 yılında başlayan ve devam etmekte olan İnönü Mağarası kazıları ile birlikte bölgede tabakaya bağlı buluntu elde edilen yerleşimlere bir yenisi eklenmiştir. Bu nedenle, Yassıkaya ve İnönü Mağarası kazıları bölge arkeolojisi açısından önemli bir yere sahiptir. İnönü Mağarası kazıları aynı zamanda Zonguldak ilinde yürütülen ilk çok tabakalı yerleşim yeri kazısıdır. Söz konusu mağarada gerçekleştirilen kazılarda ulaşılan veriler, Batı Karadeniz kıyılarının tarihöncesi kültürler açısından son derece zengin ve özgün bir yapıya sahip olduğuna dair kanıtlar sunmuştur. Arkeolojik bulgular yanında farklı tabakalara ait radyokarbon tarihleri, bölgenin mutlak kronolojisinin oluşturulması konusunda nerdeyse ilk verileri oluşturmaktadır. Beş ayrı kültür katmanı tespit edilen İnönü Mağarası'nda gerçekleştirilen kazılarda Kalkolitik Çağ'dan başlayarak aralıklarla Ortaçağ'a kadar uzanan bulgularla karşılaşmıştır. Farklı uzmanlık alanları tarafından incelenen bu bulgular üzerinde yapılan çalışmalar, bölgenin kültürel gelişimine ve bölgeler arası ilişkilerine ışık tutmaktadır. Bu çalışmada İnönü Mağarası kazılarından elde edilen ilk sonuçların bir sentezi sunulacaktır.

ABSTRACT

The western Black Sea coast of Anatolia has been neglected in terms of archaeological research for many years. Most of the archaeological studies conducted in the region consist of surface surveys. The studies carried out in Kınık settlement near Devrekani district of Kastamonu, and the single-season excavation conducted in 2000 in Yassıkaya located in Karadeniz Ereğli, close to the Black Sea coast, are two rare examples of excavation providing data for understanding the prehistoric cultures of the region. Excavations at a new site in the region, İnönü Cave, began in 2017 and provide important new information concerning the history of settlements in the region. The work at İnönü Cave represents the first excavation of a multi-component settlement conducted in Zonguldak province. The data obtained from the excavations are providing evidence for the rich and unique prehistoric cultures of the western Black Sea coast. In addition to archaeological finds, radiocarbon dates allow us to establish the absolute chronology of the region. Excavations conducted in the cave have identified five cultural levels extending from the Chalcolithic to the Middle Ages. The analysis of the finds from these cultural levels including ceramics, small finds, metals, lithics, and faunal remains are examined to shed light on the cultural development of the region and its interaction with neighboring regions. In this study, a synthesis of the first results obtained from the excavations at İnönü Cave are presented.

Introduction

The data obtained from Heraclea Pontica and its territory survey (HPTS) located in Karadeniz (Kdz.) Ereğli district by the Zonguldak-Bülent Ecevit University, Department of Archeology in 2016, provided valuable data on the rich culture of the Western Black Sea Region in prehistoric times. The HPTS survey provided evidence for the prehistoric occupation of this coastal region including the use of rock shelters, caves and also the slopes of valleys which generally flow in the south-north direction. It was also observed that archaeological sites, which have not been intensively investigated and are located in hard-to-reach places, were heavily exposed to illegal excavation activities, and some caves and rock shelters were used as livestock shelters. İnönü Cave, which is located in the southwest of Alacabük Village of Kdz. Ereğli district and approximately 25 km inland from the coast (Fig. 1), is one of the caves visited within the scope of the HPTS project where prehistoric remains were recovered in abundance. The archaeological remains in the cave were significantly damaged due to its long use as a livestock pen and illegal excavations. As a result, we initiated a scientific excavation project in 2017 in order to halt destruction and to investigate this promising site.

Regional Information

Geographical Data

The Western Black Sea region, located in Northwest Anatolia, extends from the Kızılırmak delta to the Sakarya River. In regard of the geographical and cultural description of the region, the Black Sea forms the northern border whereas the Black Sea coast of Bulgaria sets the western border.¹ The southern border is marked by mountain ranges covered with lush forests extend like a natural embankment in four rows running parallel to the coastline; these mountains are the Küre Mountains, Bolu and Ilgaz Mountains, and Köroğlu Mountains in the southernmost, respectively. Furthermore, the Akçakoca Mountains, a small mountain range, also extend on the south of the Zonguldak-Ereğli line. These mountains, with average altitudes of 2000-2500 m, prevent the humid air of the coastal region from penetrating to the interior. Thus significant differences exist

in terms of climate and vegetation between the coasts and inner parts of the region. Accordingly, there were also some corresponding differences in lifestyle and settlement models in the past, as today.

Archaeological data show that similarities between the Black Sea region and the cultures of Central Anatolia increase when moving from the coast towards the interior. The coastal cultures seem to have a very different development from the Central Anatolian cultures.² In this regard, it is possible to say that the coastal and inner cultures of the region were developed through very different dynamics. Nevertheless, the limited cultural interactions between the coastal and interior regions likely took place via valley systems. The Gökırmak river, the western tributary of Kızılırmak, enables the cultures of the Central Black Sea to reach the inner parts of Kastamonu. The Araç/Ilgaz River enables the connection of Kastamonu province with Central Anatolia. In the west, the Filyos River provides a natural connection for the coastal cultures to reach the interior. Güllüç, though a small river, provides the connection of Devrek and its surroundings with the coast.

The Kelçe, Kızlar and İn streams merge with the Güllüç Stream in a short distance between Çaylıoğlu and Ovaköy.³ The accumulation of fluvial sediments formed by these streams provides important advantages to the region in terms of agriculture and animal husbandry activities. İnönü Cave, which is located in a dominant position on this favorable area, consists of three interconnected chambers called A, B and C. The width of the cave, the mouth of which faces west, reaches approximately 25 meters in its inner section, and its height reaches 10 meters (Fig. 2). Even the extreme points of the cave, which has a wide mouth, remain well lit from sunrise to sunset. The location, scale and orientation of İnönü Cave make it a favorable location for human occupation.

Archaeological Research

The research history of the studies on the prehistoric cultures of the Western Black Sea Region, most of which were expeditions and surveys, dates back to approximately 80 years ago. The

1 Özdoğan M. 1993: 173.

2 Aydıngün et. al. 2013: 5-6.

3 Ekinci 2011: 83 ff.

study conducted by R. O. Arık in Bolu province at the beginning of the 1940s is one of the first archaeological studies in the region. This expedition yielded the pottery which was associated with the Troy I-II period.⁴ Subsequent work by İ. K. Kökten in Kastamonu province, did not reveal much additional information on the prehistoric periods of the region.⁵ Two Acheulean tools found by E. Y. Bostancı, in the course his study in the Kastamonu-Gökırmak Valley, provided evidence for the Paleolithic Period.⁶ Furthermore, the studies between Kastamonu and Eskişehir provinces conducted by C. A. Burney, showed the existence of finds with a wide date range from the Chalcolithic Age to the Iron Age.⁷ Research made by P. Donceel-Voûte in the region confirmed the presence of the Early Bronze Age.⁸ In 1990, Hittite metal vases were accidentally found during the construction of the dam near Kınık Village in the vicinity of Kastamonu-Devrekani which prompted excavations revealing a slope settlement dating from the end of the 4th millennium BC to the beginning of the 1st millennium BC.⁹ In the Paphlagonia survey project carried out by R. Matthews between 1997-2001, the region between Çankırı and the east of Karabük was investigated.¹⁰ Finally, another survey conducted by A. Özdoğan and C. Marro in Kastamonu province; demonstrated finds extending back to the Chalcolithic period.¹¹

Most of the abovementioned prehistoric studies were concentrated in Bolu, Kastamonu and Karabük provinces, which are located far from the Western Black Sea Region. Considering the potential of the region regarding the connections between the Anatolian, Thracian and Balkan cultures by land and sea, it is surprising that the Western Black Sea Region has not been subject to intensive archaeological investigations. A limited number of studies conducted in the area from the west of Kdz. Ereğli¹² coast to the Thracian coast however provided initial information concerning

the prehistoric occupation and raised important questions.

In the studies of M. Özdoğan et al. on the Kocaeli Peninsula and the Black Sea coastline at the beginning of the 1980s, no pottery giving information about prehistoric times was found. M. Özdoğan stated that the absence of the Early Bronze Age settlements along the Marmara coast of Thrace east of Istanbul and the fact that neither Thracian nor Anatolian cultures belonging to other periods were found were quite surprising considering the geographical location of the region and its suitable environment.¹³ Likewise, the recent studies of M. Ortaç¹⁴ and N. Ayengin¹⁵ in the inner parts and coastal regions of Bolu and Düzce provinces emphasized that there is scarcely any finding from prehistoric periods. On the other hand, it was remarkable that in surface surveys conducted by M. Kartal¹⁶ in Sakarya province, which borders the west of the region, no pottery of the early period was found. These investigations reveal that there is an important gap regarding the prehistoric times when pottery was used in the region from the east of İstanbul to the Black Sea coast of Sakarya. The surface survey made by G. Karauğuz in Zonguldak province, Devrek district and its vicinity are important for the recognition of the coastal cultures of the region.¹⁷ Settlements extending from the Chalcolithic to the 2nd millennium BC were recorded in this study.¹⁸ Moreover, the surface surveys conducted by B. Düring et al. in Kastamonu-Cide, Şenpazar also provided important information about the prehistoric cultures of the region. The results of this study were published in detail, and are also important as they include calibrated radiocarbon dates.¹⁹ As stated above, the settlements and find areas containing the Chalcolithic, the Early Bronze Age and the Iron Age were also found in the HPTS intensive surveys made in the Gülüş stream valley within the borders of Kdz. Ereğli district in 2016.²⁰

4 Arık 1944: 345.

5 Kökten 1948: 224-225.

6 Bostancı 1952: 137-142.

7 Burney 1956: 179.

8 Naumann et. al. 1979: 196-197.

9 Çınaroğlu 1991; Genç 2005: 49-50.

10 Matthews and Glatz 2009: 51.

11 Marro and et. al. 1998: 317.

12 Baysal 2016.

13 Özdoğan M. 1985: 410.

14 Ortaç 2018: 143.

15 Ayengin 2018: 274.

16 Kartal et. al. 2016: 401.

17 Karauğuz and Düring 2009: 153.

18 Karauğuz 2016: 22-24.

19 Düring and Glatz 2015.

20 Ekmen F. G.: 2017.

Considering the excavations conducted in the region, it is remarkable that their number is quite low. The excavation in Kocagöz Höyük²¹ conducted in 1951 in Sinop province, which forms the eastern border of the region, and then the excavation in Kovuklukaya²² conducted in 2002 provided clues about the Chalcolithic, Early Bronze Age and Middle Bronze Age. Information on the Chalcolithic, Early Bronze Age and Hittite period was also obtained from the Kastamonu-Kınık excavations.²³ The excavation in Yassıkaya directed by T. Efe in 2000 has become a turning point for the archaeology of the region after providing the first stratigraphic sample of material culture found on the coast.²⁴ The excavations in İnönü Cave that started in 2017 and continue under the auspices of the Kdz. Ereğli Museum and under the direction of Dr. Hamza Ekmen demonstrated that, the region was settled periodically in the period from the middle of the 5th millennium BC to the Middle Ages (Tab. 1, Fig. 5). Furthermore, the radiocarbon dates of the settlement provide valuable data for establishing an absolute chronology for the prehistory in the region.

İnönü Cave

Geological Formation

İnönü Cave is situated within the complex geology of the Pontic Mountains. The volcanic structures formed in the Pontic Mountains were first described by Ketin and Gümüş²⁵ and identified as a remnant of arc magmatism. Northward subduction of northern Neo-Tethys ocean produced magma due to partial melting and migration of this magmatic body to the surface forming a typical volcanic arc.²⁶ Several researchers²⁷ defined the volcanism of western Pontids as Turonian-Coniacian lower magmatic succession (Dereköy Formation) and Campanian upper magmatic succession (Kökyol, Unaz, Cambu Formations). İnönü Cave is located in the volcanic Cambu

formation (Fig. 3A). In the study area, we determined the volcanic lavas flowed on the fine graded sandstone and pelagic limestone. Today, the cave is located on the edge of a lava flow which covers a large area. Its structure is from a large room and connected to two small tubes. The cave's ceiling exhibits polygonal contraction cracks (Fig. 3B) typically forming after the flow of the lava stopped.²⁸ Formation of contraction crack sand columnar-shape joints are typical examples of lava (cooling). One side of the cave is collapsed. It could be the consequence of internal lava pressure or related to the erosion that formed the adjacent valley. Columnar joint marks are visible on the edge of the cave entrance. Within the cave, one of lava tubes has an observable lava lining structure with stalactites present on the ceiling at the end of the tube wall (Fig. 3D).

The current form of İnönü Cave developed in several steps (Fig. 4). First, sheet lava flowed over sedimentary units and made a bake zone over this surface. The cooling lava sheet formed a thick crust and columnar joints occurred as a result of heatloss. Melt inside the flow was still hot and accumulated in a room-like space. Afterwards, lava in the room drained with the rupture of the thick crust branching of one the connected passages. Usually in subaqueous volcanic formations, drained lava rooms collapse due to hydrostatic pressure.²⁹ The ends of the passages were sealed by lava. The cave has subsequently been tilted by tectonic effects of the branch of North Anatolian Fault (NAF) and formed its current position in the period from the Late Miocene to the Holocene. Surrounding the cave, there is not any indication for submarine lava flows as pillow lava. However, volcanic rocks extend in a huge area from cave location to the city of Kdz. Ereğli and previous studies have recorded formation of pillow lavas in this area. All these indicators show that this volcanic cave could be one of the feeder centers within this volcanic region.

In order to obtain detailed information, we collected nine rock samples from different parts of the cave walls. There are two group of characteristic volcanic rocks according to examination made under polarized microscope. The first group of rock samples contains dominantly plagioclase (Plj) phenocryst and small amounts of

21 Erzen 1956.

22 Dönmez 2004: 34.

23 Genç 2008.

24 Efe and Mercan 2002: 361-362.

25 Ketin and Gümüş 1963.

26 Peccerillo and Taylor 1975; Manetti et. al. 1979; Şengör and Yılmaz 1981; Tüysüz 1999.

27 Şahintürk and Özçelik 1983, Tüysüz 1999; Tüysüz et. al. 2012.

28 Yamagishi 1985.

29 Sánchez et. al. 2012.

pyroxene (Pr) and sanidine. The texture of the rocks is porphyritic and glomeroporphyritic consisting of Pr minerals. The second rock group contains plagioclase (Plj), pyroxene (Pr), biotite (Bio) and small portion of quartz and the texture is porphyritic texture with Plj phenocrysts and microliths. Pl phenocrystals also have sieve texture. Keskin and Tüysüz³⁰ have also made similar observations on rock samples in the same region and they analysed the lava samples as basaltic andesite according to their result of the ICP-OES and ICP-MS. In order to obtain more detailed geochemical classification and comparison, volcanic samples should be analysed.

Stratigraphy

In trench H/7 in the chamber C, which is located in the eastern part of İnönü Cave, the bedrock was reached as a result of the excavations carried out between 2017-2018. It was observed that the bedrock of the cave, which was also found in some sections of trenches İ/7 and J/8, had a sloping structure in the east-west direction, in other words, from the back of the cave towards the mouth. Cultural deposits measuring approximately 1.20 - 1.40 m were observed in the eastern section of trench H/7. However, when the sloping structure of the cave floor is considered, it is currently impossible to say whether the thickness of the deposits in different areas has the same dimensions. Five cultural levels were determined in the area where the bedrock was reached (Tab. 1). The findings deriving from different cultural levels were comparatively evaluated, and the relative chronology obtained in this way was supported with the C14 samples taken from each level (Fig.5).

Level I: Middle Ages

A small number of green, yellow and brown glazed pottery (Fig. 6A) along with plain wheel-made pottery was found just below the layer of animal manure covering the top level of the cave. It is observed that there are intertwined rings on the glazed pottery, which includes plates, bowl forms, and sometimes, decorations with wave patterns made by the sgraffito technique between these rings. Monochrome glazed pottery is present in shades of brown or green as is multi-colored glazed pottery combining shades of dark

brown, turquoise and green (Fig. 6A). Similar types of glazed pottery have been found during the excavations at Samsat³¹, Ahlat³², Tarsus³³, Bergama³⁴, Sinop Balatlar Church³⁵ and Demre St. Nicholas Church.³⁶ Glazed pottery with similar features as also held as individual and collective finds in museum collections.³⁷ This type of pottery is dated to the Middle Ages, especially produced with the sgraffito technique, were commonly used in Anatolia and surrounding areas during the 11-13th century AD.

Apart from the pottery, another important find for dating Level I is a copper coin belonging to the 'Anonymous Follis Group' and dating to the Byzantine period (Fig.6B). The damaged coin has a bust of Christ on the front face and a Latin cross on the back face. This coin belongs to the Anonymous Follis Group I and should be dated to the period of the Byzantine Emperor Nikephoros III. It is known that these coins were minted in Constantinople between 1078-1081 AD (1075-1080 in some sources), although they likely remained in circulation somewhat longer. The above-mentioned finds provide important information for the dating of Level I to the 11-13th centuries AD. no architectural remain were found in this level.

Level II: Early Iron Age

Level II, which is located just below Level I, represents the Early Iron Age. Here, simple stone architectural remains and a votive pit were found in trenches İ/7 and H/7 (Fig. 7). Pottery and small finds were recorded in these trenches in large quantities.³⁸ The votive pit, adjacent to the north wall of the cave, is remarkable. It is surrounded by stones placed vertically in a semi circle shape and abundant pottery and animal bones were found inside the pit. Most of the pottery was decorated by the finger impression technique on an incision or relief band. Furthermore, a miniature vase, many complete and fragmented spindle whorls

30 Keskin and Tüysüz 2017.

31 Bulut 1996.

32 Karamağaralı 2007.

33 Doğer 2000.

34 Böhlendorf-Arslan 2004.

35 İnanan 2012.

36 Fındık 2013.

37 Polat 2019; Doğer 1999.

38 Ekmen et. al. 2019: 276-277.

made of clay, loom weights, pieces of necklace and bone tools were also found on the floor of the pit. The diversity and density of the finds suggest intentional deposition and that the pit may be related to rituals associated with fertility.³⁹ Similar pits dated to the Early Iron Age were found in Thrace and in the Marmara region at Menekşe Çatağı⁴⁰ and Aşağı Pınar.⁴¹ Here it was suggested that the decorated pottery uncovered in pits was deliberately deposited and related to ritual practices. The pits that were found during surface surveys in Istanbul were formed by carving into the bedrock and are described as the “cult well/votive pit.”⁴² Such votive pits are known from numerous examples in Bulgaria from the beginning of the Iron Age.⁴³ When the characteristics of the finds obtained in the pit found in İnönü Cave and especially the decorated pottery, it can be said that a similar tradition was present here during the Early Iron Age.⁴⁴

The fact that spindle whorls (Fig. 8A), loom weights and clay spoons are common among the small finds in Level II indicates that the group who settled in the cave during the Early Iron Age was intensely engaged in weaving activities. Some spindle whorls are decorated with incisions and impressions applied to the top portion (Fig. 8B). Among the forms of spindle whorls, those with flattened spherical, cylindrical, symmetrical or asymmetrical biconical form are frequently documented. In particular, the samples with a biconical form and a grooved middle part (Fig. 8C) are among the typical forms of this period.⁴⁵ The counterparts of these kinds of spindle whorls made of clay are known from Level VIIb of Troy.⁴⁶ Loom weights are round, pyramidal with a flat body and rounded corners. Similar forms were found at levels VIIa⁴⁷ and VIIb⁴⁸ of Troy.

In regards to ceramics, incised vessels (Fig. 10) along with so-called Barbarian ware/Coarse ware (Fig. 9) and Handmade Lustrous wares (Knobbed ware/Buckelkeramik) were recovered from Level II. These ware types have also been found in the Early Iron Age building levels in Thrace, South Marmara, and the Turkish Aegean coast.⁴⁹ Among the group known as “Coarse ware” sherds with finger or nail impression decoration are common (Fig.9). It is observed that the finger or nail impressed decoration, which is generally applied on a strip band, is placed directly on the surface of the vase in some cases and on the surface of the vase to form a horizontal, vertical, or wavy line on the other samples.⁵⁰ Occasionally, finger impressed decorations made directly on the vase and the relief strip band by the impression technique are observed together. Similar samples made with this decorative technique were found in the course of the surface surveys in Troy VIIb1,⁵¹ Maydos-Kilisetepe,⁵² Adatepe,⁵³ Gordion,⁵⁴ Boğazköy⁵⁵ and around west coast of Istanbul.⁵⁶ The incised pottery group found at this level is a group with zigzags or bands surrounding the vase⁵⁷ (Fig.10). Similar samples of this group were found at other sites dating to the Early Iron Age⁵⁸ including Level VIIb2 of Troy, where they are known as “Knobbed Ware”.⁵⁹ It appears that the pottery in this group has a thinner wall and better paste compared to the pottery of the Coarse ware group. Furthermore, the pottery in this group is mostly represented by forms such as bowls and deep bowls.

The results of the radiocarbon analysis of Level II cluster between 12-11th centuries BC (Fig.5). Therefore, the combination of small finds, ceramic parallels and radiocarbon dates show that level II dates to a relatively narrow span at the beginning of the Early Iron Age.

39 Ekmen et. al. 2020: 45.

40 Erim-Özdoğan 2003: 222-23.

41 Özdoğan M. 2000: 72-73.

42 Aydıngün and Aydıngün 2013: 73-74.

43 Özdoğan 2000a: 72-73.

44 Ekmen et. al. 2020: 45.

45 Ekmen et. al. 2020: 45-46, Fig. 9.

46 Blegen et. al. 1958a: 257, 37.676, 37.683, 37.280, 37.305, 37.60.

47 Blegen et. al. 1958a: 221, 37.289.

48 Blegen et. al. 1958a: 256, 37.153, 37.287.

49 Aydıngün and Aydıngün 2013; Dönmez 2006; Dönmez 2017.

50 Ekmen et. al. 2020: 46.

51 Blegen et. al. 1958a: 281

52 Sazcı 2012: Res. 4.

53 Ökse et. al. 2019: 25-26, Res. 8.

54 Gunter 1991: Pl. 32/B.

55 Genz 2000: Abb. 11.

56 Aydıngün and Aydıngün 2013: Res. 1, 3; Aydıngün 2017: 384, Resim 5.

57 Ekmen et. al. 2020: 46.

58 Gunter 1991: Pl. 32/C-D.

59 Blegen et. al. 1958b, 143.

Level III: Late Bronze Age

One of the important results of the excavations at İnönü Cave regards the acquisition of data indicating that the cave was inhabited in the Late Bronze Age. Two wooden floors belonging to Level III were found just below the remains of level II. While most of the floor remains, marked as structures A and B, are located in trenches İ/7 and İ/8, some are located in trenches H/7 and H/8 as well (Fig.11). Structure A which extends in a northwest-southeast direction was destroyed by the stones surrounding the votive pit belonging to Level II. It was determined that thicker planks were used on the external lines of the floors, and they were connected to each other using interlocking lap joints known as the *çanti* technique. The thinner planks in the inner part were placed in the form of a grid making a floor. It is thought that wooden piles driven between the inner planks were used to fix the beams and that a thin clay filling under them was laid on the leveled ground before the wooden floors were built. The wood of both structures is well preserved and belongs to the genus *Quercus* (oak).⁶⁰

A small number of pottery and bone fragments and a substantial number of metal items, stone axes and whetstones were found on the floors of these wooden structures. Among the well-preserved metal finds there are a socketted spearhead, dagger, toggle pin, knife, fragment of a lugged axe (?), earring, ring, pins with rolled head, and sewing pins (Fig. 12).

These finds were analysed by P-XRF, and the results show that they were made of bronze. Typological comparisons of the bronze objects suggest that there are possible counterparts for these finds within the metal working repertoire of the Late Bronze Age. Weapons are particularly important for comparative chronology. The direct comparisons for the dagger found on the wooden floor of structure A were found in building D in Ortaköy/Şapinuva, which is dated to the 14th century. A socketted spearhead with a broken and bent tip was found in structure B. There is a ring on the handle of the spearhead that is used to attach the handle to the wooden handle. There is a crescent-shaped groove decoration in three parallel rows on the spearhead's

shoulders. The spearheads, of which the first examples were found in the graves of levels III and IV at Kültepe-Kaniş Karum, are shown as an innovation in the Anatolian weapon repertoire of the 2nd Millennium BC.⁶¹ There are cases indicating that this type of weapon, which was used throughout the Late Bronze Age⁶², was also used in Anatolia in the Early-Middle Iron Age.⁶³ The spearhead and molds found in the Zagora region and Ada Tepe also suggest that the same weapon type existed in the Balkans between the Late Bronze Age and Early Iron Age.⁶⁴

Comparisons for the metal weapons found on the wooden floors from İnönü Cave indicate that the latter can be dated in the Late Bronze Age. The radiocarbon analysis of the wood taken from the floors demonstrated the period between the 15-13th centuries BC (Fig.5). No traces of the 2nd millennium BC were found in the course of previous studies in the region.⁶⁵ Therefore, the finds of Level III at İnönü Cave are important as they make the first secure data on the Late Bronze Age of the region. The fact that the counterparts of the metals found at level III were found in Hittite centers brought to mind the question of whether the communities living in this cave were related to the Kaskians or Pala Tummuna.

Level IV: Early Bronze Age

There is a hiatus represented by a thickness of approximately 30 cm under Level III in trench H/7. Below this hiatus, cultural deposits representing Level IV were found. In this level, uneven stones and a wooden pillar were found in the south of the trench. To the east of the wooden pillar there is a clay-plastered floor. These simple architectural remains indicate the presence of basic living areas inside the cave during the Level IV occupation.

Level IV pottery includes fragments of lined and beak spouted pitchers, usually in shades of red, and pottery with finger impressed decoration under the rim. In addition, fragments of loop handles connected to the body with a handle (Fig. 13)

61 Yıldırım 2011: 120.

62 Dedeoğlu and Abay 2014: fig. 32/13.

63 Yalçıklı 1999: 53-54.

64 Alexandrov et. al. 2018: cat. no. 315, 340, 379, 380, 398, 542.

65 Karağuz 2016: 23-24.

60 Merev, N. 2003; Schoch et. al. 2004; Schweingruber et. al. 2011.

were found with exact parallels at Yassıkaya, a nearby cave settlement inhabited during the Early Bronze Age.⁶⁶ These unique vessels with loop handles connected to the body with a handle and which have a knob placed to make them easier to hold,⁶⁷ are known only from level IV at İnönü Cave and Yassıkaya Cave. Moreover, pottery with finger impressions under the rim are known from Yassıkaya as well as the Early Bronze Age settlements⁶⁸ in Çankırı-Yazıboy⁶⁹, Koyunbaba⁷⁰ and Kanlıgeçit⁷¹ in Thrace. Furthermore, it is remarkable that the relief band decoration increasingly became widespread in the Early Bronze Age II in İkiztepe and at the beginning of the Early Bronze Age III in the Eskişehir region.⁷² The knobs around the handles of the beak-spouted pitchers found in this level (Fig.13) can be considered as imitations of the rivets of metal objects of the same form. Similar applications are also known from the samples found in Yassıkaya⁷³ and Kastamonu-Kınık⁷⁴ settlements. Finally, black pottery with a simple rim, referred to as “Blacktopped ware” in the literature, constitutes a group that is important for dating Level IV.⁷⁵ T. Efe emphasized that the black topped bowls found at Yassıkaya should be dated to the 3rd millennium BC, based on parallels with examples from Central Western Anatolia and around Ankara.⁷⁶ The black topped ware found at level IV in İnönü Cave constitutes a second group found within the Western Black Sea region.

Ceramic vessels with potential use in the dairy production were found among fragments of mud brick in trench H/7.⁷⁷ The analysis of the carbon sample taken from Level IV dates back to approximately 2300-2100 BC (Fig.5).

66 Efe and Mercan 2002: 366.

67 Efe and Mercan 2002: 363, Çiz. 4/7-8.

68 Sherds with the same paste characteristics but without decoration were found in Sazlıdere, Istanbul. Detailed information: Aydıngün and Aydıngün 2020: 13.

69 Matthews 2009: Figs. 3.19, 3.21.

70 Heyd et. al. 2014: Fig. 8.7.

71 Özdoğan and Parzinger 2012: 104-105.

72 Efe and Mercan 2002: 363.

73 Efe 2004: Fig. 15-16.

74 Genç 2005: Çiz. 153.

75 Sarı 2007: 647.

76 Efe and Mercan 2002: 365.

77 Ekmen H. 2020: 79, Fig. 4.

Level V: Chalcolithic

Level V, which represents the oldest occupation of the cave is located directly on the floor of the cave. It was formed by filling and leveling the bedrock with pebbles and stones and a gray-clay mortar. Stratigraphically, it follows a rubble filled hiatus below level IV, in which the red-lined pottery belonging to Level IV take over to dark-colored burnished pottery characteristic for the Chalcolithic period.

Although there are scarcely any architectural remains in this level, the ceramic corpus has proven useful for dating. The most common group of ceramics come in shades of grayish-black, black, dark gray or dark brown and are usually very well burnished (Fig.14A). Although there are many similar examples belonging to the Chalcolithic, there are discussions about when and where the pottery with this type of dark paste first appeared.⁷⁸ The specimens from the Neolithic-Chalcolithic transition are known from Gökçeada-Uğurlu⁷⁹, and examples from the Middle Chalcolithic Period are known from Gölpinar, Kumtepe, Beşik-Sivritepe, Limantepe VIIb and Yeşilova II.⁸⁰ Ceramic studies suggest that the red-lined pottery of the Neolithic Period roughly disappeared after 5600-5500 BC and that the use of dark-burnished pottery became more widespread afterwards.⁸¹ Aşağıpınar, Aktopraklık B, Ilıpınar VB and Uğurlu III in Northwestern Anatolia are some of the settlements showing that the use of dark-burnished pottery became widespread.⁸²

Our evidence from İnönü Cave indicates that the use of dark-burnished pottery was maintained on the Western Black Sea coast during the last quarter of the 5th millennium BC. A second group of ceramics important for dating Level V is characterized by burnished/polished decoration (Fig.14B). The counterparts of this tradition can be observed at the Late Neolithic and the Early Chalcolithic sites in Thrace⁸³, in the Aegean⁸⁴

78 Bami and Heyd 2011: 179; Çevik 2018: 1049.

79 Erdoğan 2018: 763.

80 Erdoğan and Çevik 2015: 38.

81 Erdoğan 2018: 761-762; Erdoğan and Çevik 2019: 3; Özdoğan E. 2015: 50.

82 Erdoğan and Çevik 2019: 3-7.

83 Erdoğan and Çevik 2015: 37-38.

84 Günel 2014: 89, Pl. 2A.

and Marmara regions.⁸⁵ This pottery tradition is also a characteristic for the Kocadermen-Gumelnita-Karanovo VI (KGK VI) culture dated between 4500/4400 - 4100/3800 BC in northeastern Bulgaria and the Muntenia region.⁸⁶ Vessel forms including carinated pottery and long-necked pottery with a biconical provide additional evidence for dating Level V. The counterparts of carinated pottery are known from settlements in Western Anatolia, Thrace, and the Southern Marmara regions.⁸⁷ Pierced lugs observed on the bowls provide additional information on dating. Pierced lugs denote a tradition observed in Western Anatolia and the Lakes District since the Neolithic Period.⁸⁸ Examples of pierced lugs dating to the Chalcolithic were found⁸⁹ at Ulucak III, Ege Gübre 2, Yeşilova II⁹⁰, Baklatepe, Limantepe VII, Ilıpınar⁹¹ and Hocaçeşme.⁹²

Amongst the small finds of level , two clay idols (Fig. 15) attract attention. They represent an abstract image of a standing woman. These figurines are depicted in a highly stylized manner and do not clearly show anatomical details such as a waist or neck or a chin protrusion on their faces.⁹³ The parallels for these types of idols are found in Thrace, Aşağı Pınar level ⁷⁹ and Gülpınar⁹⁵ and are dating to the Chalcolithic. In İkiztepe on the Black Sea coast,⁹⁶ there are similar examples dated to the Late Chalcolithic. Furthermore, an idol head found in Gäläbnik in the Struma Valley⁹⁷ and some idols found in Vincă⁹⁸ could be compared with the objects from İnönü Cave.

A remarkable group of finds, which have great importance for dating, was found in trench J/8 in the east of the Chamber C. This finding includes more than ten thousand beads made from a variety of different materials found in situ in a small ceramic cup (Fig.16). Amongst the group of beads, approximately ten thousand two hundred were produced from steatite, ninety-three were made of carnelian, twenty-seven of gold, one of them was produced from electrum and one of radiolarite. Direct parallels for the gold beads can be found in the settlements and cemeteries in the Chalcolithic Balkans. The Varna I Cemetery, located on the Black Sea coast of Bulgaria, is famous for its many gold artifacts.⁹⁹ The gold beads of the Varna I Cemetery dating between 4600-4200 BC¹⁰⁰ are the exact equivalents of gold beads from İnönü Cave regarding their typology and production techniques. Apart from the Varna Cemetery, similar gold beads were also found in the Durankulak Cemetery¹⁰¹ and the Yunatsite Mound¹⁰² belonging to the second half of the 5th millennium BC. Seven radiocarbon analyses on organic materials including animal teeth and antler taken from this level (Fig. 5) show the results which cluster tightly around the last quarter of the 5th millennium BC confirming the date of Level V occupation.

Animal Remains

The first exploratory analysis of the rich fauna assemblage from İnönü Cave took place in 2019. In this initial examination of the fauna, a total of 1627 specimens selected from deposits representing the Chalcolithic, Early and Late Bronze Age and Iron Age occupations of the cave were recorded (Tab.2). Although sample sizes for individual occupations are small, they provide a valuable first glimpse into the animal economies of the Western Black Sea coast, a region with very little zooarchaeological coverage.

Overall, the faunal remains are remarkably well preserved with little evidence for postdepositional taphonomic processes. As a result, 64% of specimens were identified to taxonomic group (i.e, family, genus, species). Fragmentation of the assemblage is moderate with 54% of specimens

85 Çayır-Böyükulusoy 2014: 22, Map 1.

86 Boyadziev 1995: 179, Özdoğan M. 2000b: 78.

87 Özdoğan et. al. 1991: Fig. 22; Parzinger 2005: Fig.85-87, 116; Efe 2001: Fig. 16; Schoop 2005: Taf. 149; Derin 2011: Fig. 7; Caymaz 2013: 41-54.

88 Duru 2008: Res. 114, 115, 117.

89 Caymaz 2013: 41-54.

90 Derin 2011: Fig: 7-16.

91 Thissen 2008: 8.

92 Özdoğan M. 2013: Fig: 73-86.

93 Ekmen, F. G. 2020: 62-63, Figs. 5-6.

94 Özdoğan M. 2013: 187.

95 Takaoğlu and Özdemir 2018: Fig. 49. 11.

96 Bilgi 2012: 146, Res. 316-318.

97 Pavúk and Čochadziev 1984: 195 ff.

98 Tasič 2011: Fig.3, Fig.10.

99 Ivanov 1975: 1 ff.

100 Ivanov and Avramova 2000: 12.

101 Todorova 2002: 62, Pl. 107

102 Matsanova and Mishina 2018: 299.

representing less than a quarter of a complete element (average specimen size = 5.3cm). However, 28% of specimens represent mostly complete elements (75-100% complete). This is rather high and suggests that the rate of intentional breakage for within bone nutrients was relatively low and that postdepositional fragmentation was also low. Carnivore gnawing is present at very low frequencies (<0.1% of specimens) suggesting that dogs did not regularly occupy the cave (no remains of dogs were identified in the assemblage).

The assemblage is dominated by the remains of mammals although small numbers of tortoise, fish, bird, and crab remains were also identified (Tab. 2). Among the mammalian remains, interestingly, suids are the most abundant (36% of the specimens identified to genus) followed by the caprines (goats and sheep at 21%), deer (19%) and cattle (17%). The suid remains include both large and small bodied individuals which likely represent both wild boar (*Sus scrofa*) and domestic pigs (*Sus domesticus*). Ongoing biometric and ancient DNA work should further elucidate the nature of these two divergent phenotypes. Among the caprine remains, no wild phenotypes were identified, suggesting that domestic goats and sheep were herded but not hunted. The remains of goats (*Capra hircus*) outnumber those of sheep (*Ovis aries*) at a ratio of 15:1, indicating that goats were a focal point of this diverse regional pastoral economy likely reflecting the rugged and rocky terrain around the cave.

In addition to suids, cattle remains also exhibit two morphotypes: one large and one small. Based on preliminary analysis of the biometric characteristics it is likely that the smaller bovines represent domestic cattle (*Bos taurus*) while the very large individuals represent aurochs (*Bos primigenius*) hunted in the adjacent valleys. A small individual recovered from an Iron Age context exhibits a typical traction pathology suggesting that domestic cattle were used to pull heavy loads.¹⁰³ Deer are abundant in the assemblage in all periods and are represented by approximately equal numbers of roe deer (*Capreolus capreolus*) and red deer (*Cervus elaphus*). Given the large body size of red deer and the general abundance of deer remains at the site, it is likely that venison represented a significant part of the diet of the inhabitants of İnönü Cave.

103 Bartosiewicz et. al. 1993.

Finally, carnivores are represented in small numbers by fur bearing taxa including Brown bear (*Ursus arctos*), marten (*Martes foina*), wild cat (*Felis silvestris orchaus*), lynx (*Lynx lynx*), leopard (*Panthera pardus*) and fox (*Vulpes vulpes*). Cutmarks indicating skinning were observed on the mains of fox, marten, bear, and leopard suggesting that the pelts of these animals were utilized.

The frequencies of the dominant taxa identified in the stratigraphic sequence at İnönü Cave represent a combination of long-term continuity in cultural preferences combined with an animal economy strongly adapted to the rugged terrain and forested environment of the Pontic region. Despite chronological coverage extending from the Middle Chalcolithic to the Iron Age, the representation of the primary mammalian taxa at İnönü Cave is relatively stable over time (Fig. 17). Pigs are well represented in every period, peaking in the Late Bronze Age layers at 50% of the specimens identified to genus. Goats peak in the Early Bronze Age levels (29%) but are never the dominant taxon. The frequency of cattle is also remarkably consistent although it declines in the Iron Age when pig herding and deer hunting are the dominant economic activities represented in the faunal assemblage. Deer are an important wild resource through time indicating that they remained a consistently available resource in this forested environment. However, both deer taxa decline in the Late Bronze Age perhaps suggesting that swine herding displaced hunting as an economic activity at that time.

The economic system evident at İnönü Cave emphasizing the herding of pigs and secondarily cattle and goats combined with hunting deer as well as boar and aurochs is unique for later Holocene Turkey. Zooarchaeological data for this region are rare with the closest parallels coming from the Late Chalcolithic and Early Bronze levels at İkiztepe (near Samsun), Çamlıbel Tarlası (North central Anatolia), and Kırklareli-Kanlıgeçit (Turkish Thrace) where pigs and cattle dominate and caprines are a tertiary resource.¹⁰⁴ This cluster of sites along the Black Sea coast and extending into north central Anatolia suggest a distinctive animal economy common to this region perhaps linked to the 'Kaska' or 'Pala-Tummana'

104 Bartosiewicz et. al. 2013; Tekkaya and Payne 1988.

people documented in Hittite texts.¹⁰⁵ Continued work on the faunal remains from İnönü Cave will further explore this unique faunal province, its adaptations to this rich but challenging environment, and its change over time.

Stone Assemblages

A small assemblage of 57 chipped stone artefacts was found in the İnönü Cave settlement during the 2017-2019 excavation seasons. The most abundant chipped stone artefacts consist of retouched and non-retouched blades used on blade blanks, blade knives and various forms of points (arrowheads). Considering the entire group of chipped stone finds, this is a blade-dominant industry. Retouched and unretouched blades and blade knives compose the majority of the artefacts (Fig. 18) although one end scraper was identified (Fig. 19). The small quantity of the finds recovered so far is not sufficient to conduct detailed techno-typological and statistical studies. Hence, technologically, it is impossible to provide an overview of all stages of the reduction sequences due to a lack of cores, plunging blades, primary blanks, and production debris. The presence of tools without the presence of any debitage, indicates that the knapping was carried out elsewhere outside the cave, and only the tools were transported to the cave and / or used within the cave. Another point is that the samples showed proof that the tools were produced skilfully, which indicates that a formal chipped stone tradition was associated with the inhabitants of the settlement of İnönü Cave. The presence of fragments of blades apparently broken after use appears to prove this idea.

It appears that blades, which characterize the chipped stone industry of the cave, are made by direct and indirect percussion technique using soft hammering. Structural deterioration has been observed indicating that all 11 blades recovered in trench H/7, level IV (Early Bronze Age) were heavily exposed to fire. These blades are all made using dark flint raw material and all are intensely retouched. There are fractures in the distal and proximal parts as a result of the use of the tools (Fig. 20). Considering that the levels they were found are characterized by a burned and ashy structure, it is not yet clear whether the blades were thrown into the fire place after losing

their functionality or placed in the fireplace for symbolic purposes. Sedimentary disruptions caused by heavy water movement in the cave make it impossible to understand their original depositary positions. It can be noted that the interpretations can be clarified if other finds like this blade group are detected. No traces of silica polish were identified on any of the blades indicating that they were not used as sickle blades. Abrasions resulting from retouching on the lateral parts of blades suggest that they may have been used in butchery and cutting / stripping activities. Similar samples encountered in İnönü Cave and specifically those specimens with intense retouching around the blade blanks are also known from regions with earlier stone chipping traditions. These types of retouches were carried out throughout the Chalcolithic and Bronze Age, especially in the Thrace region, where there are similar examples from Hoca Çeşme and Aşağı Pınar.¹⁰⁶ Intensely retouched macro blades are also known from the Bulgarian Azmak Late Chalcolithic levels and the cultural regions of Karanovo V-VIII.¹⁰⁷

The presence of “point” shaped tools is remarkable. These finds, which include four pieces in total, are triangular. Their lengths are between 4 and 5,6 cm with widths between 2 and 4 cm. Points are made of dark grey chert and bear flake scars produced by soft hammer on both sides. No pressure flaking techniques were used in the produce of the points. The tip of one specimen is broken and the other three are intact. Three points are recovered from trench H/7, Level V. The incomplete example was recovered from trench J/8, also in level V. Concerning their form and technological features, it is possible to evaluate these points as “arrowheads” (Fig. 21).

Points with similar forms, made by using good quality flint (and not chert) are also known from the Balkans, from the northern regions of the Black Sea, as well as from the Istanbul-Marmara region.¹⁰⁸ A point made of white flintstone similar in form to those found at İnönü Cave was published by Özdoğan from Bronze Age Ağacli

¹⁰⁵ Bryce 2005.

¹⁰⁶ Özdoğan M. 2013; Gatsov 2009; Gatsov and Nedelcheva 2011.

¹⁰⁷ Gatsov 2009: 22; Gatsov and Nedelcheva 2014.

¹⁰⁸ Özdoğan M. 2006: 21-28; Özdoğan.2013; Gurova 2004.

Kumluğu¹⁰⁹ (Fig. 22A: it is the white arrowhead in the bottom left corner of the figure). Arrowheads made of flint or obsidian are not encountered in the Near East, Aegean or Anatolian chipped stone assemblages, although their use continued after the Early Chalcolithic in the northern Balkans and Pontic steppes.¹¹⁰ Although arrowheads are found in many places including western Turkey, the Aegean, and the Balkans, there are very few detailed studies about them. Numerous arrowheads are known from the Early Bronze Age settlements of Bulgaria, especially Kazanlik and Dikili Tash in Greek Thrace.¹¹¹ Therefore, these finds from the İnönü Cave are important in terms of revealing the cultural relationship between the Western Black Sea and the Balkans in prehistory.

In particular, the arrowheads from İnönü Cave show similar characteristics with the Chalcolithic point forms from the Gumelnița-Karanovo culture of the Balkans (Fig. 22B-D).¹¹² In addition to the specific information given in this text, in general terms, many evaluations have been made on the cultural relations between the Balkans and the geography including the Northwest Anatolia and Marmara regions, especially from the Epipaleolithic to the Bronze Age.¹¹³

In recent times, İnönü Cave was used as an animal shelter, and the natural spring water resources inside the cave were used as well, which resulted in some physical disturbances of the cave by local shepherds. This may have affected deposits negatively including the small chipped stone assemblage.¹¹⁴ Nevertheless, continued excavations in the cave in future years will likely increase the chipped stone sample which will allow more precise techno-typological interpretations and conclusions on this industry.

Conclusion

The first results obtained from the excavations carried out between 2017-2019 at İnönü Cave have had a significant impact on our understanding of

the prehistoric cultural sequence of the Western Black Sea coast, which has been poorly explored previously. The excavations at Yassıkaya provided the first data on the archaeological cultures of the region's coastline during the Early Bronze Age II-III period. Now, with the excavations at İnönü Cave, we have a deeper understanding of the Early Bronze Age of the region, as well as valuable evidence for the Late Chalcolithic, Late Bronze Age, Early Iron Age and Middle Ages in the area. The İnönü Cave findings are important to establish the absolute chronology of the cultural history of the Western Black Sea coastline, which is extending from the Late Chalcolithic to the Middle Ages, and for determining its cultural and economic relations with other regions.

Although no architectural remains were found in Level V, the dark-faced burnished pottery and the samples with polished decoration and white matt decoration from this level are significant for dating the Chalcolithic occupation and shedding light on relations between regions. More than ten thousand beads from this level, found in a votive cup, represent an important find regarding their quantity and quality of production. Based on the radiocarbon dating of a tooth also included in this cup, along with the dates obtained by the analogical evaluation of the other finds of this level, it is understood that the gold beads are the oldest known gold ornaments in Anatolia. Steatite and carnelian beads, which are among the other raw materials, draw attention with their numbers and workmanship that require expertise, and they provide information on understanding the bead production techniques during the Chalcolithic. The chipped stone finds in Level V include flintstone, which is thought to be locally sourced, and blades, arrowheads and scrapers made of chert. We suggest that these cutting tools were associated with hunting. The examinations on animal bones at Level V suggest that although pigs, cattle and goats were herded deer and fur bearing carnivores were also intensively hunted.

The limited area exposed in Level IV is dated to the Early Bronze Age and provide traces of small scale household production. The vessels associated with processing milk, worked antler, chert blades, many of which were burnt, suggest small scale household activities. At the contemporary Yassıkaya settlement, T. Efe argued that the lack of architectural remains, furnaces and hearths

109 Özdoğan M. 2016: 19.

110 Özdoğan and Parzinger 2012: 232-233; Kotova 2008.

111 Özdoğan and Parzinger 2012: 232-236.

112 Torcică 2018: 203-208; Sirakova and Zlateva-Uzunova 2012: 37.

113 Bailey 2000; Gatsov and Efe 2005; Efe 2004; Özdoğan M. 1998; Özdoğan M. 2003; Özdoğan M. 2014.

114 Ekmen et. al. 2019.

could be explained by the fact that this settlement was a temporary campsite.¹¹⁵ Similarly, at İnönü Cave, it is possible that the cave was used as a workshop area in the Early Bronze Age, perhaps used at certain times of the year for the simple production of specific materials. The fact that only a small part of the cave was inhabited at this level, the low density of ceramic sherds and the absence of small finds such as figurines support this view. Direct comparisons for the ceramics, which are usually red-lined, handmade and bearing relief band decoration, are known from Yassıkaya. T. Efe indicated that this pottery, which was first identified with the excavations in Yassıkaya, spread roughly in the area from the east of Akçakoca to the west of Çankırı, while this culture, which contains local elements, was defined as the “Filyos Culture”. The pottery in level IV of İnönü Cave proposes that a new settlement of the Filyos Culture was found.

One of the most interesting and exciting results of the excavations in İnönü Cave was the acquisition of data indicating that the cave was inhabited in the Late Bronze Age (building level III). Numerous metal items found in and around the wooden floor structure belonging to this period are well preserved. The P-XRF results show that these finds were all made of bronze. When similar examples of the bronzes are examined, it appears that they are closely associated with the Late Bronze Age. The fact that the bronze weapons found on the wooden floors are the weapon types of the 2nd millennium BC and that their counterparts were found in important Hittite cities brought to mind the question of whether the finds are related to the Kaska or Pala Tummana people, who are frequently mentioned in the Hittite texts.

In addition to the simple stone architectural remains at Level II, dated to the Early Iron Age, a pit surrounded by flat stones in a position adjacent to the cave wall was also unearthed. The finds within the pit and the examples in other contemporary settlements indicate that the pit found at Level II in İnönü Cave represents a “votive pit”. The comparisons for of the pottery from the votive pit including incised pottery, Barbarian ware/Coarse ware, and Handmade Lustrous ware (Knobbed ware/Buckelkeramik) are known from the Early Iron Age building levels of settlements in Thrace,

South Marmara, and the Aegean coast. The parallels of symmetrical or asymmetrical spindle whorls with a biconical form and a grooved middle part found across the İnönü Cave Level II and specifically in the votive pit are also observed at level VIIb of Troy. Although the above-mentioned pottery of level II is generally associated with peoples migrating from the Aegean/Balkan at the end of the Late Bronze Age, more data is needed to associate Level II of İnönü Cave with these migrations severely.

Based on the sgraffito pottery found at Level I and the coin dated to the period of the Byzantine Emperor Nikephoros III, we discovered that the cave was last used in the Middle Ages before the recent Alacabük Village shepherds used the cave as a livestock pen.

Based on the archaeological findings presented above, it is apparent that İnönü Cave was inhabited periodically, starting from the middle of the 5th millennium BC until the Middle Ages. The archaeological discoveries made through the scientific excavation of the cave are exceedingly important for providing the evidence about the prehistoric coastal cultures of the Western Black Sea, which were previously only poorly known.

Acknowledgement

We would like to thank the Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Cultural Heritage and Museums, Zonguldak Governorship, Kdz. Ereğli Municipality, and Zonguldak-Bülent Ecevit University, which provided institutional and financial support for the realization of the excavations at İnönü Cave. We thank Prof. Dr. Ünsal Yalçın and Dr. Ümit Güder, who performed P-XRF measurements and analyzes, Prof. Dr. Mustafa Sözen, Burak Kader and Ümmügülsüm Uğurlu, who took and edited the photographs of the images in the article. Furthermore, we would like to express our gratitude to Prof. Dr. Aygül Süel, who shared her knowledge about Ortaköy (Şapinuva) weapons with our team. We thank Dr. Canan Özbil, who evaluated the coin found at Level I at İnönü Cave, Yunus Ekim, who shared his views on the glazed pottery found at this level and Bogdana Milic, who helped translate of this article. This study was supported within the scope of the TUBITAK 2219 International Research Fellowship (2018-2) received by F. G. Ekmen, one of the authors of the article.

115 Efe and Mercan 2002: 364.

Bibliography

- ALEXANDROV et. al. 2018: Alexandrov, S., Dimitrova, Y. Popov, H., Horejs, B., Chukalev, K. *Gold and Bronze. Metals, Technologies and Interregional Contacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age*, Sofia.
- ARIK 1944: Arık, R. O. "1942'de Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor". *Beleten* 8/30, 341-386.
- AYDINGÜN and AYDINGÜN 2020: Aydingün, Ş. ve Aydingün, R. H. "İstanbul Küçükçekmece Göl Havzası'nın Tarihöncesi (Paleolitik-Erken Tunç Çağları)", *Amisos*, 5/8, 7-30.
- AYDINGÜN and AYDINGÜN 2018: Aydingün, R. H. ve Aydingün, Ş. "Tarihöncesi Çağlarda Dünya Ticaretinin Merkezindeki Karadeniz", In: H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Eds.) *Karadeniz Jeopolitiği*, 3-8.
- AYDINGÜN and AYDINGÜN 2013: Aydingün, Ş. ve Aydingün, R. H. "Erken Demirçığ'da 'İstanbul Boğazı' Üzerinden Trak/Frig Kavimlerinin Gelişine Ait İlk Bulgular", *Arkeoloji ve Sanat* 142, 65-78.
- AYDINGÜN 2017: Aydingün, Ş. "İstanbul Tarihöncesi Araştırmalarının 2007-2015 Yılları Arası Sonuçları", *KST* 34.1, 369-390.
- AYENGİN 2018: Ayengin, N. "Düzce İli 2016 yılı Arkeolojik Yüze Araştırması", *AST* 35.2, 273-283.
- BAILEY 2000: Bailey W. D. *Balkan Prehistory: Exclusion, incorporation and identity*, Routledge, London.
- BARTOSIEWICZ et. al. 1993: Bartosiewicz, L., Wim van Neer, Lentacker, A. "Metapodial asymmetry in draft cattle", *International Journal of Osteoarchaeology* 3, 69-75.
- BARTOSIEWICZ et. al. 2013: Bartosiewicz, L., Gillis, R., Flink, L. G., Evin, A., Cucchi, T., Hoelzel, R., Vidarsdottir, U., Dobney, K., Larson, G., Schoop, U-D. "Chalcolithic pig remains from Çamlıbel Tarlası, Central Anatolia", In: Bea De Cupere, Veerle Linseele and Sheila Hamilton-Dyer (Eds.), *Archaeozoology of the Near East X. Proceedings of the Tenth International Symposium on the Archaeozoology of South-Western Asia and adjacent areas (Leuven: Peeters)*, 101-120.
- BAYSAL 2016: Baysal, A. "Zonguldak Ereğlisi Prehistorik Yüze Araştırması: 2014 Yılı Araştırma Raporu", *AST* 33.2, 563-580.
- BİLGİ 2012: Bilgi, Ö. *Anadolu'da İnsan Görüntüleri, Klasik Çağ Öncesi*, İstanbul.
- BLEGEN et. al. 1958a: Blegen, C.W., Boulter, C.G., Caskey, J.L., Rawson. M. *Troy: Settlements VIIa, VIIb and VIII, Volume IV (Plates)*, Princeton University Press, New Jersey.
- BLEGEN et. al. 1958b: Blegen, C.W., Boulter, C.G., Caskey, J.L., Rawson. M. *Troy: Settlements VIIa, VIIb and VIII, Volume IV (Text)*, Princeton University Press, New Jersey.
- BOSTANCI 1952: Bostancı, E. "Gökırmak Vadisinde Prehistuvar Araştırmaları, Yeni Paleolitik Buluntular", *Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi* X/1-2, 137-142.
- BOYADZIEV 1995: Boyadziev, Y. "Chronology of Prehistoric Cultures in Bulgaria", *Prehistoric Bulgaria, Wisconsin, Bailey*, 149-192.
- BÖHLENDORF-ARSLAN 2004: Böhlendorf-Arslan, B. *Glasierte Byzantinische Keramik Aus Der Türkei*, İstanbul.
- BRAMI 2011: Brami, M., Heyd, V. "The Origins of Europe's First Farmers: The Role of Hacılar and Western Anatolia, Fifty Years On", *Praehistorische Zeitschrift* 86/2, 165-206.
- BRYCE 2005: Bryce, T. *The Kingdom of the Hittites*, Oxford University Press, Oxford.
- BULUT 1996: Bulut, L. "Samsat Ortaçağ Sgraffito ve Champeve Seramikleri", *Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları*, İstanbul, 31-46.
- BURNEY 1956: Burney, C. A. "Northern Anatolia Before Classical Times", *AntSt* VI, 179-203.
- CARRACEDO SÁNCHEZ et. al. 2012: Carracedo Sánchez, M., Sarrionandia, F., Juteau, T., Ibaguchi, J.G. "Structure and organization of submarine basaltic flows: Sheet flow transformation into pillow lavas in shallow submarine environments", *International Journal of Earth Sciences* 101/8, 2201-2214.
- CAYMAZ 2013: Caymaz, T. "Yeni Veriler Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Çağı Kültürü", *ADerg* XVIII, 39-112.
- ÇAYIR-BÖYÜKULUSOY 2014: Çayır-Böyükulusoy, Ü. "Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Seramiğinde Perdah Bezeme Tekniği", *Armizzi, Engin Özgen'e Armağan, Studies in Honor of Engin Özgen*, Ankara, 81-100.
- ÇEVİK 2018: Çevik, Ö. "What Follows the Late Neolithic Occupation in Central-Western Anatolia? A View from Ulucak", *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC*, Oxford, 1037-1049.
- ÇINAROĞLU 1991: Çınaroğlu, A. "Kastamonu Kökenli Bir Grup Hitit Gümüş (?) Eseri", *Müze* 4, 53-58.
- DEDEOĞLU and ABAY 2014: Dedeoğlu, F., Abay, E. "Beycesultan Höyük Excavation Project: New Archaeological Evidence from Late Bronze Age Layers", *ADerg* XIX, 1-39.
- DERİN 2011: Derin, Z. "Yeşilova Höyük", In: Raiko Krauß (Ed.), *Beginnings - New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin. (Menschen - Kulturen - Traditionen ; Forschungs Cluster 1 ; Bd. 1), Studien aus den Forschungschustern des Deutschen Archäologischen Instituts 1, Rahden/Westf.*, 95-108.
- DOĞER 1999: Doğer, L. "İzmir Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Balık Figürlü Sgraffito Bizans Seramikleri", *Arkeoloji ve Sanat* 93, 38-43.

- DOĞER 2000: Doğer, L. “İnsan Figürlü Bizans Sırlı Seramik Repertuarına Yeni Bir Örnek”, *Sanat Tarihi Dergisi X*, 57-76.
- DÖNMEZ 2004: Dönmez, Ş. “Boyabat Kovuklukaya: A Bronze Age Settlement in the Central Black Sea Region Turkey”, *ANES* 41, 38-84.
- DÖNMEZ 2006: Dönmez, Ş. “The Prehistory of the İstanbul Region: A Survey”, *ANES* 43, 234-264.
- DÖNMEZ 2017: Dönmez, Ş. “The Protohistoric Times of İstanbul in the Light of New Evidence”, *TÜBA-AR* 21, 93-115.
- DURU 2008: Duru, R. *MÖ 8000'den MÖ 2000'e Burdur - Antalya Bölgesi'nin Altıbin Yılı*, Antalya.
- DURING and GLATZ 2015: During, B. and Glatz C. *Kinetic Landscapes, The Cide Archaeological Project: Surveying the Western Black Sea Region*, Warsaw/Berlin.
- EFE 2001: Efe, T. “The Settlement, Its Architecture and Pottery”, *The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı: A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia*, İstanbul, 1-126.
- EFE 2004: Efe, T. “Yassıkaya, an Early Bronze Age Site near Heraclea Pontica (Kdz. Ereğli) on the Black Sea Coast”, *Festschrift für Němejcová Pavůková*, Berlin, 27-38.
- EFE and MERCAN 2002: Efe, T., Mercan, A. “Yassıkaya: Karadeniz Ereğli (Heraclea Pontica) Yakınlarında Tunç Çağı Yerleşimleri”, *KST* 23, 361-374.
- EKMEN F. G. 2017: Ekmen, F. G. “İnönü Mağarası'nda İlk Dönem Çalışmaları: Karadeniz Kıyısında, Heraclea Pontica (Kdz. Ereğli) Yakınında Bir Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı Yerleşimi”, *III. Uluslararası Arkeoloji Kongresi. Eskiçağ'da Karadeniz ve Tekkeköy: Karadeniz Kıyısında Eski Bir Yerleşme, Bildiri Özetleri Kitapçığı*, Samsun, 84-85.
- EKMEN 2020: Ekmen, F. G., “Notes on the 5th Millenium BC of the Western Black Sea Region: İdols from İnönü Cave”, *Metalurgica Anatolica. Festschrift für Ünsal Yalçın anlässlich seines 65. Geburtstags - Ünsal Yalçın 65. Yaşgünü Armağan Kitabı*, Bochum, 59-64.
- EKMEN et. al. 2019: Ekmen, H., Mercan, A., Ekmen, F. G., Güney, A. “İnönü Mağarası 2017 Yılı Kazıları”, *KST* 40.2, 271-292.
- EKMEN et. al. 2020: Ekmen, H., Ekmen, F. G., Güney, A., “İnönü Cave: New Results Of The Early Iron Age Culture in the Western Black Sea Region”, *OLBA* XXVIII, 41-62.
- EKMEN 2020: Ekmen, H. “İnönü Mağarası'nda Bulunan Erken Tunç Çağı'na Ait Sütten İkincil Ürün Üretiminde Kullanılan Bir Çömlek Üzerine Gözlemler”, *Metalurgica Anatolica. Festschrift für Ünsal Yalçın anlässlich seines 65. Geburtstags - Ünsal Yalçın 65. Yaşgünü Armağan Kitabı*, Bochum, 77-85.
- ERDOĞU 2018: Erdoğan, B. “The Neolithic to Chalcolithic Transition on the Island of Gökçeada (Imbros)”, *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC*, Oxford, 761-775.
- ERDOĞU and ÇEVİK 2015: Erdoğan, B., Çevik, Ö. “Batı Anadolu Kronolojisi ve Terminolojisi: Sorunlar ve Öneriler”, *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi (APAD) 1*, 29-46.
- ERDOĞU and ÇEVİK 2019: Erdoğan, B. and Çevik, Ö. “Multiple Faces of Changes in 5600/5500 Cal. BC Anatolia and Thrace”, *Anatolica* 45, 1-16.
- ERZEN 1956: Erzen, A. “Sinop Kazıları 1953 Yılı Çalışmaları”, *TAD* 6/1, 69-72.
- ERİM-ÖZDOĞAN 2003: Erim-Özdoğan, A. “Kuzeybatı Marmara'da bir Kıyı Köyü, Menekşe Çatağı”, *Ufuk Esin'e Armağan: Köyden Kente Yakındoğu'da İlk Yerleşimler*, İstanbul, 217-232.
- EKİNCİ 2011: İkinci, D. *Gülüç Çayının Uygulamalı Jeomorfoloji Özellikleri*, İstanbul.
- FINDIK 2013: Fındık, E. F. *Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazılarında Bulunan Ortaçağ Sırlı Seramikleri (1989-2009)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- GATSOV 2003: Gatsov I. “The Latest Results from the Technological and Typological Analysis of Chipped Stone Assemblages from Ilıpınar, Pendik, Fikirtepe and Mentеше, NW Turkey”, *Documenta Praehistorica* XXX, 153-158.
- GATSOV 2009: Gatsov I. *Prehistoric Chipped Stone Assemblages from Eastern Thrace and the South Marmara Region 7th-5th Millennium BC*, *BAR International Series 1904*, Archaeopress, Oxford.
- GATSOV and EFE 2005: Gatsov I., Efe T. “Some Observations on the EB II Chipped Stone Artifacts from Küllüoba (near Eskişehir) in Inland Northwestern Anatolia”, *Anatolia Antiqua* XIII, 111-118.
- GATSOV and NEDELICHEVA 2011: Gatsov I., Nedelcheva P. “Neolithic Chipped Stone Assemblages in Northwestern Anatolia, Turkey”, *Eurasian Prehistory* 8/1-2, 89-95.
- GATSOV and NEDELICHEVA 2014: Gatsov I., Nedelcheva P. “Lithic Production Before and After the 4th Millennium BC on the Lower Danube”, *Western Anatolia Before Troy. Proto-Urbanisation in the 4th Millennium BC?*, *Austrian Academy of Sciences Press*, Vienna, 413-419.
- GENÇ 2005: Genç, E. *Yeni Buluntular Işığında Kastamonu-Kınık Kazıları Sonuçları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

- GENÇ 2008: Genç, E. "Kastamonu-Kınık Kazıları ve Yerleşimin Çevre Kültür Bölgeleri İle İlişkileri", *Aykut Çınaroğlu'na Armağan/Studies in Honour of Aykut Çınaroğlu*, Ankara, 105-133.
- GENZ 2000: Genz, H. "Die Eisenzeit in Zentralanatolien im Lichte der keramischen Funde vom Büyükkaya in Boğazköy/Hattuša", *TÜBA-AR*, 3, 35-54.
- GUNTER 1991: Gunter, A. *Gordion Excavations Final Reports III: The Bronze Age*, Philadelphia.
- GUROVA 2004: Gurova M. "Evolution and Retardation: Flint Assemblages from Tell Karanovo", *Prehistoric Thrace: Sofia-Stara Zagora*, 238-247.
- GÜNEL 2014: Günel, S. "New Contributions Regarding Prehistoric Cultures in the Meander Region: Çine-Tepecik", *Western Anatolia Before Troy, Proto-Urbanisation in the 4th Millenium BC ?*, Vienna, 83-104.
- HEYD et. al. 2014: Heyd V., Aydingün, Ş. and Güldoğan E. "Kanlıgeçit-Selimpaşa-Mikhailich and the Question of Anatolian Colonies in Early Bronze Age", *Southeast Europe - Of Odysseys and Oddities, Sheffield Studies in Aegean Archaeology*, 169-203.
- HNILA 2012: Hnila, P. *Pottery of Troy VIII. Chronology, classification, context and implications of Trojan ceramic assemblages in the Late Bronze Age/Early Iron Age transition*, Universität Tübingen.
- IVANOV 1975: Ivanov, I. "Razkopki na Varnenskiya enoliten nekropol prez 1972", *Izvestiana Narodniya Muzej Varna-11*, 1-16.
- IVANOV and AVRAMOVA 2000: Ivanov, I. and Avramova, M. Varna Necropolis. *The Dawn of European Civilisation*, Sofia.
- İNANAN 2012: İnanan, F. "Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı Sırlı Bizans Seramik Buluntularının Ön Değerlendirmesi", *TÜBA-AR* 15, 147-160.
- KARAMAĞARALI 2007: Karamağaralı, N. "Ahlat Sırlı Seramikleri", *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, İstanbul, 135-156.
- KARAUĞUZ 2016: Karauğuz, G. "2004-2008 Yılı Arkeolojik Yüzeysel Araştırması Işığında Zonguldak Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi Kronolojisi Üzerine Kısa Bir Not", *İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri*, Zonguldak, 21-30.
- KARAUĞUZ and DURING 2009: Karauğuz, G. and During, S. B. "A Note on the Prehistory of the Devrek Region, Northern Turkey", *Anatolica* XXXV, 153-165.
- KARTAL et. al. 2016: Kartal, M., Erbil, E., Karakoç, M., "Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzeysel Araştırması (II) 2014", *AST* 33.2, 387-408.
- KETİN and GÜMÜŞ 1963: Ketin, İ., Gümüş, A. "Sinop-Ayancık güneyinde üçüncü bölgeye dahil sahalanın jeolojisi hakkında rapor (2.Kısım: Jura ve Kretase formasyonlarının etüdü)", *Turkish Petroleum Co. Internal Report*. 288.
- KESKİN and TÜYSÜZ 2017: Keskin, M., Tüysüz, O. "Stratigraphy, petrogenesis and geodynamic setting of Late Cretaceous volcanism on the SW margin of the Black Sea, Turkey", *Geological Society*, London, Special Publications 464, no. 1, 95-130.
- KOTOVA 2008: Kotova N. S. *Early Eneolithic in the Pontic Steppes, BAR International Series* 1735 Oxford.
- KÖKTEN 1948: Kökten, İ. K. "1947 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları 2: Batı Karadeniz Bölgesi Araştırmaları", *Belleten* XII/45-48, 224-225.
- MANETTI et. al. 1979: Manetti, P., Peccerillo, A., Poli, G. "REE distribution in Upper Cretaceous calc-alkaline and shoshonitic volcanic rocks from Eastern Srednogorie (Bulgaria)", *Chemical Geology* 26, 51-63.
- MARRO et. al. 1998: Marro, C., Özdoğan, A., Tibet, A. "Prospection Archeologique Franco-Turque Dans la Region de Kastamonu (Mer-Noire) Troisieme Rapport Preliminaire", *Anatolia Antiqua* VI, 317-335.
- MATTHEWS and GLATZ 2009: Matthews, R., Glatz, C. "The historical geography of north-central Anatolia in the Hittite period: texts and archaeology in concert", *AntSt* 59, 51-72.
- MATSANOVA and MISHINA 2018: Matsanova, V., Mishina, T. "The Latest Late Chalcolithic Settlement at Tell Yunatsite: Plan and Architectural Remains", *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC*, Oxford, 293-314.
- MEREY 2003: Merev, N. *Odun Anatomisi ve Tanıtımı*, Trabzon.
- NAUMANN et. al. 1979: Naumann, R., Koşay, H. Z., Akok, M., Russell, J., Erim, K. T., Çambel, H., Braidwood, R. J., Korfmann, M., Vettters, H., Frei, P., Donceel-Voüte, P., De Vries, K., Peschlow, A., Alkım, U. B., Ögün, B., Bilgi, Ö., Duru, R., Harrison, M., Müller-Wiener, W., Radt, W. "Recent Archaeological Research in Turkey", *AntSt* 29, 181-210.
- ORTAÇ 2018: Ortaç, M. "2016 Yılı Bolu ili Merkez İlçesi Arkeolojik Yüzeysel Araştırması", *AST* 25.2, 143-160.
- ÖKSE et. al. 2019: Ökse, A. T., Çalık-Ross, A. ve Konak. "Kocaeli Yarımadası Tunç ve Demir Çağlarına Ait Arkeolojik Bulgular: Yüzeysel Araştırmaları ve Kocaeli Müzesi'nde Korunan Eserler", *Arkeoloji ve Sanat* 162, 17-40.
- ÖZDOĞAN E. 2015: Özdoğan, E. "Current Research and New Evidence for the Neolithization Process in western Turkey", *EJA* 18.1, 33-59.
- ÖZDOĞAN M. 1985: Özdoğan, M. "1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara araştırmaları", *AST* 3, 409-420.
- ÖZDOĞAN M. 1993: Özdoğan, M. "Vinča and Anatolia: A New Look at a Very Old Problem", *Anatolica* 19, 173-193.

- ÖZDOĞAN M. 1998: Özdoğan M. “Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar Arasındaki Kültür ilişkileri ve Trakya’da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları”, *TUBA-AR* 1, 63-93.
- ÖZDOĞAN M. 2000a: Özdoğan, M. “Kırklareli Kazıları: Aşağı Pınar ve Kanlı Geçit”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, İstanbul, 69-76.
- ÖZDOĞAN M. 2000b: Özdoğan, M. “Toptepe Kazısı”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, İstanbul, 77-79.
- ÖZDOĞAN M. 2003: Özdoğan M. “The Black Sea and Sea of Marmara and Bronze Age Archaeology, an Archaeological Predicament”, *Troya und Troad. Scientific Approaches, Natural Science in Archaeology*, Berlin, 105-120.
- ÖZDOĞAN M. 2006: Özdoğan M. “Neolithic cultures at the contact zone between Anatolia and the Balkans-Diversity and homogeneity of the Neolithic frontiers”, *Aegean – Marmara – Black Sea: the Present State of research on the Early Neolithic*, Beier & Beran, Langenweissbach, 21-28.
- ÖZDOĞAN M. 2013: Özdoğan M., “Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar”, *The Neolithic in Turkey, New Excavations New Research, Northwestern Turkey and Istanbul*, İstanbul, 167-269.
- ÖZDOĞAN M. 2014: Özdoğan M. “In Quest of a Missing Era in Eastern Thrace – Dilemma of the 4th Millennium”, *Western Anatolia Before Troy Proto-Urbanisation in the 4th Millennium BC?*, Austrian Academy of Sciences Press, Vienna, 203-215.
- ÖZDOĞAN M. 2016: Özdoğan M. «İstanbul’un Tarihi Yarımada Dışı Coğrafyasında Göz Ardı Edilen Tarihöncesi Kültürler», *Mimar-İst* 16/ 57, 18-22.
- ÖZDOĞAN et. al. 1991: Özdoğan, M., Miyake, Y., Özbaşaran-Dede, N. “An Interim Report on the Excavations at Yarımburgaz and Toptepe in Eastern Thrace”, *Anatolica* XVII, 59-121.
- ÖZDOĞAN and PARZINGER 2012: Özdoğan, M. and Parzinger, H. *Die Frühbronzezeitliche Siedlung von Kanlıgeçit bei Kırklareli: Ostthrakien während des 3. Jahrtausends v.Chr. im Spannungsfeld von anatolischer und balkanischer Kulturentwicklung*, Verlag Philipp Von Zabern, Berlin.
- PECCERILLO and TAYLOR 1975: Peccerillo, A. and Taylor, S. R. “Geochemistry of Upper Cretaceous volcanic rocks from the Pontide chain, northern Turkey”, *Bulletin Volcanologique* 39, 1-13.
- PARZINGER 2005: Parzinger, H. “Die mittel- und spätneolithische Keramik aus Aşağı Pınar, Grabungen 1993-1998”, *Aşağı Pınar II, Die mittel- und spätneolithische Keramik*, Mainz, 1-245.
- PAVÚK and ČOCHADŽIEV 1984: Pavúk, J. and Čochadžiev, M. “Neolithische Tellsiedlung bei Gäläbnik in Westbulgarien”, *Slovenska Archeológia* 32, 195-228.
- POLAT 2019: Polat, T. “Erzincan Müzesi’nde Sergilenen Sgraffito ve Tek Renk Sırlı Ortaçağ Seramiklerinin Buluntu Yeri ve Köken Problemi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akdeniz Sanat Dergisi* 13/23, 817-834.
- SÁNCHEZ, et. al. 2012: Sánchez, M.C., Sarrionandia, F., Juteau, T. Ibarguchi, J.G. “Structure and organization of submarine basaltic flows: Sheet flow transformation into pillow lavas in shallow submarine environments”, *International Journal of Earth Sciences*, 101/8, 2201-2214.
- SARI 2007: Sarı, D. “Küllüoba’da Ele Geçirilen Siyah Ağız Kenarlı (Black-Topped) Kaselerden Birkaç Örnek”, *Vita/Hayat Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol’ a Armağan*, 647-655.
- SAZCI 2012: Sazcı, G. “Maydos Kilisetepe Höyüğü”, *Arkeoloji ve Sanat* 140, 13-20.
- SCHOCH et. al. 2004: Schoch, W., Heller, I., Schweingruber, F.H., Kienast, F. *Wood anatomy of central European species*.
- SCHOOP 2005: Schoop, U-D. *Das Anatolische Chalkolithikum, Eine chronologische Untersuchung zur vorbronzezeitlichen Kultursequenz im nördlichen Zentralanatolien und den angrenzenden Gebieten*, Verlag Bernhard Albert Greiner, Remshalden.
- SCHWEINGRUBER et. al. 2011: Schweingruber, F. H., Börner A., Schulze E. D. *Atlas of Stem Anatomy in Herbs, Shrubs and Trees (Volume I)*, Springer-Verlag.
- SIRAKOVA and ZLATEVA-UZUNOVA 2012: Sirakova S. and Zlateva-Uzunova R. “Flint Assemblages from the Settlement of Gradeshnitsa, Gradishteto (Kaleto)”, *Василка Гепачумова-Томова In Memoriam National Institute of Archeology with Museum, BASE, M. Bulgaria*, 23-51.
- ŞAHİNTÜRK and ÖZÇELİK 1983: Şahintürk, Ö. and Özçelik, Y. *Zonguldak-Bartın-Amasra-Kurucaşile-Cide dolaylarının jeolojisi ve petrol olanakları, TPAO Arama Grubu Arşivi, Rapor*.
- ŞENGÖR and YILMAZ 1981: Şengör, A. M. C. and Yılmaz, Y. “Tethyan evolution of Turkey: a plate tectonic approach”, *Tectonophysics*, 75, 181-241.
- TASIČ 2011: Tasič, N. “Anthropomorphic figurines from Vinča excavations 1998-2009”, *Documenta Praehistorica* XXXVIII, 149-157.
- TAKAOĞLU and ÖZDEMİR 2018: Takaoğlu, T. and Özdemir, A. “The Middle Chalcolithic Period in the Troad: A New Look from Gülpınar”, *Transition, The circum Aegean Area During the 5th and 4th Millennia BC*, Oxford, 987-1009.
- TEKKAYA and PAYNE 1988: Tekkaya, İ. and Payne, S. “The mammalian fauna of İkiztepe”, *İkiztepe I. Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974-1975)*, Ankara, 227-244.

- THISSEN 2008: Thissen, L. "The Pottery of Phase VB, Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia", *The Ilipınar Excavations, Volume III*, Leiden, 69-90.
- TODOROVA 2002: Todorova, H. *Durankulak II. Die Prähistorischen Gräberfelder Teil I*, Sofia.
- TORCICĂ 2018: Torcică I. "Flint arrow and spear points from the south-west area of the Gumelnița Culture", *Buletinul Muzeului Județean Teleorman* 10, 187-205.
- TÜYSÜZ 1999: Tüysüz, O. "Geology of the Cretaceous sedimentary basins of the Western Pontides", *Geological Journal* 34, 75-93.
- TÜYSÜZ et. al. 2012: Tüysüz, O., Yılmaz, I.Ö., Svabnicka, L., KIRICI, S. "The Unaz formation: a key unit in the Western Black Sea Region, N Turkey", *Turkish Journal of Earth Sciences* 21, 1009-1028.
- YAMAGISHI 1985: Yamagishi, H. "Growth of pillow lavas - evidence of pillow lavas of Hokkaido, Japan and North Island, New Zealand", *Geology* 13, 499-502.
- YALÇIKLI 1999: Yalçıklı, D. *Anadolu'da M.Ö. 12. Yüzyıldan M.Ö. 6. Yüzyıl Sonuna Kadar Metal Silah Endüstrisi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- YILDIRIM 2011: Yıldırım, T. "Kültepe Silahları", *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kanış-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, İstanbul, 116-123.

Makale Gönderim Tarihi: 17.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 16.02.2021

HAMZA EKMEN

Orcid ID:0000-0002-3452-2494

Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Zonguldak/TURKEY.

hamzaekmen@hotmail.com

F. GÜLDEN EKMEN

Orcid ID: 0000-0002-6818-9431

Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Zonguldak/TURKEY.

ekmengulden@gmail.com

ALİ GÜNEY

Orcid ID: 0000-0003-3617-7628

Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Zonguldak/TURKEY.

aliguney@gmail.com

BENJAMIN S. ARBUCKLE

Orcid ID: 0000-0002-5445-5516

University of North Carolina at Chapel Hill, Anthropology Department, UNITED STATES

bsarbu@email.unc.edu

GÖKHAN MUSTAFAOĞLU

Orcid ID: 0000-0002-9726-172X

Ankara-Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara/TURKEY.

gokm72@yahoo.ca

CEMAL TUNOĞLU

Orcid ID: 0000-0002-9654-3522

Hacettepe Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ankara/TURKEY.

tunay@hacettepe.edu.tr

CANER DİKER

Orcid ID: 0000-0002-9733-0633

Hacettepe Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ankara/TURKEY.

cdiker@hacettepe.edu.tr

ERCAN OKTAN

Orcid ID: 0000-0001-6136-8392

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Trabzon/TURKEY

oktan@ktu.edu.tr

Level	Age	Characteristic Finds	Approximate Dates
I	Medieval Age	Glazed Pottery	1000-1200 AD.
II	Early Iron Age	Coarse Ware and Buckelkeramik	1200- 980 BC.
III	Late Bronze Age	Metal Weapons and Tools	1350-1200 BC.
IV	Early Bronze Age	Yassıkaya Type Pottery	2300-2100 BC.
V	Chalcolithic Age	Dark Burnished Pottery and Idols	4300-3900 BC.

Tab. 1. Stratigraphy of İnönü Cave.

	Chalcolithic	EBA	LBA	LBA/Iron	Early Iron	TOTAL
rodent-size	0	21	1	0	0	22
small mammal	1	4	1	0	1	7
medium mammal	76	22	56	10	178	342
large mammal	76	19	39	13	60	207
med artio	28	1	1	5	21	56
large artio	36	8	26	6	40	116
<i>Ovis/Capra</i>	31	30	15	3	23	102
<i>Ovis aries</i>	0	1	0	0	3	4
<i>Capra hircus</i>	26	7	7	2	19	61
bovid/cervid	26	22	10	2	22	82
<i>Bos spp</i>	55	18	18	11	27	129
<i>Capreolus</i>	28	12	6	0	32	78
<i>Cervus elaphus</i>	25	11	4	6	22	68
<i>Sus spp</i>	90	33	51	19	87	280
small carnivore	0	1	0	0	0	1
medium carnivore	0	3	0	0	0	3
felid	0	0	0	0	1	1
<i>Felis silvestris</i>	1	0	0	0	0	1
<i>Lynx lynx</i>	0	1	0	0	0	1
<i>Panthera pardus</i>	1	0	0	0	0	1
mustelid	0	1	0	0	0	1
<i>Martes foïna</i>	1	1	0	0	1	3
<i>Vulpes vulpes</i>	1	1	0	0	0	2
<i>Ursus arctos</i>	2	1	1	0	6	10
<i>Lepus europaeus</i>	1	1	0	0	2	4
freshwater crab	0	1	0	0	0	1
Reptile	0	0	0	0	3	3
<i>Testudo</i>	13	0	0	1	0	14
Fish	0	4	0	0	0	4
Bird	4	3	0	1	0	8
TOTAL	522	227	236	79	548	1612

Tab. 2. Number of identified specimens from İnönü Cave.

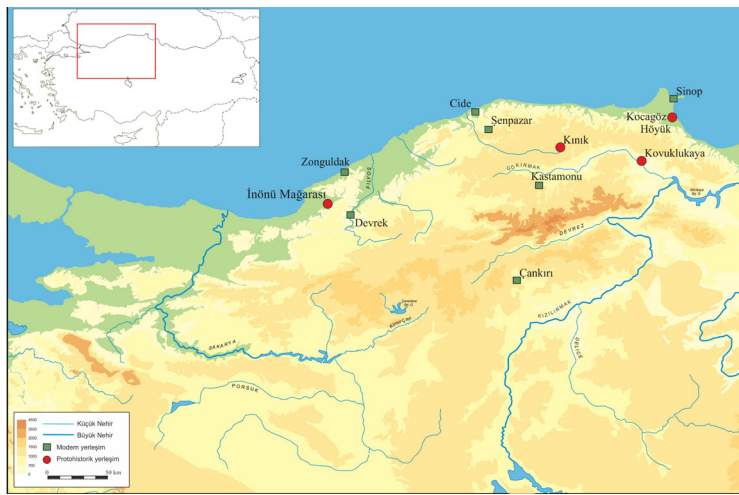

Fig. 1. Location of the Western Black Sea Region and İnönü Cave.

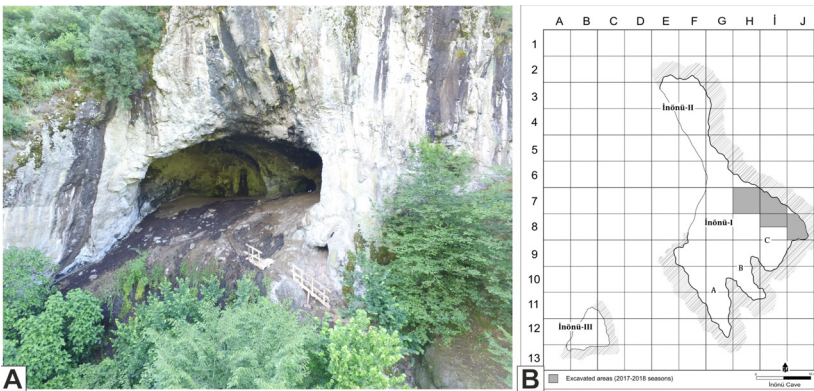

Fig. 2 A. Southwest view of İnönü Cave B: Cave plan and excavation areas.

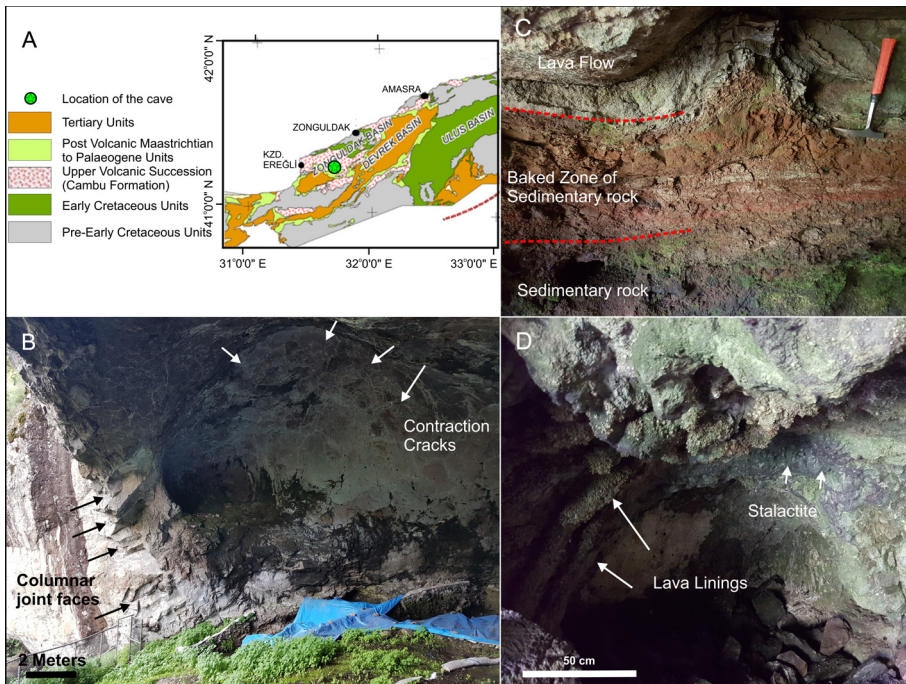

Fig. 3 A. Geological map of the cave location and stratigraphy of the cave (Keskin and Tüysüs 2017). B: Well preserved contraction cracks. Plane directions of the columnar faces and contraction cracks indicate the cave was filled with hot lava. C: Contact zone of lava flow over sedimentary rock and created baked zone. It is located in a small cave few meters below the cave. D: lava lining layer and poor conditioned stalactites envelopes the lava tube walls.

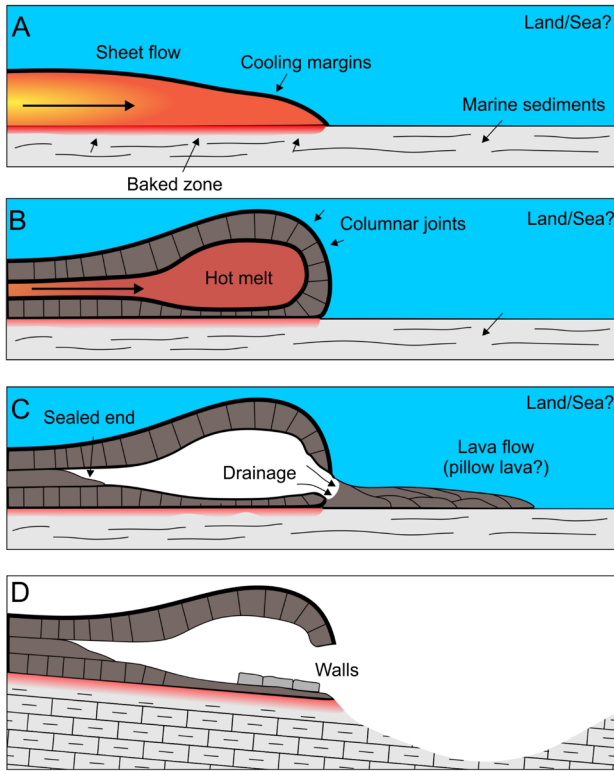

Fig. 4. Development of volcanic cave in four stages (adapted from Carracedo Sánchez et al. 2012). A) Sheet flow formed flow occurred B) Still hot melt supplied the cooled front and caused expansion of hot melt volume, C) New branch of lava flow have been formed with collapse of side wall or an internal tube network may cause the melt drained and almost cooled lava flow sealed to end of the tube, D) Due to uplift of the region has started an erosional regime.

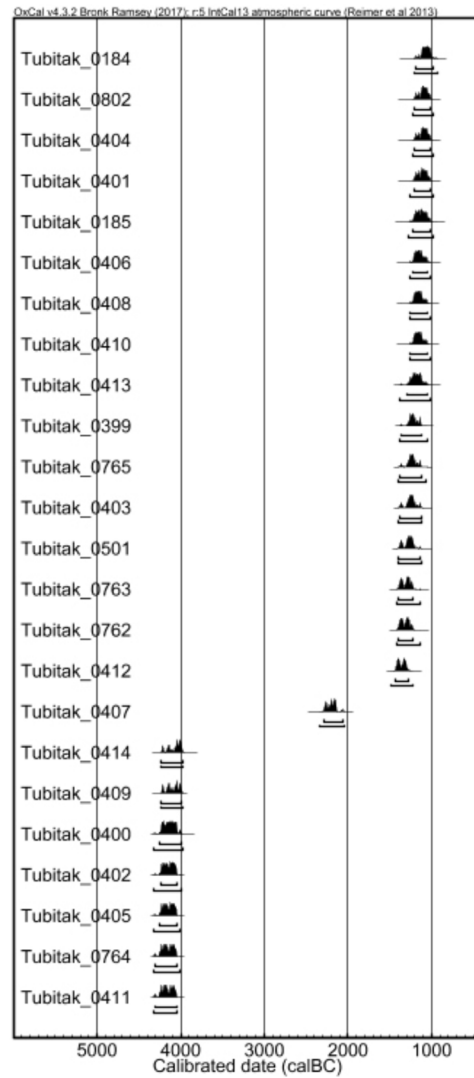

Fig. 5. Radiocarbon analysis results of İnönü Cave.

Fig. 6A. Pottery of level I of the Middle Ages. B: Bronze coin found at level I.

Fig.7. Architectural remains of Level II: votive pit and remains of a single wall.

Fig.8 A) Spindle whorls made of clay of level II, B) Sample of decorated spindle whorls, C) Spindle whorls with a biconical form and a grooved midsection.

Fig.9. Samples of the coarse ware/barbarian ware group of Level II.

Fig.10. Incised/excavated samples.

Fig. 11. Wooden floors of level III.

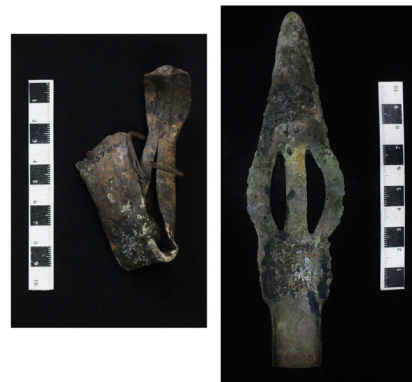

Fig.12. Dagger and spearhead found in level III.

Fig. 13. Pottery of the Early Bronze Age found at level IV.

Fig. 14: Level V Pottery, A: Dark-burnished pottery B: Pattern burnished pottery.

Fig. 15: Terracotta idols of level V.

Fig. 16: Beads made of gold, carnelian and steatite found at level V.

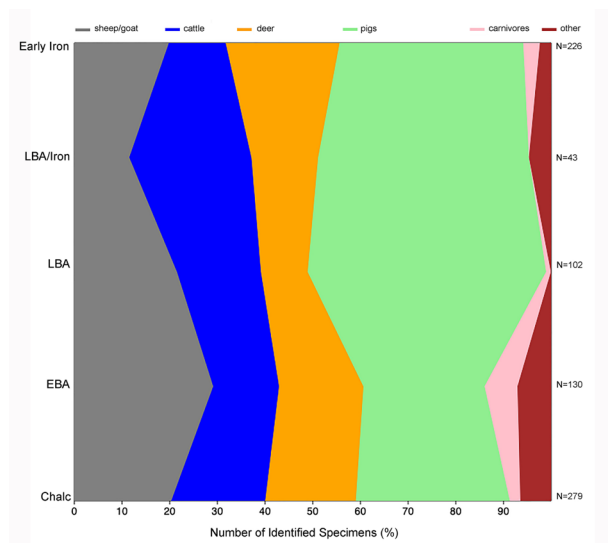

Fig. 17: Changes in the frequency of major taxa through the stratigraphic sequence (based on Number of Identified Specimens).

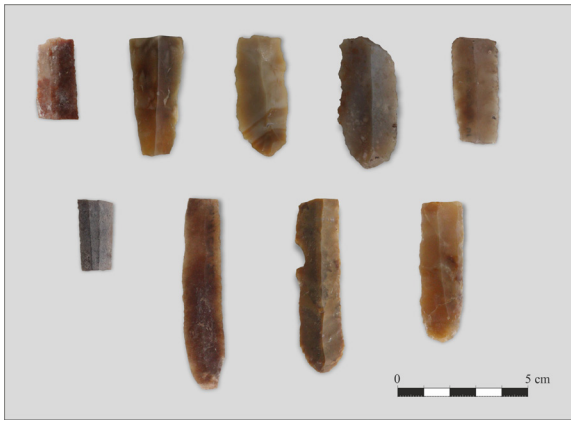

Fig. 18. İnönü Cave, samples of blade finds.

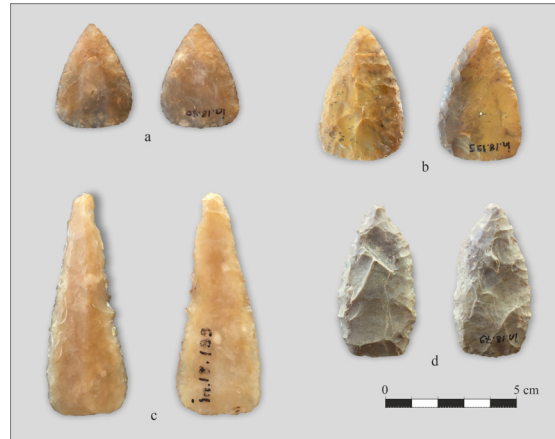

Fig. 21. İnönü Cave, arrow heads.

Fig. 19. İnönü Cave, end scraper.

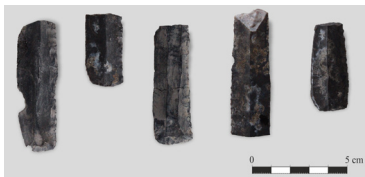

Fig. 20. İnönü Cave, samples of burnt blades.

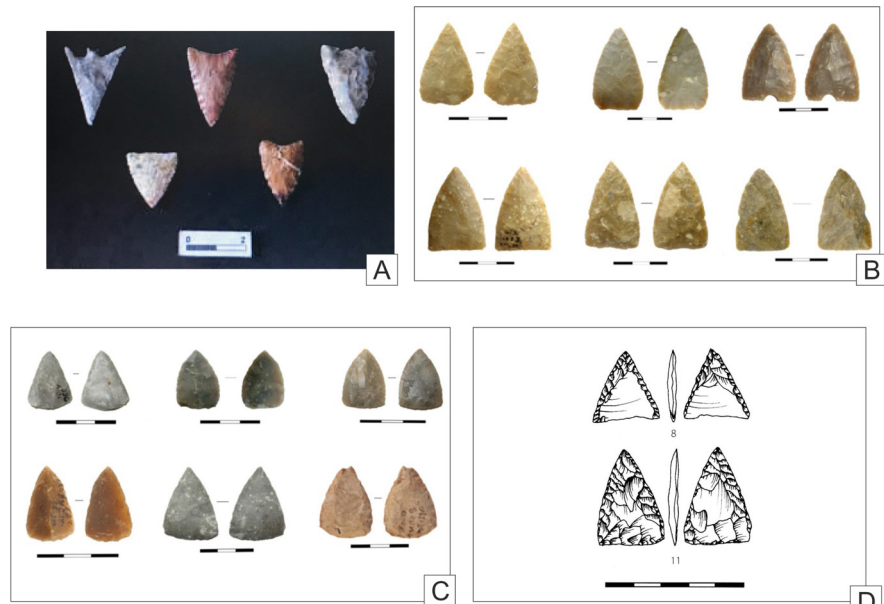

Fig. 22. A) Bronze Age Flint Arrow Heads from Ağaılı Kumluđu, İstanbul (Özdoğan 2016: 19, Fig. 2). B) Arrow Heads from Vitâneşti 'Măgurice' and Lăceni, Romania (Torciă I. 2018: 202, Fig. 7). C) Arrow Heads from Vitâneşti 'Măgurice' and Lăceni, Romania (Torciă I. 2018: 200, Fig. 5). D) Flint Arrow Heads from Gradeshnitsa, Gradishteto (Kalet) Bulgaria. (Sirakova S., Zlateva-Uzunova R. 2012: 37, Fig. 8, 11).

Technological Marks on Pot Bases from Chalcolithic Gülpınar

[KALKOLİTİK GÜLPINAR ÇANAK ÇÖMLEKLERİ ÜZERİNDEKİ TEKNOLOJİK İZLER]

Abdulkadir ÖZDEMİR- Ayşe ÖZDEMİR

Anahtar Kelimeler

Batı Anadolu, Kalkolitik Dönem, Gülpınar, Seramik, Teknoloji.

Keywords

Western Anatolia, Chalcolithic Period, Gülpınar, Pottery, Technology.

ÖZET

Bu çalışma kuzey batı Anadolu da Kalkolitik dönem Gülpınar yerleşiminde çanak çömlek kaideleri üzerinde gözlemlenen teknolojik izleri incelemeyi amaçlar. Seramik üretimiyle ilişkilendirilen bu teknolojik izler daha çok seramiklerin şekillenmesi sürecinden kaynaklanan hasır, sepet, yün dokuma, ağaç yaprağı ve parmak izlerini kapsar. Söz konusu negatif izler Gülpınar'da hem Erken Kalkolitik tabaka (Eyre II) hem de Orta Kalkolitik tabaka (Eyre III) boyunca oldukça yaygındır ve neredeyse tüm seramik kaidelerinde karşımıza çıkar. Bu teknolojik izlerin incelenmesi dolaylı olarak bize Gülpınar'da ne tür hasır dokuma, yün dokuma ve sepet örme teknikleri kullanılmış olabileceği ve bunların üretimi sırasında ne tür ham maddelerin tercih edildiği konularında bilgiler sunar. Seramik kaideleri üzerinde görülen hasır, sepet, yün dokuma veya ağaç yaprağı izleri bunların bir tür ilkel çark olarak kullanılmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

This essay aims to examine the technological marks observed on the pot bases from the Chalcolithic site of Gülpınar in northwestern Anatolia. These technological marks, which are mainly related to stage of the forming of the pots, represents the negative impressions of mats, baskets, cloth, and tree leaves, as well as finger prints. These negative impressions on pot bases are characteristic of both Early Chalcolithic (phase II) and Middle Chalcolithic period (phase III) at Gülpınar and they appear almost on pot bases recovered from the site during excavations. Examination of these technological marks in the shape of negative impressions on pot bases from Gülpınar help us to obtain information on the techniques used to make the woollen cloth, mats, and baskets and what kind of raw materials were used in their production. The negative impressions of mats, baskets, cloth, or tree leaves on pot bases result from their use as primitive turntables.

Introduction

Technological marks in the form of negative impressions of woven cloth, mats, baskets, leaves, rope, or fingerprints on the bases were characteristic features of the pottery assemblages of phases II and III at the site of Gülpınar. This is probably the first time that such a high number of pot bases with mat, cloth, basket, and leaf impressions has been reported from any archaeological site in the prehistoric Aegean, since most pot bases in one way or another bear

the negative impressions related to the production stage (Table 1). Examination of these negative impressions on nearly a thousand pot bases from Gülpınar raises several questions such as what techniques were used to make the woolen cloth, mats, and baskets and what kind of tools were used in the steps of weaving, mat making, and basket making?

The site of Gülpınar, situated on the southwestern corner of the ancient Troad in northwestern Anatolia, has lately been one of those sites that

help us to obtain a better picture of Chalcolithic inhabitants of the region.¹ Two major phases of the Chalcolithic period have been identified at the site: The Early Chalcolithic period (phase II) dating between 5320 BC and 4940 BC and the following the Middle Chalcolithic period (phase III) with dates ranging between 4930 BC and 4450/4300 BC. No cultural break appears to exist between these phases.²

Twill plaiting and coiling were the two most common methods adopted at the site for constructing the mats, while simple plaiting was the prevailing method preferred in weaving thread made of wool. What is important for this study is that pieces of woollen cloth, plaited and coiled mats, and leaves were often used as a type of primitive turntable by the potters of the site.³ There are in general two main approaches to explain the occurrence of negative impressions of woollen cloth, mats, baskets, and vine leaves on pot bases.⁴ According to the first approach, potters place freshly-shaped pots on mats or a piece of woollen cloth to dry before they are fired. This method results in shallow

first steps of forming the vessel. This might have been one way of pot making before the invention of the potter's wheel. In the absence of the potters' wheel in this period, this method, resulting in deep impressions on pot bases, might have enabled potters to shape their vessels more efficiently than the method that did not employ coasters made from old mats, baskets, or woollen cloth.

Cloth Impressions

No actual evidence, such as a piece of woollen cloth, was found during the archaeological excavations at Gülpınar. Thus, our information regarding weaving activities come from indirect evidence such as the negative impressions observed on pot bases. Indeed, negative impressions of woollen cloth could be identified on the bases of three different pots (Figs. 3-4). The plain weaving technique was predominantly preferred in the production of cloth or woven textiles in these three examples. It is a very elementary technique in which single warps and wefts pass over and under each oth-

Impression	Phase II	Phase III	Total
Woollen Cloth	3 (0,8%)	-	3 (0,3%)
Coiled Mat	-	3 (0,5%)	3 (0,3%)
Twill-Plaited Mat	346 (97,5%)	583 (97,5%)	929 (97,1%)
Basket	4 (1,1%)	8 (1,3%)	12 (1,3%)
Tree Leaf	-	8 (1,3%)	8 (0,8%)
Fingerprint	2 (0,6%)	-	2 (0,2%)
Total	355	602	957

Table 1. Tabulation of the number of impressed pot bases by phases at Gülpınar.

impressions of mats or woven cloth on the bases of pots. In the second approach, the negative impressions of mats and baskets or woven cloth result from their use as primitive turntables. That is to say, potters form their vessels either on old rectangular or circular coiled mats or on a piece of old woollen cloth to prevent the wet clay from sticking to the ground during the

er at a 90-degree angle in a 1/1 interval. This technique is so far represented by only three examples at Gülpınar, all coming from phase II. Such vessels were probably formed on a piece of woven cloth to prevent wet clay from sticking to the ground, unless these woven cloth pieces were used as a form of primitive turn table. The supporting evidence is that the protrusions left on the edges of the pot base after removal of the woollen cloth were smoothed over by pressing on them with fingers. Threads made of wool appear to have been loosely woven in these examples.

1 Takaoğlu 2006.

2 Takaoğlu and Özdemir 2018: 481.

3 Özdemir 2013: 68.

4 Özdemir 2007; 2013.

Actual archaeological evidence for woollen cloth of wool or linen made by the plain weave technique has been attested in Anatolia at Neolithic sites pre-dating Gülpınar. Actual remains of woollen cloth came to light at sites such as Çatalhöyük, Çayönü, and Ulucak. At Çatalhöyük, the fragmental remains indicate that cloth woven from wool was also used to wrap the corpse in burials placed under the low platforms of shrines and rooms of houses representing Level VI,⁵ while traces of woven linen cloth were identified on a bone sickle in the Cell Building Phase at Çayönü.⁶ Neolithic Level Vb of Ulucak in western central-western Anatolia also yielded a piece of woven cloth made of wool in a plain weave attached to a figurine,⁷ Impressions of plain weaving, mainly of wool, are quite widely attested in several Neolithic Aegean sites, including Sitagroi in northern Greece, Alimnia on Rhodes, Skoteini Cave on Tharrounia, Athens, and Kephala on Keos.⁸

Mat Impressions

Mats are basically two-dimensional or flat items used mainly for covering the floors of houses in prehistoric times. Although plaiting was also used in the production of three-dimensional items like baskets, containers, and bags, it was chiefly used for two-dimensional items such as floor mats, wall hangings, and screens. At Gülpınar, twill plaiting and coiling appear to have been the two methods adopted at the site for constructing the mats. Among these two techniques, the coiling method was casually utilized at the site.

Coiled mats are made by taking a long bundle of grass or straw and coiling it around and around upon itself in a spiral, each new turn of the coil is attached to the preceding one by being sewn on with stitches. Although the coiling method was often used in the production of three-dimensional items such as baskets, containers, bags, and hats, archaeological evidence

shows that coiled matting was seldom used at Gülpınar in the production of two-dimensional objects such as coasters. Negative impressions of coiled matting have so far been identified on the base of only three vessels, all representing phase III at Gülpınar (Figs. 5-6). It is also difficult to know whether these examples of coiled mats were once the base of baskets. It is possible that the coiled basketry in the base of baskets might have been re-used as coasters when the sides were damaged. Examination of these three pot bases indicate that the clay was placed on a circular coiled mat so that it could easily be rotated by hand on the ground. This type of base allowed the potter to turn the pot around as the work progressed. A slightly thicker knot in the center of the coiled mat prevents continuous contact with the ground surface, so that it acts like a primitive form of turntable for the manufacture of large bowls and jars.

In the case of Example 4, the circular mat base on which the foundations were laid is of the same diameter as the intended base of the jar. This is clear because the center of the negative impression of coiled matting matches the center of the pot base on which impressions were found. One may argue in this context that the diameter of the circular mat on which the clay was shaped determined the diameter of the intended pot. If the potter had formed the clay on a large circular mat, then the center of the mat would have been further from the center of the pot base. One may also expect that this allowed the potter to carry the newly formed pot on the drying area together with this circular mat base in order to prevent the pot from sticking to the ground while drying before it was fired. However, since each time a given pot was formed the circular mat had to be removed from the base in order to be used for the production of another the freshly formed pots were probably not left on a circular mat to dry before firing.

The use of circular mats as primitive potters' turntables was suggested for pre-Dynastic Egypt.⁹ In addition, G.M. Crowfoot (1934), who examined mat-making and basketry traditions in Palestinian villages in the 1930s, also pointed out that a circular coiled mat was ideal

5 Ryder 1965.

6 Erim-Özdoğan 2012: 216, Fig 61.

7 Çilingiroğlu et al. 2012: 149.

8 Adovasio and Illingworth 2003: 254, Pl. 6.19; Sampson 1987: 81-82, 184, Pl. 45; 1993: 352, Pls. 180-82; Immerwahr 1971: 5-6, 23, Pl. 1.6; Carrington-Smith 1977: 115, Pls. 90-91.

9 Lucas 1962; Johnston 1974: 93.

for use as a primitive turntable.¹⁰ She also stated that this was a practice which had roots way back in the past.

Archaeological evidence for coiled matting has been attested at several Anatolian Neolithic sites pre-dating the examples from Gülpınar, including Çatalhöyük and Domuztepe.¹¹ Pots with negative impressions of coiled matting are also common at several Aegean Neolithic sites contemporary with Gülpınar. Regarding the prehistoric Aegean, Myres was the first to consider the possibility that pots were formed on circular coiled mats of the same size as the intended base.¹² The negative impression of coiled mats observed on the bases of vessels from Saliagos was thought to have resulted from their placement on circular mats to dry before they were fired.¹³ Several other Aegean Neolithic sites with evidence for pot bases with negative imprints of coiled matting are Athens, Sitagroi, Skoteini Cave at Tharrounia, and Kephala on Keos.¹⁴

Besides the coiling method, twill-plaited matting was commonly preferred at phase II and III at Gülpınar (Figs. 7-13). In twill plaiting, single elements pass over each other in a 2/2 interval. Bases with negative impressions of twill plaiting are often characterized by a diagonal pattern made by a shift in the grouping of warp elements as the weft was plaited through. It appears that wheat stalks formed the main material used in twill-plaited mat making at Gülpınar, though reeds that look like *Juncus sp.*, *Scirpus sp.* and *Typha sp.*, were also used, judging by the impressions on pot bases. The wheat stalks or reeds might have been soaked to make them more flexible before the plaiting process.

Examples 22 and 23 (Figs. 10-11), which belonged to four-footed small bowls, demonstrate that bowls were first shaped on a twill-plaited

mat before the feet were attached to the base. Another possibility is that the freshly-shaped bowls were placed on a mat to dry before the four feet were attached to the base.

Negative impressions of twill-plaited matting have been reported from various sites in Anatolia either on pot bases, clay balls, mudbricks or fragments of beaten earth from floors during the Neolithic period, including Çayönü, Çatalhöyük, Hacılar, Ulucak, and Aşağı Pınar.¹⁵ Besides Anatolia, early evidence representing the use of mat impressed pot bases in the sixth millennium BC were also reported from Northern Greece and Turkish Thrace at such sites as Aşağı Pınar, Anza, Karanovo, Nea Nikomediea, and Servia.¹⁶

Several excavated sites from the fifth millennium B.C. in western Anatolia that could temporarily be placed in the Middle Chalcolithic period have yielded pot bases with negative impressions of twill-plaited mats. These sites, other than Gülpınar, include Beşik-Sivritepe and Çine-Tepecik.¹⁷ Nearly all the pots bear negative impressions of twill-plaited mats at both Early Chalcolithic 1 period (phase II) and Middle Chalcolithic (phase III) at Gülpınar. However, phase III at Ulucak is one of those rare places in western Anatolia which yields evidence for pot bases with impressions of twill-plaited mats during the early Chalcolithic 1 period.¹⁸ The Early Chalcolithic 1 fill at phase III of Ulucak has four radiocarbon dates ranging from 5670 to 5470 BC.¹⁹ This would indicate that mats made by employing twill-plaiting were known and practiced continuously in western Anatolia from the Early Neolithic period to the end of the Middle Chalcolithic period. Another curious, recently found pottery assemblage which could be ascribed to Early Chalcolithic was recorded during excavations

10 Crowfoot 1934.

11 Mellaart 1967: 198, Pl. 119; Wendrich 2006; 2007: 231; Carter et al. 2003.

12 Myres 1898: 179.

13 Evans and Renfrew 1968: 71, pl. 55.

14 Labriola 2008: 316; Immerwahr 1971: 5, 6, 23, Pl. 1:6; Adovasio and Illingworth 2003: 253, Pl. 6.14; Sampson 1993: 352, Pl. 178-79, 182-85, 298; Carrington-Smith 1977: 119.

15 Erim-Özdoğan 2012: 83, Fig. 42; Mellaart 1963: Fig. 6; Wendrich 2007: 235; Mellaart 1970: Fig. 189a; Çilingiroğlu and Çilingiroğlu 2007: 3.

16 Özdoğan 2007: Fig. 424; 2013: Fig. 126-127; Mock 1976: Fig. 64; Seebacher 1997: Pl. 96-97; Pyke and Yiouni 1996: 61; Perles 2001: 243, 245, Fig. 11.5; Ridley and Wadle 1979: 193; Carrington-Smith 2000: 240, Pl. 4.21-4.22.

17 Gabriel 2014: Pl. 9; Günel 2014: 87.

18 Çevik 2018: 508, Fig. 52.6.

19 Çevik 2018: 508, Tab. 52.1.

at Ege Gübre near Ulucak in the İzmir region. Several pot bases with negative impressions of twill-plaited mats were identified there.²⁰

Pot bases with twill-plaited mats appear to have been very common among fifth millennium BC sites on the Aegean islands as well. Their presence was reported from such locations as Ftelia on Mykonos, the Cave of the Cyclops on Youra, Aghio Gala Lower Cave on Chios, Tigani on Samos, Kalythies on Rhodes, Partheni on Leros, Skoteini Cave on Euboia, Giali on Nisiros, and Saliagos near Antiparos.²¹ Sites such as Sitagroi and Servia have also presented evidence regarding the use of twill-plaited mats in the form of negative impressions on pot bases during this period.²² This similarity is no coincidence when one considers a certain likeness between the pottery assemblages of western Anatolian sites and the Aegean islands. It is now well established that the fifth millennium BC experienced a rise in the level of cultural interactions within the Aegean region, as seen in the movement of marble, metal, and obsidian artifacts, if not pottery and textiles themselves.

Basket Impressions

A basket is defined here in the sense of a three-dimensional container made by weaving together flexible materials, such as twigs, rushes, or thin strips of wood, in order to separate baskets from the two-dimensional mats used to cover floors or serve as partitions in houses. Nearly a dozen pots bases attest to knowledge of basketry at Gülpınar (31-34). These impressions could have belonged to damaged baskets the bases of which were apparently reused as coasters in pot shaping. Examination of available pot base fragments with deep impressions of baskets uncovered during excavations at phases II and III exhibit no sign of high craftsmanship in the basket-making techniques (e.g., Fig. 14). Among nearly a dozen identifiable examples,

there is also no evidence for the presence of a special type of pot that was formed in the basket itself, as identified at Giali on Nisiros.²³

Leaf Impressions

In addition to pot bases with impressions of woven cloth, mats, and baskets, nearly a dozen examples of pot bases with negative impressions of tree leaves have also been identified during the excavations at Gülpınar (35-41), (Fig. 15). It is likely that the potter fashioned the wet clay on a fresh leaf to prevent the wet clay sticking to the ground during the first steps of pot making.²⁴ The overall appearance, with a prominent median vein in the center and two lateral veins, indicate that these impressions may have belonged to either vine or poplar (*Populus alba*) leaves. The deep impressions on the bases appear to show that the smooth side of the selected leaf was intentionally placed downwards on the ground. Example 43, bearing impressions of a partially overlapping piece of twill-plaited mat and a tree leaf, shows that potters sometimes employed both tree leaves and pieces of old mats to shape the clay into pots or to leave them on some suitable material to dry before firing (Fig. 16).

There is a widespread tradition of potters using leaves during the fashioning of the wet clay on leaves in the Early Bronze Age Aegean. Pot bases with impressions of leaves have been recorded at numerous sites on the Aegean islands dating to the Early Bronze Age, including Chalandriani on Syros, Markiani on Amorgos, Dhaskalio Kavos, Keros, Paros, Naxos, Aghios Sostis on Siphnos, and Dokathismata on Amorgos.²⁵ Prior to the Early Bronze Age, leaf impressions have also been attested in the Final Neolithic site of Kephala on Keos among the Aegean islands.²⁶ The discovery of pot bases with negative impressions in phase III at Gülpınar now indicates that this practice had its roots more than a millennium earlier in north-western Anatolia.

20 Yazıcı 2009: Pl. 16.

21 Sampson 2002: 89, Pl. 17.1; Sampson 2008: 57; Furness 1956: 197, Pl. 21.7; Heidenreich 1935/36: 139, Pl. 35.2-3; Sampson 1987: 30; 90, 185, Fig. 48.A; Mari 1993: 198, Figs 194-5; Sampson 1988: 101, Figs 83-5, 115, 120, 155-6, Fig. 68.B, 261; Evans and Renfrew 1968: 71, Pl. 55.6-11.

22 Adovasio and Illingworth 2003: Pls. 6.15-6.17; Carrington-Smith 2000: Pl. 4.23.

23 Sampson 1988: 115, 120, 155-56.

24 Özdemir (Ayşe) 2015: 34, 35.

25 Renfrew (J.) 2006: 196, Pl. 48; 2007: Fig. 6.30, 10.16/141; Tsountas 1898: 133, 184; Renfrew 2006: 196.

26 Carrington-Smith 1977: Pl. 90k.

Rope Impression

A single example of the base of a small jar from phase III preserves a cross-tied rope impression (Fig. 17).

Finger Impressions

Archaeological sites seldom leave us evidence of pots bearing fingerprints in order to gain an insight into gender-based tasks related to pot making activities. Pottery clay has suitable properties for preserving finger imprints, particularly when transforming the wet clay into the intended form. In cases where finger imprints on newly-shaped pots were not smoothed away before the drying and firing stages, one may find instances of finger and palm impressions. Several pot sherds uncovered in phase II at Gülpınar preserve the fingerprints on the base of the pot. These pieces from Gülpınar have not yet been subjected to epidermal ridge analysis to determine the gender of the producers.²⁷ Figure 18 illustrates the base fragment of a footed bowl that surprisingly presents the fingerprints of a potter (45).²⁸

Discussion of Evidence

The results of the evaluation of pot bases having negative impressions of woven cloth, mats, baskets, tree leaves, and rope from phases II and III at Gülpınar provides insights into one way that organic materials may have been utilized during the technological process related to the forming of pots. The finds from Gülpınar demonstrate that pieces of old woollen cloth, pieces of mats, and parts of damaged baskets could have been used as a form of coaster in the shaping of the clay during pot-making. Visual examination of the impressions shows that different types of raw materials that could be gathered with little effort from the immediate vicinity of the site were used to make the mats at the site. In addition to wheat stalks, *Juncus sp.*, *Scirpus sp.* and *Typha sp.* can still be found today within walking distance of the site. One can, surmise, however, that mat-making could have been a seasonal activity carried out at times when the raw materials were plentiful in the immediate vicinity.

The fact that most pot bases bear negative impressions of mats leads one to consider that mat making could have been among the most common craft activities at the site. Analysis of worked bone assemblage from Gülpınar demonstrates that certain tool types found in both phase II and phase III could be linked to mat making activities. Faint negative impressions of mats identified on the earthen floors inside certain rooms seem to indicate that one way the mats were used at Gülpınar was as a floor covering. The inhabitants may have also covered the raised platforms with clay plastered tops in several rooms belonging to phase III, although no traces of this were recognized due to the poorly-preserved condition of the clay plaster.

Acknowledgements

We would like to thankful Coşkun Özgünel, head of Smintheion (Gülpınar) Excavations, and Turan Takaoğlu the director of the Chalcolithic Gülpınar excavations, who allowed us to study and publish the archaeological material subject to this study.

References

- ADOVASIO and ILLINGWORTH 2003: M.J. Adovasio, J.S. Illingworth, "Basketry and Textile Impressions" In: E.S. Elster, C. Renfrew (Eds.) *Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece, 1968-1970, vol. 2: The Final Report*, Los Angeles, 252-257.
- BENNISON-CHAPMAN and HAGER 2018: Lucy E. Bennison-Chapman, Lori D. Hager, "Tracking the division of labour through handprints: Applying Reflectance Transformation Imaging (RTI) to clay'tokens' in Neolithic West Asia", *Journal of Archaeological Science* 99: 112-123.
- CARRINGTON SMITH 1977: J. Carrington-Smith, "Cloth and Mat Impressions" In: J. Coleman, (Ed.) *Keos I. Kephala: A Late Neolithic Settlement and Cemetery, Volume I*, Princeton, 114-125.
- CARRINGTON SMITH 2000: J. Carrington-Smith, "The spinning and weaving implements" In: Ridley, C, K.A. Wardle, C. A. Mould (Eds.) *Servia: Anglo-Hellenic Rescue Excavations 1971-73*, (British School at Athens, Supplement 32), London, 207-263.
- CARTER et al. 2003: E. Carter, S. Campell, S. Gauld, "Elusive Complexity: New Data from Late Halaf Domuz-tepe in South Central Turkey", *Paleorient* 29: 117-134.

²⁷ Bennison-Chapman and Hager 2018.

²⁸ Özdemir (Ayşe) 2015: 35.

- CROWFOOT 1934: G.M. Crowfoot, "The Mat Looms of Huleh, Palestine", *Palestine Exploration Quarterly* 66: 195-198.
- ÇEVİK 2018: Ö. Çevik, "What follows the Late Neolithic occupation in central-western Anatolia? A view from Ulucak?" In: S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosic, T. Takaoğlu (Eds.), *Communities in Transition: The Circum-Aegean Later Neolithic Stage (ca. 5000/4800-3200/3000 BC)*, Oxford, 506-512.
- ÇİLİNGİROĞLU and ÇİLİNGİROĞLU 2007: A. Çilingiroğlu, Ç. Çilingiroğlu, "Ulucak" In: M. Özdoğan, N. Başgelen (Eds.) *Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, İstanbul, 2007, 361-372.
- ÇİLİNGİROĞLU et al. 2012: A. Çilingiroğlu, Ö. Çevik, Ç. Çilingiroğlu, "Ulucak Höyük" In: M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Eds.) *The Neolithic in Turkey. New Excavations & New Research, Volume 4. Western Turkey*, İstanbul, 139-75.
- ERİM-ÖZDOĞAN 2012: A. Erim-Özdoğan, "Çayönü" In: M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Eds.) *The Neolithic in Turkey. New Excavations & New Research, Volume 1. The Tigris Basin*, İstanbul, 185-269.
- EVANS and RENFREW 1968: J.D. Evans, C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos*. London.
- FURNESS 1956: A. "Furness, Some early pottery of Samos, Kalimnos and Chios", *Proceedings of Prehistoric Society* 9: 173-213.
- GABRIEL 2014: U. Gabriel, "Die keramik der troadischen Funorte Kumtepe IA, Beşik-Sivritepe und Çıplak Köyü im Kontext ihrer überregionalen Vergleichsfunde" In: E. Pernicka, C.B. Rose, P. Jablonka (Eds.) *Studia Troica*, Monography 5, Bonn, 990-1057.
- GÜNEL 2014: S. Günel, "New contributions regarding prehistoric cultures in the Meander region: Çine-Tepecik" In: B. Horejs, M. Mehofer (Eds) *Western Anatolia Before Troy: Proto-Urbanization before the 4th millennium BC?*, Vienna, pp. 83-108
- HEIDENREICH 1935/36: R. Heidenreich, "Vorgeschichtliches in der Stadt Samos", *Athenische Mitteilungen* 60/61, 125-183.
- IMMERWAHR 1971: S.A. Immerwahr, *The Athenian Agora XIII: The Neolithic and Bronze Ages*, Princeton.
- JOHNSTON 1974: R.H. Johnston, "The Biblical Potter", *The Biblical Archaeologist* 37: 86-106.
- LABRIOLA 2008: L. Labriola, "First Impressions: A Preliminary Account of Mat-Imprinted Pottery in the Prehistoric Aegean" In: H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel (Eds.) *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, Ankara, 309-322.
- LUCAS 1962: A. Lucas, *Ancient Egyptian Materials and Industries*, London
- MARI 1993: A. Mari, "Αγγεία με ασλβωτή διακόσμηση" In: A. Sampson (Ed.) *Skoteini Tharrounia. The Cave, Settlement and the Cemetery*. Athens, 135-98.
- MELLAART 1963: J. Mellaart, "Chatal Hüyük in Anatolia: Excavations which revolutionise the history of the earliest civilisations, Part III, Pottery and Textiles", *ILN* 242, 9th February, 196-8.
- MELLAART 1967: J. Mellaart, *Çatalhöyük. A Neolithic Town in Anatolia*, London.
- MELLAART 1970: J. Mellaart, *Excavations at Hacilar*, Edinburgh.
- MOCK 1976: R. Mock, "Anza I-III (pre-Vina) ceramics" In: M. Gimbutas (Ed.) *Neolithic Macedonia: as Reflected by Excavation at Anza, Southeast Yugoslavia*, (Monumenta Archaeologica I), Los Angeles, 78-116.
- MYRES 1898: J.L. Myres, "Negative Impressions of an Early Clay Vessel from Amorgos", *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 27, 178-180.
- ÖZDEMİR 2007: A. Özdemir, "An Experimental Study of Mat Impression on Pot Bases from Chalcolithic Gülpınar (Smintheion)" In: T. Takaoğlu, (Ed.) *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia*, vol. 4, İstanbul, 73-86.
- ÖZDEMİR 2013: A. Özdemir, *Kalkolitik Gülpınar (Gülpınar) Yerleşiminde Hasırcılık ve Dokumacılık*, Studies on the Troad 3, Troia Vakfı Yayınları, Çanakkale.
- ÖZDEMİR 2015: Ayşe Özdemir, *Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Yerleşimi Çanak Çömlekleri Üzerindeki Teknolojik İzler*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZDOĞAN 2007: M. Özdoğan, "Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri" In: M. Özdoğan, N. Başgelen (Eds.) *Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, İstanbul, 401-426.

- ÖZDOĞAN 2013: M. Özdoğan, “Neolithic sites in the Marmara region: Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar” In: M. Özdoğan, N. Başgelen, N. Başgelen, P. Kuniholm, (Eds.) *The Neolithic in Turkey: New Excavations & new Research, vol. 5: Northwestern Turkey and Istanbul*, İstanbul, 167-269.
- PERLES 2001: C. Perlès, *Early Neolithic in Greece: The First Farming Communities in Europe*, Cambridge.
- PYKE and YIOUNI 1996: G. Pyke, P. Yiouni, *Nea Nikomedia I. The Excavation and the Ceramic Assemblage*, (British School of Archaeology at Athens Supplement 25), London.
- RENFREW 2006: J.M. Renfrew, “The leaf, mat and cloth impressions” In: L. Marangou, C. Renfrew, C. Doumas, G. Gavalas (Eds.) *Markiani, Amorgos: An Early Bronze Age Fortified Settlement*, London, 195-198
- RENFREW 2007: J.M. Renfrew, “Leaf, mat, and cloth impressions from Dhaskalios Kavos, Keros” In: C. Renfrew, C. Doumas, L. Marangou, G. Gavalas (Eds.) *Keros, Dhaskalio Kavos. The Investigations of 1987-99*, Cambridge, 374-76.
- RIDLEY and WARDLE 1979: C. Ridley, K.A. Wardle, “Rescue excavations at Servia 1971-73”, *Bulletin of the British School of Archaeology at Athens* 74: 185-230.
- RYDER 1965: M.L. Ryder, “Report of Textiles From Çatal Höyük”, *Anatolian Studies* 15: 175-176.
- SAMPSON 1987: A. Sampson, Η Νεολιθική περίοδος στα Δωδεκάνησα, Athens.
- SAMPSON 1988: A. Sampson, Η νεολιθική κατοίκηση στο Γυαλί της Νισύρου, Athens.
- SAMPSON 1993: A. Sampson, *Skoteini at Tharrounia, The Cave, the Settlement and the Cemetery*, Athens.
- SAMPSON 2002: A. Sampson, *The Neolithic Settlement at Ftelia, Mykonos*, Rhodes.
- SAMPSON 2008: A. Sampson, *The Cave of Cyclopes on the Island of Gioura, Greece: Mesolithic and Neolithic Networks in the Northern Aegean Basin, Vol. I. Intra-Site Analysis, Local Industries and Regional Site Distribution*, Philadelphia.
- SEEBACHER 1997: M. Seebacher, “Mattenabdrücke” In: S. Hiller, V. Nikolov (Eds.) *Karanovo I.1: Die Ausgrabungen in Südsektor (1982-92)*, (Österreichisch-bulgarische Ausgrabungen und Forschungen in Karanovo I), Salzburg, 229-233.
- TAKAOĞLU 2006: T. Takaoğlu, “The Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gülpınar in the Troad”, *Hesperia* 75, 289-31.
- TAKAOĞLU and ÖZDEMİR 2018: T. Takaoğlu, A. Özdemir, “The Middle Chalcolithic in the Troad: A new look from Gülpınar” In: S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosic; T. Takaoğlu (Eds.) *Communities in Transition: The Circum-Aegean Later Neolithic Stage* (ca. 5000/4800-3200/3000 BC), Athens, 479-490.
- TSOUNTHAS 1898: C. Tsounthas, “Κυκλαδικά”, *AEphem*, 137-212.
- WEINDRICH 2006: W. Wendrich, “Çatalhöyük Basketry” In: I. Hodder (Ed.) *Changing Materialities at Çatalhöyük: Reports from the 1995-1999 Seasons, Çatalhöyük Research Project*, Vol. 5, Cambridge, 333-338.
- WEINDRICH 2007: W. Wendrich, “Neolithische Korbflechtere”, *Vor 12.000 Jahren in Anatolien. Die ältesten Monumente der Menschheit*, Karlsruhe, 230-235.
- YAZICI 2009: D. Yazıcı, *Ege Gübre Kazısında Ortaya Çıkarılan Kalkolitik Dönem Çanak Çömlekleri*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Makale Gönderim Tarihi: 11.03.2020

Makale Kabul Tarihi: 10.01.2021

ABDULKADİR ÖZDEMİR

Orcid ID: 0000-0003-3333-9118

Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Elazığ/TURKEY.

aozdemir@firat.edu.tr

AYŞE ÖZDEMİR

Orcid ID: 0000-0003-3952-8745

Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı,

Aydın/TURKEY.

ayseabali09@gmail.com

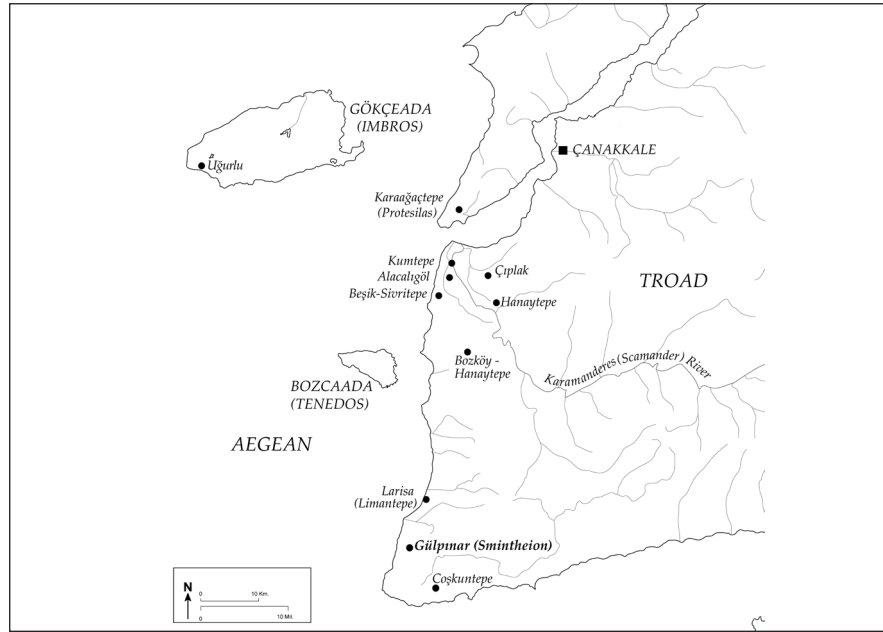

Fig. 1. Map locating Gülpınar and other major Chalcolithic sites in the Troad (Drawing: Abdulkadir Özdemir)

Fig. 2. A group of pot bases bearing negative impressions of mats and woollen cloths from phases II and III (Photo: Abdulkadir Özdemir)

Fig. 3
Pot bases with negative impressions
of woollen cloths of plain weaving
technique from phase II (1-3) (Photo:
Abdulkadir Özdemir)

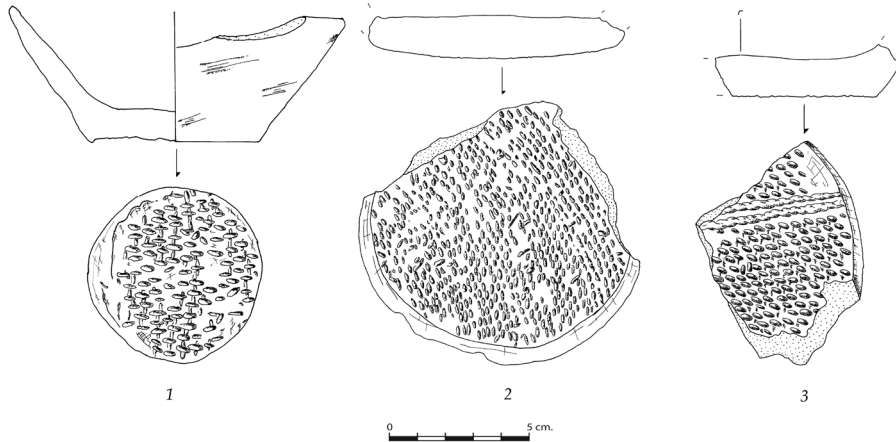

Fig. 4
Pot bases with nega-
tive impressions of
woolen cloth made
in plain weave, phase
II (1-3) (Drawing: Ç.
Yavşan)

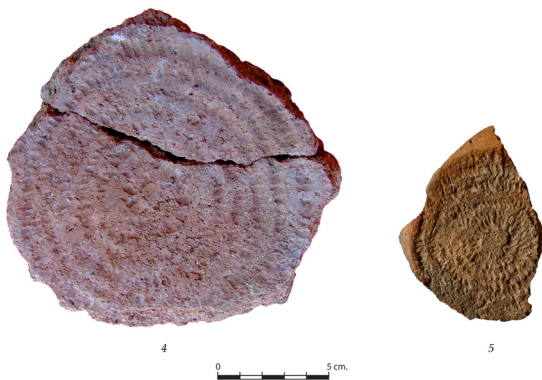

Fig. 5. Pot bases with negative impressions of coiled
matting from phase III (4-5) (Photo: Abdulkadir Özdemir)

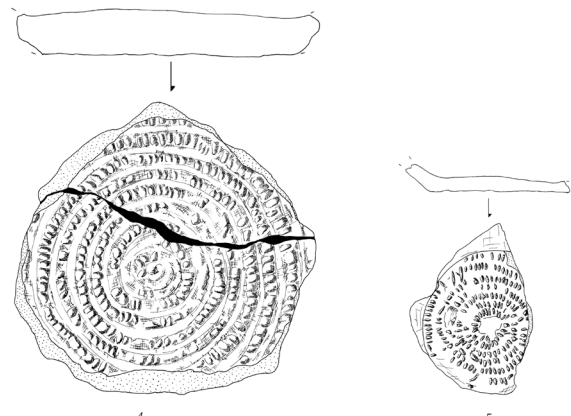

Fig. 6. . Pot bases with negative impressions of coiled
matting from phase III (4-5) (Drawing: Ç. Yavşan)

Fig. 7. Pot bases bearing negative impressions of mats made of twill-plaiting technique from phase II (6-11) and phase III (12-21) (Photo: Abdulkadir Özdemir)

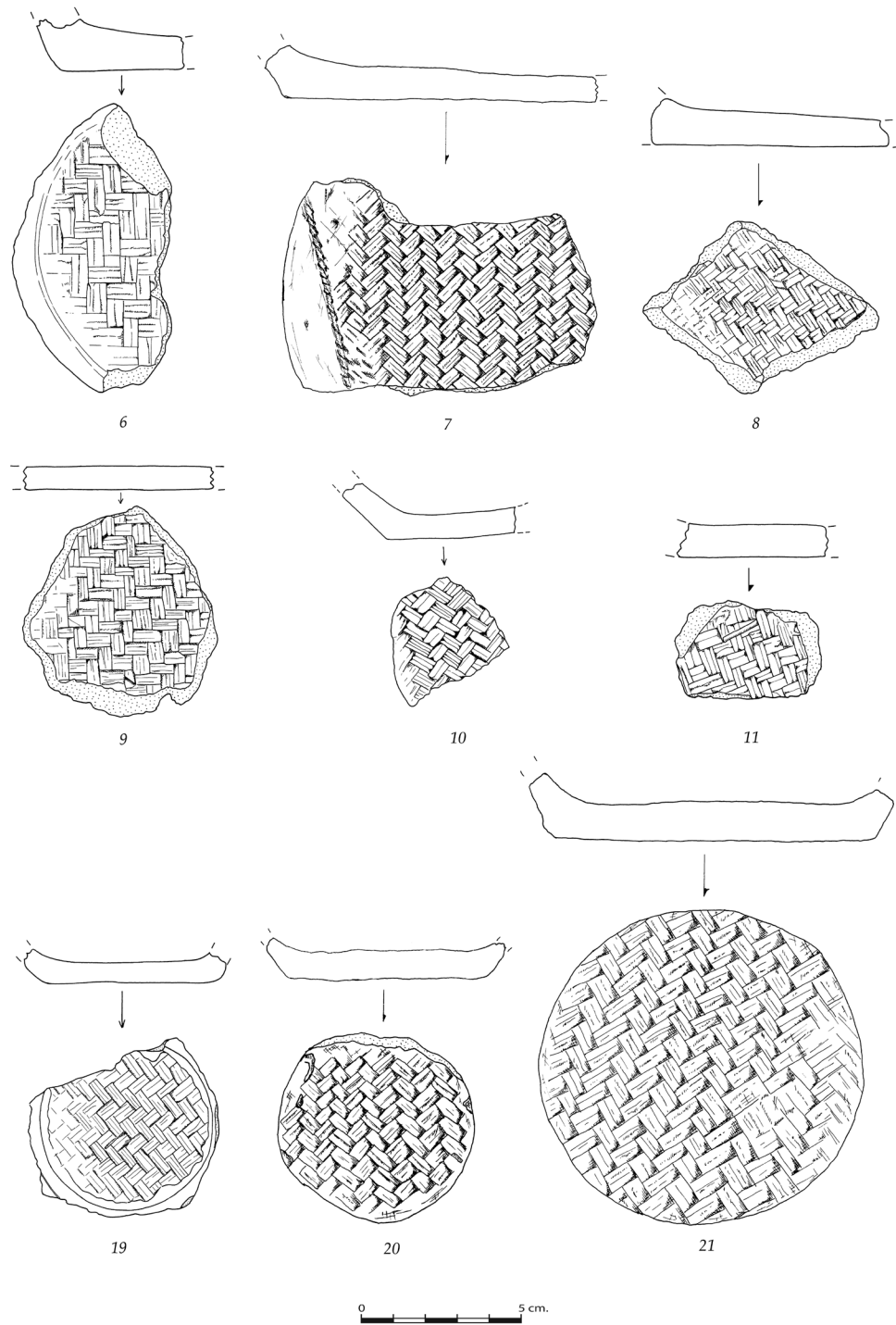

Fig. 8. Pot bases with negative impressions of twill-plaited matting from phase II (6-11) and phase III (12-21) (Drawing: Ç. Yavşan)

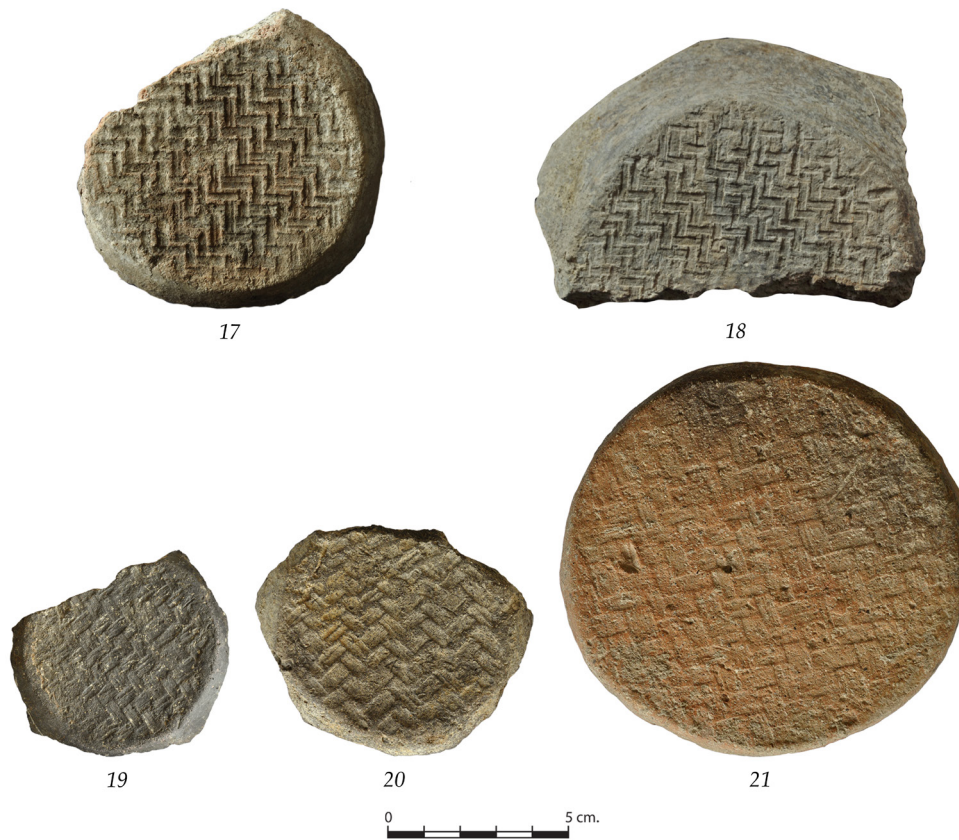

Fig. 9. Pot bases with negative impressions of twill-plaited matting from phase II (6-11) and phase III (12-21) (Photo: Abdulkadir Özdemir)

Fig. 10. Base fragments of four-footed bowls negative impressions of mats made by twill-plaiting technique from phase II (22-23) (Photo: Abdulkadir Özdemir)

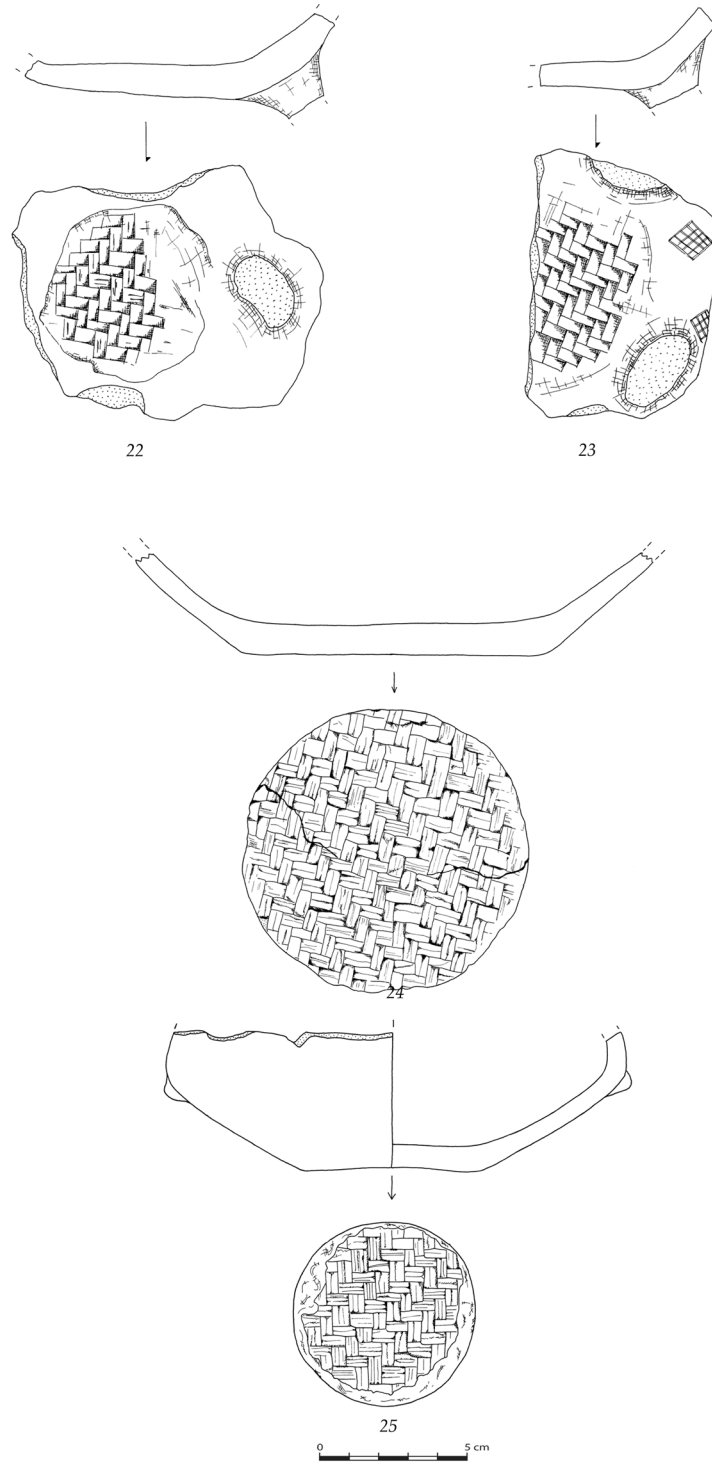
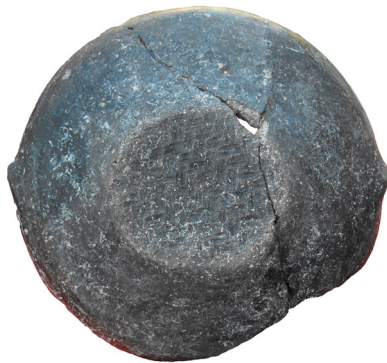

Fig. 11. Base fragments of four-footed bowls from phase II (22-23) and necked-jar bases bearing negative impressions of mats made by twill-plaiting technique from phase III (24-25) (Drawing: Ç. Yavşan)

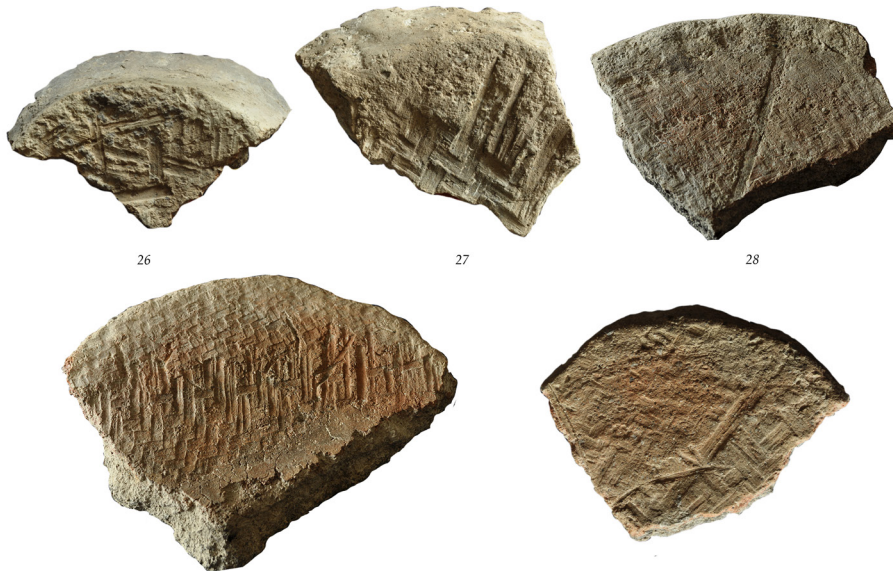

24

Fig. 12.
Bases of necked-jars with impressions of
twill-plaited mats, phase III (24-25) (Photo:
Abdulkadir Özdemir)

25

26

27

28

29

30

Fig. 13. Pot bases with negative impressions of twill-plaited matting from phase III (26-30) (Photo: Abdulkadir Özdemir)

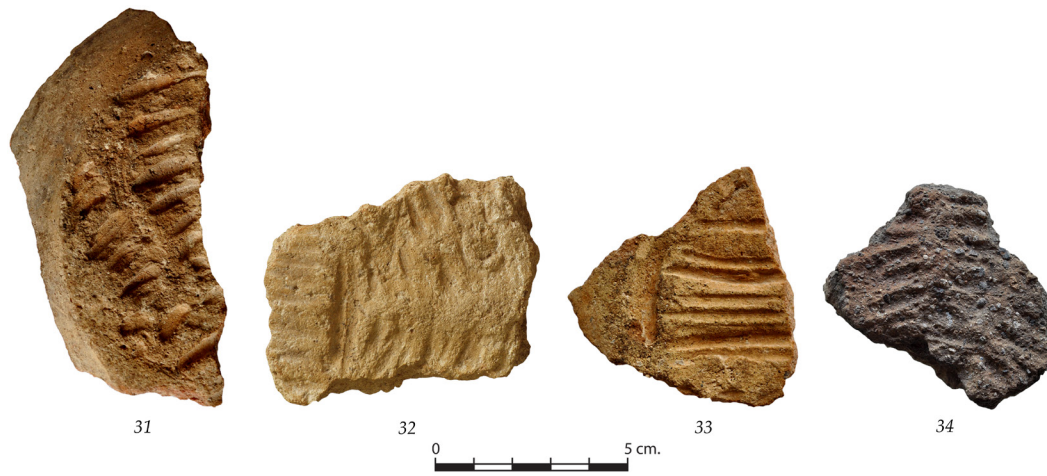

Fig. 14. Fragments of pot bases with negative impressions of baskets from phase II (31) and phase III (32-34) (Photo: Abdulkadir Özdemir)

Fig. 15. Fragments of pot bases with negative impressions of tree leaves from phase III (35-42) (Photo: Ayşe Özdemir)

Fig. 16. Base of a jar with impressions of both a tree leaf and a mat, phase III (43) (Photo: Ayşe Özdemir)

Fig. 17. Base of a small jar with cross tied rope impressions, phase III (44) (Photo: Ayşe Özdemir)

Fig. 18. Base of a four-footed bowl with finger impressions, phase III (45) (Photo: Ayşe Özdemir)

Tunç Çağı Kılıç Topuzları: Maydos Kilisetepe'den İki Miken Örneği

[BRONZE AGE SWORD POMMELS: TWO MYCENAEAN EXAMPLES
FROM MAYDOS KİLİSETEPE]

A. Onur BAMYACI-Meral BAŞARAN MUTLU

Anahtar Kelimeler

Maydos Kilisetepe, Tunç Çağı, Miken, Kılıç Topuzu.

Keywords

Maydos Kilisetepe, Bronze Age, Mycenaean, Sword Pommel.

ÖZET

Maydos Kilisetepe'nin Va evresinde (MÖ 1500-1300) mermerden üretilmiş küresel formlu iki adet taş buluntu dikkat çekmektedir. Ele geçen buluntuların shaft deliği oyuntusu, karşılıklı iki kenarında birer perçin deliği olması ve Ege Dünyası'nda benzer örneklerin bulunması nedeniyle bu buluntuların çok az sayı ile temsil edilen kılıç ya da kamalara ait topuz olduklarına karar verilmiştir. Pürüzsüz ve oldukça iyi parlak yüzeyli buluntuların benzerleri Batı Anadolu'da Troia ve Beycesultan yerleşmelerinden bilinmektedir. MÖ 2. binyılın ikinci yarısında Ege ile kültürel ilişkilerin kanıtı olarak kabul edilen Yunanistan'da birçok kazıda ele geçen Miken tipi kılıç ve kamalarda görülen, Maydos ile benzer tipteki ünik topuz örnekleri Maydos Kilisetepe'de olası bir Miken etkinliğinin varlığını akla getirmiştir. Bu çalışmada bir yandan Maydos'ta ele geçen kılıç topuzları tanıtılırken diğer yandan Anadolu ve Ege'de görülen Tunç Çağı kılıçlarının ve çoğunlukla mezarlarda bulunan, bir çeşit prestij veya statü nesnesi kabul edilen kılıç ve kamaların tamamlayıcı bir eklentisi olan mermer, fildişi, dağ kristali gibi dönemin beğenisine hitap eden ve pek çok yerleşim için egzotik olabilecek malzemeden üretilen kılıç topuzlarının kronolojik ve tipolojik özellikleri özetlenmiştir.

ABSTRACT

Two spherical marble stone finds are remarkable in Level Va of Maydos Kilisetepe (1500-1300 BC). These artifacts were assumed to be possible pommels belonging to weapons such as swords and bronze daggers, exemplified by very few examples, the presence of the shaft hole and rivet holes on each side, and very similar examples found around the prehistoric sites of the Aegean. Like these pommels, it is known from the bronze age levels of the bronze age with a smooth and shiny view, is known from the bronze age levels of Troia and Beycesultan in Western Anatolia. In the second half of the 2nd millennium BC, such as unusual pommels seen on the handles of Mycenaean type swords and daggers found in various settlements and graves in Greece, which are recognized as evidence of cultural contacts across the Aegean, indicate the presence of possible Mycenaean activity in Maydos Kilisetepe. In this study, the function of sword pommels, which were made from rare and exotic raw materials such as marble, ivory, mountain crystal, which are mounted on sword and dagger handles, was mostly found in tombs. Therefore, they are considered to be a kind of prestige or status object. These artifacts represent the wealth of the elites and can be foreign to many settlements that are rarely seen in western Anatolia and the Aegean. In addition, the chronological and typological development of Bronze Age swords and pommels found in Aegean and Anatolia is briefly evaluated.

GİRİŞ

Maydos Kilisetepe Höyüğü, Çanakkale ili Eceabat ilçesinde, Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyısında Gelibolu Yarımadası'nda yer almaktadır (Fig. 1). İlk olarak 1986¹ yılında tespit edilen höyükte ilk sistematik kazılar 2010 yılında başlamış olup höyüğün MÖ 3. binden MS 20. yüzyılın başlarına kadar farklı kültürler tarafından iskân edilmiş çok katmanlı bir kıyı yerleşimi olduğu anlaşılmıştır.² Devam eden Maydos Kilisetepe Höyüğü kazısında şuana kadar tespit edilen erken dönem MÖ 3. binyıl sonuna ait olup toplam 8 kültür tabakası tespit edilmiştir. Höyükte tespit edilen Tunç Çağına ait tabakalar; Maydos VIII ETÇ III, Maydos VII Erken Orta Tunç Çağı, Maydos VI Geç Orta Tunç Çağı, Maydos V GTÇ, Maydos IV GTÇ- Erken Demir Çağı ile temsil edilmektedir.³ Çanakkale Boğazı kıyısındaki elverişli konumu ve olası limanı sayesinde kültürlerarası iletişim ağlarının ve deniz ticaret rotalarının uğrak durağı üzerinde yer alan yerleşmede, bir yandan MÖ 2. binyıl boyunca baskın bir şekilde Kuzeybatı Anadolu mimari ve seramik geleneği varken diğer yandan yabancı kültür öğeleri de görülmektedir.

Maydos'un özellikle V. tabakasında yoğun olmakla birlikte Tunç Çağı tabakaları boyunca Kuzeybatı Anadolu kültürüne yabancı malzemenin ele geçmesi höyüğün Güneydoğu Avrupa kültürleri ile bağlantısını ortaya koymaktadır.⁴ Maydos V'in yerleşim özellikleri genel itibarıyla MÖ 2. binyıl başından itibaren uygulanan plan ve tekniklerin devamı niteliğindedir. Maydos V'te VII'den itibaren kullanılan dairesel planlı bir yerleşimin etrafı boyunca yan yana dizilen

mekânlar, mimari öğeler ve teknikler söz konusudur.⁵ Bunun yanı sıra Maydos V'in batı yamaçında Güneydoğu Avrupa ile kurulan iletişimin etkileri görülmektedir. Maydos V'in ilk iki evresi kültürlerarası iletişimin yoğun bir biçimde yaşandığı ve ticaret ağlarına olası bir liman olarak hizmet verdiği bir dönemi yansıtmaktadır. MÖ 1500'lerde yaşanan bir yangının ardından yerleşim düzeni ve beraberinde Güneydoğu Avrupa ile kurulan ticaret ağı organizasyonunun bozulduğu tespit edilmiştir. Ardından Maydos V'in son evresi olduğu anlaşılan Va evresinde ise MÖ 1300/1200 yıllarına kadar düzenli bir yerleşim planlamasından çok, geçici veya zayıf yaşam izleri saptanmıştır. Diğer yandan Maydos Va evresinde Ege, Anadolu ve Balkan izleri taşıyan buluntular görülmeye devam etmektedir. MÖ 1500 ile 1300/1200 yılları arasındaki bir zaman aralığına karşılık gelen Va evresinin Troia VI'nın geç evresi ile çağdaş olduğu görülmektedir.

Tunç Çağı'nın önemli güçlerinden biri olan Mikenler'in Anadolu'daki varlığı genellikle mimari, seramik ve mezar buluntuları ile az sayıda ele geçen kılıç, kama gibi metal silahlar bağlamında yapılan değerlendirmeler ile kanıtlanmaya çalışılmıştır. Maydos Va evresinde ele geçen ve mermerden üretilmiş ve günlük kullanıma uygun olmayan objeler bu bağlamda dikkat çekicidir. Yapılan değerlendirmeler ile topuz olarak tanımlanan bu buluntular Anadolu'da az örnek ile temsil edilmektedir. Metal silah üretiminin karmaşık üretim süreçleri, teknikleri ve çok çeşitli metal alaşımları, fonksiyonel tasarımları ve tipolojileri ile oldukça kapsamlı bir terminoloji ve tanımlamaya sahip olan kılıçlar⁶ arkeolojik literatürde hançer, kama, kısa kılıç ve kılıç olarak adlandırılmaktadır. Ele geçen kılıç, kama gibi metal silahların şu ana kadar topuzları ile geçmemiş olmaması ve pek bilinen bir buluntu grubu olmayan bu objelerin ortak terminolojik adlandırılmasında topuz terimi tercih edilmiştir. Çalışmada öncelikle Anadolu ve Ege'de görülen Tunç Çağı kılıçlarının ve kılıç topuzlarının kronolojik ve tipolojik özellikleri ele alınacak daha sonra Maydos kılıç topuzlarının tanıtımı yapılacaktır.

1 Özdoğan 1986: 51-66.

2 Sazcı 2013; Sazcı ve Başaran-Mutlu 2018; Sazcı 2020.

3 Başaran-Mutlu 2019b: Fig. 2.

4 V. tabakada Güneydoğu Avrupa kültürleri ile bağlantı kurulan buluntular içerisinde alt tabakalardan devam eden Teselya ve Makedonya'dan Trakya'ya ve Kuzey Ege Adaları'na kadar yayılan lades kemiği kulplu çanak parçaları, Trakya'dan bilinen parmak baskılı kaplar ile bu tabakada ortaya çıkan Transilvanya ve Aşağı Tuna Bölgesi'nden bilinen inkruste bezemeli seramikler ve el yapımı açık kaplar, Makedonya'dan Orta Avrupa ve Transilvanya Bölgesi'ne kadar nehir yolları kenarındaki yerleşmelerde görülen mimari kaplamalar yer almaktadır. Aynı zamanda Karadeniz'in kuzeyi Aşağı Tuna Bölgesi ile ilişkilendirilen asa başları yine V. tabakada görülen bir buluntu grubudur. Bkz. Başaran-Mutlu 2018; Başaran-Mutlu 2019b; Başaran-Mutlu 2020a,b; Sazcı ve Başaran-Mutlu 2020.

5 Başaran-Mutlu 2020a.

6 Yalçıklı 1991; Altunkaynak 2016.

Anadolu ve Ege'de Tunç Çağı Kılıçları

Önasya ve Ege Dünyası'nda görülen kılıçların ilk ortaya çıkış noktası olarak kabul edilen Doğu Anadolu Bölgesi hala geçerliliğini korurken, fonksiyonel olarak kesici bir metal silah olarak değerlendirilen kılıçlar ve kamalar aynı zamanda sahip oldukları seçkin ve özel formları nedeniyle, savaş ve gücün göstergesi gibi sembolik değerler açısından oldukça önemli bir buluntu grubunu oluşturmaktadır.

Kılıç ve kamalar; metal hammaddeden üretilen, sivri uçlu, iki yanı keskin, üçgen ve yassı biçimli omurgalı namluya sahip, yekpare kendinden kavramalı ya da sonradan eklenen kabzaya sahip taşınabilir bir silah türü olarak nitelendirilmektedir.⁷ Namlu uzunluklarına göre 36 cm. ve altında olan örnekler kama, 36-50 cm. arasında olan örnekler kısa kılıç, 50 cm. ve üzerinde olan örnekler ise kılıç olarak sınıflandırılmaktadır. Bu buluntuların aralarındaki en temel fark namlu uzunlukları olup namlu ve kabza düzenlemesi benzerdir ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Bir saldırı silahı olarak kullanılan kılıçların kesici kenarlara sahip, kesme ve delme görevini yerine getiren ana gövdesi namlu, ana gövdeyi el ile tutmaya yarayan bölüm ise kavrama ya da kabza olarak adlandırılmaktadır (Fig. 2).⁸

Anadolu arkeolojisinde bakır ve tunçtan üretilen kesici delici bir savaş araç gereci olan kılıçlar birçok kazı buluntusu ile ortaya konmuştur. Kılıçların bilinen ilk örnekleri MÖ 4. binyılda Doğu Anadolu Arslantepe⁹ buluntuları ile temsil edilmektedir. Arslantepe örnekleri dışında Tülintepe¹⁰ kılıçları yine aynı dönemde görülürken MÖ 3. binyıl ortalarına kadar başka bir örnek henüz ele geçmemiştir. MÖ 3. bine tarihlenen kılıç buluntuların ele geçtiği yerler ise Alacahöyük¹¹ mezar buluntuları, Horoztepe¹² ve Soli-Pompeipolis¹³ buluntuları ile temsil edilmektedir.

7 Gordon 1953: 67.

8 Altunkaynak 2016: 117.

9 Palmieri 1981:104, 109, Fig. 3, 1-4. VI A tabakası III numaralı yapıda ele geçen dokuz adet kılıç MÖ 3000'lere tarihlenmekte olup Önasya ve Ege dünyasında görülen en erken kılıç tipleri olarak kabul edilmektedir.

10 Yalçın ve Yalçın 2009: 125-126, Fig. 3,1.

11 Koşay 1944: 118-120, Taf. 81,26.

12 Özgüç-Akok 1958: 67, Taf. 18, 15.16.19.

13 Bittel 1940: 189, Taf. 4 Nr.S3413.

Anadolu'da bu döneme kadar görülen MÖ 4. binyıl kılıç örnekleri ve, Alacahöyük'te ele geçen üç kılıcın üretim teknikleri ve arsenikli bakırdan üretilmeleri nedeniyle yeterince sağlam olmayıp savaş araç gereci yerine sembolik değerlere sahip prestij nesnesi özelliği sergiledikleri düşünülmektedir.¹⁴ Diğer yandan İkiztepe buluntuları içerisinde arsenikli bakırdan üretilmiş mızrak ucu, kılıç gibi silahların varlığı bilinmektedir.¹⁵ İkiztepe iskeletlerinde sık rastlanan kafa yaralanmalarında görülen kesici izlerin yerleşimde ele geçen silah ölçüleri ve morfolojileri ile örtüşmesi, arsenikli bakırın savaş aracı olarak kullanımının mümkün olduğunu göstermektedir.¹⁶

Ege Dünyası'nda Orta Tunç Çağı ile birlikte kılıçların yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Diğer yandan MÖ 2. binyıl öncesi kılıç örneklerinin tamamına yakınının ilk kez Doğu Anadolu'da görülmesi ve devamında Anadolu'nun güney kıyılarına¹⁷ kadar dağılım göstermesi Ege kılıçlarının ortaya çıkış kökeninin Anadolu olabileceği fikrini ön plana çıkarması ile dikkat çekicidir.¹⁸

Ege Dünyası'nda özellikle MÖ 2. binde Girit Adası'nda Minos kültürü ve Yunanistan ankarasında Miken kültürüne ait yerleşimlerde görülen ve Ege tipi olarak adlandırılan kılıçların¹⁹ gelişim bölgesi olarak Girit Minos Uygarlığı gösterilmektedir.²⁰ Minos'da görülen A tipi Ege kılıçlarının namlu uzunlukları tipik olarak 70-100 cm. arasında değişmektedir. Bu tip kılıçlar omuz kısmından aşağı doğru sivrilmiş namlu

14 Gernez 2007: 442; Klimscha 2018: 222.

15 Bilgi 1999.

16 Erdal 2011: 74.

17 Karain kazı ekibi tarafından Kılıçini Mağarası'nda 1993 yılında ele geçen metal kılıç örneği bu dağılımın en önemli göstergelerinden biridir. Bkz. Keskin 2019.

18 Keskin 2019: 84.

19 Sandars 1961. Sandars tipolojik sınıflandırmasında Ege kılıç tipleri için harf sırasını takip eden bir sistem kullanmıştır. Bu nedenle bu çalışma içerisinde Ege tipi kılıçlardan bahsedilirken A tipi, B tipi tarzı sınıflandırma adları kullanılmaya devam edilmiştir.

20 Orta Minos III ve Geç Minos I Dönemi'nde Mesara'da bulunan Arkalochori Kutsal Mağarası'nda çok sayıda ele geçen adak eşyaları olarak nitelendirilen seremoni kılıçları bu görüşün ana çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Girit'te bulunan Ege tipi kılıçların Miken Kuyu Mezarlarında bulunan buluntulardan en az yüzyıl öncesine tarihlenmesi ile ilgili görüşler bu durumu desteklemektedir. Bkz. Sandars 1961: 18; Lorrimer 1950: 262.

kısmı ile karakterize olup, omuz kısmı oval yapılı olup kısa, ince bir sap çıkıntısına sahiptir. Ayrıca omuz ve sap çıkıntısı üzerinde yer alan perçin delikleri ile olasılıkla organik kökenli bir kabzaya sabitlenmektedirler. B tipi Ege kılıçları ise A tipi Minos kılıçları ile çağdaş olup ele geçen örnekler Miken Kuyu Mezarlarından gelmektedir. Bu tip kılıçlar A tipi kılıçları ile benzer ölçülere sahip olup köşeli namlu omuzları, sap çıkıntılarının uzatılmış dil şeklinde olmaları ile karakterize olur. Köşeli üçgen formulu namlu aşağı doğru daralan ve sivri bir yapıdadır.²¹ İlk örnekleri A ve B tipi olarak sınıflandırılan Ege tipi kılıçlar abartılı namlu uzunlukları, güçlü namlu bölümleri, namlu bölümü ile kabza bölümünün birleştirilmesine olanak sağlayan perçin delikleri, sap çıkıntıları, değerli hammaddelerden üretilmiş kabza bitiminde yer alan topuzlar ile benzer karakteristik özellikler sergilemektedir.²² Uzunlukları nedeniyle ideal denge ve ergonomide olmadığı görülen bu tip kılıçların aktif olarak yakın dövüşte savaş araç gereci olarak kullanımına şüphe ile yaklaşmıştır.²³ Bu tip kılıçların ilk örnekleri Girit Adası'nda Orta Minos II dönemine tarihlenen Mallia ve Yunanistan anakarasında Miken Kuyu Mezarları'nda ele geçmiştir.²⁴ Namlu ve kabza kaplamalarında oldukça seçkin bir süslemeye sahip olan bu kılıçların Arkalokhori'de ele geçen örneklerinde perçin deliklerine rastlanılmamaktadır.²⁵ Kılıç kabzaları ise namlulara perçinlerle tutturulmuş olup namlular genellikle altın kaplama, perçinler ise gümüş kaplama olup kabza kaplamaları kristal ve fildişi topuzlarla sonlanan ünük örneklerle

temsil edilmektedirler.²⁶

Ege kılıçlarında B tipi olarak sınıflandırılan örnekler ise erken dönemde görülen Minos kamalarının gelişmiş versiyonları olarak değerlendirilmektedir.²⁷ Erken Minos kamalarının en iyi örnekleri ise Güney Girit'te Messara'da²⁸ bulunmuştur. Bu tip kamaların en karakteristik özelliği omuz ya da namlu çıkıntısında perçin kenet deliklerinin kullanılmaya başlanmasıdır. İlk örneklerinin Girit Hagia Triada'da bulunduğu ve Orta Minos II dönemine tarihlenen bu kamaların Miken'de tam olarak gelişimini tamamladığı düşünülmektedir.

MÖ 15. yüzyılda Ege kılıç tipolojisinde bir takım yenilikler görülmeye başlanır. Bu dönemde ortaya çıkan C tipi kılıçlar, karakteristik olarak kabzanın avuç içinden kayarak kesici namlunun eli yaralamaması için omuz kısmının yukarı doğru uzatılarak boynuz şeklinde çıkıntı yapması ile A ve B tipi kılıçlardan ayrılmaktadır.²⁹ Bu çıkıntı namlu ile bütünleşik olarak tek parça olarak dökmüş olup namlunun bitim noktasında B tipi kılıçlarda olduğu gibi perçin deliklerine sahip sap kavrama yer almaktadır.³⁰ A ve B tipi kılıçlar kadar uzun namluya sahip olmayan C tipi kılıçlar, namlu boyu ve denge noktası ile ön plana çıkmaktadır.³¹ Knossos, Mycenae, Prosymna gibi yerleşimlerdeki mezar buluntuları ile temsil edilen Ci tipi kılıçlar ise namlunun kabzaya sabitlenmesi ve süsleme amaçlı kullanılan perçin deliklerine ek olarak kılıç topuzunun kabza bitimine güvenli bir şekilde sabitlenmesi için kullanılan

21 Molloy 2010: 404.

22 Sandars'a göre Ege kılıçlarının üç ana karakteristik özelliği namlu uzunluğu, namlunun tam ortasından geçen çıkıntılı şişkin omurga, namlu omuzunda yer alan kenet/perçin delikleridir. Bkz. Sandars 1961: 18.

23 Sandars 1961: 17. Olasılıkla sembolik amaçlar için üretilen bu tip kılıçların varlığı Girit'te Mallia ve Arkalokhori buluntuları ile temsil edilmektedir. Minos Uygarlığı'nda görülen adak kılıçları geleneğinin bu tip kılıçların varlığı ile devam ettiği düşünülmektedir.

24 Schliemann kazıları sonucunda Miken Kuyu Mezarları A ve B'de ele geçen kılıçlar iyi korunmuş örnekler olup bazılarının uzunlukları 1 metreye kadar ulaşmaktadır. Karo tarafından yapılan tipolojik sınıflandırma ile A ve B tipi Ege Kılıçları olarak sınıflandırılmışlardır. Bu kılıçları içerisinde ise A tipi, altın kaplama namlusu ve fildişi topuz başına sahip Delta Kılıcı dikkat çekmektedir. Bkz. Karo 1915: Taf. XVIII-XIX; Karo 1930:200.

25 Sandars 1961: 17.

26 Gordon 1953: 68. Altın ve fildişi gibi değerli egzotik hammaddelerden süslemeye sahip kabza kaplamaları ise en iyi Mallia örneklerinde görülmektedir. Bkz. Evans 1921: 272, Fig. 162.

27 Sandars 1961: 23.

28 Kamaların uzunlukları 10-20 cm. arasında değişmekte olup, keskin ve çıkıntılı namluları, iki perçinli kabzaları ile tipolojik olarak kılıçlardan ayrılmaktadır. Bkz. Xanthoudides ve Droop 1924: Pl. LV; Sandars 1961: 20, Pl. 16.3.

29 Bu çıkıntının amacı kılıç veya kamanın kullanıcının avuç içinden kaymaması ve namlunun kesici kenarları tarafından yaranmaması için bir güvenlik önlemi olarak değerlendirilmelidir.

30 Sandars 1963: 119.

31 Daha kısa namlu boyu ile kılıcın denge noktasının optimal seviyede olması ve namlunun kaymasını önleyen güvenlik önlemleri bu tip kılıçların A ve B tipi gibi sembolik amaçlı kılıçlar olmadığını, fonksiyonel bir savaş silahı olarak kullanılmalarını düşündürmektedir.

yatay bir perçin deliği ile ayrılmaktadır.³² (Fig. 3-4) Ege kılıç tipolojisinde birçok örnekte perçin delikleri bulunmaktadır. Perçin delikleri namlu omuzunda ve sap dili çıkıntısında yer almakta olup kabzaların namlu gövdesine sabitlenmesi için kullanılır. Diğer yandan kılıç topuzlarının kabza tepesine sabitlenmesi içinde yatay perçin delikleri yapılmıştır. Perçin deliklerine sahip kılıçların ise A, B, Ci, Cii, Di, Dii, Ei, Eii, F, G ve H tipleri olduğu görülmektedir. Sandars'ın tipolojisine göre Ege'de görülen kılıçların kronolojisine bakıldığında; A tipi kılıçlar yaklaşık olarak MÖ 1700, B tipi kılıçlar MÖ 1600 aralığına, C ve D tipi kılıçlar MÖ 1450'lere, E tipi kılıçlar MÖ 1400-1250, F tipi kılıçlar MÖ 1150, G tipi kılıçlar MÖ 1250-1150 arası döneme tarihlenmektedir (Fig. 5). Diğer yandan Avrupa kökenli Tunç Çağı kılıçları ise Naue II tip olarak sınıflandırılmıştır. Namlu ve kabzaları yekpare halinde dökülen bu kılıçların en karakteristik özelliği, namlu ve kabza birleştirilmesinde kullanılan perçin deliklerine ihtiyacı duyulmamasıdır.³³

Erken Tunç Çağı ile birlikte Anadolu'da görülen MÖ 4. binyıl öncül kılıç örneklerine ek olarak MÖ 2. binde artan Miken etkisi ile birlikte Ege tipi kılıçlarında önemli bir artış görülmektedir. Bu dönemle birlikte çoğunluğu bronz olan Ege tipi kılıçlarının B tipine ait örnekler İzmir,³⁴ Mumcular,³⁵ Milet,³⁶ Kültepe,³⁷ Boğazköy-Hattuşa,³⁸ Çorum,³⁹ Bolu⁴⁰ Kastamonu,⁴¹ Tokat⁴² ve Diyarbakır'da;⁴³ Di tipine ait örnekler Panaztepe,⁴⁴ Burdur,⁴⁵ Ulubu-

run Batığı⁴⁶ ve Sakçagözü'nde;⁴⁷ H tipine ait örnek Bergama'da,⁴⁸ ele geçmiştir. Ege tipi kılıçlar arasında iyi korunmuş örnekleri yansıtan Tekirdağ Şarköy⁴⁹ ve Balıkesir⁵⁰ kılıçları MÖ 14.-13. yy'da Anadolu'da az görülen tipleri yansıtmaması bakımından dikkat çeker. Diğer yandan Efes Müzesi'nde bulunan Bodrum⁵¹ kılıcı ise MÖ 2. binyıl Anadolu-Ege arası ilişkilerin varlığını desteklemesi ile önemli bir buluntudur (Fig. 6). A tipi kılıçlarının kökeninin Girit, B tipi kılıçların kökeninin ise Mycenae olduğu genel kabul edilmekle birlikte, B tipi kılıçlara benzer Anadolu örneklerinin ise bu tipin öncüsü olabileceği ileri sürülmektedir.⁵² Anadolu'da görülen az sayıdaki örnekler Mersin Yumuktepe,⁵³ Hatay Atchana⁵⁴ ile temsil edilmektedir.⁵⁵ B tipi kılıçların gelişkin formları Girit'te bulunmayıp yoğun olarak Argolis ve Mycenae civarında ele geçmiştir.⁵⁶ Anadolu'da görülen en iyi örnekler ise İzmir-Smyrna⁵⁷ ve Sarımeşe Tepe⁵⁸ kılıçları ile temsil edilmektedir. Ancak bu kılıçların tüm diğer örneklerle benzer şekilde topuz kısımları mevcut olmayıp omuz sonundan yer alan perçin deliklerinin dizilimi Miken kılıçlarının karakteristik özelliğini yansıtmaktadır.⁵⁹

Kılıçlar dışında Ege ve Anadolu'da görülen en yaygın buluntulardan bir diğeri kamalardır. Kamalar morfolojik olarak kılıçlara benzemekte olup ucu sivri, iki yanı keskin, üçgen biçimli yassı namlu gövdesine sahip, sonradan eklenen kabzası bulunan bir silah türü olup saplı ve kabzalı olarak iki tipe ayrılmaktadır. Kama ile hançer çoğunlukla karıştırılan bir silah türü olmasına rağmen hançerlerde namlu hafif eğik sivri uçla sonlanırken, kamaların her iki kenarları keskin

32 Sandars 1963: Pl. 21.

33 Sandars 1961; 1963; Molloy 2010:421. Ancak dikkat çekici bir biçimde bu perçin deliklerini taklit eden eklenitler bulunmaktadır.

34 Sandars 1961: Pl.19.7.

35 Müller-Karpe 1994: 440-441, Abb. 1, 11.

36 Niemeier ve Niemeier 1997: 203, Abb.3, Taf.1c.

37 Erkanal 1977: 36, Fig. 12,28.

38 Ertekin ve Ediz 1993; Müller-Karpe 1994: 434, Abb. 3a. b.

39 Müller-Karpe 1994: 431-434, Abb.2,1.

40 Müller-Karpe 1994: 442, Abb.5,1.

41 Ünal 1999: 207-221, Fig.1.

42 Özgüç 1978: 33, Res.82 Lev. 68,8.

43 Güterbock 1965: 197, Pl.XIII; Bittel 1976: 221, Abb. 255.

44 Ersoy 1988: 56, Fig. 3,1.

45 Müller-Karpe 1994: 441.

46 Pulak 1988: 21, Fig. 21.

47 Summers 1991: 185, Fig. 7,8.

48 Sandars 1963: 153, Pl.27.52.

49 Mellink 1985: 558; Harmankaya 1995: 222-224, Res. 2a,b, 3a.

50 Yalçıklı 2006: 29, Abb. 1.1.

51 Yalçıklı 2006: 29, Abb. 1.2.

52 Sandars 1961: 25.

53 Garstang 1953: Pl. XXIX, Fig. 149.

54 Wooley 1955: Pl. LXXII, Kn. 3.

55 Bu kamalar Stronach tarafından Tip 7 olarak sınıflandırılmıştır. Stronach 1957: 102.

56 Sandars 1961: 27.

57 Sandars 1961: 27-28, Fig. 19,7.

58 Gençer 2006: 378, Res. 3.

59 Sandars 1961: 28.

dil ile namlu düz bir görünümüne sahiptir.⁶⁰ Kısa boyundan dolayı etki alanı kol mesafesi ile sınırlı olup sap dili ile namlu aynı eksende yer alır.⁶¹ Kabzalı kamalar tek parça döküm olup saplı kamaların kabzaları sap dili üzerinde ve omuzlarda bulunan perçin delikleri ile sabitlenmektedir. Kılıçların namluları omurgalı olup kamaların namluları ise çoğunlukla düz olduğu için kılıçların aksine kısa boyutlarının avantajıyla günlük hayatta bıçak gibi fonksiyonel amaçlarla kullanılabilir. Kamaların fonksiyonlarına bakıldığında; yakın mesafe kişisel savunma silahı ve kesici araç gereç işlevi dışında, uzun kılıçlara geçmeden önce kılıç dengesini sağlamak ve kılıcı yeterli güçte kullanabilmek için pratik yapıda kullanılan araçlar olarak da değerlendirilmektedir. Kamaların taşıdıkları sembolik değerlere bakıldığında ise günlük giyimde bele takılarak kullanılan tamamlayıcı bir aksesuar olarak sahip olunan prestij, zenginliğin, askeri rütbe veya ait olunan sosyal sınıfın göstergesi oldukları da düşünülmektedir.⁶²

Kamaların ise ilk örneklerinin Girit adasında A ve B tipi kılıçlardan geliştirilmiş oldukları ve Miken döneminde yaygınlaştığı düşünülmektedir.⁶³ Anadolu'da görülen kamaların Ege tipi kamalardan farkı ise dar omurgaya sahip çıkıntı ve şişkin zıh eklenmesi, kabza diline perçin kenet deliklerinin konumlandırılmasıdır.⁶⁴ Anadolu'da görülen Alacahöyük örnekleri ise yerel Anadolu kamasının gelişmiş bir versiyonu olarak değerlendirilmektedir. Beycesultan'da ele geçen kama formu metal silahlar ise sahip oldukları farklı özellikler ile yerleşime has bir tip olarak değerlendirilmektedir.⁶⁵

Kılıç namlusu, koruma, kavrama gibi ana bölümlerinden biri olan ve kılıcın en son bitim noktasını oluşturan parça kılıç topuzu olarak adlandırılmaktadır (Fig. 2). Kabzanın en son noktasını

oluşturan mermer, altın, fildişi gibi çeşitli hammaddelerden üretilen ve sap dili üzerine geçirilen küresel ya da konik formu topuzlar, perçinleme gibi gelişmiş mekanik sabitleme elemanları ile kılıç ve kamalara tutturulan bir eklentidir. Kılıç topuzları görsel bir süsleme gibi görünse de fonksiyonel olarak kılıçların kullanımı sırasında balans ve manevrada yardımcı bir elemandır. Diğer yandan kılıç kabzasında bulunan topuz aynı zamanda yakın dövüş esnasında vurgaç olarak kullanım alternatifini ve ortaya çıkan darbe gücü ile kılıçların etkinliğine yan fayda sağlayan bir silah donanımı olarak da değerlendirilebilir.

Bazı kama ve kılıç tiplerinde topuz kısmı yer almayıp yekepare döküm olarak sadece kabza ve çerçevesinden oluşabilmektedir.⁶⁶ Kavrama yeri olarak tanımlanan kabza bölümünün kaplaması döküm sonrası eklem bir bölüm olabileceği gibi yekepare olarak da dökülebilmektedir. Çoğunlukla ergonomik kavrama için en uygun malzeme olan ahşap dışında fildişi, fayans, abanoz gibi egzotik hammaddelerden üretilmiş kabza kaplamalarına da rastlanmaktadır. Bazı örneklerde ise kabza kaplaması yekepare olup namlu gövdesinin sonunda yer alan sap dili üzerine geçirilir ve sabitleme için perçinlenmektedir.⁶⁷ Kabzanın bitim noktasında ise mermer, fildişi, altın vb. değerli hammaddelerden üretilmiş topuzlar da yer alabilmektedir. Bu topuzlar kabza dili çıkıntısına perçinlenerek sabitlenmektedir. Boyları uzatılmış kamalar olarak tanımlanan ilk kılıç örnekleri yeterince sağlam namluya sahip olmalarına rağmen kabza ile namlunun birleşim yerlerinden kolayca kırılabilir olmaları, kabzanın sağlam bir perçin sistemiyle tutturulması ile önlenmiş olmalıdır.⁶⁸ Bazı kılıç ve kama örneklerinde ise perçin delikleri olmayıp, yekepare olarak dökülmüş namlu ve kabza bölümleri ile yalın ve bütüncül bir görünüm sergilemektedir. Diğer yandan namlu gövdesinin omuzunda ve namlu sapının dili üzerinde kabza kaplamalarının gövdeye sabitlenmesi için perçin delikleri yer almaktadır.⁶⁹

Ege Dünyası'nda yaygın bir buluntu grubu olmayan kılıç topuzlarının fonksiyonel olarak kılıçların tamamlayıcı bir eklentisi olarak kabza ile

60 Tekin 2018: 53. Kılıçlara benzer biçimde omurgalı namlulara sahip olabilecekleri gibi düz namlulu örnekler çoğunluktadır

61 Altunkaynak 2016: 117.

62 Papadopoulos 1998: 46-48.

63 Kıta Yunanistan Pylos'da yer alan Nestor Sarayı'na ait freskolarda betimlenen savaş sahnelerinde kısa kılıç ya da kama olarak tanımlanan silahların açıkça görülmesi bu görüşü desteklemektedir. Bkz. Lang 1969: Pl. 123.

64 Stronach 1957: 90.

65 Keskin 2019: 7.

66 Tekin 2018: 61.

67 Sandars 1963: 130.

68 Yadin 1963: 44; Sandars 1961: 19; Keskin 2019: 89.

69 Genellikle kabza kaplamaları ayrı iki parçadan oluşup yassı olan kabza çerçevesi üzerine karşılıklı olarak perçinler yardımıyla sabitlenmektedir.

düşmana vurulmak suretiyle yakın dövüş sırasında bir çeşit saldırı aracı olarak kullanımını üzerine yapılan çalışmalar bulunmaktadır.⁷⁰ Tunç Çağı kılıç ve kama repertuarında kabza kaplaması ve topuzları ile ele geçen örnek sayısı oldukça az olup, buluntuların çoğunluğu yalın metal namlu gövdeleri ile ele geçmiştir. Ancak Girit Adası Knossos yerleşiminde ele geçen Neolitik Dönem⁷¹ ve Dendra Tholos mezar buluntuları⁷² ile Miken Geç Hellas III dönemi Kuyu Mezarlarında ele geçen kılıç topuzlarının⁷³ dağ kristali, fayans, fildişi, abanoz ve mermer gibi egzotik ve az bulunan hammaddelerden yapılmış olmaları, sembolik bir değer ve amaç için üretilmiş objeler olduğu fikrini ön plana çıkarmaktadır.⁷⁴ Miken Kuyu Mezarlarında görülen örneklerle benzer kılıç topuzlarının⁷⁵ altın örnekleri ise Geç Hellas II dönemine tarihlenen Skopelos Adası Staphylos⁷⁶ mezar buluntuları ile bilinmektedir. Diğer yandan kılıç topuzlarının kullanım biçimleri ile ilgili teorilere göre, mezarlarda ele geçen kılıç sayıları tek bir savaşçı için sayı olarak fazla olması sembolik anlamları ile açıklanmaya çalışılmış olup kafa biçimli kılıç topuzlarının ise savaşta yenilen düşman sayısını temsil ettiği savunulmaktadır.⁷⁷

Ege tipi kılıçlarda namlu sap diline veya kabza bitimine topuz takılmasına olanak sağlayan perçin deliklerine sahip örneklerin A, B, C, Di ve Ei tipi kılıçlar olduğu görülmektedir.⁷⁸ Dii, Eii, F ve G tipi kılıçların kabza kısımları T biçimli (basık mantar formu) sonlanmaları, sap dili ve sap çıkıntılarında sahip olmamaları topuz gibi objelerin takılmalarına olanak sağlamadıkları şeklinde değerlendirilmektedir.

Kılıç topuzlarının öncülü olarak değerlendirilen asa/topuz başlarının Neolitik Dönem'den itibaren görülen şişkin küresel ve yuvarlak formları, Erken Tunç Çağı ile birlikte tipolojik olarak

değişime uğramaya başlamıştır. Miken kültürü ile birlikte kılıç ve kama topuzlarının gövde altında bir oyuntuya sahip olmaları, kabza saplarının topuzlar içerisindeki oyuntuya sabitlenmesine olanak sağlayan yatay perçin deliklerinin görülmesi başlıca değişimdir.⁷⁹ Bu değişim, ahşap bir sapa sadece geçme yöntemi ile sabitlenen küresel formu topuz başlarının, basık mantar bir forma dönüşerek yatay perçin delikleri ile sabitlenmeye başlanması tipolojik bir dönüşümünün göstergesi olarak kabul edilmektedir.⁸⁰

Geç Minos II dönemine tarihlenen Eii tipi kılıçlarda topuzların namlu sap dili çıkıntısına sabitlenmesi için perçin deliğinin kullanımı tipik olarak görülen bir özellik olup aynı dönemde görülen kamalar içinde bu tekniğin kullanılmaya başlandığı söylenebilmektedir.⁸¹ Topuz çapı 5 cm'den küçük olan örneklerin kılıçlar dışında kamalar üzerinde kullanılma ihtimali göz önüne alındığında Tunç Çağı Ege kamalarının tipolojilerinin de değerlendirilmesi gereklidir. Geç Tunç Çağı Ege kamalarının tipolojisine bakıldığında ise kılıçlar ile benzer bir morfoloji göstermekte olup temelde namlu uzunlukları ile birbirinden ayrılmaktadır. Papadopoulos'un⁸² sınıflandırmasına göre Ege'de görülen Tip 1, Tip 2A ve Tip 2B kamalarında namlu sap dili çıkıntısının olmaması, köşeli namlu omuzlarına sahip olmaları ve en önemlisi tipik olarak aynı hizaya ya da ters v formasyonunda dizilim gösteren perçin delikleri yer alması perçinleme tekniği ile topuz başı eklenebilen örnekler olarak görülmektedir.⁸³ Diğer yandan haç formu kısa kamalar içerisinde Tip A'nın⁸⁴ ve Tip B'nin⁸⁵ çıkıntılı sap diline ve namlu omuzunda perçin deliklerine sahip olmaları da, bu tip kamalara kabzaların kaplandığına veya kabza bitiminde topuz eklendiğine işaret etmektedir.⁸⁶

Anadolu'da Erken Tunç Çağı I'de metal buluntuların yoğunlaşması ile kılıç ve kama benzeri buluntuların sayısında artış görülmeye

70 Runnels v.d. 2009: 181.

71 Evans 1964: 229-231, Fig.52.

72 Karo 1930: 108.484-489, Pl.lxxvi.

73 Persson 1931: 35.11, Pl.xx, xxii.

74 Lorimer 1950: 262; Gordon 1953:68.

75 Karo 1930: Pl. LXXXI.

76 Platon 1949: 534.

77 Sandars 1961: 25.

78 Ege kılıç tipolojisinde birçok tipte topuz kullanımına uygun perçin deliklerinin olduğu görülmektedir. Perçin delikleri görülen tipler; A, B, Ci, Cii, Di, Dii, Ei, Eii, F, G ve H olarak sıralanmaktadır. Bkz. Sandars 1961; 1963.

79 Runnels v.d. 2009: Fig.11, Pl.3.

80 Runnels v.d. 2009: 25.

81 Sandars 1963: 133.

82 Papadopoulos 1998.

83 Papadopoulos 1998: Pl.10.n.72,74.

84 Papadopoulos 1998: Pl. 12.n.84-86.

85 Papadopoulos 1998: Pl. 13 n. 87-91, Pl. 14.n94.

86 Bu tiplerde kabza namlu gövdesine omuzdan perçinler yardımıyla sabitlenmiş olmalıdır.

başlanmıştır. Ancak ele geçen kama ve kılıç gibi metal silahların çoğunluğu topuzları ile ele geçmiştir. Tipolojik olarak Arslantepe, Alacahöyük gibi Anadolu kökenli yerel kılıç ve kama tipleri; tek parça döküm kabza ve çerçevelere sahip olduklarından dolayı kılıç topuzuna sahip olabilecek örnekler olmayıp, bu olasılık Miken tipi kılıç ve kamalar ile sınırlı kalmaktadır. Ancak MÖ 4. ve 3. binyıl Arslantepe, Alacahöyük örnekleri dışında Anadolu'da görülen MÖ 2. bin kılıçlarının morfolojik özelliklerine bakıldığında namlu sap dili ve perçin delikli örneklerin görülmesi, perçinleme ile topuzların sabitlenmesi için uygun yapıda olduklarını göstermektedir.

Anadolu'da bulunan kılıç topuzları oldukça az sayıda örnekle temsil edilmektedir. En erken örnekleri Kuzeybatı Anadolu'da Troia II ve III Erken Tunç Çağı tabakalarından gelmektedir. Dağ kristalinden üretilen topuz başı, mantar formulu, şişkin küresel yapıda olup, namlu sap diline perçinleme tekniği ile sabitlenmesine olanak sağlayacak perçin deliklerine sahip olduğu görülmektedir. Diğer yandan perçin deliğine sahip olmayan sadece dip kısmında sabitleme oyugu bulunan üç farklı topuz örneği de aynı tabakadan gelmektedir.⁸⁷ Tek bir örnekle temsil edilen mermerden üretilmiş topuz örneği ise, basık mantar formulu olup perçin deliği veya sabitleme amaçlı bir oyuk bulunmamaktadır.⁸⁸ Troia VI Geç Tunç Çağı yerleşiminden mermerden üretilmiş kılıç topuzlarının sayısının arttığı görülmektedir.⁸⁹ Troia VI'nın erken ve geç evrelerinde tespit edilen örneklerin hepsinde yatay perçin delikleri bulunmakta olup yarım küre biçimli, boyunsuz,⁹⁰ basık yarım küre üst kısım ile üzerinde yivler bulunan daralan boyunlu⁹¹ ve üst kısmı konik, boyun kısmı içbükey biçimindedir.

Batı Anadolu'da Panaztepe, Beycesultan ve Kusura'da kılıç topuzları ele geçmiştir. Panaztepe mezarlık alanında ele geçen ve Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilen kılıç topuzunun camdan üretilmesi dikkat çekicidir. Silindirik mantar forma sahip olan kılıç topuzu karakteristik olarak

yatay perçin deliğine sahip olup Geç Hellas III A-B dönemi ile çağdaş olduğu düşünülmektedir.⁹² Beycesultan'da Orta ve Geç Tunç Çağı'na tarihlenen V-I. tabakaları boyunca çok sayıda kılıç topuzu ele geçmiştir.⁹³ Bu topuzlar herhangi bir kılıç ya da kama üzerinde ele geçmemiş olmasına rağmen küçük boyutlu sap dilinde perçin deliği bulunan yerel Anadolu tipinde iki kama ile aynı tabakada bulunması dikkate değerdir. Mermerden veya beyaz kireçtaşından üretilen kılıç topuzlarında sap diline oturmaya uygun shaft deliği ve karşılıklı yatay perçin deliklerine sahip iki biçim dikkat çekicidir. Bunlardan ilki yarım küre formundadır, ikincisi ise üst kısmı küresel, alt kısmında ise baş kenarının hemen altında kabartma bantlar olan içbükey formundadır. İç Batı Anadolu'da M.Ö. 2. Bine tarihlenen Kusura C evresinde küresel formulu beyaz renkli üç adet mermer topuz bulunmuştur. Ele geçen topuzların alt kısımlarında oyuntu ve dikey ve karşılıklı iki kenarında yatay perçin delikleri bulunması kılıç ya da kama türü bir metal silaha sabitlendiğini düşündürmektedir.⁹⁴

Kılıç topuzları Anadolu'nun iç kısımlarında Alishar, Boğazköy ve İnandıktepe örnekleri ile bilinmektedir. Alishar Höyük Hitit İmparatorluk Dönemi 10-11. tabakalarında ele geçen, beyaz mermerden üretilmiş silindirik küresel ve basık mantar formulu kılıç topuzu olarak tanımlanan buluntular dikkat çekmektedir. Kırık olarak ele geçen ve dikey kesitleri korunan buluntuların yatay perçin deliklerine sahip oldukları görülmektedir.⁹⁵ Boğazköy'de kılıç topuzlarının varlığı ve burada Miken tipi bir kılıcın bulunması oldukça dikkat çekicidir.⁹⁶ Ayrıca Boğazköy metinlerinde Hitit dini törenlerinde kullanılan objelerin sıralandığı listelerde, değerli bir kamanın/hançere ait dağ kristalinden bir topuzunun tarif edilmesi ve bu listelerde başka topuzlara yer verilmesi bu dönemde kılıç topuzlarının sembolik ritüel objeleri olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.⁹⁷ Diğer yandan İnandıktepe Geç Tunç Çağı mabed yapısı içerisinde mermerden yapılmış

87 Dörpfeld 1902: 385, Fig. 353-355.

88 Schliemann 1881: 672, Nr. 1409-1410; Dörpfeld 1902: 385, Fig. 357.

89 Dörpfeld 1902: 398, Fig. 385; Blegen v.d. 1953: 25, Fig. 296, 298.

90 Dörpfeld 1902: 398, Fig. 385; Blegen v.d. 1953: 131, Fig. 296.

91 Blegen 1953: 307, Fig. 298.

92 Çınardalı-Karaaslan 2012: 132, Fig. 12; Erkanal-Öktü 2018: 155, Tafs. 58, 116, 379.

93 Mellaart ve Murray 1995: 121-124, Fig. O26-28, O30, O33-34, Pl.X, a ve b.

94 Lamb 1938: 266, Fig. 26.5-6.

95 von der Osten 1937: 233, Fig. 261, c.1419, d.2876.

96 Bittel ve Güterbock 1935: Pl.6, no.10-11.

97 Kosak 1982: 26; Yener 1995: 102.

ve paralel yivlerle süslenmiş topuzbaşı olarak tanımlanan bir buluntu ele geçmiştir. Karakteristik olarak kılıç topuzlarında görülen yatay perçin deliği görülmesine rağmen, topuzun tepe merkezinde dik ekseninde bir deliğinde yer alması nedeniyle asa başına ait olduğu yazılmıştır.⁹⁸

Anadolu dışında olmasına rağmen Batı Trakya'daki iki yerleşimde ele geçen kılıç topuzları Maydos'un yakın çevresi içinde yer alması açısından önemlidir. Rodop Dağları'nın doğusunda yer alan Adatepe ve Aul Kaja yerleşmelerinde Maydos ile benzer formlarda mermer objeler bulunmuş ve bunlar MÖ 1400-1350 dönemine ait Miken kılıç topuzu olarak tanımlanmışlardır.⁹⁹ Benzer dönemlerde ele geçen bu küçük buluntular aynı zamanda Kuzey Ege'ye doğru devam eden bir Miken hareketinin de bir kanıtı olarak düşünülmelidir.

Maydos Kilisetepe Geç Tunç Çağı Kılıç Topuzları

Maydos topuzları gerek hammaddesi, gerekse üretim tekniğinden dolayı sürtmetaş alet endüstrisine ait bir buluntu grubu olarak değerlendirilmektedir. Maydos'ta iki adet ile temsil edilen söz konusu buluntular¹⁰⁰ Maydos V.'in¹⁰¹ son evresinde¹⁰² ele geçmiştir. MÖ 1500'lerdeki bir yangınla yıkılan ve sona eren Vb evresinden sonra zayıf bir yapılaşma ile devam eden Va evresi muhtemelen MÖ 1300'lerde son bulmuştur. Maydos Va, tabakanın sona erme evresi olarak nitelendirilmektedir.¹⁰³ Bu evre birbirine yakın konum ve seviyelerde duvar parçaları, yaşam düzlemleri, pithoslar, çöp atma alanı ve ateş yakma yeri ile temsil edilmektedir. Evrenin en üst seviyesindeki bir ateş yakma yerinin çevresinden alınan C14 örnekleri MÖ 1340-1305 yıllarına tarihlenmektedir. Evrenin genel yapısı ve Maydos

IV'ün inşa faaliyetleri de göz önüne alındığında buluntuların bağlamını yorumlamak bu aşamada olanaksızdır. Ayrıca tüm halde olmayan topuzlar herhangi bir buluntu ile birlikte ele geçmemiştir.

Taban kısmında aşınma, parça kopmaları olan ve tek perçin deliği kırık ilk topuz örneği (1), Maydos IV'e ait bir duvarın hemen altında ele geçmiştir. Beyaz-krem renkli mermerden üretilen bu örnek yarım küre formudur. Topuzun tepe kısmında 0.3 cm çapında ve derinliğinde bir oyuk bulunur. Topuzun alt kısmında ise kılıç ya da kama sap uzantısına geçmesi için açılan bir delik, karşılıklı iki tarafta yatay konumda perçin deliği bulunmaktadır. Topuzun gövdesi oldukça iyi işlenmiş olup, pürüzsüz ve cilalanmış bir görünüm sergiler.

İkinci topuzu örneği (2) ise Maydos V. yapılarının açıldığı avlu üzerindeki dolgudan gelmiştir. Beyaz-krem renkli mermerden üretilmiş olup, tepesi yuvarlatılmış bikonik formudur. Topuzun üst bölümü yarım daire alt bölümü ise kesik konik biçimlidir. Tam merkezinden dikey olarak kırılmış olan topuzun, diğer örnekte olduğu gibi alt bölümde sap deliği ve karşılıklı iki tarafında yatay perçin deliği yer almaktadır (Fig. 7-8).

Mermer hammaddeden şekillendirilen topuzlar, sürtme ve cilalama işlemleri ile oldukça düzgün ve pürüzsüz bir formda olmaları ile bitmiş ürün olarak değerlendirilmektedir. Her iki örnek görsel güzellik elde edilmesi için yüzeylerinin tamamını sürtülerek parlatılmış özenli bir yapım tekniği sergilemektedir. Pürüzsüz yüzeyde herhangi bir sürtme, vurma izi bulunmamaktadır. Sap deliklerinin içerisinde delme işleminden kalan matkap yiv izleri yüzeyssel olarak görülebilmektedir.

Topuzlarının üretiminde seçilen mermerin yerel ya da ithal olduğuna dair bir analiz bulunmamaktadır. Mermer hammaddenin kökenine bakılacak olursa Maydos'a en yakın kaynak Ezine-Karabiga arasında yüzeylenen Çamlıca Metamorfittir.¹⁰⁴ Kılıç topuzu gibi seçkin bir buluntuya ait mermer hammadde yerleşimde büyük olasılıkla yerel bir hammadde olmayıp uzak mesafe ticaretinin göstergesi olarak düşünülebilir. Diğer yandan benzer buluntular Batı Anadolu'da Troia ve Beycesultan yerleşmelerinden bilinmektedir ve yapılan analizlere göre Troia VI'nın mermerleri Naksos ve Denizli kökenlidir.¹⁰⁵ Dolayısıyla

98 Özgüç 1988: 67; Lev. 84.1a-b.

99 Nechrizov ve Cvetkova 2017: 54-55, Abb 3.12.

100 Buluntular Çanakkale Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü eser envanterinde 13788 ve 12674 sıra numaraları ile yer almaktadır.

101 Başaran-Mutlu 2018; 2019a, 2020a; Sazcı ve Çalış-Sazcı 2020: 58; Res.52. Tabakanın mimarisi Vb evresinden bilinmekte olup yerleşim kenarına dik olarak yan yana ve inşa edilen dörtgen planlı mekânlardan oluşmaktadır. Evrenin yangınlar neticesinde üç yenileme evresi geçirdiği tespit edilmiştir.

102 Maydos V, Troia VIB-h evreleri ile çağdaş olup Va evresi Troia e-h ile çağdaştır.

103 Başaran-Mutlu 2020a.

104 Duru vd. 2012: 50.

105 Zöldöldi 2011: 201.

Maydos Va'daki mermer objelerin hammaddele-
rinin de, Naksos veya Denizli kökenli olabilecek-
leri göz önünde bulundurulmalıdır.

Gövde yüzeylerinin iyi derecede işlenmiş ve par-
latılmış olması, ayrıca nadir bulunan bir bulun-
tu çeşidi olması nedeni ile topuzların kılıç ya da
kama gibi metal bir silahın kabza bitimine süsle-
me amacıyla takılmış olabileceği aynı zamanda
işlevselliği ve sembolik değeri de göz ardı edilme-
melidir. Yarım küre formundaki Maydos örneği-
nin benzerlerine Troia'da¹⁰⁶ ve Beycesultan'da¹⁰⁷
rastlanmaktadır. Ayrıca Miken kılıçlarının temel
tipolojik sınıflandırmasına göre Maydos kılıç
topuzlarının mevcut morfolojileri ve perçinleme
tekniki ile sabitlenmelerinden dolayı MÖ 1600-
1400 arası döneme tarihlenen Tip B, Tip Di ve
Tip Ei kılıçlara uygun olduğu görülmektedir. Bu
bağlamda Maydos örneklerinin kılıçlara ait to-
puzlar oldukları söylenebilir.

Tüm bu özelliklerinin yanında bitmiş objeler
olarak değerlendirilen iki topuz da kırık olarak
ele geçmiştir. Bu durumun kullanım sonrasında
mı yoksa işlevleri sona erdikten sonra mı oluştu-
ğunu kesin olarak anlamak mümkün olmamıştır.
Bununla beraber yarım küre biçimindeki Beyce-
sultan örneklerinin çoğunda Maydos'taki tekil
örnekte olduğu gibi perçin deliğinin tekinin kırık
olması dikkat çekici olmuştur. Bu bağlamda
benzer forma sahip bir objenin üzerinde benzer
bozulma eğiliminin görülmesi de benzer şekilde
kullanıldıklarını ve işlevlerinin benzer şekilde
sona erdiğini düşündürmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Batı Anadolu'da görülen Miken etkisinin yukarı
etkileşim bölgesi olan Kuzey Ege ve Kuzeybatı
Anadolu'da Maydos'a kadar ulaşmış ulaşmadığı,
Çanakkale Boğazı aracılığıyla denizsel ağlar ile
olası bir kontak kurulduysa devamında Marmara
ve İstanbul Boğazı geçişleri ile Miken'lerin
Karadeniz'e ulaşmış ulaşmadığına dair mevcut
tartışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda
Maydos'un kültürlerarası iletişim ağlarına katıl-
ımın yoğunlaştığı ve iletişim sahasının sınırlarını
Orta Avrupa'ya kadar genişlettiği Geç
Tunç Çağı'na ait bir evrede bulunan¹⁰⁸ kılıç to-

puzları bir takım çıkarımlar yapılmasına olanak
sağlamaktadır.

Batı Anadolu kıyılarında Miken etkisinin en yo-
ğun görüldüğü yerler arasında en kuzeyde Troia¹⁰⁹
ile sınırlı olmasına rağmen son yıllarda yapılan
çalışmalarla bu etkinin Karadeniz'e kadar ulaştığı
bilinmektedir. Bu bağlamda Miken etkisinin
Karadeniz'e çıkışında Çanakkale Boğazı'nı
kullanmaları kaçınılmaz olup, Beşiktepe mezar-
larında ele geçen buluntuların değerlendirilme-
sinde Karadeniz ile bir kontak göstermemesi¹¹⁰
Maydos'u ön plana çıkarmaktadır.¹¹¹

Maydos'ta ele geçen Batı Karadeniz bağlantılı
bulgular¹¹² Çanakkale Boğazı'nın Karadeniz yön-
ünden gelen gemiler tarafından kullanıldığına dair
ihtimali daha da güçlendirirse de, Trakya ve
Anadolu arasında Çanakkale Boğazı'nın karasal
ağlar tarafından kullanımı göz ardı edilemez.¹¹³
Balkan coğrafyasında Erken Tunç Çağı ile bir-
likte Orta Tunç Çağı'nda artan bir trafik ile ka-
rasal ve akarsu ağlarının yoğun kullanımı görül-
mektedir.¹¹⁴ Miken kökenli objelerin Geç Tunç
Çağı'nda Avrupa'ya ulaşımında denizsel rotalar
dışında akarsu ve karasal ağların da kullanıldı-
ğı anlaşılmaktadır.¹¹⁵ Bu bağlamda Avrupa'da
Tuna Nehri ve kolları vasıtasıyla Ege'nin gü-
neyine ulaşmak için geçilmesi gereken Kuzey
Ege bölgesi stratejik bir pozisyona kavuşmuştur.

109 Mountjoy 1998: 35. Seramik buluntular bağlamında Miken etkisinin ve kantağının görüldüğü yerler arasında Menemen-Panaztepe, Liman Tepe, Ephesos, Miletos, Değirmentepe, Iasos, Müsgebi ve Troia sayılmaktadır.

110 Basedow 2000:164.

111 Bu ağ Selanik Körfezi'ne dökülen Vardar Nehri ile başlayarak karasal bir bağlantıdan sonra sırasıyla Morova-Tuna-Tisa nehirleri aracılığıyla Orta Tuna Havzası'na; Tisa'dan Tuna'ya bağlanarak Orta ve Kuzey Avrupa'ya doğru devam eder. Kuzey Ege'den Orta Avrupa'ya ulaşan ağ, Oltu-Tuna nehirleri aracılığıyla Karadeniz'e ardından kıyıları takip ederek İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını geçerek Kuzey Ege'ye geri dönen bir rota çizmektedir bkz. Başaran-Mutlu 2018; 2019b; 2020b.

112 Başaran Mutlu 2018; 2020b.

113 Bölgesel karasal ağların bir kısmı Trakya ve Makedonya içlerinden Kuzey Ege kıyılarına ulaşır. Bir diğer karasal ise Yakınoğu ve Anadolu üzerinden Trakya'ya devam eder ve bölgedeki en erken dönemden itibaren en yüksek organizasyon seviyesine ulaşmış ağıdır. Bkz. Şahoğlu 2005; Efe 2007; Leshtakov 2009.

114 O'Shea 2011.

115 Harding 1984; 2000; Bouzek 1985; Czebreszuk 2007.

106 Dörpfeld 1902: 398, Fig. 385; Blegen 1953: 131, Fig. 296.

107 Mellaart ve Murray 1995: Fig. O26. 238, O27. 236, O28. 253, O.30. 265, O34. 294.

108 Başaran-Mutlu 2018; 2020a.

Avrupa'dan su yolları ile gelen ulaşım araçları nehirlerin denize çıkış noktasını kontrol altına alan, düzenleyen bir organizasyonun varlığı Kuzey Ege'de ticari faaliyetlerin gelişmesine olanak sağlamış olmalıdır.¹¹⁶

Anadolu özelliği gösteren Maydos yerleşimcileri uzun bir süre denizsel ve karasal ağların geçiş noktasına sahip bir konumda yaşamış ve konumu aynı zamanda yerleşimi farklı kültürlerden gelebilecek etkileşime açık hale getirmiştir. Arkeolojik bulgular Maydos VII sonlarında Balkanlarla iletişimin kesin olarak başladığını, Maydos V'te aynı bölge ile iletişimin yoğunlaştığını gösterir. Maydos bu süreç boyunca Çanakkale Boğazı'ndaki geçişleri sağlayan, kontrol eden ve konaklama imkânı sunan bir işleve sahiptir. Diğer yandan Maydos'ta kılıç topuzu gibi Miken kökenli objelerin bulunmasının nedeni ticari faaliyetlerin bir sonucu olarak Mikenlerin bölgedeki hâkimiyet ve ele geçirme faaliyeti veya yerel yöneticilerin Miken gücünden etkilenmesi ve onlara öykünmesi gibi olasılıklar da göz ardı edilmemelidir.

Dönemin politik, askeri ve ticari gücü ile baskın olan Miken kültürüne öykünen yerel elitlere ait olabilecek mezarların Batı Anadolu'da görülmesi dikkat çekmektedir. Bu mezarların Miken kimliği, kültürü ve statüsünü yansıttıkları için yerel elitler tarafından Miken gömü geleneğinin kullanıldığı düşünülmektedir.¹¹⁷ Tunç Çağı'nda Miken etkisi ile Kıta Yunanistan'da nadir görülen; ama Batı Anadolu'da yaygın olarak görülen pithos mezar geleneği¹¹⁸ ve bu pithos mezarların Miken seramik buluntuları içermesi yerel yöneticilerin Miken kültürüne olan aidiyet ve öykünmeleri ile açıklanmaktadır.¹¹⁹ Bu mezarlar içerisinde Beşiktepe¹²⁰ oda mezarında gri Minyas kabı içerisinde kremasyon uygulaması,

beraberinde ele geçen Miken kökenli bir kılıç bulunması, mezar sahibinin Anadolulu ancak Miken siyasi güdümünde olan Miken kültürüne öykünen yerel elit bireyleri temsil ettiği söylenebilir.¹²¹

Maydos'da ele geçen kılıç topuzlarının üretiminde özenli bir yapım tekniği ve göze hoş gelen mermerin tercih edilmesi, özel bir değer ve amaç için üretilmiş objeler oldukları fikrini ön plana çıkarmaktadır. Anadolu'da kılıç topuzlarının sembolik ve ritüel objeler olarak yerel elitler tarafından kullanımı Miken mezar buluntuları ile temsil edilmektedir. Diğer yandan Hitit metinlerinde yer alan kılıç topuzları ile ilgili bilgiler dönemin lüks ve prestij objelerine olan düşkünlüğü yansıtan diğer bir veridir. Maydos kılıç topuzlarının değerlendirilmesi sonucunda Anadolu sürtmetaş alet ve obje repertuarında pek bilinmeyen kılıç topuzlarının iki fonksiyonel kullanımı olduğu düşünülmektedir. Özellikle mermer topuzların kabzaların sap bitiminde kullanımları ile süsleme amaçlı tamamlayıcı görsel bir eklenti olarak kullanımları yanı sıra kırık ele geçmeleri nedeniyle vurma, darbe amaçlı kullanım olasılıkları ile çok fonksiyonlu objeler oldukları görülmektedir.

Geç Tunç Çağı boyunca Maydos'un kültürel yapısında kültürlerarası etkileşim odaklı değişimlerin görülmesi, denizsel iletişim ağlarında Miken kökenli objelerin dolaşımının kanıtı niteliğinde olan kılıç topuzları dikkat çekmektedir. Maydos'ta ele geçen Miken seramiğinin henüz değerlendirme aşamasında olması, kılıç, kama gibi metal silahların ya da Miken buluntularına sahip mezarların tespit edilmemesine rağmen Maydos'un belirsiz siyasi dönemi olan Geç Tunç Çağı sonunda ele geçen mermer kılıç topuzları Egeli toplumların Maydos'a ayak bastığını gösteren önemli bir veridir. Bu bağlamda, Miken politik ve askeri gücüne öykünen yerel elitlerin Miken etkili kılıç topuzlarını kullanmaları, bir propaganda aracı olarak Miken kökenli lüks objelere erişim ve kullanma gücüne sahip olduklarını göstermek istemeleri ile açıklanabilir. Çanakkale Boğazı kıyılarında Miken etkisi ve Mikenleşme'nin geleneksel buluntular ile temsil edildiği Troia ve Beşiktepe dışında Maydos gibi farklı bir yerleşimde ele geçen topuzlar gibi lüks, sembolik ve elit sınıfa ait objelerin görülmesi dikkat çekmektedir. Sonuç olarak stratejik

116 Leshtakov 2009: 59.

117 Georgiadis 2009: 31.

118 Özgüç 1948: 15-30.

119 Batı Anadolulu elitlerin Miken sosyal yaşamına öykünmelerinin arkeolojik verileri Miken stilinde boyanan Troia yerel seramikleri ile yerel Gri Minyas seramiklerinde Miken formlarının görülmesi ile açıklanmaktadır. Bkz. Mountjoy 1999: 260; Pavuk 2005: 273 vd.; Gür 2013: 14, dn:126. Batı Anadolu'da Geç Tunç Çağı'nda Miken buluntuları içeren pithos mezar geleneğinin görüldüğü yerler Beşiktepe, Pitane, Çerkes Sultaniye, Panaztepe, Halkapınar, Düver ve Dereköy olarak sıralanmaktadır.

120 Basedow 2000.

121 Gür 2013: 12.

bir konumda yer alan Maydos'ta ele geçen kılıç topuzlarının, Çanakkale Boğazı ve deniz yolu ile Karadeniz'e çıkışta denizsel geçiş rotalarında görülebilecek Miken etkinlikleri hakkındaki teorilere ve çok yönlü iletişim ağları ile ilgili kuramsal tartışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Teşekkür

Kılıç topuzları olarak tanımlanan buluntuların çalışılması için gerekli olan izin ve kolaylıkları sağlayan Maydos Kilisetepe kazı başkanı Prof. Dr. Göksel SAZCI'ya içten teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynakça

- ALTUNKAYNAK 2016: G. Altunkaynak, *Erzurum ve Kars Müzelerinde Bulunan Urartu Dönemi Öncesine ait Metal Silahlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- BAŞARAN-MUTLU 2018: M. Başaran-Mutlu, *M.Ö. 2. Binyıl Kuzey Ege Kültürel İletişim Ağı İçinde Maydos Kilisetepe Höyüğü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- BAŞARAN-MUTLU 2019a: M. Başaran-Mutlu, "Maydos Kilisetepe Höyüğü Geç Tunç Çağı Bezemeli Duvar Kaplamaları", *TüBA-Ar* 24, 27-43.
- BAŞARAN-MUTLU 2019b: M. Başaran-Mutlu, "Maydos Kilisetepe Höyüğü M.Ö. 2. Binyıl Yerleşim Özellikleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29, 1-16.
- BAŞARAN-MUTLU 2020a: M. Başaran-Mutlu, "Maydos Kilisetepe Höyüğü V. Tabaka: Mimarisi", (ed. G. Sazcı), *Maydos I*, Çanakkale, 117-146.
- BAŞARAN-MUTLU 2020b: M. Başaran-Mutlu, "MÖ 2. Binyılda Kuzey Ege'de İletişim ve Kültürel Bağlantılar: Maydos Kilisetepe Höyüğü", *Uluslararası Propontis ve Çevre Kültürleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*. (Baskıda)
- BASEDOW 2000: M. A. Basedow, Beşik-Tepe: Das bronzezeitliche Gräberfeld, Mainz am Rhein.
- BİLGİ 1999: Ö. Bilgi, "İkiztepe'de Ele Geçen Son Buluntular Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ Maden Sanatı Hakkında Yeni Gözlemler", *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 41-50.
- BITTEL 1940: K. Bittel, "Der Depotfund von Soloi-Pompeipolis", *ZA* XII (XLVI), 183-205.
- BITTEL 1976: K. Bittel, *Die Hethiter, Die Kunst Anatoliens vom Ende des 3. bis zum Anfang des 1. Jahrtausends vor Christus*, München.
- BITTEL ve GÜTERBOCK 1935: K. Bittel, H. G. Güterbock, *Boğazköy: Neue Untersuchungen in der Hethitischen Hauptstadt*, Berlin.
- Blegen vd. 1953: C. W. Blegen, J. L. Caskey-M. Rawson, *Troy, The Sixth Settlement, III (1-2)*, Princeton.
- CZEBRESZUK 2007: J. Czebreszuk, "Amber Between the Baltic and the Aegean in the Third and Second Millennia BC", *Between The Aegean and Baltic Seas, Prehistory Across Borders Aegaeum* 27, I. Galanaki - H. Tomas - Y. Galanakis - R. Laffineur (Ed.), 363-369.
- ÇINARDALI-KARAASLAN 2012: N. Çınardalı-Karaaslan, «The East Mediterranean Late Bronze Age Glass Trade Within The Context Of The Panaztepe Finds», *OxfJA* 31(2), 121-141.
- DÖRPFELD 1902: W. Dörpfeld, *Troja und Ilion: Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870-1894*, Athens.
- DURU vd. 2012: M. Duru, M. Dönmez, A. Ilgar, Ş. Pehlivan, A. E. Akçay, "Biga Yarımadası'nın Tersiyer Öncesi Jeolojisi", *Biga Yarımadası'nın Genel ve Ekonomik Jeolojisi*, E. Yüzer, G. Tunay (Ed.), Ankara, 7-75.
- EFE 2007: T. Efe, "The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia", *AnSt* 57, 47-64.
- ERDAL 2011: Y.S. Erdal, "İkiztepe Yerleşimi Işığında Orta Karadeniz Bölgesi İnsanlarının Antropolojik Yapısı", *AnadoluAraş* 19, 67-97.
- ERKANAL 1977: H. Erkanal, *Die Äxte und Beile des 2. Jahrtausends in Zentralanatolien*, München.
- ERKANAL-ÖKTÜ 2018: H. Erkanal-Öktü, *Panaztepe I. Die Friedhöfe von Panaztepe*, Ankara.
- ERSOY 1988: Y. Ersoy, "Finds from Menemen / Panaztepe in the Manisa Museum", *BSA* 83, 55-82.
- ERTEKİN ve EDİZ 1993: A. Ertekin, İ. Ediz, "The Uniques Sword from Boğazköy/Hattusa", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç*, M. Mellink, E. Porada, T. Özgüç (Ed.), Ankara, 719-726.
- EVANS 1921: A. Evans, *The Palace of Minos : A comparative account of the successive stages of the early Cretan civilization as illustrated by the discoveries at Knossos. Volume I: The Neolithic and Early and Middle Minoan ages*, London.
- GARSTANG 1953: J. Garstang, *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey: The Neilson Expedition in Cilicia*, Oxford.
- GENÇER 2006: N. Gençer, "Sarimeşe Tepe Madeni Buluntuları", *Hayat Erkanal'a Armagan: Kültürlerin Yansıması*, A. Erkanal-Öktü, S. Günel (Ed.), 373-378. İstanbul.
- GEORGIADIS 2009: M. Georgiadis, "The East Aegean-Western Anatolia in the Late Bronze Age III: What do the tombs tell us about memory, tradition and identity?", *The Past in the Past: The Significance of Memory and Tradition in the Transmission of Culture*, M. Georgiadis, C. Gallou (Ed.), Oxford, 28-42.

- GERNEZ 2007: G. Gernez, *L'armement en métal au Proche et Moyen-Orient : des origines à 1750 av. J.-C.*, Thèse de doctorat, Paris 1, Paris.
- GORDON 1953: D. H. Gordon, "Swords, Rapiers and Horse-riders", *Antiquity* 27(106), 67-78.
- GÜR 2013: B. Gür, "Miken Buluntulu Batı Anadolu Mezarlarının Tanımlanmasına Yönelik Öneriler", *Arkeoloji ve Sanat* 142, 1-22.
- GÜTERBOCK 1965: H. Güterbock, "A Votive Sword With Olds Assyrian Inscription", *Studies in Honor of Benno Landsberger on His Seventy-Fifth Birthday, April 21, 1965*, H. G. Güterbock, T. Jacobsen (Ed), Chicago, 197-198.
- HARDING 1984: A.F. Harding, *The Mycenaean and Europe*, London.
- HARMANKAYA 1995: S. Harmankaya, "Kozman Deresi Mevkii (Şarköy Tekirdağ) Maden Buluntuları", *Readings in Prehistory: Studies Presented to Halet Çambel*, G. Arsebük (Ed.), İstanbul 217-254.
- KARO 1915: G. Karo, "Die Schachtgräber von Mykenai", *AM* XL, 113-230.
- KARO 1930: G. Karo, *Schachtgräber von Mykenai*, München.
- KESKİN 2019: H.L. Keskin, "Kılıçını Mağarası Antalya Buluntusu Işığında MÖ 3 Binyıl Sonuna Kadar Anadolu Kılıçlarının Gelişimi Tipolojik ve Fonksiyonel Bir Analiz", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38, 83-102.
- KLIMSCHA 2018: F. Klimscha, "Remarks on the Technical Development of bladed Close Combat Weapons and the Use of the Earliest Swords", *EurAnt* 20/2014, 219-228.
- KOSAK 1982: S. Kosak, *Hittite inventory texts (CTH 241-250) (Texte der Hethiter 10)*, Heidelberg.
- KOŞAY 1944: H.Z. Koşay, *Ausgrabungen von Alacahöyük 1936*, Ankara.
- LAMB 1938: W. Lamb, "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar : II", *Archaeologica* 87, 217-273.
- LANG 1969: M.L. Lang, *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia, Vol. II The Frescoes*, Princeton.
- LESHTAKOV 2009: K. Leshtakov, "The Secon Millenium BC in the Northern Aegean and the Adjacent Balkan Lands: Main Dynamics of Cultural Interaction", *Greeks and Thracians from the 7th till the 5th century B.C.*, Z. Μπόνιας, J. Y. Perreault (Ed.), Thasos, 53-82.
- LORIMER 1950: E. H. L. Lorimer, *Homer and the Monuments*, London.
- MELLAART ve MURRAY 1995: J. Mellaart, A. N. N. Murray, *Beycesultan 3.2. Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects*, London.
- MELLINK 1985: M.J. Mellink, "Archaeology in Anatolia", *AJA* 89(4), 547-567.
- MOLLOY 2010: B. Molloy, "Swords and Swordsmanship in the Aegean Bronze Age", *AJA* 114(3), 403-428.
- MOUNTJOY 1998: P.A. Mountjoy, "The East Aegean-West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaean and the Kingdom of Ahhiyawa", *AnSt* 48, 33-67.
- MOUNTJOY 1999: P.A. Mountjoy, "The Destruction of Troia VIh", *StTroica* 9, 253-293.
- MÜLLER-KARPE 1994: A. Müller-Karpe, "Altanatolisches Metallhandwerk", *Wachholtz*, Neumünster.
- NECHRIZOV ve CVETKOVA 2017: G. Nechrizov, J. Cvetkova, "Die Bronzezeit in den Ostlichen Rhodopen", *Das erste Gold : Ada Tepe: das älteste Goldbergwerk Europas*, S. Hagg, C. Popov, B. Horejs, S. Alexandrov, G. Plattner (Ed.), Wien, 49-56.
- NIEMEIER ve NIEMEIER 1997: B. Niemeier, W.-D. Niemeier, "Milet 1994 - 1995. Projekt "Minoisch-mykenisches bis protogeometrisches Milet". Zielsetzung und Grabungen auf dem Stadionhügel und am Athenatempel", *AA* 2, 189-248.
- O'SHEA 2011: J.M. O'Shea, "A River Runs Through It: Landscape and the Evolution of Bronze Age Networks in the Carpathian Basin", *Journal of World Prehistory* 24(2), 161-174.
- Özdoğan 1986: M. Özdoğan, «Prehistoric Sites in the Gelibolu Peninsula», *AnadoluAraş* 10, 51-71.
- ÖZGÜÇ 1948: T. Özgüç, *Öntarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara.
- ÖZGÜÇ 1978: T. Özgüç, *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*, Ankara.
- ÖZGÜÇ 1988: T. Özgüç, *İnandiktepe - Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kültür Merkezi*, Ankara.
- PALMIERI 1981: A. Palmieri, "Excavations at Arslantepe (Malatya)", *AnSt* 31, 101-119.
- PAPADOPOULOS 1998: T.J. Papadopoulos, *The Late Bronze Age Daggers of the Aegean I: The Greek Mainland*, Stuttgart.
- PAVUK 2005: P. Pavuk, "Aegeans and Anatolians.A Trojan Perspective", *Emporia: Aegeans in the Central and Eastern Mediterranean*, R. Laffineur, E. Greco (Ed.), Liege, 269-279.
- PLATON 1949: N. Platon, "ο τάφος του Στάφυλος", *κηρτικá χρονικά* 3, 534-573.
- PULAK 1988: C. Pulak, "The Bronze Age Shipwreck at Ulu Burun, Turkey: 1985 Campaign", *AJA* 92(1), 1-37.
- RUNNELS v.d. 2009: C.N. Runnels, C. Payne, N. Rifkind, C. White, N. Wolff, S. LeBlanc, "Warfare in Neolithic Thessaly: A case study", *Hesperia*, 165-194.
- ŞAHOĞLU 2005: V. Şahoglu, «The Anatolian trade network and the Izmir region during the early Bronze Age», *OxfJA* 24, 339-361.
- SANDARS 1961: N.K. Sandars, "The First Aegean Swords and Their Ancestry", *AJA* 65(1), 17-29.

- SANDARS 1963: N.K. Sandars, "Later Aegean Bronze Swords", *AJA* 67(2), 117-153.
- SAZCI 2013: G. Sazcı, "Maydos Kilisetepe Höyüğü- Eine bronzezeitliche Hafensiedlung an den Dardanellen", *AKorrBl* 43/1, 29-40.
- SAZCI ve BAŞARAN-MUTLU 2018: G. Sazcı, M. Başaran-Mutlu, "Maydos-Kilisetepe: A Bronze Age Settlement on the Border Between Asia and Europe", *Archaeology Across Frontiers and Borderlands*, S. Gimatzidis, M. Pieniazek, S. Mangaloğlu-Votruba (Ed.), Vienna, 139-158.
- SAZCI ve BAŞARAN-MUTLU 2019a: G. Sazcı, M. Başaran-Mutlu, "Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazıları 2016 - 2017 Sezonu Çalışmaları", *KST* 40.2, 149-164.
- SAZCI ve BAŞARAN-MUTLU 2019b: Sazcı, Göksel; Başaran Mutlu, Meral. 2020. "Die Bronzezeitliche Siedlung Maydos Kilisetepe Und Ihre Beziehungen Zum Südöstlichen Europa", *DACIA* LXIII, 2018-2019: 311- 330.
- SAZCI ve ÇALIŞ-SAZCI 2020: G. Sazcı, D. Çalış-Sazcı, "Maydos Kilisetepe Höyüğü", G. Sazcı (Ed.), *Maydos I*, 13-74. Çanakkale.
- SAZCI 2020: G. Sazcı, *Maydos I*, Çanakkale.
- STRONACH 1957: D.B. Stronach, "The Development and Diffusion of Metal Types in Early Bronze Age Anatolia", *AnSt* 7, 89-125.
- SUMMERS 1991: G.D. Summers, "Metalwork in Gaziantep Museum Said to Be a Hoard from the Region of Sakçagözü", *AnSt* 41, 173-195.
- TEKİN 2018: H. Tekin, *Madeni Eser Tipolojisi*, Ankara.
- ÜNAL 1999: A. Ünal, «A Hittite Mycenaean Type B Sword from the Vicinity of Kastamonu, Northwest Turkey», *Essays on Ancient Anatolia*, T. Mikasa (Ed.), Wiesbaden, 207-226.
- WOOLEY 1955: L. Wooley, *An account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949*, Oxford.
- VON DER OSTEN 1937: H.H. von der Osten, *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32*, Chicago.
- XANTHOUDÍDES ve DROOP 1924: S. P. Xanthoudídes, J. P. Droop, *The vaulted tombs of Mesará : an account of some early cemeteries of Southern Crete*, Liverpool.
- YADIN 1963: Y. Yadin, *The Art of Warfare in Biblical Lands in the Light of Archaeological Discovery*, London.
- YALÇIKLI 1991: D. Yalçıklı, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin MÖ III. Bine Tarihlendirilen Tunç Silahları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- YALÇIKLI 2006: D. Yalçıklı, "Zwei Bronzeschwerter aus Westanatolien", *IstMitt* 56, 29-41.
- YALÇIN ve YALÇIN 2009: Ü. Yalçın, G. Yalçın, "Evidence for Early Use of Tin at Tülintepe in Eastern Anatolia", *TÜBA-Ar* 12, 123-142.
- YENER 1995: K.A. Yener, "Swords, Armor, and Figurines", *BibAr* 58(2), 101-107.
- ZÖLDFÖLDİ 2011: J. Zöldföldi, *5000 Years Marble History in Troia and the Troad, Petroarchaeological Study on the Provenance of White Marbles in West Anatolia*, Unpublished Ph.D. Thesis, Eberhard Karls Universität Tübingen, Tübingen.

Makale Gönderim Tarihi: 12.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 28.01.2021

A. ONUR BAMYACI

Orcid ID: 0000-0003-2815-248X

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Çanakkale.

aobamyaci@comu.edu.tr

MERAL BAŞARAN MUTLU

Orcid ID: 0000-0002-4965-0456

Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Elazığ.

mbmutlu@firat.edu.tr

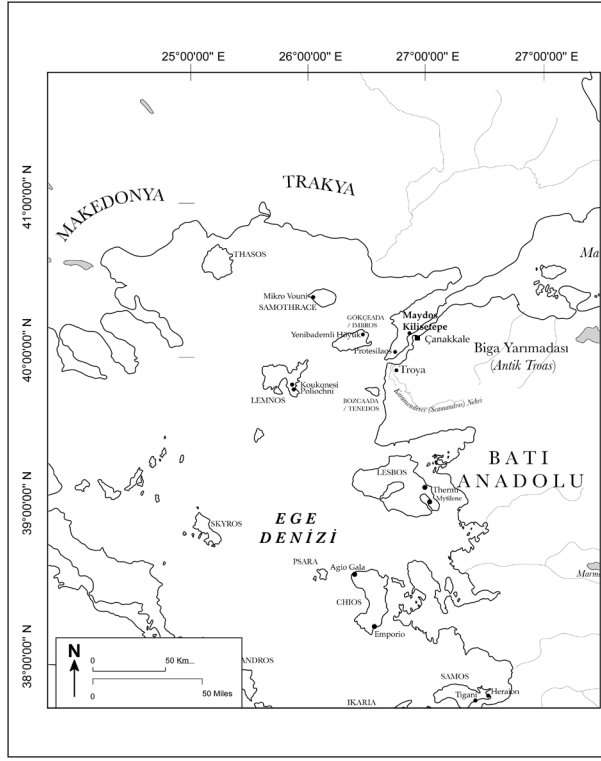

Fig. 1.
Kuzeydoğu Ege ve Batı Anadolu Haritası
(Çizim: A. Onur Bamyacı)

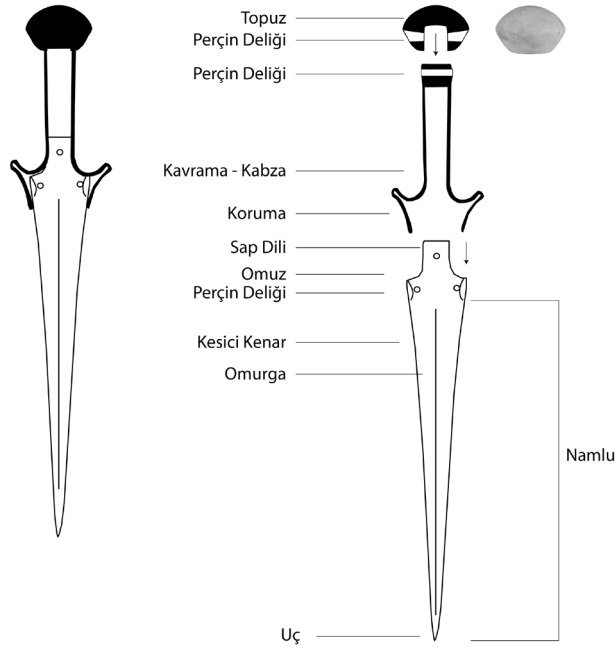

Fig. 2. Kılıç ve kamaların bölümleri ve topuzların konumunu gösteren şekil. (Çizim: A. Onur Bamyacı)

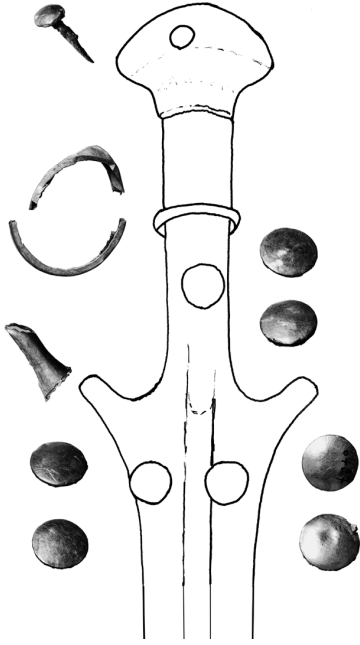

Fig. 3.
Ege tipi kılıçlarda kullanılan süsleme ve sabitleme amaçlı perçin kullanımını gösteren şekil (Steinmann 2020: fig 8.a).

Fig. 4.
Tunç Çağı Miken kılıçlarında kullanılan süsleme amaçlı perçin kullanımını ve kılıç topuzları (Atina Milli Müzesi, Fotoğraf: Göksel Sazcı)

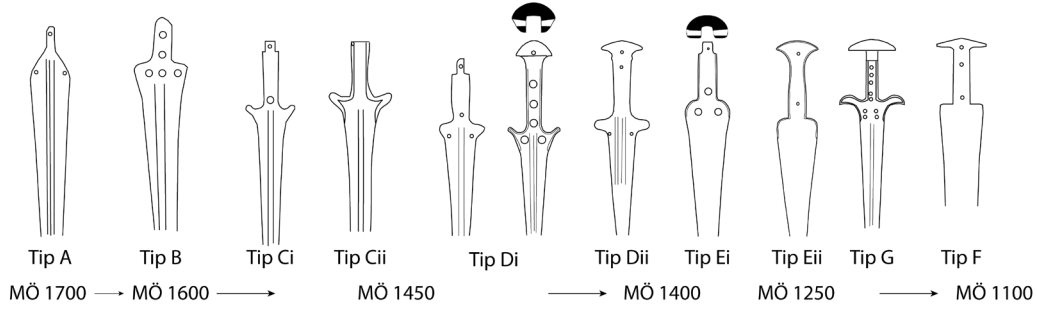

Fig. 5. Tunç Çağı kronolojisine göre Ege Kılıçlarının temel tipolojik sınıflandırması (Sandars 1961; 1963'den uyarlanmıştır).

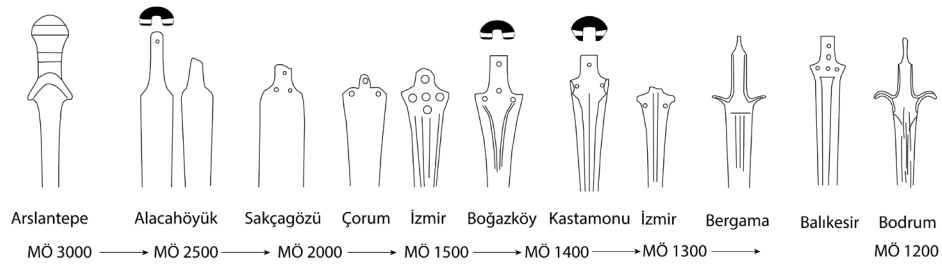

Fig. 6. Anadolu buluntusu Tunç Çağı kılıçlarının tipleri ve buluntu yerleri (Müller-Karpe 1994:Abb.1; Yalçıklı 2006: Abb.1'den uyarlanmıştır).

S Tip	H.mat.	Y.	Ç.	DÇ.	PDC.	A.	Tabaka	Açma	Ç.M.No.
1 Topuz	Mermer	2,4 cm.	4,5 cm.	1,7 cm.	0,5 cm.	69,1 gr.	Va	D4/3	13788
2 Topuz	Mermer	3,1 cm.	4,6 cm.	1,6 cm.	0,6 cm.	43,8 gr.	Va	D4/4	12764

Anahtar: H.mat: Hammackle, Y: Yükseklik, Ç: Çap, DÇ: Sap delik çapı, PDC: Perçin delik çapı, A: Ağırlık, ÇM: Çanak-kale Müze Envanter No,

Fig. 7. Maydos Kılıç Topuzlarının metrik verileri.

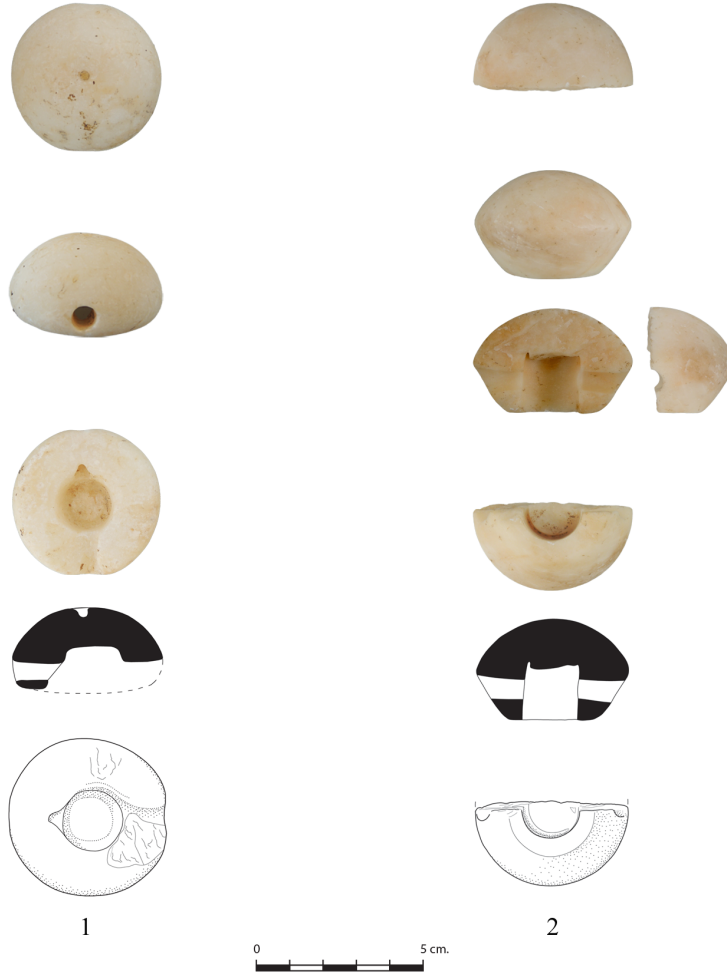

Fig. 8. Maydos Kilisetepe Geç Tunç Çağı Kılıç Topuzları (Maydos Kazısı, çizim Meral Başaran Mutlu)

İzmir-Bayraklı Höyük'te Bulunan Gümüş Takılara Dair İlk Gözlemler

[FIRST OBSERVATIONS ON SILVER JEWELRY FROM
İZMİR-BAYRAKLI MOUND]

Aylin Ü. ERDEM

Anahtar Kelimeler

Erken Tunç Çağı, Gümüş Takı, Batı Anadolu, Bayraklı (Eski Smyrna).

Keywords

Early Bronze Age, Silver Jewelry, West Anatolia, Bayraklı (Old Smyrna).

ÖZET

Anadolu'nun Erken Tunç Çağı, kentleşme sürecinin başlamasıyla temsil edilir. Kentleri çevreleyen sur duvarları ve sitadeller, soylulara ait mezarlar ve bu mezarlar içinde bulunan değerli hediyeler, kent yaşıntısını ve yönetici sınıfın varlığını doğrulayan arkeolojik verilerdir. Söz konusu veriler arasında başta bronz olmak üzere altın ve gümüş gibi değerli metallerden yapılmış çeşitli buluntular da dikkati çeker. Nitekim bu buluntular üzerinden dönemin ileri madencilik teknolojisi ve bölgeler arası ilişkiler hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

Bronz eserlere nazaran daha az sayıda olan değerli metallere ait bulgular özellikle mezarlık alanlarından bilinir. İzmir-Bayraklı Höyüğü'nde 2019 yılında yürütülen çalışmalarda, toplu haldeki gümüş bir takı grubu, yerleşim yerinde açığa çıkarılmıştır. Söz konusu takılar, küçük boy bir çömlek içinde insitu olarak tespit edilmiştir. Birbirine kaynaşmış olarak tek bir kitle halinde bulunan takıların çeşitli teknik ve özellikle olduğu dikkati çekmektedir. Bu makalede, Bayraklı Höyüğü'nde bulunan bu gümüş takı grubunun, Batı Anadolu'daki arkeolojik veriler ışığında değerlendirmesi yapılmıştır.

ABSTRACT

The Early Bronze Age of Anatolia is characterized by the emergence of urbanism. The existence of cities and ruling class are confirmed by the archaeological data such as city walls, citadels, royal cemeteries and valuable burial gifts. Among the various archaeological finds, especially metal objects made of bronze, gold and silver draw attention. They provide information about advanced mining technology and interregional relationship during the period.

Findings of precious metals, which are less in number than bronze, are known especially from the cemeteries. The excavations in İzmir-Bayraklı Mound, a hoard of silver jewelry have been unearthed in the settlement context, in 2019. The jewelry was found in a small sized jar as insitu. It is observed that the jewelry which is agglutinated each other as a single mass, has various techniques and features. This paper discusses this silver hoard according to the archaeological evidences in Western Anatolia.

İzmir'in Bayraklı ilçesinde yer alan Bayraklı Höyüğü (Eski Smyrna) 1948 yılından beri arkeolojik kazıların yürütüldüğü önemli bir yerleşimdir (Fig. 1). Günümüzde şehir merkezi içinde yer alan Bayraklı Höyüğü'nde ilk sistemli kazılar 1948 yılında başlamıştır. İngiliz-Türk ortaklığıyla yapılan bu ilk kazılar, 1948-1951 yılları arasında J. M. Cook ve E. Akurgal tarafından

yürütülmüştür.¹ Ardından, 1966-1992 yılları arasında Prof. Dr. E. Akurgal, 1993-2013 yılları arasında da Prof. Dr. M. Akurgal kazılara başkanlık yapmıştır. Yeni dönem kazıları ise 2014 yılından itibaren C. Tanrıver başkanlığında bir ekip tarafından sürdürülmektedir.

Bayraklı'da yürütülen kazı çalışmaları çerçevesinde, M.Ö. 3. binyıldan (Erken Tunç Çağı) M.Ö. 3. yüzyıla kadar devam eden bir yerleşim

silsilesinin varlığını anlaşılır.² Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda özellikle Protogeometrik, Geometrik, Arkaik ve Klasik dönem verilerine ağırlık verildiği için, Bayraklı Höyüğü daha çok Hellen Devri yerleşimiyle ön plana çıkmaktadır. Erken Tunç Çağ tabakalarıyla ilgili ilk ve tek çalışma, İngiliz arkeolog J. Cook tarafından 1949 yılında yapılmıştır. Nitekim bu çalışmayla ilgili sonuçlar, E. Akurgal'ın 1950 yılı yayınında kısa bir rapor şeklinde yayınlanmıştır.³ Söz konusu yayında Akurgal, M.Ö. 3. Binyıl tarihlenen Erken Tunç Çağ verilerinin höyüğün güneybatısında E Açması olarak adlandırılan bir alanda açığa çıkarıldığını ve bunların "Bayraklı I" yerleşmesi olarak tanımlandığını belirtmektedir.⁴ Buradaki çalışmalarda taş temelli, kerpiç duvarlı ve dörtgen planlı 2 evrelili bir Erken Tunç Çağ mimarisine ulaşılmıştır. Bu tabakadan ele geçen çanak çömleklerin ise Troya I ve II ile benzerliklerinin altı çizilmiştir.⁵ Daha sonraki yayınlarında da kısaca bu dönem verilerinden bahseden Akurgal, bu 2 evrelili Bayraklı I yerleşimini M.Ö. 3000-2500 ile M.Ö. 2500-2000 tarihleri arasında yerleştirmiştir.⁶ Maalesef bunlar dışında, Bayraklı'nın Erken Tunç Çağ süreciyle ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığının altı çizilmelidir.

Bayraklı Höyüğü'ndeki Tunç Çağ çalışmaları uzun bir aradan sonra ilk kez 2015 yılında yeni dönem kazılarıyla birlikte tekrar gündeme alınmıştır.⁷ Daha önceki çalışmalar Bayraklı Höyüğü'nün Erken Tunç Çağ'daki varlığına yönelik bazı sonuçlar sunsa da, yerleşimin niteliği, boyutu, etrafındaki savunma sistemi, çanak çömlek özellikleri ve diğer Erken Tunç Çağ merkezleri içindeki yeri gibi birçok sorunun henüz cevabı verilememiştir. Dolayısıyla 2017-2019 yılları arasında yürüttüğümüz ve ileride de devam etmesini planladığımız Erken Tunç Çağ kazılarının öncelikli hedefi bu az bilinen sürecin tüm yönleriyle açığa çıkarılmasıdır. Bu hedefler doğrultusunda höyüğün güneybatısında, Cook dönemi kazılarında "E Açması" olarak tanımlanan alanda, "Batı Açması" adıyla yeni bir kazı alanı belirlenmiştir (Fig. 2).

Batı Açması'ndaki çalışmalarda, yüzey toprağından itibaren M.Ö. 2. binyıl tabakasına kadar olan kültürel dolgu karışık malzeme grubuyla temsil edilir. M.Ö. 2. binyıl başı ile M.Ö. 3. binyılın sonuna tarihlenen tabakada ise dikdörtgen planlı ve taş temelli uzun yapılar açığa çıkarılmıştır. Söz konusu yapılar güney tarafta açığa

çıkarılan doğu-batı yönlü taş temelli bir duvara dayandırılmıştır. Taş temelli, kerpiç duvarlı bu uzun yapıların üç sıralı orta boy dere taşlarından yapılmış olan taş temellerinin en üst sırasında ikinci bir tadilat evresinin olduğu düşünülmektedir. Bu tabakadan ele geçen çanak çömleklerin Erken Tunç Çağ sonu veya Orta Tunç Çağ'ın başlangıcına tarihlendiği anlaşılmaktadır.⁸ Bu tabakanın altındaki seviyede ise kuzey-güney yönlü kerpiç hatları tespit edilmiş olup bu kerpiçlerin beyaz kille sıvanmış taban üzerine düştüğü tespit edilmiştir (Fig. 3).

Bu alanda açığa çıkarılan çanak çömleklerin paralellere Troya, Beycesultan, Demircihöyük ve Küllüoba yerleşim yerlerinin Erken Tunç Çağ III tabakalarında rastlanmıştır.⁹ Dolayısıyla tabanı kille sıvalı kerpiç döküntülü bu alanın, çanak çömlek incelemeleri ışığında Erken Tunç Çağ III dönemine tarihlenebileceği anlaşılmaktadır (Fig. 4).

Batı Açması'nda 2019 yılında devam eden çalışmalarda Erken Tunç Çağ III dönemine tarihlendiğimiz kerpiçlerin kaldırılması sırasında, küçük bir çömlek bulunmuştur. Açık kahverengi ve el yapımı olan bu çömlek, dar ağızlı ve küresel gövdelidir. Omzu üzerinde üç adet dikey kulp bulunur. Parçalı olarak açığa çıkarılan çömleğin içinde 406 gr ağırlığında birbirine kaynaşmış halde tümü gümüşten oluşan bir takı grubu tespit edilmiştir (Fig. 4). Toprak ve korozyon nedeniyle birbirine yapışmış halde ve yaklaşık 12 santim çapında bir kütle şeklinde ortaya çıkarılmıştır. Mikroskopik incelemeler ve kesit fotoğrafları (Fig. 6) söz konusu gümüş buluntunun net olarak tespitine olanak vermiştir. Söz konusu alanda kazı çalışmaları sona erdiğinden, bu çömleğin bulunduğu tabakayla ilgili herhangi bir mimari veya ilişkili olduğu çanak çömlek buluntuları henüz açığa çıkarılmamıştır. Dolayısıyla söz konusu buluntunun şimdilik en azından ETÇ III tabakasının altındaki seviyede açığa çıkarıldığı söylenebilir. İleriki yıllarda bu alandaki çalışmalar genişletilecektir.

Küçük bir çömlek içinde, birbirine kaynaştığı için tek bir kütle halinde ele geçen bu takıların tam olarak sayısı ve özelliklerine dair bir şey söylemek henüz mümkün değildir. Ancak söz konusu kütle üzerine yapılan ilk incelemelere ve röntgen fotoğrafına göre (Fig. 6), bu takı grubunun içinde gümüş tellerden yapılmış spiral yüzükler ve küpeler, üzeri farklı boyda metal boncuklarla (granül) süslenmiş saç iğneleri, levha plakalardan

meydana getirilmiş alın bantları (diadem), bilezikler ve çok sayıda farklı boylarda boncuklar yer almaktadır. Söz konusu levhalardan birinin dış yüzde kalan köşesinde, geometrik motiflerden oluşan kazıma bezeme tespit edilmiştir. İlk gözlemlere göre sayıca en fazla grubu saç iğneleri oluşturmaktadır. Bu oranı boncuklar takip etmektedir. Bunlar dışında, 6 adet spiral yüzük veya küpe olduğu düşünülmektedir. En az 3 adet de alın bandı bulunmaktadır. Levha şeklindeki alın bantları rulo şeklinde sarılmış olarak bulunmuştur (Fig. 4).

Bayraklı'da açığa çıkarılan gümüş hazinenin Batı Anadolu arkeolojisi açısından önemini irdelemek açısından genel hatlarıyla Batı Anadolu'daki gümüş eserlerin yayılımından bahsetmek gerekir. Eldeki arkeolojik veriler, bölgenin en erken gümüş buluntularının Geç Kalkolitik döneme tarihlendiğini ortaya koyar. İzmir'de Ege Gübre'de ve Baklatepe'de Geç Kalkolitik döneme tarihlenen gümüş küpe ve yüzükler açığa çıkarılmıştır¹⁰ Yine daha iç kesimde, Denizli'de yer alan Beycesultan yerleşiminde de Kalkolitik döneme tarihlenen gümüş bir yüzük ele geçmiştir.¹¹ Beycesultan örneği üzerinden, kupelasyon yöntemiyle üretilmiş gümüş eserlerin Geç Kalkolitik dönemden itibaren var olduğu anlaşılır.¹² Erken Tunç Çağ'dan itibaren yaygınlaşan gümüş eserlerin¹³ Batı Anadolu'daki kullanımına yönelik veriler Limantepe (Urla-İzmir), Baklatepe (Menderes-İzmir), Çukuriçi (Selçuk-İzmir), ve Troya (Çanakkale) gibi merkezlerden elde edilir.¹⁴ Yine daha iç kesimlerde Demircihöyük-Sarıket ve güneyde Karataş-Semayük mezarlarında da çok sayıda gümüş ve altın eserlerin ele geçtiği bilinir.¹⁵ Özellikle kıyı bölgesinde, Troya dışında, söz konusu veriler genellikle sınırlı sayıdaki parçalardan oluşur. Örneğin Limantepe'de VI. Tabakada ele geçen bir yüzük parçası Erken Tunç Çağ I evresine tarihlenir.¹⁶ Baklatepe'deki gümüş takıların çoğu Erken Tunç Çağ I ve II dönemlerine tarihlenen mezarlarda bulunmuştur. Erken Tunç Çağ I gömülerinde gümüş bilezik ve yüzükler, Erken Tunç Çağ II gömülerinde ise saç iğneleri, küpeler, kolye ve saç bantları ele geçmiştir.¹⁷ Bir diğer merkez olan Çukuriçi'nde de gümüş objeler bulunmuştur. IV. ve III. tabakalardan ele geçen veriler doğrultusunda Çukuriçi'nin Erken Tunç Çağ I'de önemli bir metal üretim merkezi (özellikle bakır alaşımları açısından) olarak

tanımlandığı dikkati çeker.¹⁸

Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağ'a tarihlenen değerli metallere ilgili en dikkat çekici örnekler Troya'dan elde edilir. Erken Tunç Çağ II ve III dönemlerine tarihlenen zengin bir hazine 18. yüzyılda sonunda H. Schliemann tarafından açığa çıkarılmıştır. Altın ve gümüşten yüzükler, bilezikler, küpeler, kolyeler, pendantlar, saç bantları, boncuklar ve hatta kap kacaklar bu zengin hazinenin çeşitli eserleri arasında sayılabilir.¹⁹ Tüm bu buluntular, Erken Tunç Çağ'da Batı Anadolu'nun Yakındoğu ve Akdeniz dünyasıyla bağlantılı ticari sistemin varlığını açıkça ortaya koymaktadır.²⁰

Gümüş takıların keşfi, Bayraklı Höyüğü'nün Erken Tunç Çağ'daki önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bayraklı'da henüz Erken Tunç Çağ sur sistemi veya saray yapısı açığa çıkarılmamış olsa da, söz konusu buluntular Bayraklı yerleşiminin Erken Tunç Çağ'da gümüş gibi değerli metalden yapılmış takı ve süs eşyalarına erişimi mümkün kılacak gelişmiş bir organizasyonun ve şehir sisteminin varlığını düşündürmektedir. Dolayısıyla diyebiliriz ki, İzmir'in Bayraklı yerleşiminde açığa çıkarılan gümüş takılar, buradaki ilk şehir yaşantısının zenginliğini açıkça gözler önüne sermektedir. Söz konusu takılar kentin elitlerine ait küçük bir hazine olarak yorumlanabileceği gibi, yine bir yöneticiye bağlı çalıştığı düşünülen bir mücevher ustasının mal varlığına da işaret edilebilir. Dolayısıyla Bayraklı'da ortaya çıkarılan gümüş eserlerin, Troya'dan sonra Batı Anadolu'da yerleşim yerinde bulunmuş en dikkat çekici buluntu grubu olduğu söylenebilir. Buna göre, Eski Smyrna'nın Erken Tunç Çağ'ında bir mücevherat üretim merkezi olup olmadığına ya da kentin MÖ 3. binyıldaki yönetimine veya çevre kültürlerle ilişkilerine yönelik önemli bilgiler elde edeceğimize inandığımız bu nadir buluntu üzerindeki konservasyon, ileri teknikte görüntüleme ve tanımlama çalışmalarımız hala devam etmektedir. Bu çalışmalarda, gümüş takılardan oluşan külçenin tomografisi çekildikten sonra uzmanların görüşü doğrultusunda birbirinden ayrılıp ayrılamayacağına karar verilecek ve eğer olumlu bir sonuç çıkarsa uzmanlar tarafından birbirine yapışmış olan nesnelere ayrılabilir. Ancak bu sayede, yığını oluşturan takıların sayısını kesin olarak saptayabileceğiz. Henüz kesin olmamakla birlikte gümüşlerin kökeni hakkında da öngörülebilir. İzmir bölgesinin

önemli gümüş kaynaklarından biri olan Arap Dağ, Bayraklı'nın hemen kuzeyindeki Yamanlar Dağı'nda yer alır. Troya'daki Erken Tunç Çağ gümüş eserleri üzerine yapılan analizler, bunların olası kaynaklarından birinin de Arap Dağ olabileceğini ortaya koymuştur.²¹ Dolayısıyla Bayraklı gümüşlerinin kaynaklarından birinin de hemen bitişiğindeki Arap Dağ olması muhtemeldir. Belki de Bayraklı, bu zengin kaynaklara yakın konumundan dolayı, bölgenin Erken Tunç Çağ ve sonrasında gümüş gibi değerli metallerini üretip dağıtımını yapan önemli bir merkez konumunda olabilir.

Sonuç olarak Eski Smyrna'da, Troya'dan bildiğimiz Erken Tunç Çağ hazinelerinin küçük bir örneği açığa çıkarılmıştır. Söz konusu hazine, Bayraklı'daki Erken Tunç Çağ yerleşiminin Batı Anadolu'daki önemini açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu hazine üzerine yapılması planlanan ayrıntılı çalışmalar ve analizler neticesinde, İzmirliler'in günümüzden 4500-4000 yıl önceki teknoloji bilgileri, kültürel bağlantıları ve belki sosyal düzenlerine ilişkin yeni bilgiler ortaya konulacaktır.

Kaynakça

- AKURGAL 1950: E. Akurgal, "Bayraklı Kazısı Ön Rapor", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* VIII/1-2, Ankara: 1-51.
- AKURGAL 1993: E. Akurgal, *Eski Çağ'da Ege ve İzmir*, İzmir.
- AKURGAL 1997: E. Akurgal, *Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Ankara.
- BLEGEN vd. 1953: C.W. Blegen, J.L. Caskey, M. Rawson. *Troy: The Third, Fourth and Fifth Settlements*, Princeton, London.
- COOK 1958 J. M. Cook, "Old Smyrna, 1948-1951", *BASOR* Vol.53/54, 1958, Athens: 1-34.
- EFE 1988: T. Efe, *Demircihöyük, Band III. Die Keramik 2. Die Frühe Bronzezeitliche Keramik Der Jungeren Phasen (ab Phase H)*, Mainz am Rhein.
- EFE ve FIDAN 2006: T. Efe- M. E. Fidan, "Pre-Middle Bronze Age Metal Objects from Inland Western Anatolia: A Typological and Chronological Evaluation", *Anatolia Antiqua* XIV, 15-43.
- EFE ve TÜRKTEKİ 2005: T. Efe- M. Türkteki, "The Stratigraphy and pottery of the period transitional into the Middle Bronze Age at Küllüoba (Seyitgazi-Eskişehir)", *Anatolia Antiqua* XIII, Paris:119-144.
- ERDEM ve TANRIVER 2016: A. Ü. Erdem- C. Tanrıver, "2015 Yılı Bayraklı Höyük Kazıları: Tunç Çağ Çalışmalarına Dair Ön Rapor", *ADerg* XXI, 1-9.
- ERDEM 2016: A. Ü. Erdem, "Bayraklı/Smyrna Makaraları ve Ege Arkeolojisindeki Yeri", *TÜBA-AR* 19, İstanbul: 69-77.
- ERDEM 2017: A. Ü. Erdem, "İzmir Bayraklı Höyüğü 2015 Yılı Tunç Çağ Çalışmaları", *KST* 38.2, 417-426.
- ERDEM 2019: A. Ü. Erdem, K. Gürgen Erdem, B. Ongar, "Bayraklı Höyüğü Erken Tunç Çağ Tabakalarına Dair İlk Bulgular", *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III*, (Ed. H. Göncü- A. Ersoy- D. S. Akar Tanrıver), İstanbul: 39-48.
- ERKANAL ve ŞAHOĞLU 2012a: H. Erkanal- V. Şahoğlu, "Limantepe 1992- ", *DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, *Anatolia Supplement III.2*, (Ed. O Bingöl- A. Öztan- H. Taşkiran), Ankara: 219-230.
- ERKANAL ve ŞAHOĞLU 2012b: H. Erkanal- V. Şahoğlu, "Baklatepe 1995-2001 ", *DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, *Anatolia Supplement III.2*, (Ed. O Bingöl- A. Öztan- H. Taşkiran), Ankara: 91-98.
- ERKANAL ve ŞAHOĞLU 2016: H. Erkanal- V. Şahoğlu, "Limantepe an Early Bronze Age Trade Center in Western Aantolia: Recent Investigations", *Early Bronze Age Troy: Chronology, Cultural Development and Interregional Contacts. Preceedings of an International Conference held at the University at Tübingen May 8-10, 2019*, (ed. E. Pernicka- S. Ünlüsoy- W. E. Blum), Bonn: 157-166.
- GALE 1985: Gale N. H., Z. A. Stos-Gale and Gilmore, G. R., "Alloy Types and Copper Sourcesof Anatolian Copper Alloy Artifacts" *AnSt* 35: 143-173.
- HOREJS 2017: B. Horejs, "I. The Çukuriçi Research Project", *Çukuriçi Höyük I. Anatolia and the Aegean from the 7th to the 3rd Millennium BC. Orea 5*, (Ed. B. Horejs): 11-26.
- KAYAN ve ÖNER 2013: İ. Kayan- E. Öner, "Bayraklı Höyüğü (İzmir) Çevresinin Holosen'deki Jeomorfolojik Gelişim", *Prof. Dr. Asaf Koçman'a Armağan Kitabı, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:180*, İzmir: 135-158.
- KESKİN 2004: L. Keskin, "M.Ö. III. Binyıl Sonuna Kadar İzmir Bölgesi Maden İşçiliği", *I. ve II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu. Anatolia, Supplement Series 1*, (Eds. Z. Çizmeli-Öğün, T. Sipahi, L. Keskin), Ankara: 141-155.
- LAFFINEUR 2008: R. Laffineur, "Aspects of Early Bronze Age Jewelry in the Aegean", *Proceedings of the International Symposium. The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, (Ed. H. Erkanal- H. Haputmann- V. Şahoğlu- R. Tuncel), Ankara: 232-332.
- LLOYD ve MELLAART 1965: S. Lloyd- J. Mellaart, *Beycesultan II. Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, London.

21 Völling vd. 2012: 533.

- MASSA 2014: "Early Bronze Age Burial Customs on the Central Anatolian Plateau: A View from Demircihöyük-Sarıket", *AnSt* 64: 73-93.
- MASSA et al 2017: M. Massa- O. Macllfatrick- E. Fidan, "Patterns of Metal Purocurement, Production and Exchange in the Early Bronze Age Northwestern Anatolia and Beyond", *AnSt* 67, 51-83.
- MEHOFER 2014: Mehofer, M., "Metallurgy during the Chalcolithic and the Beginning of the Early Bronze Age in Western Anatolia", *Western Anatolia Before Troy. Proto-Urbanisation in the 4th Millennium BC? Proceedings of the International Symposium held at the Kunsthistorisches Museum Wien, Vienna, Austria, 21-24 November, 2012*, (Ed. B. Horejs & M. Mehofer), Vienna: 463-490.
- SAĞLAMTİMUR ve OZAN 2012: H. Sağlamtımur-A. Ozan, "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi", *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, (Eds. A. Çilingiroğlu- Z. Mercangöz- G. Polat), İzmir.
- SARI 2012 : D. Sarı, "İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi", *Masrop E-Dergi* 7, 2012: 112-249.
- SAZCI 2016: G. Sazcı, "The Metal Finds of the 3rd Millennium in Troy and their Counterparts in the Early Bronze Age World", *Proceedings of an International Conference Held at the University of Tübingen. Early Bronze Age Troy: Chronology, Cultural Developments and Interregional Contacts. Studia Troica Monographien 8*, (Ed. E. Pernicka- S. Ünüsoy and S. W. E Blum), Bonn: 183-185.
- STRONACH 1962: D. Stronach, "Metal Objects", in *Beycesultan I. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, (Ed. S. Lloyd- J. Mellaart), London.
- TANRIVER vd. 2017: C. Tanriver- S. Akat Özenir- D. S. Akar Tanriver- A. Ü. Erdem- A. Erdoğan, "Eski Smyrna (Bayraklı Ören Yeri- Tepekule) Kazısı 2014-2015", *KST* 38.3, 95-114.
- TANRIVER ve ERDEM 2020: D. Tanriver- A. Ü. Erdem, "Eski Smyrna- Bayraklı Höyüğü", *İzmir Araştırmaları Dergisi* 12: 97-109.
- TRAILL 2000: D. A. Traill, "Priam's Treasure: Clearly a Composit", *AnSt* 50, 17-35.
- VÖLLIG vd. 2012: E. Völlig- N. Reifarth and J. Vogl, *The International Context of Treasure A in Troy- Jewelry and Textiles*", *Proceedings of the 13th International Aegean Conference. Aegeum 33. Kosmos. Jewelry, Adornment and Textiles in the Aegean Bronze Age*, (Ed. M. L. Nosch- R. Laffineur), Leuven: 531-538.

Makale Gönderim Tarihi: 07.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 10.01.2021

AYLİN Ü.ERDEM

Orcid ID: 0000-0002-5584-9357

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bornova, İZMİR/TÜRKİYE

aylinerdem@gmail.com

Fig. 1.
Bayraklı Hüyükü'nün Yerini Gösteren
Harita (Kayan-Öner 2013, Şekil 2).

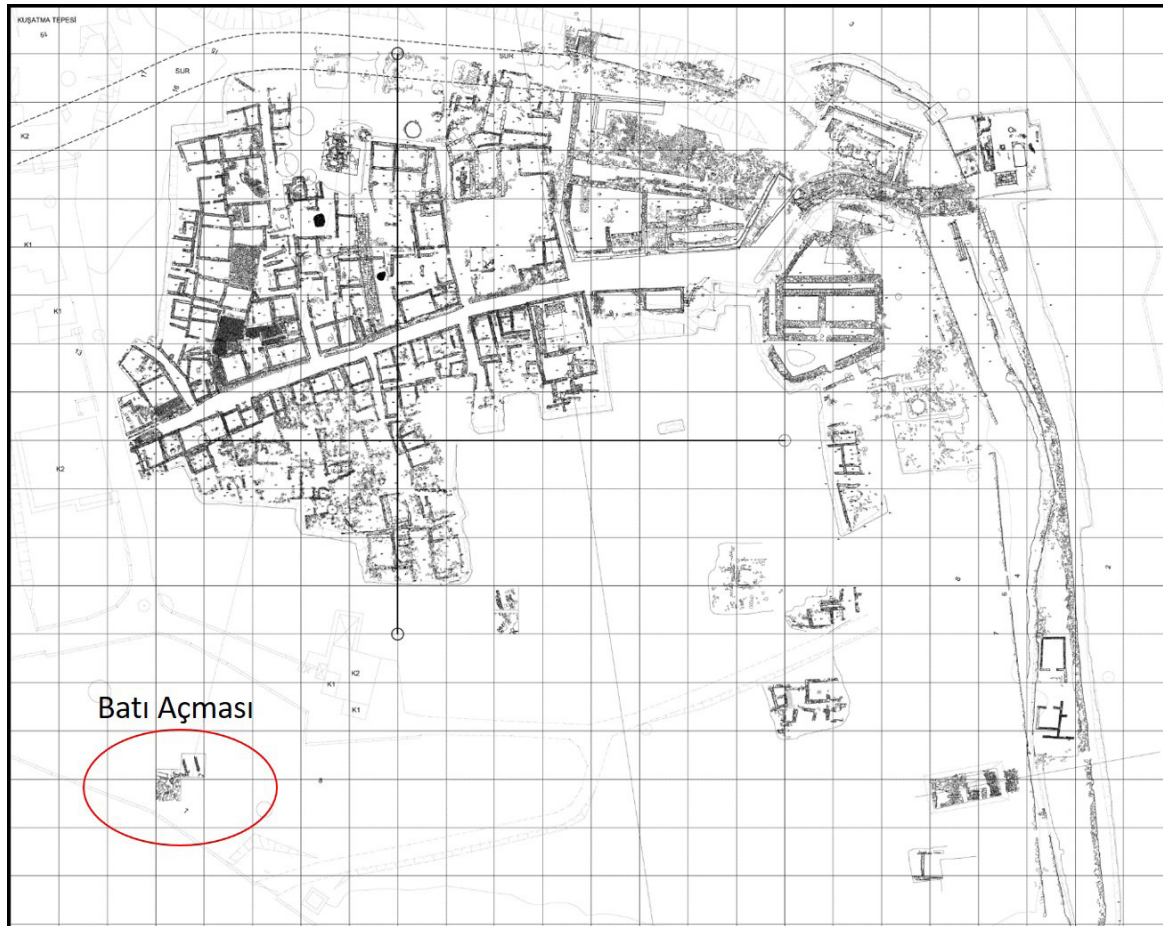

Fig. 2. Bayraklı Ana Plan Üzerinde Batı Açmasının Yeri (Kazı Arşivi)

Fig. 3: Batı Açması Genel Görünüm (Kazı Arşivi)

Fig.4. Taban Üstü Çanak Çömlekler (Erdem-Gürgen Erdem-Ongar 2019, Fig. 6, 7, 8)

Fig. 5. Gümüş Takılar ve Takıların İstiflendiği Çömlek (Kazı Arşivi)

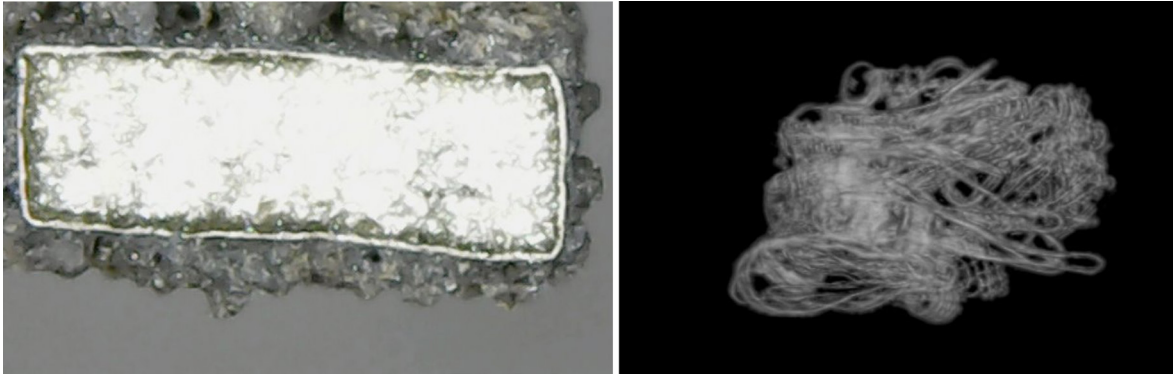

Fig. 6. Gümüş parçalarının mikroskopik fotoğrafı ve röntgen görüntüsü (Kazı Arşivi)

Archaeometric Analysis of Early Bronze Age Dark Rimmed Orange Bowl Ware (DROB ware) from the Upper Khabur (NE-Syria) and the Upper Tigris Valley (SE-Anatolia)

[YUKARI HABUR VE YUKARI DİCLE HAVZASINDA BULUNAN ERKEN TUNÇ CAĞI “DARK RIMMED ORANGE BOWL WARE “(DROB WARE) SERAMİKLERİN ARKEOMETRİK ANALİZLERİ]

Mustafa KİBAROĞLU

Anahtar Kelimeler

Erken Tunç Çağı Seramikleri, Yukarı Dicle Havzası, Yukarı Habur Havzası, Arkeometrik Analiz, Seramik köken analizi.

Keywords

Early Bronze Age Pottery, Dark Rimmed Orange Bowl Ware, Upper Tigris Valley, Upper Khabur Valley, Archaeometric Analysis, Provenance Study.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Yukarı Dicle Havzasında ve Kuzey Suriye'deki Yukarı Habur Havzasında yapılan arkeolojik araştırmalarda ele geçen Erken Tunç dönemine ait Dark Rimmed Orange Bowl Ware (DROB-ware) mal grubunun, kimyasal ve petrografik analiz yöntemlerini kullanarak üretim yerinin belirlenmesidir. Bu amaçla, her iki bölgeden alınan DROB ware örneklerinin yanında, söz konusu seramiklerin üretiminde kullanılan muhtemel kil kaynak alanlarını tespit edebilmek için, her iki bölgeden çeşitli kil yataklarından örneklerde alınarak kimyasal ve petrografik analizleri yapılmıştır.

Arkeometrik analiz sonuçları, DROB ware'in Yukarı Dicle Havzasında, Bismil ve Batman arasında bulunan kil kaynaklarından üretildiğini, Yukarı Habur Havzasındaki höyüklerde bulunan örneklerin, bu bölgeye Yukarı Dicle Havzasından geldiğini göstermektedir.

ABSTRACT

The Early Bronze Age Dark Rimmed Orange Bowl Ware (DROB ware) uncovered at various archaeological sites in the Upper Khabur (NE-Syria) and the Upper Tigris Valley (SE-Anatolia) were examined using X-ray fluorescence spectroscopy and petrographic thin section methods to determine chemical and mineralogical characteristics of the ware, with a view to determining the production place of the ware. To obtain information on possible area of clay sources used in their production, local clay samples from the distribution area of DROB ware in the Upper Tigris and the Upper Khabur Valley were used as reference material.

The results of archaeometric analysis suggests that the DROB ware belongs to the Upper Tigris Early Bronze Age ceramic tradition, produced from the local clays available between the province Bismil and Batman in the Upper Tigris Valley (SE-Anatolia) and traded to the Upper Khabur Valley in NE-Syria.

1. Introduction

Dark Rimmed Orange Bowls Ware (hereafter DROB ware; Fig. 1) is a distinct ware type of the Early Bronze Age found at several sites in the Upper Khabur region in Northeastern Syria and in the Upper Tigris Valley in the Southeastern Anatolia (Fig. 2). According to Jazira chronology, DROB ware is dated to the Akkadian and post-Akkadian periods, c. 2250–2000 BCE.¹ It is characterized macroscopically by the use of fine clay and a precisely executed surface treatment. The outer surface is covered by a thin slip with a color ranging from pale brown to orange, though orange is the most common color (Fig. 1). On the rim, all vessels have a slip in the form of a wide, dark stripe, usually brown to black in color (Fig. 1). The dark slip at the vessel rim, usually outer side but sometimes covering with a narrower stripe into the inner part, is intentional and generally associated with a particular shape, namely a semi-circular bowl with a smooth or pointed rim; most are thick-walled (up to 6 mm), though there are also thin-walled (eggshell) examples.² A clear picture of the geographical distribution of DROB ware in the Upper Tigris is still lacking, though the salvage excavations and surveys conducted in the region in recent years shows that its occurrence is more pronounced in the Upper Tigris compared to the Upper Khabur region³. It is quite clear that DROB ware displays a north-south oriented distribution pattern between the Upper Tigris Valley and the Upper Khabur region over the Tur' Abdin mountains (Fig. 2). According to the present state of the research, Tell Melebiya and Tell Bderi seems to be the southernmost sites within the Upper Khabur region that show the presence of DROB ware (Fig. 2).⁴

In this paper, it is reported the results of the chemical and petrographic analysis carried out on thirty-six DROB ware sherds collected from the various sites in the Upper Khabur and in the Upper Tigris Valley (Fig. 2). An extensive collection of local clay samples (n = 79), initially collected as part of the SOAP project⁵ were used in this study as reference materials for the provenance identification of the ware. The main aim of the study

was to investigate the raw material source of DROB ware, and thus, to identify the production place of the ware. Further, the study also aimed to identify whether the ware was produced from a distinct clay source or used multi-clay sources. In addition, an attempt was also made to obtain some information on the production procedure of the ware, such as past preparation (levigation or temper) and firing temperature.

2. Samples

2.1. DROB ware samples

Thirty-six DROB ware sherds were selected for the chemical and petrographic analysis (Table 1). In the selection of the sherds, some macroscopic features such as the fineness of the ware (fine and coarse variants), wall thickness, and vessel shape were considered to assemble a representative sampling for the DROB Ware. The sample-set consists of examples unearthed at sites in the Upper Khabur region and in the Upper Tigris Valley: Tell Brak (n = 3), Tell Mozan (n = 14), Tell Arbid (n = 1) located in Upper Khabur; and Salat Tepe (n = 9), Kavuşan (n = 4), Çayırılık Tepe (n = 2) and Susam Tepe (n = 2) located in the Upper Tigris Valley (Fig. 2). Most sherds come from archaeologically well-stratified deposits, while two samples, STP-1 and STP-2 from Salat Tepe, are from the surface collection (Table 1).

2.2. Reference materials

A total of 79 clay samples from different spots in the Upper Tigris (n = 60) and Upper Khabur (n = 19) that have been initially collected as a part of the SOAP project⁶ were considered in this study as reference materials for the comparison of the chemical and petrographic data of DROB ware (Fig. 2). The samples from the Upper Tigris cover a large part of the clay deposits in the Valley; the majority come from the different terrace systems existing in the Upper Tigris, including the Batman River.⁷ They were mainly collected from beneath the agricultural soil at the terrace profiles (T4, T3, and T2), where it is considered that they were not chemically contaminated by anthropogenic activity. In the Karacadağ basaltic area, the samples were collected from in-situ occurred

1 Bianchi 2012.

2 Bianchi 2012.

3 Bianchi 2012; Bianchi and Özfirat 2014

4 Bianchi 2012.

5 Kibaroglu and Falb 2013.

6 Kibaroglu and Falb 2013.

7 Dogan 2005.

clay deposits by manual drilling from the deep between 0.6–1.5 m. From the Upper Khabur region, a total of 19 local clay samples from various riverbeds (wadies), including four samples from Derik/Mardin region, were also included as reference materials (Fig. 2). A modern ceramic fragment (sample QP-215) and its raw clay (QM1) that was taken from the local pottery workshop in al-Qamišli was also added to the reference group. According to the potter's information, the raw clay for QP-215 and QM1 was collected from the clay-rich deposits close to the workshop.

Before the analysis, coarse clays with large inclusions were first levigated in the laboratory at the University of Tübingen (Germany) using distilled water to obtain a fine clay fraction. Subsequently, samples were manually homogenized and prepared into about 4x4x2 cm briquettes and then fired in an electric kiln at a temperature between 800–850 °C. A small part of clay briquettes was cut and ground into a fine powder using an agate mill and then submitted for chemical analysis.

3. Analytical Methods

3.1. Wavelength dispersive X-ray fluorescence spectrometry (WDXRF)

The major (SiO_2 , Ti_2O_3 , Al_2O_3 , Fe_2O_3 , MnO , MgO , CaO , Na_2O , K_2O , P_2O_5) and trace element concentrations (Ba, Co, Cr, Ni, Rb, Sr, V, Y, Zn, Zr, Ce, La, Nd, Sm, and Yb) of the ceramic and reference samples were determined using a wavelength dispersive X-ray fluorescence spectrometer (Bruker AXS S4 Pioneer spectrometer, Rh X-ray tube, 4 kW) at the Institute of Geosciences, University of Tübingen (Germany) with 32 standardized samples. Analytical error and detection limits vary and depend on the element and uncertainties of sample composition. Uncertainties for all major elements are better than 1% (1SD) and for the trace elements are better than 5% (1SD).

Before grinding the ceramic samples to powder, a thin layer from internal and external surfaces of the sherds, which may have been chemically contaminated during the burial⁸ was removed by a diamond-coated saw. The ceramic and clay powders were then oven-dried at a constant

temperature of 105 °C for 24 hours. The measurement was performed on glassy fused beads. For that, 1.5 g (± 0.003) of powder and 7.5 g (± 0.003) of flux (Merck spectromelt A12, a mixture of 66% Li-tetraborate and 34% Li-metaborate) were mixed and subsequently fused at 1050 °C into a glassy fused bead to determine major and trace element concentrations. The loss-on-ignition (LOI) of the ceramic and clay samples was determined externally using 1g of powder. The measured element concentrations were recalculated by normalizing the sum of the non-volatile oxides to 100%. This procedure is required because a large part of the volatile components (LOI, mainly water and carbon dioxide) of the clays disappears during firing and is no longer present in the resulting ceramics.⁹

3.2. Petrographic thin section analysis

The petrographic analysis was carried out on thin sections from a total of 17 sherds from various sites in the Upper Khabur and the Upper Tigris valley. Thin sections were examined under a standard polarizing microscope at the Institute of Geosciences, University of Tübingen. Thin sections consist of fine and coarse variants and were from the different wall thicknesses found in both regions. This analysis was conducted to characterize the raw materials used in the DROB ware production and to identify the rock and mineral inclusions and other fabric features, to obtain information on the possible geographic location of the raw material source of the ware. Thin section analysis was also employed to identify, as far as possible, some technological aspects of production such as paste preparations and firing temperatures. A total of 24 reference samples, selected from different localities, including the Upper Tigris ($n = 18$) and Upper Khabur ($n = 6$), were also analyzed petrographically to compare their petrographic-mineralogical characteristics to those of DROB ware.

4. Results

4.1. Major and trace element characteristics of the DROB ware

The major and trace element concentrations of analyzed ceramic samples are given in Table 2. Sample AA-208 could not be analyzed chemically

⁸ Wilson 1978; Schwedt et al. 2004.

⁹ Ottenburgs et al. 1993.

because of insufficient material but analyzed using the petrographic method. The major and trace element concentrations of DROB were show some characteristic compositional patterns. Overall, the samples are characterized by average values of moderate SiO_2 (56.1%), Al_2O_3 (15.7%), Na_2O (1.4%), K_2O (2.5%), and a relatively high MgO (5.2%) and Fe_2O_3 (7.8%) concentrations. CaO contents range from 6.1 to 19.1% indicate the use of moderate to high calcareous clays for the production of the vessels.

Major and trace element concentrations of the samples show some variations, particularly in major elements Al_2O_3 , MgO , CaO , and trace elements Ba, Cr, Ni, and Ce, and less pronounced variations were also observed in SiO_2 , Fe_2O_3 , Co, Rb, Sr, V, and La. The other measured elements (Y, Zr, and Nd) show more or less homogenous patterns. In figure 3, the bivariate plot of selected major and trace element concentrations of ceramic samples is illustrated. The concentration of SiO_2 , CaO , K_2O , Cr, Ni, and element ratios of $\text{Al}_2\text{O}_3/\text{Fe}_2\text{O}_3$ and Rb/Cr show different patterns that allow distinguishing the selected DROB samples into two main chemical groups. Sample AA-209, which is a typical DROB ware example, shows also a clear difference in major and trace elements composition from both main groups. As a whole, the first group, chemical group 1 (bivariate group 1), is characterized by higher SiO_2 , Al_2O_3 , K_2O , Rb, Zr, slightly higher Ba, Ni, Y, Sm, Yb, and lower CaO and Sr values, whereas the second group, chemical group 2 (bivariate group 2) contains higher CaO , slightly higher Sr, and lower SiO_2 , Al_2O_3 , and Zr values.

Principal components analysis (PCA) of the ceramic samples was calculated on the basis of the values of five major (SiO_2 , Al_2O_3 , Na_2O , K_2O) and four trace elements (Ba, Cr, Ni, and V). The calculation of principal components was performed by JMP Software (v.13). Prior to the computation, the variables (elements) were transformed using the standard estimation method of JMP software. Other measured elements (Table 2) were removed from the data set as they show either large scattering (TiO_2 , Fe_2O_3 , MgO , Co, Ni, Rb, Y, Zn, Ce, and Sm) within the samples, low detection (Yb), or possible post-depositional contamination (CaO , P_2O_5). The values of the first two principal components of the data (score plot) and loading plot

are represented in Fig. 4a and b. The correlation of principal components, PC1 versus PC2, shows two main statistical groups within the ceramics data. These statistical groups largely, but not entirely, correspond with the chemical groups based on bivariate comparisons. The first group, chemical groups 1 (statistical group 1), consists of the samples collected from Tell Mozan (6), located in the Khabur Region, and Salat Tepe (6), Kavuşan (4) and Susam Tepe (1), located in the Upper Tigris Valley. The second group, chemical group 2, also consist of sherds collected from the sites in the Upper Khabur region: from Tell Mozan (7), Tell Brak (2), Tell Arbid (1), and from the sites in the Upper Tigris Valley; from Salat Tepe (1), Kavuşan (1) and Susam Tepe (2). Furthermore, groups of the statistical analysis contain DROB examples with different macroscopic features such as fine or coarse fabric and bowl shapes, so there is no correspondence between the statistical/chemical groups and the macroscopic features of the examples belonging to each group.

The plot of the variable loadings, as displayed in Fig 4b, shows that statistical group 1 is mainly characterized by high concentrations of Al_2O_3 , slightly high K_2O and Ba, and lower Na_2O , Cr, and Ni, whereas statistical group 2 shows reverse concentration values in these elements. There are few samples (e.g., AA-238, LN-10, AA-61, and AA-05) that are slightly separated from the main two groups as shown in Fig. 4a. This is apparently a result of slightly high SiO_2 and Na_2O and lower V for AA-238 LN-10 and AA-61 as well as higher K_2O values for AA-205. Since they show more or less similar compositional patterns in most elements as observed in bivariate comparisons, they can be interpreted as subgroups of statistical group 1 rather than a separate clay source. As shown by the bivariate plot above, PCA also demonstrates that sample AA-2009 is clearly divided from other groups. This is not illustrated in the score plot as it plots out of the diagram area. As observed in bivariate and statistical analysis, DROB ware analyzed in this study are compositional inhomogeneous, and this can be particularly well-observed in elements Al_2O_3 , Fe_2O_3 , Ba, Co, Cr, Ni, Rb, and La values. This inhomogeneous pattern may be the result of either natural concentration variation of the clay deposits or caused by paste preparation

processes, for example by purification, but not verified in this study.

The results of the chemical analysis demonstrated above suggest that DROB ware excavated at the sites in the Upper Khabur and the Upper Tigris Valley belong to the same production tradition. The different compositional groups (statistical groups 1 and 2) point to the use of at least two different clay deposits for their production. The case of sample AA-209, which shows very different major and trace element compositions from both main groups, suggests the existence of a further chemical group and use of other clay sources for DROB ware production.

4. 2. Petrographic analysis of selected DROB ware samples

The DROB ware samples selected for the petrographic analysis show that they were made of fine clays with inclusions varying from silt to coarse sand-size (about 0.05–1mm) in volume percentage from 3 to 20% (e.g., see Fig. 5c and d). The main inclusions are quartz and muscovite as well as calcite and chert fragments in minor quantities that are present in different quantities in selected sherds. Single inclusion of feldspar, volcanic rock, and hornblende was also observed in a few samples. Quartz grains, as the predominant inclusion type, consist of well-sorted, angular, fine, sand-sized grains. Two quartz types were distinguished: monocrystalline and polycrystalline quartz with typical undulate extinction. The latter indicates its metamorphic origin. In some cases, the polycrystalline quartz shows intergrowths with muscovite, which also indicates its metamorphic origin. Muscovite inclusions, also abundant in the ware, are characterized by needle-like fragments with typical cleavage, low relief, and yellow-red or blue colors under polarized light. In some sherds, muscovite fragments show orientations parallel to the ceramic surface, which may indicate that the DROB ware was wheel-made. Further inclusion in minor quantities (1–3%) is opaque grains with deep red color and high relief.

From a broad view, the selected DROB samples contain more or less similar types of inclusions; however, based on the grain size and general fabric features, they can be subdivided

into two broad fabric groups. The first group, petrographic group A (PG-A), shows fine, partly very-fine fabric (e.g., AA-201), with main quartz and muscovite inclusions (Fig. 5a-c). The grains are well-sorted and show serial distribution (Fig. 5). PG-A sherds comprise both fine and coarse variants of DROB vessels that are from both the Upper Khabur and the Upper Tigris Valley (Table 1). The second petrographic group, PG-B, is characterized by larger inclusions in higher quantities compared to PG-A (Fig. 5d-f). It also contains a slightly higher abundance of feldspar (1–2%) and carbonate fragments. Likewise, PG-B comprises of DROB examples with fine and coarse paste variants that were collected from the sites in the Upper Khabur and Upper Tigris Valley (Table 1).

Comparing the chemical and petrographic results, it is seen that the groupings in each show no clear correspondence to each other. For example, statistical group 1 consists of samples belonging to petrographic groups A and B, as is the same with statistical group 2 (Table 1). This suggests, on one hand, local inhomogeneity of the raw clays, containing slightly different amounts of inclusions that are possibly an effect of the sedimentation processes. On the other hand, this may also be a result of the purification process of the raw clay by potters. The finesse of the clay pastes and the absence of large single grains (bimodal grain size distribution) can be seen as an indication of purification processes (levigation) of the raw clay prior to the production.

In brief, the chemical and petrographic analyses of the DROB ware represented above yield that DROB sherds excavated in the Upper Khabur and in the Upper Tigris Valley belong to the same group of production from the same region. They were produced from different clay sources, using different processing (e.g., levigation). However, compositional linking, particularly petrographic results, and also chemistry suggest that the raw clay sources used for the production should be located within the same depositional environment, belonging to the similar hinterland geology and geographic location, as discussed below.

4. 3. Provenance identification of the DROB ware

4. 3. 1. Comparison of chemical analysis

The main inclusions of the DROB ware, particularly muscovite and quartz (monocrystalline and polycrystalline types) as well as the moderate calcareous nature of the DROB ware, points to that the raw clay was derived mainly from quartz and muscovite rich, partly from calcareous rocks; thus, such rocks are exposed within the catchment area of the clay deposits. But both inclusions types are common in sediments and did not permit the ability to identify the clay source area of the DROB ware, specifically whether they are of the Upper Khabur or the Upper Tigris Valley origins. Therefore, the use of reference clay samples collected within the distribution area of the DROB ware became necessary.

The major and trace element concentration of the clay samples collected from various spots in the Upper Tigris and the Upper Khabur regions were compared using bivariate plots and multivariate statistical methods to examine the compositional similarities or dissimilarity of the DROB ware samples to the local clays and thus assign the ware to a distinct region. In figure 6, the bivariate plots of selected elements (SiO_2 , Al_2O_3 , CaO , Na_2O , Zr and V), demonstrate that the clays from both regions show compositional variation but still allow a separation of the clays from the Upper Khabur and the Upper Tigris Valley. They form two broadly defined chemical groups, though for some elements (e.g., TiO_2 , MgO , and Nd , not shown) both groups show overlap. The clays from the Upper Tigris and the Upper Khabur region can be distinguished from each other in terms of the major elements SiO_2 , Al_2O_3 , CaO , Fe_2O_3 , Na_2O , and trace elements Ni , V , and La , though the groups are not separated from each other. The Upper Tigris clays, considered in this study, are characterized by an average higher concentration of SiO_2 (56.6%), Al_2O_3 (15.5%), Fe_2O_3 (6.9%), Na_2O (1.3%), Ni (190.8 ppm), V (151.2 ppm), and La (24.1 ppm) and lower CaO (12.6%) and Sr (222.1 ppm) compared to the Upper Khabur clays analyzed in this study. A comparison of these results to the DROB ware in bivariate plots as illustrated in figure 6 revealed that the DROB Wares show

a closer compositional similarity to the Upper Tigris clays than to the Upper Khabur region, both in the major and trace elements. A similar result was achieved also by using multivariate statistical analysis as presented below.

To test the results of bivariate plots and to refine compositional group patterns of the clay samples from the Upper Tigris Valley and Upper Khabur region, and accordingly to indicate their similarity or dissimilarity to DROB Ware, the entire compositional data were calculated using principal component analysis (PCA). PCA was calculated on the base of four major elements (SiO_2 , Al_2O_3 , Fe_2O_3 , and Na_2O) and five trace elements (Ba , Cr , Ni , V , Y , La) that are considered in this study as suitable for achieving the aims of the analysis. The major elements CaO and P_2O_5 were removed from the data set as their initial concentrations can be modified in the post-depositional environment.¹⁰ The elements of TiO_2 , MgO , Co , Rb , and Ce were also removed from the data set as they show either large scattering within the whole data set or due to low detection (Yb). Concentrations of Zn , Nd , and Sm , which showed unusual concentration shift that may be a result of measurement error, were also removed from the data.

The results of the first two principal components (PC 1 and PC 2), accounting for the 54,5% of the total variance, are shown in a scatterplot in figure 7a and the loading plot of the selected variables in figure 7b. The PCA allows to separate the clays from the Upper Tigris and from the Upper Khabur region, clustered into two main groups which mostly correspond with the sampling regions of the Upper Tigris and the Upper Khabur. However, the groups' separation is not sharp; there is overlapping but still broadly defined groups for both regions. The loading of selected elements as shown in figure 7b indicates that SiO_2 , Al_2O_3 , Na_2O , Ba and V dominate the Upper Tigris clays, while La is the most dominant parameters in the Upper Khabur clays. In the scatter plot of the first two PCs, the DROB ware shows closer compositional similarity to the Upper Tigris clays compared to those from the Upper Khabur region and suggests that the Upper Tigris Valley is most probable source area of the raw

¹⁰ Freestone et al. 1985; Schwedt et al. 2004.

material, thus the production place of DROB Ware. However, due to the compositional similarity of the clay samples collected in the various spots within the Upper Tigris Valley (Fig. 2), it is not possible to assign the DROB ware to a more precise geographical location or clay source area.

Taking into account of the results of the chemical analysis using bivariate and multivariate statistical evaluation, the possible clay sources for the DROB ware may be located between the province Bismil and Batman in the Upper Tigris Valley (Fig. 2). This result is also supported by petrographic analysis as presented below.

4. 4. 3. Comparison of the petrographic analysis

A total of 23 thin sections were prepared from the reference clays from both regions, including thirteen from the Upper Tigris Valley, two from Derik/Mardin (southern slope of Tur'Abdin), and three samples from the Upper Khabur region. The clays from the Upper Tigris Valley contain mainly quartz and muscovite in varying quantities (Fig. 8a-c). Further inclusions are carbonate, biotite, plagioclase, chert, and reddish opaque minerals in minor quantities. Quartz grains were angular in shape; the large grains show polycrystalline structure and undulate extinction, which points to a metamorphic origin such as gneiss or slate. Such rocks are exposed on the Eastern Taurus mountains to the north of the Upper Tigris in so-called Bitlis-Pütürge metamorphics. This may also explain the presence of muscovite inclusions in the Upper Tigris clays. Petrography of the Upper Tigris clays show also the iron-rich nature of the clays that is represented by the reddish color of the clay paste under oxidizing firing atmosphere. In contrast, the clay samples from the Upper Khabur area (Fig. 8d-f) show different fabric features. Thin sections from four samples (HN2S, VS1-VS-2 and GM1) show a marly clay matrix and are characterized by low quartz and a high quantity of carbonate inclusions, as also attested by their high CaO values mentioned above. No muscovite was observed in the Upper Khabur clays.

Comparing the petrographic characteristics of the DROB ware with those of the clay reference samples, it is evident that the DROB ware show closer

petrographic similarity to the Upper Tigris clay than the Upper Khabur clays, which supports the results of the elemental analysis discussed above, and reinforce the Upper Tigris origin of DROB ware.

5. Discussion and conclusions

Archaeometric analysis carried out on DROB ware samples ($n = 36$) collected from the various sites in the Upper Khabur and the Upper Tigris Valley reveal valuable information contributing to a better understanding of the cultural and trade relations of two Early Bronze Age communities in the Upper Khabur (Northeastern Syria) and the Upper Tigris Valley (Southeastern Anatolia). DROB ware unearthed in the Upper Khabur and the Upper Tigris Valley were produced from raw materials of the same source area, characterized by moderate to high calcareous nature with moderate to high iron oxide content, which is possibly the reason for their reddish color when fired under oxidation conditions. DROB ware found in both regions show no differences either in their chemical and petrographic-mineralogical compositions, suggesting that they all belonged to the same production tradition and originated from the same geographic area.

Combining the results of both analytical methods and the comparison of the results to the clay reference groups from both regions indicate that the DROB ware was manufactured from the clay sources available in the Upper Tigris Valley. In this study, two main clay sources with local variations in their element contents exploited for DROB ware production were distinguished. Moreover, as shown by sample AA-209, there are further deposits that were also used for DROB production. However, it is difficult to assign the location of the clay sources more precisely within the Upper Tigris Valley from their chemical and petrographic characteristics. This is due to the compositional similarities of the clays in the Valley, which may be attributed to the similar hinterland surface geology of the catchment and the sedimentation conditions of the clay deposits. In the Upper Tigris Valley, there are several fluvial terraces¹¹ containing rich clay deposits with high plasticity. For DROB ware, potters may have exploited various raw clays deposited in the terraces available in a large area between the

---

¹¹ Doğan 2005.

province of Bismil and the Batman River.

Petrographic analysis gives some further information on the production technique of the ware. Orientation of the needle-like muscovite fragments parallel to the ceramic surface observed in thin sections (e.g., clearly visible at the samples AA-212) suggest that the DROB ware was wheel-made. The presence of calcite and absence of any vitrification, as well as the general optic appearance of the clay matrix, are suggestive of a firing temperature lower than 850°C.¹²

The presence of the materials produced in the Upper Tigris, in this case DROB ware, indicates an interregional exchange network existing between the Upper Tigris Valley and the Upper Khabur. The presence of North Mesopotamians in the Upper Tigris is already attested by archaeological records, for example by the victory stela of Akkadian king Naram-Sin discovered in Pir Hüyesin (dated to c. 2250 BCE), located to the northeast of Diyarbakir (Fig. 2).¹³ Kelly-Buccellati¹⁴ has argued that the regions north and south of the Tur 'Abdin Mountains were in commercial contact, based mainly on the trade of copper, a highly sought-after material in the whole Syro-Mesopotamian region in the third millennium BC. The north-south oriented distribution pattern of DROB ware, as a narrow strip over the Tur' Abdin, is indicative of a communication route of the Tigridian and North Mesopotamian communities in the Bronze Age. Accordingly, it can be proposed that the DROB ware was traded through the Tur' Abdin.

The first appearance of DROB ware in the Upper Khabur is dated to the Early Jazira 3a-3b period (c. 2500 BCE), intensified in period EJZ 4-5, c. 2220 BCE,¹⁵ and after that, disappeared from the region. Its disappearance in the Upper Khabur overlaps chronologically with the crisis of Northern Mesopotamian urbanism, which is characterized by drastic change in the urban system in Northern Mesopotamia. This event, as known also 4.2 ka event¹⁶ was the subject of various works and has been controversially

discussed.¹⁷ The disappearance of DROB ware in the Upper Khabur may be related, directly or indirectly, to this urban crisis, which led to interruption of the exchange system existing between the Upper Tigris and the Upper Khabur region. However, this interpretation is based on the very limited data represented in this study, and further evidence is required to substantiate the potential relation between the disappearance of the DROB ware in the Upper Khabur region and the urban crisis in Northern Mesopotamia.

Acknowledgements

I want to express my gratitude to the following colleagues and the institutes for collaboration and contributions to the work: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü in Ankara, Nevin Soyukaya and Ahmet Duman (Diyarbakir Museum), Prof. Dr. Muharrem Satır, (Germany), Dr. Alice Bianchi (Qatar), Dr. Deniz Yaşın-Maier (Swiss), Dr. Heinrich Taubald (Germany), Prof. Dr. Tuba Ökse (Turkey) and Prof. Dr. Gülriz Kozbe (Turkey). I would like also to thank the anonymous reviewers for their carefully reading of the manuscript and valuable comments and suggestions. This study was a part of my PhD thesis and the SOAP research project funded by the German Research Foundation (DFG).

References

- BIANCHI 2012: A. Bianchi, A., *Comparative studies on the pottery of sector AK of the royal building in Tell Mozan Urkes (Syria)*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- BIANCHI and Özfirat 2012: A. Bianchi and A. Özfirat, A., Dark Rimmed Orange Bowl Ware. In: Lebeau, M. (ed.), *Archen International. Ceramics, Vol.1, Brepols*, 271-276.
- BUCCELLATI and KELLY-BUCCELLATI 1999: G. Buccellati, M. Kelly-Buccellati, "Das archäologische Projekt Tall Mozan/Urkeš", *MDOG* 131, 7-16.
- CULTRONE et al. 2001: G. Cultrone, C. Rodriguez-Navarro, E. Sebastián Pardo, O. Cazalla, M.J. De la Torre López, M.J., "Carbonate and silicate phase reactions during ceramic firing". *European Journal of Mineralogy*, 13, 621-634.
- DOĞAN 2005: U. Doğan, U., "Holocene fluvial development of the Upper Tigris Valley (Southeastern Turkey) as documented by archaeological data". *Quaternary International* 129, 75-86.

12 Cultrone et al. 2001.

13 See Ökse 2011; Bianchi 2012.

14 Kelly-Buccellati 1990; see also Buccellati and Kelly-Buccellati 1999.

15 Bianchi and Özfirat 2014.

16 Weiss et al. 1993.

17 See e.g., Weiss et al. 1993; Kuzucuoğlu and Marro 2007; Wossink 2009; Weiss 2000; Pfälzner 2012; Ur 2015.

- FREESTONE et al. 1985: I.C. Freestone, N.D. Meeks, P. Middleton, "Retention of phosphate in buried ceramics: an electron microbeam approach". *Archaeometry* 27 (2), 161–177.
- KELLY-BUCCELLATI 1990: M. Kelly-Buccellati, "Trade in Metals in the Third Millennium: Northeastern Syria and Eastern Anatolia". In: P. Matthiae – M. N. van Loon – H. Weiss (eds.), *Resurrecting the Past*. Leiden, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 17-40.
- KİBAROĞLU and FALB 2013: M. Kibaroglu and Ch. Falb, "The Frankfurt University's Southeast Anatolia Project (SOAP): Archaeometric investigations on Early Bronze Age pottery". *Applied Clay Science* 82, 53-61.
- KUZUCUOĞLU and MARRO 2007: C. Kuzucuoğlu, C. Marro, "Sociétés humaines et changement climatique à la fin du troisième millénaire: une crise a-t-elle eu lieu en Haute Mésopotamie ?» *Actes du Colloque de Lyon, 5-8 déc. 2005 (Vara Anatolica XIX), Institut français d'études anatoliennes Georges-Dumézil, Istanbul*.
- MEIER-YAŞIN 2015: D. Meier-Yaşin, *Zwischen Anatolien und Mesopotamien: Kulturaustausch in der Mittelbronzezeit am oberen Tigris anhand der Keramik vom Salat Tepe, Südost-Türkei* (unpublishe PhD tehsis), University of Bern. Switzerland
- OTTENBURGS et al. 1993: R. Ottenburgs, C. Jorissen, W. Viaene, *Sagalassos Ware IV. Study of the clays*. In: *Waelkens, M. (Ed.), Sagalassos I. First General Report on the Survey (1986–1989) and Excavations (1990–1991)*. *Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae* 5, Leuven, 163–170.
- ÖKSE 2011: A.T. Ökse, "The early bronze age in Southeastern Anatolia". In: Steadman SR, McMahon G (eds) *The Oxford handbook of ancient Anatolia*. Oxford University Press, New York, 260–289.
- PFÄLZNER 2012: P. Pfälzner, "Household Dynamics in Late Third Millennium Northern Mesopotamia". In: Weiss, H., (ed.), *Seven generations since the fall of Akkad*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 145-162.
- SCHWEDT et al. 2005: A. Schwedt, M. Mommsen, N. Zacharias, "Post-depositional elemental alterations in pottery activation analysis of surface samples". *Archaeometry* 46, 85–101.
- WILSON 1978: A.L. Wilson, "Elemental analysis of pottery in the study of its provenance: a review". *Journal of Archaeological Science* 5, 219–236.
- WEISS et al. 1993: A. Weiss, M.A. Courty, W. Wetterstrom, F. Guichard, L.M. Senior, R. Meadow, A. Curnow, "The genesis and collapse of third millennium north Mesopotamian civilization". *Science* 261, 995–1004.
- WEISS 2000: H. Weiss, "Beyond the Younger Dryas. Collapse as adaptation to abrupt climate change in ancient West Asia and the Eastern Mediterranean". In: G. Bawden and R.M. Reycraft (eds.): *Environmental disaster and the archaeology of human response. Anthropological Papers, 7. Albuquerque*, 75–98.
- WOSSINK 2009: A. Wossink, *Challenging Climate Change: Competition and Cooperation Among Pastoralists and Agriculturalists in Northern Mesopotamia (c. 3000-1600 BC)*. Sidestone Press.

Makale Gönderim Tarihi: 11.01.2021

Makale Kabul Tarihi: 09.02.2021

MUSTAFA KİBAROĞLU

Orcid ID: 0000-0002-5294-2783

Institute for Pre-and Protohistory and Medieval Archaeology, Eberhard-Kars University of Tübingen/GERMANY.

kibaroglu@gmail.com

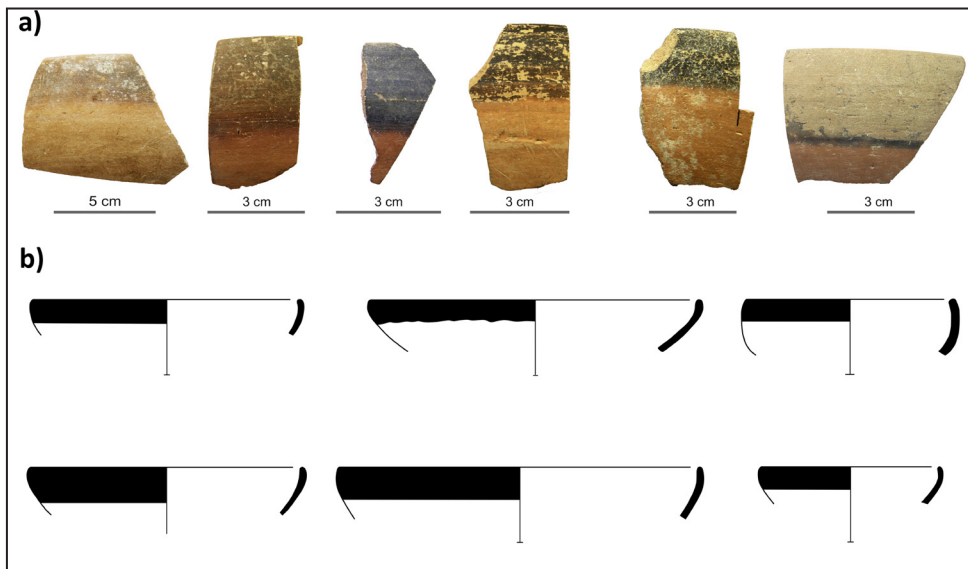

Fig. 1. a) Example sherds of DROB ware from the Upper Tigris and the Upper Khabur region, b) illustration of typical DROB ware (after Bianchi 2012).

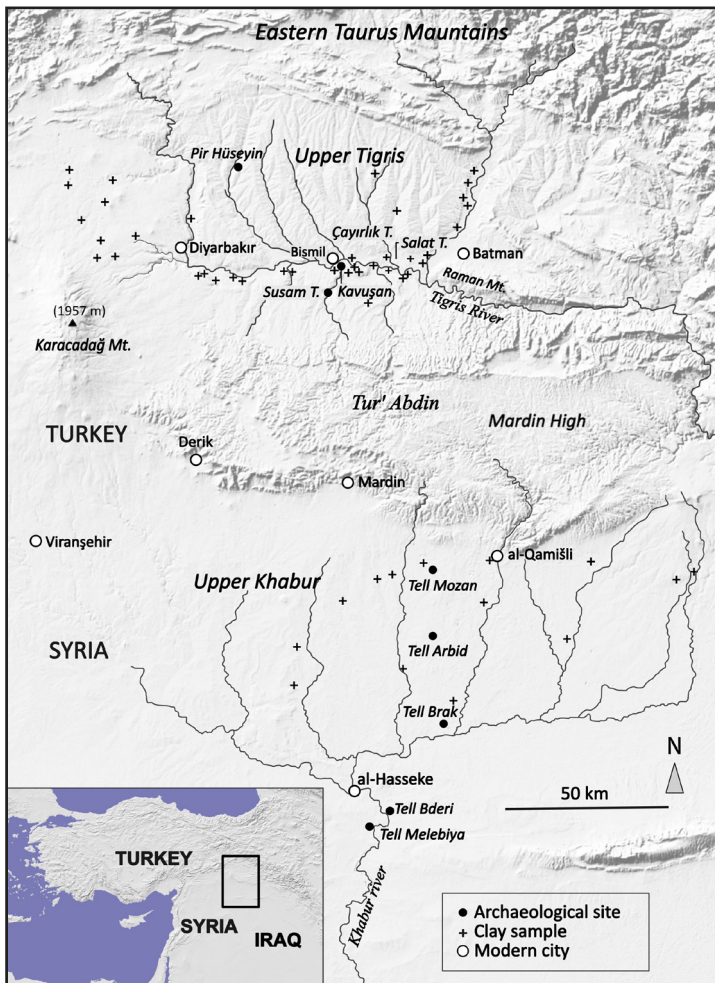

Fig. 2. Topographic map of study area and distribution area of DROB ware in the Upper Khabur and the Upper Tigris. The map shows also archaeological sites and locations mentioned in the text, as well as location of reference clay samples used in the study.

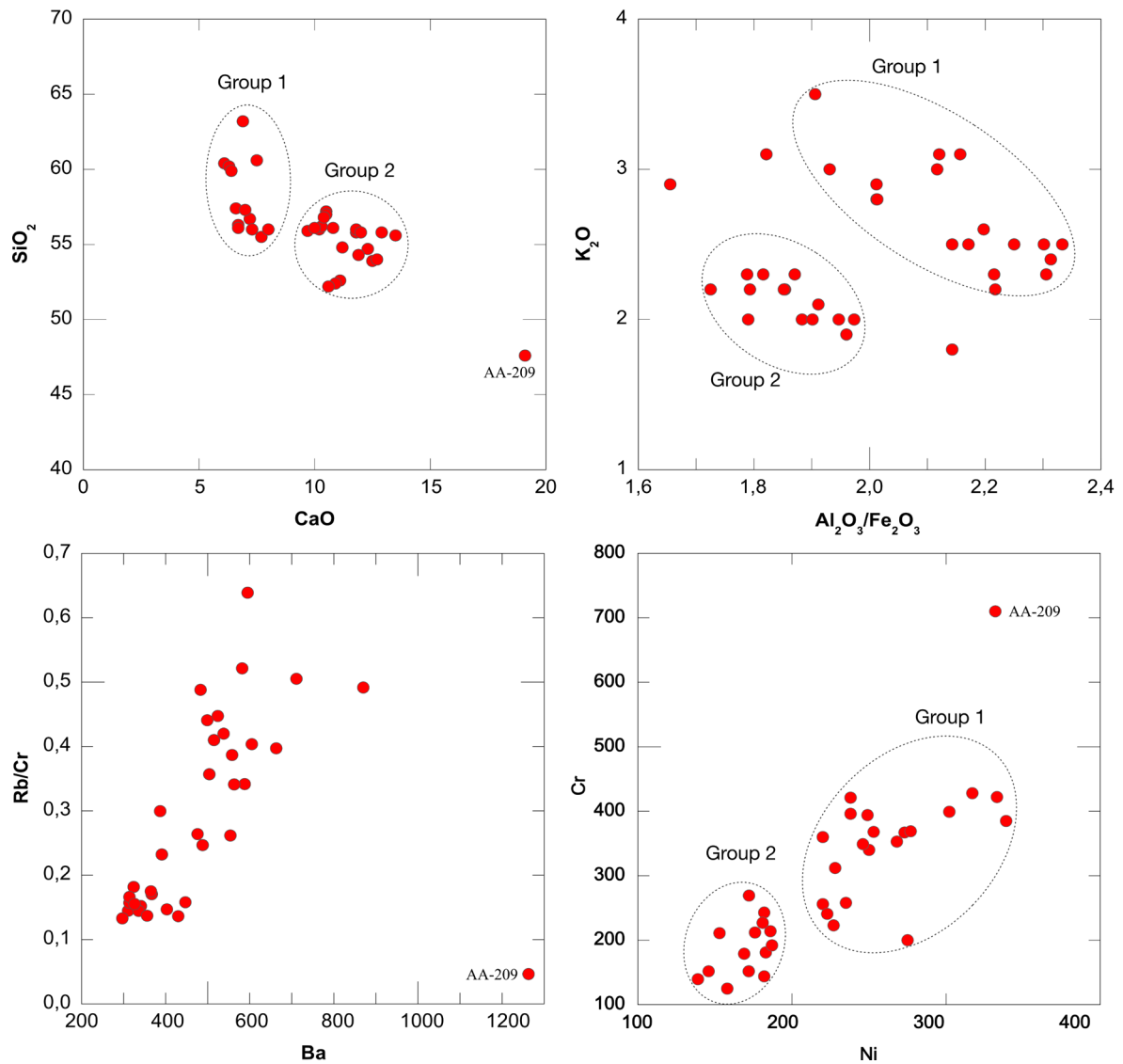

Fig. 3. Scatterplots of SiO₂ vs. CaO, K₂O vs. Al₂O₃/Fe₂O₃, Rb/Cr vs. Ba and Cr vs. Ni of DROB ware from the Upper Tigris and Upper Khabur region.

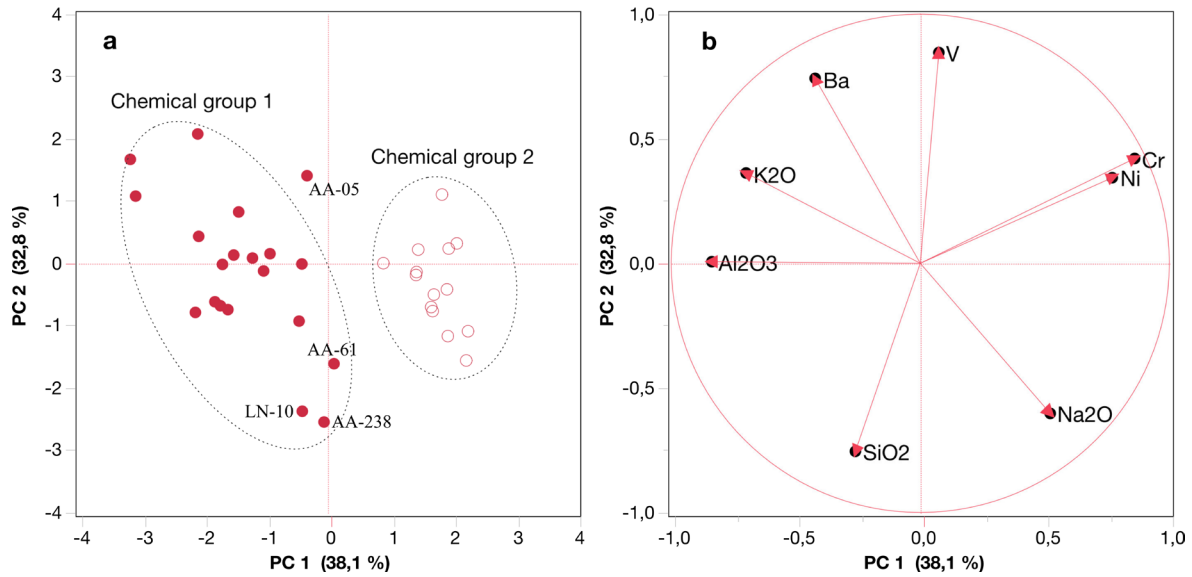

Fig. 4. a) Showing the scatter plot of the first two principal components (PC1 and PC2) and b) loading plots of analyzed DROB ware from the Upper Tigris Valley and the Upper Khabur region.

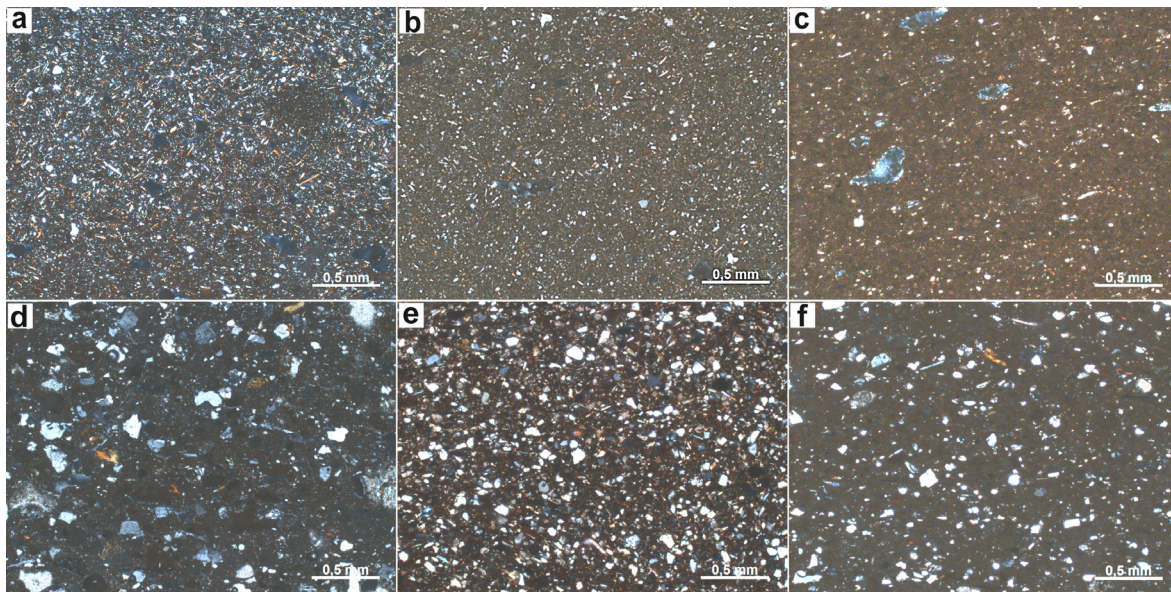

Fig. 5. Thin-section photomicrographs of DROB ware from the Upper Tigris and Upper Khabur, representing two different petrographic groups: petrographic group A and B. a: samples AA-240, b: AA-7 and c: AA-201 belong to the petrographic group A, showing fine fabric features with predominant fine quartz and needle-like muscovite inclusions, d: samples AA-226, e: AA-238 and f: AA-174 belong to the petrographic group B, showing moderate large fabric features with quartz and muscovite inclusions (All photomicrographs were taken with cross-polarized light, 5X).

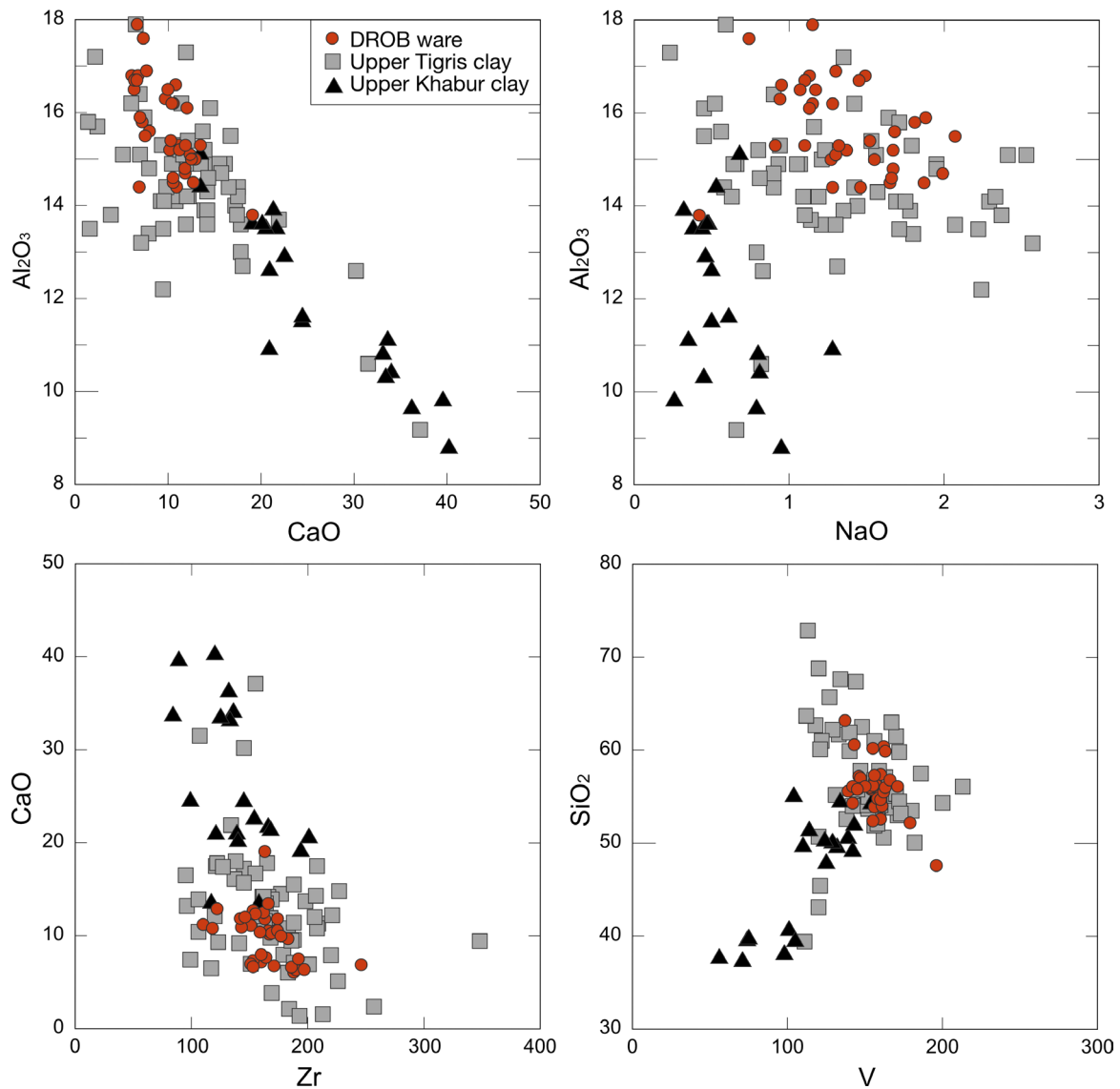

Fig. 6. Scatterplots of CaO vs. Al₂O₃, Na₂O vs. Al₂O₃, Zr vs. CaO and V vs. SiO₂ of the DROB ware and clay samples from the Upper Khabur and Upper Tigris Valley, showing compositional similarity of DROB ware to the clay sample from the Upper Tigris.

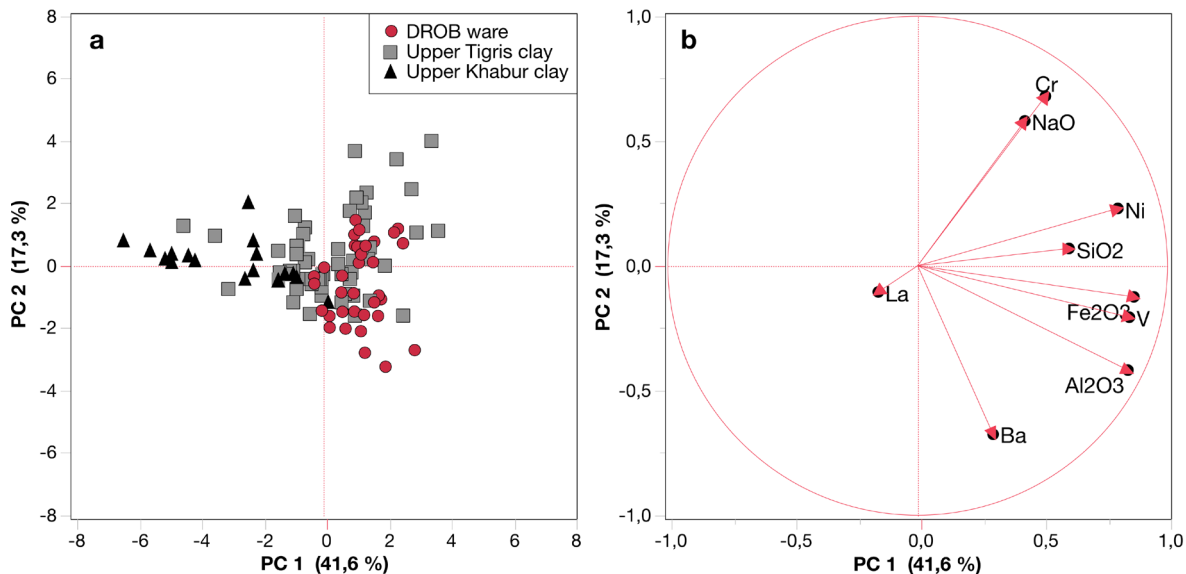

Fig. 7. a) Showing the scatter plot of first two principal components (PC1 and PC2) and loading plots (b) of analyzed DROB ware and reference clay samples from the Upper Tigris Valley and the Upper Khabur region.

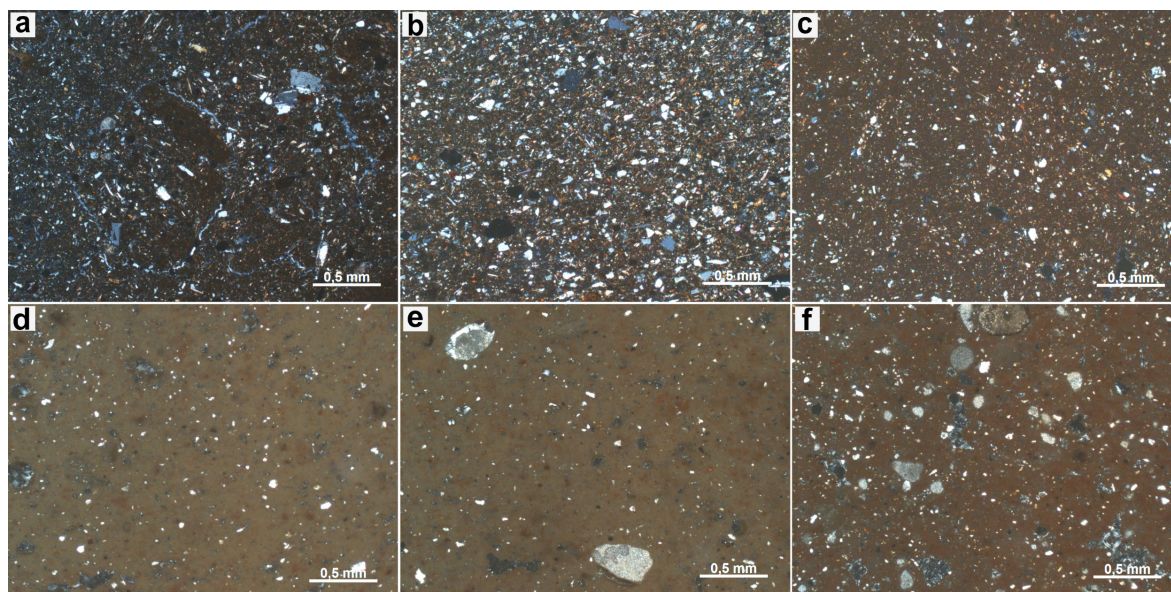

Fig. 8. Thin-section photomicrographs of selected reference clay samples from the Upper Tigris (a, b, c) and Upper Khabur (d, e, f), with different petrographic features. Clay samples from the Upper Tigris show predominate quartz inclusions and needle-like muscovite, whereas the clays from the Upper Khabur contain carbonate inclusions in high quantity and low quantity quartz (All photomicrographs were taken with cross-polarized light, 5X) .

An Evaluation on Eastern Anatolia Late Iron Age (Persian/Achaemenid Period)

[DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN GEÇ DEMİR ÇAĞI
(PERS/AKHAEMENİD DÖNEMİ) ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME]

Murat TOSUN-Umut PARLITI-Eyüp CANER

Anahtar Kelimeler

Doğu Anadolu Bölgesi, Pers/Akhaemenid, Geç Demir Çağı, Kırsal Yerleşim, Genel Değerlendirme.

Keywords

Eastern Anatolia Region, Persian/Achaemenid, Late Iron Age, Rural Settlement, Evaluation.

ÖZET

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Geç Demir Çağında önemli bir süreci yaşayan Pers/Akhaemenid kültür evresine ilişkin oldukça az sayıda çalışma yürütülmüş ve arkeolojik olarak az sayıda bulgu ele geçmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Pers/Akhaemenid Dönem öncesinde bölgenin her anlamda kültürel olarak etkileyici krallığı Urartu olmuştur. Ancak, Doğu Anadolu'da yapılan kazı çalışmaları ışığında Urartu Krallığı'nın çöküşü ile neredeyse tüm bölge genelinde bir hiatus (boşluk) durumu söz konusudur. Bu durum, seramik verileri ve karbon analizleri ışığında MÖ 5. yüzyıl sonu ile MÖ 4. yüzyıl başlarında değişerek eski yerleşim alanlarına yeniden bir dönüş olduğunu göstermektedir. Tüm bu olgular, yüksek olasılıkla Doğu Anadolu Bölgesi'nde Pers/Akhaemenid Döneminin ilerleyen evresinde yeni bir kültürel oluşum sürecine girildiğine ve merkezi alanlardan çok kırsallarda (Sazlıkyanı Höyük gibi) yaşamaya başlanıldığına işaret etmektedir. MÖ 5. yüzyıl sonlarından itibaren ise eski merkezi yerleşim alanlarına her ne kadar yeniden bir dönüş olsa da, arkeolojik olarak bu merkezlerde görülen yerleşim ancak cıvz verileri ışığında tespit edilebildiği için, kırsal yaşam geleneğinin de devam ettiği anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

Very few studies have been carried out on the cultural phase of the Persian/Achaemenid Period known as Late Iron Age in Eastern Anatolia Region and a small number of archaeological findings have been obtained. Before the Persian/Achaemenid Period in the Eastern Anatolia Region, Urartu was the most culturally profound kingdom of the region in every sense. However, in the light of excavations carried out in Eastern Anatolia, the collapse of the Kingdom of Urartu may have created a hiatus (gap) situation in almost the whole region. This situation has been changing with the ceramic data and carbon analysis and the data reveal that there was a return to the old settlement areas at the end of 5th century BC and early 4th century BC. All these facts probably point out that a new cultural formation process started in the later phase of the Persian / Achaemenid Period in the Eastern Anatolia Region and that people began to live in rural areas (such as Sazlıkyanı Höyük) rather than central areas. Although there had been a return to the old central settlements since the end of the 5th century BC, it is understood that the rural life tradition continued, as the settlement seen in these centers can only be determined archaeologically considering the weak data.

1. Introduction

It is stated that the names Persian and Median are mentioned for the first time in the stele of Karagündüz, which was built by Menua, son of Ispuni, the great king of the Kingdom of Urartu

which was the first central state of the Eastern Anatolia Region, near the northeast shore of Lake Erçek. King Menua reports that he defeated Persia (Parsua) and Med (Mesta) in this stele.¹

¹ Salvini, 2006: 50.

After the collapse of the Kingdom of Urartu, which manifested its power in the previous periods in the Eastern Anatolian Region at the end of the 7th century BC, the Late Iron Age period began with the mid-6th century BC.² This period, which started with the dominance of the Persian/Achaemenids, who rose as a new power in Iran, in Eastern Anatolia and then all over Anatolia, continued until the end of the 4th century BC (Fig. 1).³ However, the information that will guide us about the Achaemenid period in Eastern Anatolia is rather scarce. It is possible to attribute the main reason for this to the continuity of the sheltered settlement model in mountainous areas with the authority gap formed after the collapse of the Kingdom of Urartu.⁴ In parallel with the scarcity of archaeological remains, almost no trace was left, except for a trilingual inscription identified in the Van Fortress and works by ancient writers such as Herodotus and Xenophon. In this mystery, there is a need to reevaluate the archaeological studies from different perspectives and enhance the researches in order to enlighten the Achaemenid civilization, which was the only central power in Anatolia for more than 200 years.

2. Persian/Achaemenid Period of Eastern Anatolia Region in the Light of Ancient Sources

Regarding the political situation of the Eastern Anatolian Region under Persian/Achaemenid rule, Herodotus mentions that the Persians divided their lands into 20 satrapies by separating them into races living under their yoke or nations neighboring each other⁵ or thought to have racial affiliation with each other, and that the

Persians taxed these satrapies by assigning one person in charge at the head of each satrapy (Fig. 2).⁶ According to the information conveyed by Herodotus, Persians, especially the Armenians and their neighbors living in the region from the north of the Tigris, which was the old Urartian border in Eastern Anatolia, to the Black Sea, were included in the 13th satrapy and paid 400 talents annually; Matiens living in Northwest Iran, Saspeirs living in the Caucasus and Alarodians living around Van were included in the 18th satrapy and paid 200 talents a year.⁷ Another information transferred from Herodotus states that the Persians/Achaemenids used Armenians, Matiens, Alarodians and Saspeirs in the Persian/Achaemenid armies during their expeditions to continental Greece during the Xerxes Period.⁸

From what we have learned from Herodotus, it is assumed that there were two satrapies in Eastern Anatolia during the Late Iron Age and these satrapies were created by taking into account the fact that they were related societies. In this case, each society must have been ruled by a Satrap within its own autonomous administration. Satrap, who was the ruler, was responsible for sending troops to the Persian army during war, allocating taxes and managing his own Satrapy center under the Persian central administration.⁹

On the political and economic situation of Eastern Anatolia under Persian/Achaemenid rule, Xenophon, in his book titled “Kyrou Paideia” on the Education of Cyrus, reports that Cyrus solved problems such as the authority and looting that occurred in Satrapy of Armenia in Eastern Anatolia with the troops consisting of Persian, Median and Armenian armies. Also, Cyrus wanted the people living in the mountains to rent the lands of the Armenian Satrap in return for not plundering the Armenian lands in the plain, and the Armenians to carry out animal husbandry activities in these mountainous regions with a certain rent.

2 Sevin 2004: Table 2; Kalkan 2008: 44.

3 While making the map, ArcMap interface of ArcGIS 10.5 software, which is one of the GIS (Geographic Information Systems) software, was used. Locations were added with coordinates on the digital elevation model data of the ASTER satellite with a resolution of 30 m and confirmed by satellite images. While creating the route, archaeological information in the literature and suitability in the form of land were taken into account. We would like to thank Senior Archaeologist Nilüfer PARLITI from Erzurum Regional Board of Cultural Heritage Preservation for sharing the coordinates of the centers used in mapping with us.

4 Sevin 2012: 351-368; Kroll 2014: 203-205.

5 In the Behistun Inscription, the number of these satrapies was determined as 23. See, Hewsen 1983: 125.

6 Hdt.: 3.88, 94.

7 Hdt.: 3.93-94; However, see Kalkan 2008: 35-36 for the information about Herodotus who may have been wrong about these satrapies as they cannot coexist geographically.

8 Hdt.: 7.72-73, 79.

9 Sevin 1982a: 315; Duran 2015: 61.

Moreover, in order to make all these situations secure, he suggested that the Persian guards be positioned in the outposts of mountainous areas.¹⁰

In as much as we have learned from Xenophon, we see that especially Persians/Achaemenids stood next to the satrap they appointed in order to receive regular taxes from Eastern Anatolia. However, we understand that the satrap intervened in the problems with the people living in his existing areas of responsibility as a central administration when necessary and provided security with his own guard forces through mediation.

Additionally, we find significant insight into the political and economic situation of Eastern Anatolia in “Anabasis”, which is another work of Xenophon about the March of Ten Thousand. Xenophon conveyed important information such as the wars with the Corduenes living in the mountains during their advance to the Eastern Anatolia Region,¹¹ especially when the army under the leadership of Xenophon followed the Tigris River and headed northward, and welcome with feasts in Armenian villages after the agreement with the Western Armenia Governor in Eastern Anatolia.¹² Moreover, it is reported that the Persian language was spoken as a *lingua franca* in the borders of Armenian Satrapy and they could communicate by means of translators or, especially, with the help of Armenian women with arm and hand movements during their travels.¹³

In Xenophon’s Anabasis, we learn that the passages on the Eastern Anatolian border, especially in the south of Armenia, were occupied by the people living in the mountains and they were predators, and in Armenia, people lived in villages and had better living conditions than the people living in the mountains. The living conditions of the people of Armenia, which were better than the other Eastern Anatolian people, coincide with the information in Kyrrou Paideia, another work of Xenophon, and

this could be associated with the fact that they paid twice as much tax to Persia / Achaemenids compared to the people living in the mountainous regions of Armenia. It makes it more plausible that the people of the 18th Satrap occasionally plundered the villages of the 13th Satrap, probably due to the fact that many villages of the 13th Satrap in Eastern Anatolia were better off compared to the mountain people of the 18th Satrap, according to Herodotus. In addition, the knowledge that Persian / Achaemenid language was spoken in the Satrapy of Armenia in Xenophon’s book The March of the Ten Thousand probably strengthens the possibility that the Armenians adopted the Persian / Achaemenid culture more than the other peoples in Eastern Anatolia.

3. Persian / Achaemenid Period of Eastern Anatolia Region in the Light of Epigraphic Data

Except for ancient sources, archaeological data on the Late Iron Age in Eastern Anatolia is very scarce, and the trilingual “Xerxes Inscription” belonging to the Persian / Achaemenid King Xerxes (485-465 BC) in Van Fortress is again one of the epigraphic documents that provide important information (Fig. 3a).¹⁴ This inscription writes:

*“Ohrmazd, (Ahura Mazda)” the greatest of the gods is the supreme God. He is the one who created this world, this paradise, created mankind, gave happiness to humanity, made Xerxes the king, the only king of many kings, the only master of many. I am Xerxes, the Great King, the king of kings, the king of the provinces where many languages are spoken, the king of these great lands far and near, the son of Achaemenid Darius, King Xerxes says; King Darius, My Father, did a lot of work with Ohrmazd’s guard and ordered a niche be carved on this hill, but no inscription was written. I then ordered the preparation of this inscription. Ohrmazd, bless me, my kingdom and my deeds with all the other gods!”*¹⁵

From this inscription, King Darius (521-486 BC) paid attention to the “Achaemenid” propaganda around Van in Eastern Anatolia and made efforts

10 Ksen. Kyr. Pa.: 3.2.

11 For an idea about the route of Xenophon and his army, see Schachner and Sağlamtimur 2008: 411-417, Fig. 2; Polat 2014: Map 3-5. In addition, for a general study that deals with the March of Ten Thousand in the context of historical geography and archaeology, see Polat 2014.

12 Ksen. An.: 4.1-5.

13 Ksen. An.: 4.5.33.

14 Tarhan 2011: 319, Fig. 15.

15 Layard 1853: 394; Lynch 1882: 678; Lynch 1901: 66; Belck 1893: 61, 82; Weissbach 1911: 116-119; Lehman-Haupt 1926: 159-161. Also, for the Turkish translation of the inscription, see Kalkan 2011: 52.

in this regard. Similarly, his son King Xerxes (485-465 BC) seems to have continued this propaganda in order to strengthen his dominance in the region by following his path. In addition, Xerxes, who probably intimidated the regional rulers with the word of the king of kings, points out that his kingdom was bestowed to him by Ahura Mazda (Ohrmazd), the greatest of the gods, and draws attention to the divine power in this respect.

4. A General Evaluation Regarding the Persian / Achaemenid Period of the Eastern Anatolia Region

4.1. Architectural Building Ruins

Architectural remnants of Late Iron Age, Persian / Achaemenid structures can be seen in very limited numbers. Except for the ruins of a building in Erzincan Altintepe,¹⁶ which is thought to have an Apadana structure in the light of the existing findings, no architectural remains in Eastern Anatolia have been fully associated with the Persians so far. There are still debates on whether the Apadana building in Altintepe, Erzincan is related to the Persian / Achaemenid Period.¹⁷ Especially the structure in Altintepe, which displays a typical Apadana plan with the architectural layout pattern of the Persian / Achaemenid Period, and the very weak ceramic samples found in this building could not be associated with the certain contexts. For this reason, the interpretation of the building directly in relation to the Persian / Achaemenid Period does not seem very sound in the light of available data.¹⁸ Moreover, the wall paintings observed in the building are still controversial to the possibility of whether the building was used in the Persian / Achaemenid Period as it revealed an effective Neo-Assyrian workmanship¹⁹ rather than the Persian / Achaemenid Period. However, Late Iron Age painted ceramics found in Erzincan and Altintepe excavations, some weak architectural remains associated with

the Late Iron Age and some grave remnants are the findings of Erzincan, Altintepe proving their Persian / Achaemenid process.²⁰

Apart from Erzincan Altintepe, settlements in Eastern Anatolia showing the architectural findings related to the Persian / Achaemenid Period consist of a few centers that present very poor evidences. Only in the light of Persian / Achaemenid Period, ceramic finds uncovered during excavations such as Sos Höyük,²¹ Büyüktepe,²² Patnos,²³ Kaleköy²⁴ and İmikuşağı²⁵ in the Eastern Anatolia Region, the foundation remains of some buildings can be associated with the Persian / Achaemenid Period.²⁶ However, although many Persian / Achaemenid Period ceramics were encountered in settlements such as Van Karagündüz²⁷ and Van Kalesi Höyüğü,²⁸ these findings cannot be explained by any architectural remains.

Besides, it is thought that the Umudum Rock Tomb in Erzurum, Doğubayazıt Rock Tomb in Ağrı and Küçük Horhor Rock Tombs in Van may be related to the Persian / Achaemenid process. (Fig. 3b-d).²⁹ While the Rock Tomb in Doğubayazıt (Fig.3b) resembles Urartian tombs with its multi-chambered tomb structure, yet, as it does not have any path to the tomb as it is in Urartian tombs, and the relief made on the façade of the tomb is similar to the Sahn tomb, especially related to the Median process in Eastern Anatolia, we can contend that it is one of the

16 Kleiss 1976: 37-38; Summers 1993: 95, Fig. 4; Çilingiroğlu 1997: 79-80; Karaosmanoğlu and Korucu 2012: 131-147, Fig. 1-19; Karaosmanoğlu et al. 2015: 117-119, Illus. 2, Pic 2.

17 For the latest study on this subject, see. Yılmaz and Karaosmanoğlu 2019: 323-331, 333-350, Fig. 1-7.

18 Yılmaz and Karaosmanoğlu 2019: 329-331.

19 Nunn 2012: 332, 336; Yılmaz and Karaosmanoğlu 2019: 326-327.

20 Yılmaz and Karaosmanoğlu 2019: 346-350, Fig. 1-7.

21 Sagona and Sagona 1995: 193-218; Sagona et al. 1996: 27-52; Sagona and Sagona 2003: 101-109.

22 Sagona et al. 1992: 29-46; Sagona et al. 1993: 69-83; Sagona et al. 1996: 27-52.

23 Kalkan 2011: 56, Fig. 1.

24 Bakır and Çilingiroğlu 1980: 219-221; Bakır and Çilingiroğlu 1987: 157-182.

25 Sevin 1982b: 121-130; Sevin 1983: 137-142; Sevin 1988: 299-321; Sevin 1995: 47-67.

26 For the Eastern Anatolian Late Iron Age (Persian / Achaemenid Period) sites, see. Kalkan 2011: 56, Fig. 1.

27 Sevin 1998: 575-576; Yiğitpaşa 2010: 194; Yiğitpaşa 2015: 518.

28 The simple earth grave uncovered on only one Urartian layer in the Van Fortress Mound is associated with the Late Iron Age (Persian / Achaemenid Period). See. Tarhan and Sevin 1991: 433; Tarhan and Sevin 1993b: 848-849, Pic. 12; Yiğitpaşa 2010: 196-197.

29 Işıklı and Parlıtı 2019: 184-185, Fig. 2a-c.

structures bearing Persian / Achaemenid traces³⁰. However, the thoughts that the iconography seen on the front of the tomb³¹ contains elements encountered on many different bronze works unique to Urartu, causes us to suspect that the tomb is related to the Persian / Achaemenid process. Umudum Rock Tomb (Fig. 3c) in Erzurum is facing the southern slope of Umudum Tepe Fortress and has a triangle-shaped entrance. The tomb is about 7 m. long with anterior chamber and then a three-leveled door to the burial chamber. In addition to the thoughts that it was built in the Urartian Period,³² it is also suggested as a Persian / Achaemenid Period structure, based on the thought that it may belong to a local lord during the Persian / Achaemenid Period or it may have been used as a fire temple (Atashkadeh) based on the bench carved into the bedrock of the tomb.³³ The Küçük Horhor Rock Tomb in Van displays a very similar workmanship to the burial chamber of Darius I in Iran, especially with its four dead beds positioned in a north direction to its rectangular main chamber.³⁴ Therefore, it is possible to evaluate it as a tomb structure specific to the Persian / Achaemenid Period (Fig. 3d).³⁵

4.2. Satraps in Anatolia through Ancient Sources

Persian / Achaemenids established satraps similar to the federal system in order to keep mixed peoples in Anatolia together. It is possible to say that the Achaemenids may have implemented the local decentralization model in this system, which was derived from the Assyrian Empire, by not applying pressure that would isolate local people from their identities. It is possible to understand the usefulness of this model, which the Persians applied through satraps, from their dominance that lasted for about two hundred and twenty (220) years.³⁶ In this period, we can say that especially satraps were very close to each other in Western Anatolia. These were formed at Daskyleion and Sardis. In the inner parts of

Anatolia, it was probably designed as the Mazaka centered Kappadokia and the Satrap of Armenia, whose central location is not known exactly in Eastern Anatolia.³⁷ Local administrative control and loyalty to the king were essential in these satraps. However, the most important point here was the “*King’s Way*”, which ensured that the taxes were collected regularly and the collected taxes were transferred to the center securely. Darius I built castles, outposts and accompanying royal residences to keep communication on the royal road from Sardis to Susa. Thanks to this way, the Persian / Achaemenid postal service was able to convey the political intelligence in Anatolia to the center much faster (Fig.2).³⁸

Thus, Persians managed to strengthen the political unity in Anatolia even though their administrative form was first shaken by the “Ionian Revolt”³⁹ led by Miletus at the beginning of the 5th century BC and then by the “Satrap Uprisings”⁴⁰ that emerged between 366-360 BC.⁴¹

Although information has been obtained from historical data about the above-mentioned incidents in the 5-4 BC centuries, this is a complete mystery especially about the 13th and 18th Satraps in Eastern Anatolia which was mentioned by Herodotus. Much available information regarding the involvement of these satraps in the uprising has not yet been explained by both historical and archaeological findings. This situation is not in a position to provide sufficient evidence with the excavations carried out so far. Especially, the absence of archaeological data showing how these satrap revolts of the Late Iron Age of the Eastern Anatolia Region occurred, which is the subject of our article, may not be explained in a long period of time.

There is no satrapy center in the Eastern Anatolia Region ascertained so far. Research on this subject is mostly in the form of searching for satrapy centers in a place that could be a *paradeisos* (hunting garden). Accordingly, one of the areas recommended as a satrapy center is Saztepe

30 Köroğlu 2008a: 33.

31 Konyar 2017: 21-22, Fig. 2-6. Also, for the thought that it is the Urartian Period, see. Köroğlu 2008a: 33.

32 Çilingiroğlu 1980: 194; Başgelen 1989: 22-25.

33 Işıklı and Parlıtı 2019: 184, footnote 13, 215, Fig. 2b.

34 Schmidt 1970: 80-82, Fig. 31.

35 Köroğlu 2008a: 34, Fig. 12.

36 Işıklı and Parlıtı 2019: 183.

37 All satraps may have changed periodically, for Darius I Period satraps, see Hdt.: 3.90-94.

38 Hdt.: 5.52-54, 8.98; Kalkan 2014a: 451, 454-455, Fig. 1.

39 Hdt.: 6.1-33.

40 Diod.: 15.90.1.

41 Diod.: 15.91.1.

located near Ekşisu Sazlığı in Erzincan Plain⁴². Another suggestion of a place to be a center of satrapy is the former capital of the Kingdom of Urartu proposed by H. Kalkan⁴³. Epigraphic findings such as the Xerxes Inscription on the rocks of Van Fortress strengthen the possibility of this area being the center of satrapy.

4.3. Iconographic Works

Apart from the limited information obtained from the epigraphic and ancient sources of the Persian / Achaemenid Period in the Eastern Anatolia Region, some iconographic documents reveal significant information especially about the Satrapy of Armenia. These iconographic documents can be seen in the Reception Palace (Apadana) in Persepolis, the capital of the Persian / Achaemenids.⁴⁴ In these reliefs depicting satrap ambassadors bringing gifts to the Persian / Achaemenid King Darius or Xerxes, each group is accompanied by a guide dressed in Median or Persian clothing. These high-ranking bureaucrats often wore “*torgues*” (Median or Persian / Achaemenid clothing). The wands they carry are a clear indication that they were Persian. Each Persian leader keeps the hand of the group leader next to him and puts them in order before they appear before the king.⁴⁵ The nations on the boards are understood by the gifts they bring with them, specific to their own land. Ambassadors from the Satrap of Armenia are located in the third row of the panels with reliefs.⁴⁶ One of the most striking figures in one of the reliefs is the tankard carrying a Urartian or Post Urartian ceramic form (Fig. 4).⁴⁷

Iconographically, the reliefs that bring gifts from Satrap of Armenia to Persepolis are of course in the style of the capital, and the Eastern Anatolian Region is far from giving any information about

the Persian / Achaemenid Period plastic arts. In Eastern Anatolia, data in the form of relief that can be associated with the Persian / Achaemenid specific to this period have not been detected so far. However, some rhytonic ceramics provide more or less information about the plastic arts. Especially in the Erzurum Archeology Museum, a horse shaped rhyton (Fig. 5a)⁴⁸ with the Inventory No.144-81 is depicted as a typical Persian / Achaemenid horse⁴⁹ with its manes tied with a sash above its head.⁵⁰ Apart from the sample from Erzurum Meseum, there are plastic works of art showing Achaemenid characteristics in Van Archeology Museum (Fig. 5b),⁵¹ Adana Museum (of Patnos-Malazgirt origin?) (Fig. 5c)⁵² and Diyarbakır Museum (Fig. 5d).⁵³ The neck straps, crest, bridle rings and gem decorations painted on these works reflect the fine details of Persian art. Giving the horse rider (*asabara*) a hood protecting his ears from dust and sandstorm is a typical reflection of Persian art.⁵⁴ Except for a small number of such horse-shaped rhytons, which can also be examined in plastic arts in the Eastern Anatolian Region, there is not much of a Persian / Achaemenid effect to be mentioned.

48 Kalkan 2008: 256, Fig. 88; Muz. 2, Pic. 8; Muz. 2a-c; Kalkan 2009: 48-49, 51, floor. 4, Illus. 4, Fig. 6b-c.

49 For the visual of tying the manes of horses above their heads, which is a characteristic of Anatolian-Persian / Achaemenid art, see. For the equestrian figure in Yalnızdam Mezar Steli, see. Özüdoğru 2012: 118. For the mounted figure in Altıkulaç (Çan) Lahti, see. Polat 2012: 80; Tombul 2012: 120-123; Lintz 2012: 152. For Hekatomnos Tomb in Milas, see. URL 1. For an example of Persepolis reliefs outside Anatolia, see. Walser 1966: Fig. 16; For the horse figure on the Pazirik Carpet found in the Pazirik Kurgan in Siberia, see. Lintz 2012: 152.

50 The part made as the liquid pouring hole area on the top of the head corresponds to the area where the horse's manes are collected.

51 Kalkan 2008: Fig. 88, Muz. 2.

52 Kalkan 2008: 194, Muz. 4.

53 Yücel 2018: 46-48, Fig. 3a; It is not known where these artifacts were obtained from, which were acquired by the Diyarbakır Museum; however, the workmanship characteristics are also seen in Eastern Anatolia. From this point of view, even if it is considered that the work originates from Southeastern Anatolia, it is observed that there were similar craftsmanship materials between the Eastern and Southeastern Anatolian Regions in the Persian / Achaemenid Period, just like the ceramic samples.

54 Değirmencioğlu 2017: 550, 554.

42 Yiğitpaşa 2010: 111; Işıklı and Parlıtı 2019: 188; Yılmaz and Karaosmanoğlu 2019: 331.

43 Kalkan 2008: 22.

44 Walser 1966: 72; Klinkott 2005: 453, 483.

45 For detailed information on this subject, see. Gropp 2009: 327-351, Abb. 5-13.

46 Gropp 2009: 293, 329, Abb. 6b.

47 For the interpretation that such vessels probably emerged in the last phase of the Urartu Kingdom, see. Sevin 2012: 359. For the interpretation that such vessels are peculiar to the Post Urartu Period, see. Kalkan 2014b: 211-214, Pic. 1-8.

Although it is a ceramic form, some Eastern Anatolian origin samples depicted in the form of a woman's face embossed on the body are of the kind that we can consider as iconographical. After the ceramic form was created, the female faces made in molds were applied to the body of the ceramics. It is understood from the retouches applied afterwards to the relief that both the ceramic form and the relief were applied when wet. These women's faces are generally embroidered with a narrow forehead, round face, almond eyes, crescent-shaped scowling eyebrows, bulging lips, slightly pointed noses, fleshy, full cheeks and smiling expression. Also, black in eyebrows, eyes and pupils and red paint application was used on the lips. A few common examples of this type have been identified in the Museum of Anatolian Civilizations and Ahlat Museum in Turkey and overseas samples were encountered in a collection in Germany. These female face reliefs are considered to be related to the Persian / Achaemenid Period, based on the festoon and triangle motifs on the ceramics on which they were applied.⁵⁵

4.4. Ceramics

The Persian / Achaemenid Period ceramics in the Eastern Anatolia Region are explained by the fact that the traditional understanding of Urartian ceramics continued until the mid-6th century BC and then until the end of the 5th century BC, there was a hiatus (gap) throughout the region.⁵⁶ However, the late 5th, early 4th century BC and the red-colored paste, cream and white coated ceramics painted in monochrome, bichrome and polychrome shapes with triangle ware or festoon ware are noteworthy.⁵⁷ It is possible to define the most characteristic form of the Persian / Achaemenid Period as examples of bowls with an everted-slanted rim, with sharp bodies and smooth transitions.⁵⁸

Especially, such finds in the Van Lake Basin Karagündüz,⁵⁹ Evditepe,⁶⁰ Aşağı Keçikıran,⁶¹ Yeşilaliç II, Van Kalesi Höyük,⁶² Aşağı Elmalık,⁶³ Çavuştepe,⁶⁴ Eski Norgüh,⁶⁵ Ayanis (Fig. 6b),⁶⁶ Büyüktepe,⁶⁷ Çengiler,⁶⁸ Sos,⁶⁹ Altıntepe (Fig. 6c),⁷⁰ Saztepe⁷¹ in Northeast Anatolia, in the Malatya-Elazığ Section, centers such as İmikuşağı,⁷² Köşkerbaba (Fig. 6d)⁷³ and Kaleköy⁷⁴ are remarkable⁷⁵. Both geometric and figured decorations are seen on some ceramics specific to the Eastern Anatolian Region, and many of these ceramics are still in the museums of the region, and the exact location of most of them is not known.⁷⁶

4.5. Lifestyle and Religious Belief

Considering their dominance of Persians / Achaemenids in 6th-4th centuries BC, it is possible to mention that they displayed an image originating from the understanding of imitating

59 Sevin et. al. 2000: 852-855, Pic. 10, 12/3; Kalkan 2011: 51; Sevin 2012: 361; Kalkan 2015: 29.

60 Sevin 2014: 357.

61 Sevin 2006: 668.

62 Tarhan and Sevin 1993a: 410; Summers 1993: 86-87; Konyar and Avcı 2014: 279, Pic. 5; Konyar et. al. 2013: 361, Pic. 4.

63 Sevin 1985: 288, Pic. 1/1-4.

64 Erzen 1978: 258.

65 Tarhan and Sevin 1977: 290-291, Lev. XVII.

66 Erdem and Batmaz, 2008, Fig. 10.

67 Sagona et. al. 1993: 76-77, Fig. 4, 4-10.

68 Parker 1999: 138.

69 Sagona et. al. 1992: 34, Fig. 5: 1, 3.

70 Emre, 1987: Lev. IV.1-4, Lev. V.1-4; Kalkan 2008: 49-51, Fig. 7.

71 Işıklı 2008: 266-272; Karaosmanoğlu, Işıklı and Cander 2014: 507, Pic. 8; Işıklı and Özdemir 2019: 354-356, Fig. 1-5.

72 Sevin 1982b: 121-130; Sevin 1983: 137-142; Sevin 1988: 299-321.

73 Bilgi 1980: 113-119; Bilgi 1981: 83-86; Bilgi 1982: 89-94; Bilgi 1983a: 252-253; Bilgi 1983b: 113-116; Bilgi 1984: 49-54; Bilgi 1987a: 28, Fig. 02.11, 1-2; Bilgi 1987b: 1-5; Ökse 1988: 34-37, Abb. 590, 591.

74 Bakır and Çilingiroğlu 1980: 219-221; Bakır and Çilingiroğlu 1987: 157-182.

75 Such ceramics found in a small number of centers in Eastern Anatolia are valid in the Southeastern Anatolia Region. Especially triangle ware and festoon ware type ceramics were found in mounds such as Ziyaret Tepe, Kavuşan, Salat Tepe, Gricano, Hirbemerdon and Üçtepe. See. Köroğlu 2008b: 337, 344, fig. 1-5.

76 Yiğitpaşa 2013: 612-628, Illus. 1-21, Pic. 1-12.

55 Köroğlu 1995: 25-28, Fig. 1-4.

56 Kalkan 2011: 49-50.

57 Tarhan 1989: 383, 387; Tarhan and Sevin 1990: 360-363; Tarhan and Sevin 1991: 433-437; Sevin 1998: 715-726; Dyson 1999a: 115-144; Dyson 1999b: 101-110; Sevin 2002: 475-482; Kalkan 2008: 44; Kalkan 2011: 49-50; Yiğitpaşa 2015: 514.

58 Kandaz 2016: 79-82, 89-92, 105-108, Table 3A-D, 4A-D, 5A-D.

the king (*Imitatio Regis*), especially by local lords and satraps in Western Anatolia.⁷⁷ However, according to Herodotus, there is not enough data about the tradition of living by imitating the king (*Imitatio Regis*) in the 13th and 18th Satraps known to be in the Eastern Anatolia Region. In addition, considering the inadequacy of the cultures belonging to the ancient kingdoms or principalities in the Eastern Anatolian Region in the archaeological-epigraphic field and not having enough data about their religious beliefs, it does not seem possible to comment on these issues for now.⁷⁸

5. Conclusion

The aforementioned findings we have combined reveal that communities with very different cultures lived together in the Persian / Achaemenid Empire during the 6th-4th centuries BC. Furthermore, all cultures probably melt into each other in this period and the cultures of the past period were still maintained in this process. Unlike the Persian / Achaemenid lifestyle felt in Western Anatolia, there is not much data to prove this situation in Eastern Anatolia. Although there are few data in Eastern Anatolia, the fact that the Persian / Achaemenid King Xerxes has left the epigraphic data behind, emphasizing the dominance in the region, is likely to be more than a lifestyle like imitating the king (*Imitatio Regis*) in Eastern Anatolia, as in Western Anatolia. It presents a model that preserves local / regional characteristics.

In addition, as we understand from Herodotus and Xenophon that the people of the region were also engaged in the chaos within themselves, although they were affiliated with the Persian / Achaemenid Dynasty. Especially in this period, one of the reasons for the existence of the peoples living in mountainous areas or higher than their surroundings may have stemmed from both the tension within the Urartian successors and the reflection of the tension between the Satrapies of Armenia (13th and 18th Satraps according to Herodotus) and the whole region. It is possible to say that due to some tensions experienced throughout the region, in contrast to a strong

settlement model like in the Kingdom of Urartu, weak residential areas must have been preferred.

Considering their geographical and cultural proximity, especially the Persian / Achaemenid culture did not impose too much sanctions on the existing order in the Eastern Anatolian Region. Even in the light of ancient texts and archaeological remains, the Persian / Achaemenid dynasty did not penetrate the region too much. It is possible to say that they turned the dominance in their favor using the authority gap and the tensions between the tribes in Eastern Anatolia.

It is clear that there are still many problems waiting to be solved due to the lack of sufficient excavations in Eastern Anatolia to illuminate the Persian / Achaemenid Period and the existing data need more explanatory studies. More importantly, a short period after the Urartu Period, the lack of evidence of the existence of the Median community in the region with a successor tradition of Urartu, and the lack of research in the centers of the Persian / Achaemenid Empire in the region and its countryside for more than 200 years, are the main reasons for the barrenness of the data.

References

Ancient Literature

Diod.: (=Diodorus Siculus) Loeb Classical Library: Diodorus Siculus Library of History, Books XV.20-XVI.65, (Trans. C.L. Sherman), London, 1952.

Hdt.: (=Herodotos) Herodot Tarihi, (Trans. M. Ökmen-A. Erhat), İstanbul, 1973.

Ksen. An.: (=Ksenophon, Anabasis) Anabasis (Onbinlerin Dönüşü), (Trans. T. Gökçöl), İstanbul, 1984.

Ksen. Kyr. Pa.: (=Ksenophon, Kyrou Paideia) Kyros'un Eğitimi (Kyrou Paideia), (Trans. F. Akderin), İstanbul, 2006.

Modern Literature

BAKIR and ÇİLİNGİROĞLU 1980: T. Bakır, A. Çilingiroğlu, "Kaleköy 1979" *AnSt* XXX, 219-221.

BAKIR and ÇİLİNGİROĞLU 1987: T. Bakır, A. Çilingiroğlu, "Kaleköy Excavations 1978-1979" Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları, *TEKDAM I* (3), 157-182.

BAŞGELEN 1989: N. Başgelen, "Umudum Tepe Kaya Mezarı", *Arkeoloji ve Sanat* 42-45, 22-25.

BELCK 1893: W. Belck, *Archäologische Forschungen in Armenien*, Berlin.

77 Ksen. Kyr. Pa.: 8.6, 10.

78 For the interpretation of the Karagündüz Achaemenid bowl finds group within the scope of imitatio regis, see. Kalkan 2013: 710-715, Abb. 4-5, 8.

- BİLGİ 1980: Ö. Bilgi, "Köşkerbaba Höyük Kazısı 1979", *KST II*, 113-119.
- BİLGİ 1981: Ö. Bilgi, "Köşkerbaba Höyük Kazısı 1980 Yılı Sonuçları", *KST III*, 83-86.
- BİLGİ 1982: Ö. Bilgi, "Köşkerbaba Höyük Kazısı 1981 Dönemi Kazıları", *KST IV*, 89-94.
- BİLGİ 1983a: Ö. Bilgi, "Köşkerbaba Höyük 1982", *AnSt* 33, 252-253.
- BİLGİ 1983b: Ö. Bilgi, "Köşkerbaba Höyüğü Kazıları-1982" *KST V*, 113-116.
- BİLGİ 1984: Ö. Bilgi, "1983 Dönemi Malatya-Köşkerbaba Höyük Kurtarma Kazıları" *KST VI*, 49-54.
- BİLGİ 1987a: Ö. Bilgi, "Iron Age Pottery from Köşkerbaba Höyük", In A. Çilingiroğlu, D.H. French (Eds.), *Anatolian Iron Ages 2: The Proceedings of the Second Anatolian Iron Ages Colloquiumheld at Izmir, British Institute at Ankara, Oxbow Books*, 11-28.
- BİLGİ 1987b: Ö. Bilgi, "Köşkerbaba Höyük Demir Çağ Mimarisi", In A. Çilingiroğlu (Ed.), *Anadolu Demir Çağları I*, İzmir, 1-5.
- ÇİLİNGİROĞLU 1980: A. Çilingiroğlu, "Diauehi'de bir Urartu Kalesi: Umudum Tepe", *Anadolu Araştırmaları VIII*, Ankara, 191-203.
- ÇİLİNGİROĞLU 1997: A. Çilingiroğlu, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, İzmir.
- DEĞİRMENCİOĞLU 2017: H. Değirmencioğlu, "Persler'de At ve Atın Kullanım Alanları", In P. Pınarcık, B. Gökce, M.S. Erkek, S. Coşğun Kandal (Eds.), *Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan, Bilgin Kültür Sanat Yayınları*, Ankara, 545-565.
- DURAN 2015: M. Duran, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34, 61-86.
- DYSON 1999a: R.H. Dyson, "Triangle-Festoon Ware Reconsidered", *IrAnt XXXIV*, 115-144.
- DYSON 1999b: R.H. Dyson, "The Achaemenid Painted Pottery of Hasanlu IIIA", *AnSt* 49, 101-110.
- ERDEM and BATMAZ 2008: A. Erdem, A. Batmaz, "Contributions of the Ayanis Fortress to Iron Age Chronology" *AncNearEastSt XLV*, 69-90.
- ERZEN 1978: A. Erzen, "Van Bölgesinde Yeni Urartu Araştırmaları (1974'ten 1976' ya kadar)", *TTKY VIII*, 251-262.
- GROPP 2009: G. Gropp, "Die Darstellung der 23 Völker auf den Reliefs des Apadana von Persepolis", *IrAnt XLIV*, 283-359.
- HEWSEN 1983: R.H. Hewsen, "Introduction to Armenian Historical Geography II: Boundaries of Achaemenid Armenia", *REArm XVII*, 123-143.
- IŞIKLI 2008: M. Işıklı, "Erzincan Altıntepe Kalesi Yüzey Araştırmaları 2006-2007 Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirmesi" *AST* 26.1, 253-266.
- IŞIKLI and ÖZDEMİR 2019: M. Işıklı, M.A. Özdemir, "Saztepe (Cimintepi II), Erzincan: A Regional Centre for the Achaemenid Period", In A. Özfirat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba (Eds.), *Central and Eastern Anatolia Late Iron Age: Post-Urartu, Median and Achaemenid Empires*, Ege Yayınları, 351-382.
- IŞIKLI and PARLITI 2019: M. Işıklı, U. Parliti, "The Late Iron Age in East Anatolia: Problems and Analytical Perspectives", In A. Özfirat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba (Eds.), *Central and Eastern Anatolia Late Iron Age: Post-Urartu, Median and Achaemenid Empires*, Ege Yayınları, 181-216.
- KALKAN 2008: H. Kalkan, *M.Ö. 6-4. Yüzyıllarda Doğu Anadolu: Arkeolojik Veriler Işığında Tarihsel ve Kültürel Değerlendirme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- KALKAN 2009: H. Kalkan, "Akhaimenid Armenia, At ve Rhyta" *ADerg XIII/I*, 141-148.
- KALKAN 2011: H. Kalkan, "Doğu Anadolu da Geç Demir Çağ Sorunlar ve Gözlemler" *Olba XIX*, 47-56.
- KALKAN 2013: H. Kalkan, "Eine Königliche Tradition auf dem Siedlungshügel Karagündüz: Imitatio Regis?", *International Journal of Human Sciences*, Vol. 10/2, 707-718.
- KALKAN 2014a: H. Kalkan, "Ephesos-Hypaipa-Sardeis Yolu Üzerine Yeni Gözlemler ve Pers Kral Yolu", *International Journal of Human Sciences* Vol. 11/1, 448-456.
- KALKAN 2014b: H. Kalkan, "Doğu Anadolu'da Bir Post Urartu Formu: Tankard", In A. Özfirat (Ed.), *Scripta: Essays in Honour of Veli Sevin A Life Immersed in Archaeology*, İstanbul, 211-214.
- KALKAN 2015: H. Kalkan, "Van Havzası'ndan Post Urartu, Med ve Akhemenid Dönemlerin Kültürel Tanımı Üzerine", In M. Işıklı, B. Can (Eds.), *Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu Bildiriler II*, Cambridge Scholars Publishing, 29-36.
- KANDAZ 2016: C. Kandaz, *Oluz Höyük Kazıları Işığında Akhaimenid Kaseler ve Anadolu'daki Yayılımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KARAOŞMANOĞLU et al. 2014: M. Karaosmanoğlu, M. Işıklı, E. Caner, "Erzincan-Altıntepe Çevresi Yüzey Araştırmaları", In H. Kasapoğlu, M.A. Yılmaz (Eds.), *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara, 505-514.
- KARAOŞMANOĞLU et al. 2015: M. Karaosmanoğlu, H. Korucu, M.A. Yılmaz, "Altıntepe Urartu Kalesi (2012) Kazı ve Onarım Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 34, 116-132.

- KARAOŞMANOĞLU and KORUCU 2012: M. Karaoşmanoğlu, H. Korucu, "The Apadana of Altıntepe in the Light of the Second Season Excavations", *Anatolian Iron Ages 7*, Leuven: Peters, 131-147.
- KLINKOTT 2005: H. Klinkott, *Der Satrap, ein Achämenidischer Amsträger und Seine Handlungsspielräume*, Frankfurt.
- KONYAR et. al. 2013: E. Konyar, C. Avcı, B. Genç, R.G. Akgün, A. Tan, "Eski Van Şehri, Kalesi ve Höyüğü Kazıları 2012 Yılı Çalışmaları", *KST* 35.2, 358-370.
- KONYAR and AVCI 2014: E. Konyar, C. Avcı, C. "Eski Van Şehri Kalesi ve Höyüğü Kazıları 2013 Çalışmaları", *KST* 36. 2, 266-275.
- KÖROĞLU 1995: K. Köroğlu, "Doğu Anadolu Kökenli İnsan (Kadın) Yüzlü Kaplar", *Arkeoloji ve Sanat* 68, 25-32.
- KÖROĞLU 2008a: K. Köroğlu, "Urartu Kaya Mezar Geleneği ve Doğu Anadolu'daki Tek Odalı Kaya Mezarlarının Kökeni", *Arkeoloji ve Sanat* 127, 21-38.
- KÖROĞLU 2008b: K. Köroğlu, "Yukarı Dicle Bölgesinde Yeni Assur Krallığı Sonrasına İlişkin Kültürel Değişimin Tanımlanması: Geç Demir Çağı ve Hellenistik Dönemin İzleri", In T.Tarhan, A.Tibet and E. Konyar (Eds.), *Muhibbe Darga Armağanı, İstanbul, Sadberk Hanım Müzesi*, 335-344.
- KROLL 2014: S. Kroll, "Notes on the Post-Urartian (Median) Horizon in NW-Iran and Armenia", In A. Özfirat (Ed.), *Scripta: Essays in Honour of Veli Sevin A Life Immersed in Archaeology*, İstanbul, 203-210.
- LAYARD 1853: A.H. Layard, *Discoveries in the Ruins of Niniveh und Babylon/Nebst Beschreibung Seiner Reisen in Armenien, Kurdistan und der Wüste*, Leipzig.
- LEHMANN HAUPT 1926: CF. Lehman Haupt, *Armenian Einst und Jetzt II/I*, Berlin-Leipzig.
- LINTZ 2012: Y. Lintz, "Anadolu Pers Sanatı", *Aktüel Arkeoloji* 25, 152-159.
- LYNCH 1882: H.F.B. Lynch, "The Cuneiform Inscriptions of Van", *Journal of Royal Asiatic Society IV*, 377-732.
- LYNCH 1901: H.F.B. Lynch, *Armenia II, Travels and Studies The Turkish Provinces*, London.
- ÖKSE 1988: T. Ökse, *Mittleisenzeitliche Keramik Zentral-Ostanatoliens: Mit dem Schwerpunkt Karakaya-Stauseegebiet am Euphrat, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient Band 9*, Berlin.
- ÖZÜDOĞRU 2012: Ş. Özüdoğru, "Likya'da Persler: Pers Egemenliğinde Likya Tarihi ve Yönetimi", *Aktüel Arkeoloji* 25, 104-119.
- PARKER 1999: A. Parker, "Northeastern Anatolia: On the Periphery of Empires", *AnSt* Vol. 49, 133-141.
- POLAT 2012: G. Polat, "Anadolu Pers Heykeltıraşlığı", *Aktüel Arkeoloji* 25, 78-89.
- POLAT 2014: E. Polat, *Onbilerin Dönüş Yolunda Tarihi Coğrafya ve Arkeoloji*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- SAGONA et al. 1992: A. Sagona, E. Pemberton, I. McPhee, "Excavations at Büyüktepe Höyük 1991: Second Preliminary Report", *AnSt* 42, 29-46.
- SAGONA et al. 1993: A. Sagona, E. Pemberton, I. McPhee, "Excavations at Büyüktepe Höyük 1992 Third Preliminary Report", *AnSt* 43, 69-83.
- SAGONA et al. 1996: A. Sagona, M. Erkmen, C. Sagona, I. Thomas, "Excavations at Sos Höyük 1995: Second Preliminary Report", *AnSt* 46, 27-52.
- SAGONA and SAGONA 1995: A. Sagona, C. Sagona, "Excavations at Sos Höyük 1994: First Preliminary Report", *AnSt* 45, 193-218.
- SAGONA and SAGONA 2003: A. Sagona, C. Sagona, "The Upper Levels at Sos Höyük, Erzurum: A Reinterpretation of the 1987 Campaign", *Anatolia Antiqua XI*, 101-109.
- SALVINI 2006: M. Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- SCHACHNER and SAĞLAMTIMUR 2008: A. Schachner, H. Sağlamtımur, "Xenophons Überquerung des Kentrites-ein archäologischer Nachtrag", *IstMitt* 58, 411-417.
- SCHMIDT 1970: E.F. Schmidt, *Persepolis III: The Royal Tombs and Other Monuments*, Chicago.
- SEVİN 1982a: V. Sevin, "Anadolu'da Pers Egemenliği", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Ankara, 310-332.
- SEVİN 1982b: V. Sevin, "İmikuşağı Kazıları 1981", *KST* IV, 121-130.
- SEVİN 1983: V. Sevin, "İmikuşağı Kazıları 1982", *KST* V, 137-147.
- SEVİN 1985: V. Sevin, "Van Bölgesi Yüzey Araştırması, 1984", III. AST, 287-296.
- SEVİN 1988: V. Sevin, "İmikuşağı Kazıları 1986", *KSTIX/I*, 299-321.
- SEVİN 1995: V. Sevin, *İmikuşağı I (6. – 1. Yapı Katları)*, Ankara.
- SEVİN 1998: V. Sevin, "Van/Karagündüz Kazılarının Işığı Altında Doğu Anadolu Geç Demir Çağ Çanak-Çömleği", In G. Arsebük et al (Eds.), *Karatepe'deki Işık: Halet Çambel'e Sunulan Yazılar*, İstanbul, 715-726.
- SEVİN 2002: V. Sevin, "Late Iron Age Pottery of the Van Region Eastern Anatolia: In the Light of the Karagündüz Excavations", In R. Arslan et al. (Eds.), *Festschrift für Manfred Korfmann-Mauer Schau Band I*, Remshalden-Grunbach, 475-482.
- SEVİN 2004: V. Sevin, "Son Tunç/Erken Demir Çağı Van Bölgesi Kronolojisi, Kökeni Aranan Bir Devlet: Urartu" *Bellekten* LXVIII, 355-386.

- SEVİN 2006: V. Sevin, “Keçikıran: Van Bölgesi’nde Yarım Kalmış Bir Urartu Projesi”, In A. Erkanal Öktü, E. Özgen, S. Günel (Eds.), *Hayat Erkanal’a Armağan: Kültürlerin Yansıması*, Homer Yayınları, İstanbul, 667-674.
- SEVİN 2012: V. Sevin, “Van Bölgesinde Post-Urartu Dönemi: Yıkıntılar Üzerinde Yeni Bir Yaşam” *Belleten* LXXXVI, 351-372.
- SEVİN 2014: V. Sevin, “Van/Ernis-Evditepe ve Alacahan Mezarlık ve Yerleşimleri Işığında Kimi Düşünceler: Demir Çağlar Sorunu”, In N. Çınarlı, A. Aykurt (Eds.), *Anadolu Kültürlerine Bir Bakış, Armağan Erkanal’a Armağan*, Ankara, 355-367.
- SEVİN et. al. 2000: V. Sevin, A. Özfırat, E. Kavaklı, “Van Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)”, *Belleten* LXIII/238, Ankara, 847-868.
- SUMMERS 1993: G.D. Summers, “Archaeological Evidence for the Achaemenid Period in Eastern Turkey” *AnSt* 43, 85-108.
- TARHAN 1989: M.T. Tarhan, “Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1987”, *KST* X/I, 369-417.
- TARHAN 2011: M.T. Tarhan, “Başkent Tuşpa”, In K. Köroğlu, E. Konyar (Eds.), *Urartu Doğu’da Değişim, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, 288-337.
- TARHAN and SEVİN 1977: M.T. Tarhan, V. Sevin, “Van Bölgesinde Urartu Araştırmaları (I): Askeri ve Sivil Mimariye ait Yeni Gözlemler”, *Anadolu Araş* IV-V, 273-345.
- TARHAN and SEVİN 1990: M.T. Tarhan, V. Sevin, “Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1988”, *KST* XI/I, 355-389.
- TARHAN and SEVİN 1991: M.T. Tarhan, V. Sevin, “Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1989”, *KST* XII/II, 429-456.
- TARHAN and SEVİN 1993a: M.T. Tarhan, V. Sevin, “Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları, 1991”, *XIV. KST* I, 407-429.
- TARHAN and SEVİN 1993b: M.T. Tarhan, V. Sevin, “Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1990 Yılı Çalışmaları” *Belleten* LVII, 843-861.
- TOMBUL 2012: M. Tombul, “Troas’ta Pers İzleri”, *Aktüel Arkeoloji* 25, 120-130.
- WALSER 1966: G. Walser, *Die Völkerschaften auf den Reliefs von Persepolis: Historische Studien über den sogneannten Tributzug an der Apadanatreppen*, Berlin.
- WEISSBACH 1911: F.H. Weissbach, *Die Keilschriften der Achämeniden*, Leipzig.
- YILMAZ and KARAOSMANOĞLU 2019: M.A. Yılmaz, M. Karaosmanoğlu, “Post-Urartian Problem at the Erzincan-Altıntepe Fortress: A General Evaluation of Late Iron Age Data”, In A. Özfırat, Ş. Dönmez, M. Işıklı and M. Saba, *Central and Eastern Anatolia Late Iron Age: Post-Urartu, Median and Achaemenid Empires*, İstanbul, 323-350.

YİĞİTPAŞA 2010: D. Yiğitpaşa, *Arkeolojik Veriler Işığında Doğu Anadolu Geç Demir Çağı (MÖ 6.-4. Y.Y.) Çanak Çömleği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

YİĞİTPAŞA 2013: D. Yiğitpaşa, “Doğu Anadolu Geç Demir Çağ Seramikleri Üzerinde Görülen Figürlü ve Bitkisel Bezemeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/25- Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Özel Sayısı, 612-628.

YİĞİTPAŞA 2015: D. Yiğitpaşa, “Arkeolojik Veriler Işığında Doğu Anadolu Geç Demir Çağı (MÖ 7.-4. Y.Y.) Çanak Çömleği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/37, 512-538.

YÜCEL 2018: Ç. Yücel, “Diyarbakır Müzesi’nden Bir Grup Pers Süvari Figürini”, *Researcher Social Science Studies* 6/2, 42-56.

Internet Sources

URL 1: <http://www.timestopsmugla.com/tr/milas/tarih/hekatomnos-lahti-ve-kutsal-alani>. (Retrieved on 12.01.2020).

Makale Gönderim Tarihi: 29.12.2020

Makale Kabul Tarihi: 16.02.2021

MURAT TOSUN

Orcid ID: 0000-0003-0595-8587

İstanbul-TURKEY.

muratsn@windowslive.com

UMUT PARLITI

Orcid ID: 0000-0001-9895-4926

Atatürk University, Faculty of Letters,
Department of Archaeology,
Erzurum-TURKEY.

umutparliti62@gmail.com

EYÜP CANER

Orcid ID: 0000-0003-3411-9723

Batman University, Sason Vocational School
Department of Art Protection,
Batman-TURKEY.

eyupcaner@batman.edu.tr.

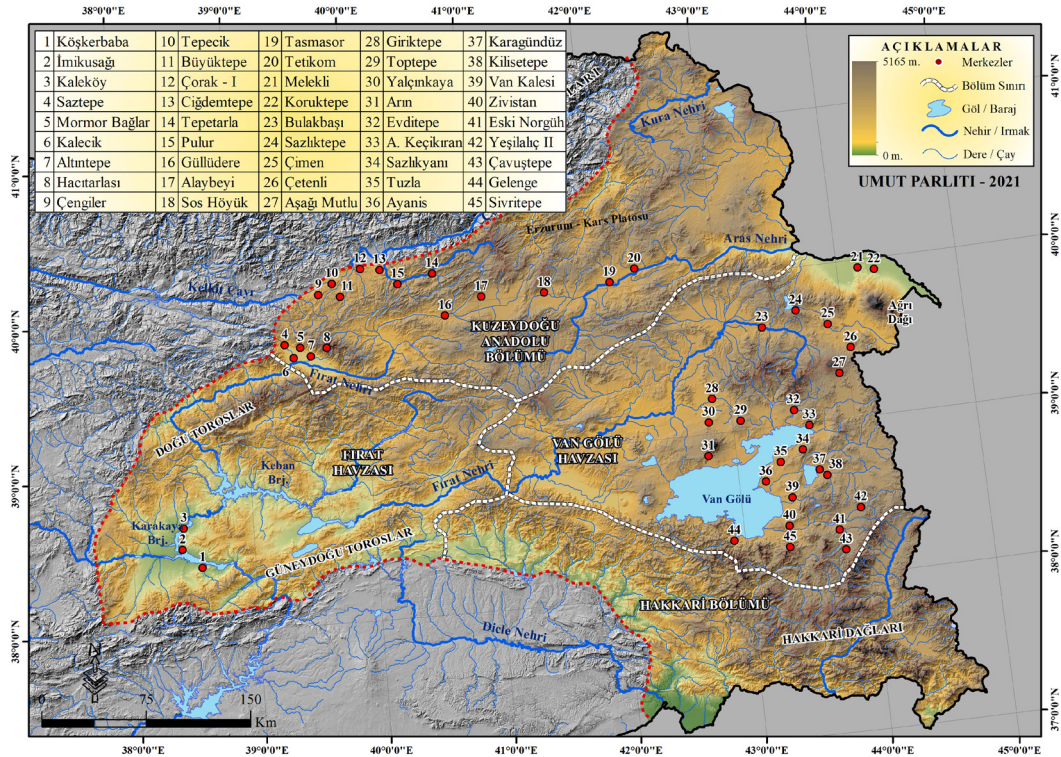

Fig. 1: The centers mentioned in the article.

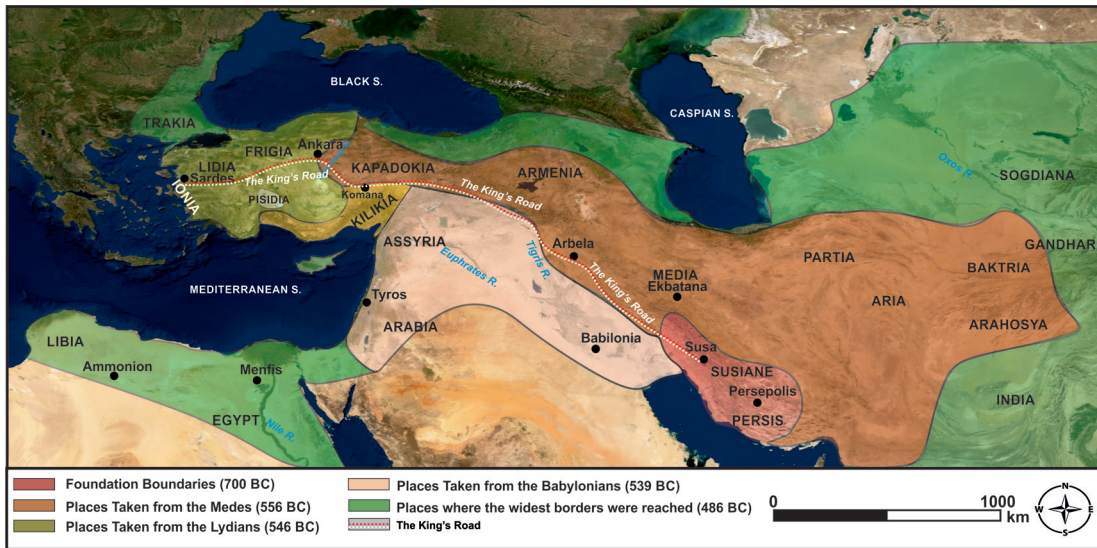

Fig. 2: The Persian King Road and the spreading geography of the Achaemenid kingdom (prepared by. Eyüp CANER).

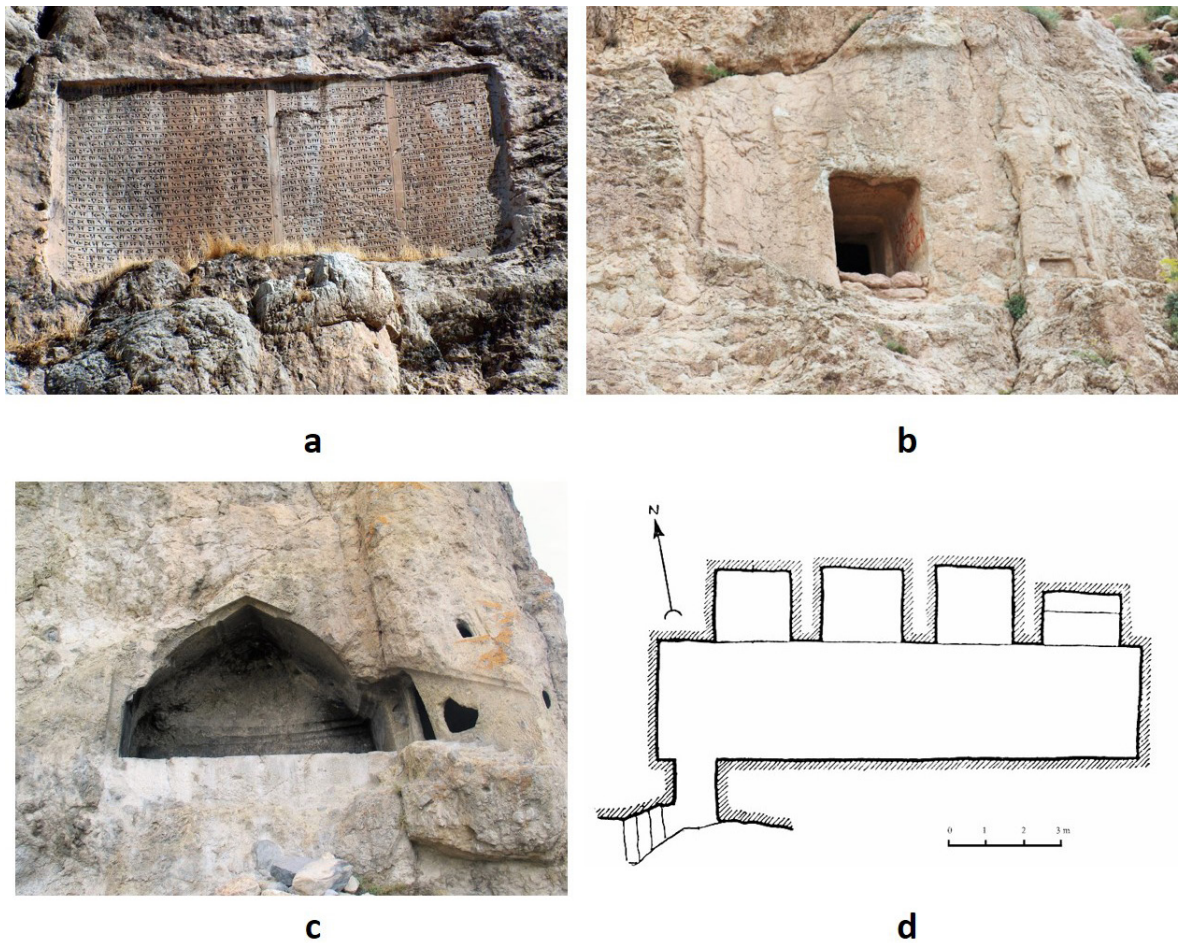

Fig. 3: a. Xerxes Inscription (Tarhan 2011: Fig. 15); b. Doğubayazıt Rock Tomb (Işıklı and Parlı 2019: Fig. 2a); c. Erzurum Umudumtepe Rock Tomb (Işıklı and Parlı 2019: Fig. 2b); d. Van Küçük Horhor Rock Tomb (Koroğlu 2008: Fig. 12).

Fig. 4: Relief in Persepolis Reception Palace (Apadana) depicting the ambassadors from the Satrap of Armenia (Walser 1966: Tafel 10: 3).

Fig. 5: a. Rhyton Sample from Erzurum Archeology Museum (Kalkan 2008: Fig. 88, Mus. 2); b. Rhyton from Van Archeology Museum (Kalkan 2008: Fig. 88, Mus. 2); c. Rhyton from Adana Museum (Kalkan 2008: 194, Mus. 4); d. An Example of Mounted Troops from Diyarbakır Museum (Yücel 2018: Fig. 3a).

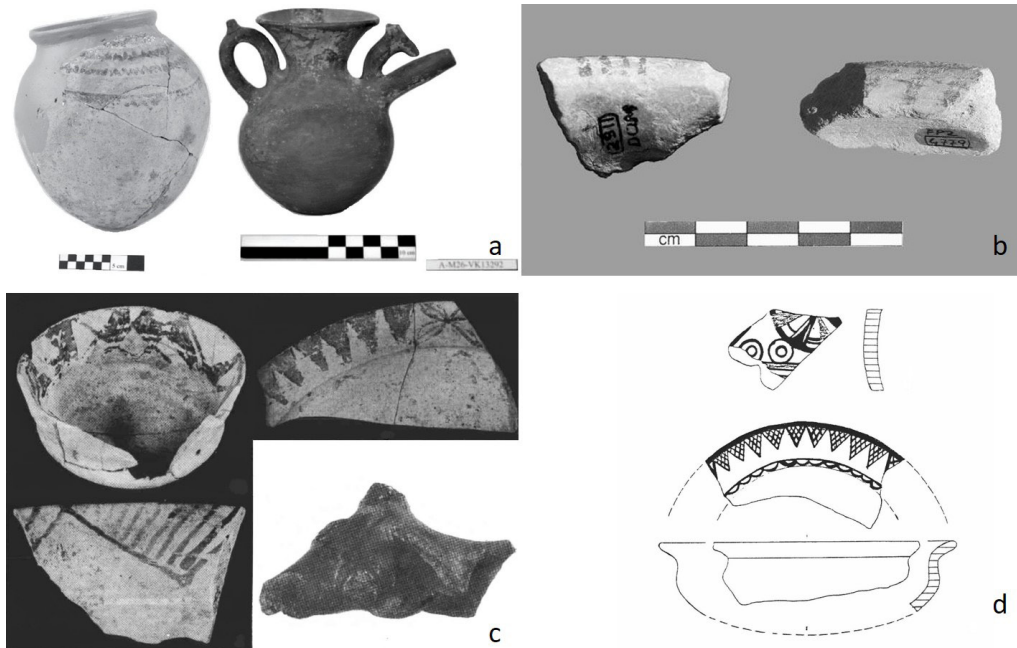

Fig. 6: a. Festoon Ware type vessel in Van Fortress Mound and Rithon vessel with mountain goat figurine attachment (Konyar and Avcı 2014: 279, Picture 5; Konyar, Avcı, Genç, Akgün and Tan 2013: 361, Picture 4); b. Triangle amorphous ceramic samples from Ayanis Fortress (Erdem and Batmaz 2008: Fig. 10); c. Examples of triangle cups from Altintepe (Emre 1987: Lev IV.1-4); d. Triangle container samples from Köşkerbaba (Bilgi 1987a: 28, Fig. 02.11, 1-2).

Patara'dan Bir Grup Oinophoros: İkonografi ve Üretim Üzerine Gözlemler

[A GROUP OF OINOPHOROS FROM PATARA: OBSERVATIONS ON
ICONOGRAPHY AND PRODUCTION]

Feyzullah ŞAHİN

Anahtar Kelimeler

Oinophoros, Patara, Seramik, Roma İmparatorluk Dönemi.

Keywords

Oinophoros, Patara, Pottery, Roman Imperial Period.

ÖZET

Roma İmparatorluk Dönemi kalıp yapımı kabartmalı seramik gruplarından biri olan oinophoroslar, çeşitli varyasyonlara sahip pelikeler, amphoralar, tek kulplu testiler, lagynoslar, mitolojik karakterlerin veya grotesk figürlerin model alındığı kaplar ve tondosunda kabın zeminine aplike edilmiş kabartmalı bir madalyon bulunan sığ kâse formunda phiale ya da pateraları içerir. Genellikle iki ya da üç kalıp kullanılarak üretilmiş bu seramiklerin süsleme repertuarında, Dionysos kültüyle bağlantılı anlatımların ağırlıklı olarak tercih edildiği, bununla birlikte çeşitli mitosların, günlük yaşamdan erotik anlatımların ve gladyatör dövüşü gibi sahnelerin de bu çeşitlilik içinde yer bulduğu görülmektedir. Oinophoros grubu seramiklerin, ilk olarak Augustus Dönemi'nde Knidos atölyelerinde üretilmeye başlandığı tespit edilmiştir. Bu üretimi, MS 1. yüzyılın ortalarında Pergamon ve MS 2. yüzyılın ikinci yarısında İlasos atölyelerinin takip ettiği görülmektedir.

Patara'da ele geçen oinophoros grubu seramikler içinde bir amphora ve sekiz patera ile madalyon üretiminde kullanılmış olabilecek bir kalıp, çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Üretim ve süsleme tekniği açısından oinophoros kabartmalı kalıp yapımı seramikleri içinde yer alan Patara örneklerinde de başta Dionysos kültüyle bağlantılı olmak üzere çeşitli mitolojik anlatımların yer bulduğu görülmektedir. Yapığımız araştırmalar ve benzer örnekler, Patara oinophoros grubu seramiklerinin, stilistik olarak Knidos ve İskenderiye örnekleriyle yakın ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bu durum bize özellikle oinophoros grubundaki pateraların, Akdeniz'deki dağılımı ve ticari ağlarla ilgili bilgi sağlarken, tercih edilen ikonografilerdeki ortak yönler ise kökleri Hellenistik Dönem'e uzanan ortak inançlar/düşüncelerin Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki devamlılığını göstermesi açısından önemli veriler sunmaktadır. Üzerinde olasılıkla Dionysos tasvirinin bulunduğu kalıp ise bir patera madalyonunu biçimlendirmek için son derece uygun yapısıyla Patara'da oinophoros tipi patera üretimi olabileceğine dair izler taşımakta ve Anadolu'daki oinophoros üretim merkezlerine, başta Patara olmak üzere yeni atölyelerin eklenme olasılığının arttığını göstermektedir.

ABSTRACT

Oinophoroi, which is one of the molded relief ware in Roman Imperial Period, includes various types of pelikai, amphoras, single-handed jugs, lagynoi, pots modeled according to mythological characters or grotesque figures, and shallow phialai or paterae with an relief medallion applied on their tondo. In the decoration repertoire of these ceramics, which are usually produced using two or three molds, it is seen that expressions related to the Dionysus cult are predominantly preferred, however, various myths, erotic narratives from daily life and scenes such as gladiator fights are also included in this diversity. It was determined that the Oinophoros group ceramics were first produced in Cnidian workshops in the Augustus Period. It is seen that the Pergamene workshops in the mid-1st century AD and Iasian workshops in the second half of the 2nd century AD followed this production.

Among the oinophoros group ceramics found in Patara, an amphora and eight paterae constitutes the main subject of the study. In addition to these finds, a mold that may have been used in the production of medallions of the paterae is examined. In terms of production and decoration technique, it is seen that various mythological scenes, especially in connection with the Dionysus cult, are found in the Pataran samples, which are among the oinophoros molded relief ware. Our research and other similar examples show that oinophoros group ceramics in Patara are stylistically similar to examples from Cnidus and Alexandria. While this situation provides us the information on the commercial networks and the distribution of oinophoros group paterae in the Mediterranean, the common characteristics of the preferred iconographies present important data by showing the continuity of the common beliefs and thoughts, which dates back to the Hellenistic Period, in the Roman Imperial Period. With its structure highly suitable to shape a patera medallion, the mold that presumably has a representation of Dionysus bears traces of oinophoros type patera production in Patara, and it shows that it is likely to add new workshops to the oinophoros production centers in Anatolia, and notably in Patara.

Giriş

Roma İmparatorluk Dönemi'nde, iki veya daha fazla kalıp kullanılarak üretilmiş, kabartma süslemeye sahip bir dizi seramik, "oinophoros grubu" olarak adlandırılmaktadır. Bu isimlendirme, John Hopkins Üniversitesi koleksiyonundaki, çift kulplu ve silindirik gövdeye sahip kendine özgü biçimi olan kabartmalı bir ampforanın dip kısmına kazıma olarak yazılmış "OINOΦOROC" yazıtından gelmektedir.¹ Knidos'taki kazı çalışmalarında elde edilen buluntu ve bulgulara dayanılarak, bu seramik grubu kent atölyelerine tahsis edilmiş ve bu nedenle ilk üretim yerlerine ithafen "Knidos - Kalıp Yapımı - Kabartmalı Kapları" olarak da adlandırılmışlardır.² John Hopkins Üniversitesi koleksiyonundaki ampforanın incelenmesi sonucunda tespit edilen -aşağıda ayrıntılı olarak değineceğimiz- üretim tekniği kullanılarak üretilmiş ve aynı zamanda kabartmalarda işlenen konular ile özgün stilleri açısından birbirleriyle ilişkili olduğu saptanan farklı formlar da bu seramik grubu içinde değerlendirilmiştir.

Patara'da ele geçen gerek korunma durumları gerekse kabartma yüzeyindeki deformasyon seviyeleri açısından farklılık gösteren bir ampfora, sekiz patera ve pateraların madalyon bölümünün üretiminde kullanılmış olabilecek bir kalıp, çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Patara oinophoros grubunu oluşturan seramikler ve kalıp kentin farklı alanlarında sürdürülen kazılarda; Meclis – Kuzey Sur (Kat. No. 3, 5, 9), Tepecik Nekropolü (Kat. No. 2, 8, 10) Liman Caddesi Batı Portikosu (Kat. No. 6), Nero Hamamı (Kat. No. 1), Sekizgen Çeşme (Kat. No. 7) ve Su Yolu sondajları (Kat. No. 4) çalışmalarında

ele geçmiştir. Kapların büyük çoğunluğu, söz konusu alanlarda farklı dönemlere ait buluntuları içeren karışık katmanlardan ve dolgu/akıntı toprak içinden ele geçtiğinden tarihlendirmelerinde katmanlardan elde edilen verilerden ziyade, karşılaştırma ve stil kritik yöntemine başvurulmuştur. Bununla birlikte, buluntu konumları, varsa kontekst veriler ve ait oldukları tabakaların özellikleri, buluntuların tekil olarak ele alındığı alt bölümlerde metin içinde sunulmuştur.

Aşağıda öncelikle, oinophoros grubu seramikler üzerine yapılan araştırmalarda üretim tekniği bağlamında paralellik gösterdiği tespit edilen form repertuarına ve bunların taşıdığı kabartmalı tasvirlerde işlenen konu yelpazesine değinilecektir. Ardından üretim teknikleri incelenerek, farklı seramik formlarının oinophoros grubu içinde tanımlanmasında öne çıkan noktalar üzerinde durulacaktır. Sonrasında ise Patara'da ele geçen oinophoros grubu seramikler ve kalıp hem üretim teknikleri hem de kabartmalarda yer alan ikonografileri açısından değerlendirilecektir.

Form ve Süsleme

Oinophoros seramik grubu, 1950'lerden itibaren bir dizi araştırmaya konu olmuş ve bu çalışmalarda hem form hem de kabartmalarda işlenen konular açısından çeşitliliklerin görüldüğü tespit edilmiştir.³ Gruba ismini de veren silindirik gövdeli "pelike benzeri" ampforalar, tek kulplu testiler, lagynoslar ve tondosunda kabartma madalyon bulunan silindirik formlu, uzun tek kulplu pateralar en sık görülen formlar arasındadır. Satyros ve maenad gibi mitolojik öğelerin ya da grotesk figürlerin model alındığı örneklerin

1 Robinson 1909: 30-38, Res. 3.

2 Bailey 1972/1973; Mandel 1988: 99-191; Hayes 1997: 72-74; Hayes 2008: 105-107; Pastutmaz 2009: 29.

3 Robinson 1909; Hausmann 1954/1955; Bailey 1972/1973; Heimberg 1976; Bailey 1979; Salomonson 1979; Salomonson 1980; Mandel 1988; Baldoni 2003; Pastutmaz 2009.

yanı sıra insan, hayvan (koç, panter vb.) ya da phallos formundaki kabartmalı seramikler de bu grup içinde yer alan başlıca formlar olarak belirlenmiştir.⁴

Oinophoros seramik grubunun süsleme repertuarı birçok temayı kapsamaktadır. Genellikle mitolojik anlatımların olduğu bu süslemelerde, özellikle Dionysiak figürlerin ve pastoral anlatımların ağırlıklı olarak tercih edildiği görülmektedir. Dionysos kültüyle ilintili sahnelerde, Tanrı Dionysos'un yanı sıra maenadlar, satyrosalar, silenoslar vd. ya tek olarak ya da bir sahne içinde çeşitli anlatımlarda karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, süslemelerde yer bulan tanrı ve tanrıçaların, konu olarak seçilen mitosların ve bunların uygulamalarının büyük bir varyasyona sahip olduğu da söylenebilir. Zeus-Ganymedes ya da Zeus-Leda mitosunun çeşitli betimlemeleri, Herakles'in işlerini konu alan sahneler ya da Aphrodite ile ilgili mitoslar bunlar arasındadır. Günlük yaşamdan da sahneler yer bulmuştur. Erotik sahneler çeşitlilik gösterir. Üzüm bağları arasında tasvir edilen bireysel figürler, savaşçılar ve çeşitli gladyatör dövüş sahneleri de süsleme kompozisyonları içinde yer bulmuştur.⁵

Üretim Teknikleri

Oinophoros grubu içinde yer alan seramiklerin belirlenmesi için en önemli kriterlerden biri üretim tekniği olmuştur.⁶ İki ya da daha fazla sayıda

kalıp kullanılarak yapılan bu seramikler, temel olarak benzer prensipler üzerine imal edilmiş olsalar da kapalı ve açık seramiklerin üretiminde farklı uygulamalar söz konusudur.

Amphoralar, pelikeler, testiler, lagynoslar gibi kapalı seramikler üzerine yapılan gözlemler, bunların genellikle iki kalıp kullanılarak üretildiklerini göstermektedir. İki parça halinde hazırlanmış kalıplara kilin bastırılmasıyla, kabı oluşturacak iki yarım parçanın hem seramik formunu hem de kabartma süslemelerin şeklini alması sağlanmıştır. Ardından, kalıplar içlerindeki nemli kil birbirine birleşecek şekilde kapatılmıştır. Kurumaya bırakıldıktan sonra, nem oranı azalıp küçük bir oranda küçülen seramiğin alınması için kalıplar açılır. Bu hafif kurumuş ancak hala nemli olan seramiğin son düzenlemeleri genelde çark üzerinde gerçekleştirilmiştir. Kulplar ve bazı durumlarda kaideler ayrı ayrı modellenmiş ve daha sonra seramik üzerine yerleştirilmiştir. Kabın iki yarım parçasının birleştiği yerlerde ve kulpların sırt kısmında birleşim izleri birçok kapta takip edilebilmektedir. Ahşap bir spatula ile bezemelerin rötuşlarının yapılmasının ardından seramiklerin renklendirilmesi muhtemelen tek bir seferde astara daldırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.⁷

Açık kap formları içinde sıklıkla üretilenlerin başında phialeler,⁸ skyphoslar⁹ ve pateralar¹⁰ gelmektedir.¹¹ Patera,¹² genel olarak sığ ve geniş

British Museum'daki malzemenin analizi temelinde açıklanmıştır; ayrıca bk. Baldoni 2003: 1.

7 Hausmann 1954/1955: 125-126; Mandel 1988: 3-5; Baldoni 2003: 1-2; Pastutmaz 2009: 43-44.

8 Mandel 1988: 112, Lev. 31, Kat. No. K 125; Doksanaltı 2006: 433, 434, K141 Çiz. 371-375.

9 Mandel 1988: 113, Lev. 32, Kat. No. K 195, K 196; Doksanaltı 2006: 434, 435, K142 Çiz. 376-379.

10 Salomonson 1979: 119, Res. 1-7; Doksanaltı 2006: 432, 433, K140 Çiz. 363-365; Pastutmaz 2009: 45-59.

11 Açık seramiklerin, kulp bölümleri olmaksızın, sadece madalyon ya da gövde kısımları günümüze ulaşmış ise birbirlerinden ayırt edilmeleri oldukça zordur. Kapların bir sap/kulpa sahip olup olmadığı da çoğu zaman netlik kazanmamaktadır. Skyphoslar dış yüzlerinin de kabartmaya sahip olmasıyla daha kolay tanımlanabilirler. Genel olarak bakıldığında ise tüm olarak geçmeyen açık kaplar için ortak bir terim olarak "patera" isimlendirmesinin daha yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır; bk. Pastutmaz 2009; Rekowski 2013; Buora vd. 2016. Bu nedenle bu çalışmada da benzer kullanım sürdürülmüştür.

12 Merkezinde bir omphalos bulunan, saplı (Hilgers, 1969: Res. 59-61) veya sapsız kaselerin (Matthews

4 U. Mandel'in form tiplerine göre düzenlenmiş kapsamlı bir katalog sunan çalışması için bk. Mandel 1988. Knidos ve Pergamon'da ele geçen oinophoros grubu formların birlikte yer aldığı çizimler için bk. Baldoni 2003: 6-11, Res. III-IV.

5 Mandel 1988: 43-89, 133-176; Pastutmaz 2009: 71-123.

6 Oinophoros grubu üzerine yapılan ilk çalışmalarda ele alınan seramik tiplerinin bir kısmının, örneğin süslemede kullanılan figüratif bezemelerin düzenlenmesindeki uyumsuzluklar gibi tutarsızlıklar, bu tekniğin bakış açısını anlamak için yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Memphis ve Kahire gibi merkezlerde bulunan güçlü Mısır süslemelerine sahip kabartma kaplar da aynı teknikle yapılmıştır. Dolayısıyla kabartmalarda işlenen konular, kabartmaların stili ve form repertuarı da kapların tanımlanmasında önem kazanmaktadır. Bu nedenlerle, MÖ 3-1. yüzyıl Mısır örnekleri teknik açısından "öncü" olarak görülmemektedir; bk. Mandel 1988: 3-4. Bu gruptaki seramiklerin üretim tekniği "Knidos kandilleri"nin üretiminde kullanılan yöntemle tamamen benzerdir. Bu gözlem, D. M. Bailey (1972/1973: 12) tarafından

bir kâse formunda gövde ile gövdeye yatay olarak birleştirilmiş silindirik kulplardan oluşan bir kap formudur. Oinophoros grubu içinde yer alan pateraların tondolarında, kabartma süslemeye sahip bir “madalyon” bulunmaktadır. Kabın ana bölümünü de oluşturan kâse formundaki gövde, silindirik uzun kulp ve kâsenin tondosuna yerleştirilen kabartmalı madalyon bölümleri ayrı ayrı kalıplarda üretilerek birleştirilmişlerdir. Kabın dış yüzü, kaideden başlayarak ağza doğru uzanan birbirine oldukça yakın yivler ya da ağza doğru genişleyen dil motifleriyle süslenmiş olabildiği gibi tamamen yalın bırakılan örnekler de mevcuttur.¹³ Halka kaidenin iç kısmında, bronzdan yapılmış prototiplere¹⁴ öykünmenin açık bir şekilde görüldüğü, keskin profilli iç içe geçmiş eş merkezli bantlar ya da pişmiş toprak örnekler özü olarak ortaya çıkan tekli-ikili rozetler bulunabilmektedir. Pateraların tasarımındaki diğer bir karakteristik unsur, madalyon üzerinde kabartmaların uygun bölümlerine düzenli ya da düzensiz bir şekilde açılmış küçük deliklerdir. Bu delikler, madalyonun, kâsenin tondosuna yerleştirilmesi sırasında oluşan iki katmanlı yapı arasında kalan hava kabarcıklarının, pişirim sırasında herhangi bir deformasyona neden olmaması ve ısının iki katman arasına rahatlıkla nüfuz edebilmesi amacıyla yapılmıştır.¹⁵ Türün

sıklıkla görülen teknik bir özelliği olarak bu küçük delikler birçok paterada tespit edilmiş olsa da havalandırma deliklerinin kullanılmadığı örnekler de bulunmaktadır.¹⁶

Oinophoros kabartmalı seramik grubunu tanımlamada üretim tekniğinin yanı sıra, düzensiz kalınlıkta cidarlar, dikkatsiz şekillendirme sonucunda kabın dış yüzünde görülebilen belirgin birleşim hatları ve çoğu durumda kolaylıkla çözülebilen az dayanıklı ince astar, diğer teknik kriterler arasında yer almaktadır. Bu teknik özellikler, ürünün kalitesinden çok niceliğe önem veren bir işçilikle üretilmiş seri üretim kaplar olduğunu göstermektedir.¹⁷ İçki ve sofranın kullanımının yanı sıra bazı formların kült kabı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸

Patara Oinophoros Grubu

Amphora - Kat. No. 1 (Fig. 1)

Patara’da ele geçen bir amphorada, oinophoros grubundaki kapalı kapların üretim tekniği ve kabartmalardaki stil özellikleri tanımlanabilmektedir. Amphoranın gövdesinin bir bölümü, kaidesi ve kulplarından biri eksiktir. Dışa çekik ağızlı, kısa ve geniş bir boyuna sahip amphoranın diagonal omuz bölümünden gövdeye geçiş iki yivle keskinleştirilmiş profillidir. Gövde yarı yükseklikten itibaren kaideye doğru sürekli daralmaktadır. Dairesel kesite sahip kulpun ön ve arka yüzlerinde çentikler/yivler bulunurken sırt kısmı düzleştirilmiştir. Kulpun düzleştirilmiş sırt bölümü ve buna paralel olarak gövde de devam eden düşey ince birleştirme hattı, yukarıda da bahsettiğimiz ikili kalıptan üretim tekniğinin izlerini taşımaktadır. Amphoranın özellikle gövde bölümünde görülen düzensiz cidar kalınlıkları da grubun bir diğer ortak üretim özelliğini göstermektedir.

Kat. No. 1, Patara’nın Nero Hamamı çalışmalarında, MS 1. yüzyıldan MS 4/5. yüzyıla kadar farklı tarihlere ait buluntuların ele geçtiği karışık bir tabakadan ele geçmiştir. Bu nedenle stratigrafik veri, amphoranın tarihlendirilmesinde oldukça geniş bir tarih aralığı sunmaktadır. Kat. No. 1, oinophoros grubu içinde yaygın olarak görülen silindirik gövde formuna sahip örneklerden

1969: 33–38) ya da casseruole tipinde kapların da (Eggers 1955: 196–244) bu isimle anıldığı görülebilmektedir; bk. Şahin 2018: 22-23.

13 Salomonson 1979: 118; Pastutmaz 2009: 46.

14 Tondosunda kabartmalı madalyon bulunan metal kâseler Hellenistik Dönem “toreutik” sanatında önemli bir yer tutmuştur. Roma Cumhuriyet Dönemi’nde de gelişmiş bir metal endüstrisine sahip Capua’da, MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında üretimi artarak süren kaliteli günlük kullanıma yönelik bronz kaplar, imparatorluğun tüm eyaletlerine ihraç edilmeye başlanmıştır. Bu kaplar arasında en popüler formlardan biri de pateralardır (Lamb 1929: 242–244). Pişmiş toprak pateraların, günlük kullanıma yönelik üretilen bronz pateraların etkisinde geliştiği ve ilk örneklerin tamamen bu metal kapların birer taklidi olarak üretildikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, oinophoros grubundaki pateralar Roma İmparatorluk Dönemi’ndeki tondosu kabartma süslemeli bronz pateraların pişmiş topraktan imitasyonlarıdır (Mandel 1988: 99; Hayes 1997: 73; Baldoni 2003: 14; Pastutmaz 2009: 34). Tondosunda kabartmalı madalyon bulunan Roma imparatorluk Dönemi bronz patera örnekleri için bk. Treister 2020: 565-610, Res. 10-14.

15 Salomonson 1979: 117-119, Res. 1; Pastutmaz 2009: 45-47.

16 Salomonson 1979: 119, Res. 1, 4; Pastutmaz 2009: 47, Res. 7.

17 Mandel 1988, 4; Baldoni 2003, 1-2.

18 Doksanaltı 2006: 431.

farklı özellikler göstermekte ve daha çok boyunlu amphora formuyla benzerlik içinde olduğu görülmektedir. Oinophoros grubu içinde yaygın olarak görülmeyen bu formun benzer bir örneği New York Metropolitan Müzesi koleksiyonundadır ve MS 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.¹⁹ Samos'tan kırık bir gövde parçası da bu formla ilişkilendirilmektedir.²⁰

Amphoranın ağız ve boyun bölümleri yalın bırakılmıştır. Omuzda her biri uca doğru sivri len formda yapraklardan oluşan bir kuşak yer alır. Bu dizideki yaprakların çerçeveleri, ana damarları ve ikincil damarları yivlerle belirginleştirilmiştir. Gövde üzerinde, her iki yanında iri taneli üzüm salkımları taşıyan sarmaşıklarla sınırlandırılmış alanda, oturan bir erkek figürü ile onun bacaklarının üzerinde tuttuğu kâsedden beslenen/su içen büyük bir kartal figürü yer almaktadır. Kaya üzerine oturan, profilden betimlenmiş erkek figürünün üstü çıplaktır, altında ise kısa bir tunik vardır. Başını önündeki kartala doğru eğmiş, sağ eliyle dizinin üstünde duran kabı tutarken, sol elini kartalın başının/kanadının üzerine doğru yönlendirmiştir. Figürün yüzünün genel hatları belirgin olmakla birlikte, detayları yüzeydeki aşınma nedeniyle okunamamaktadır. Erkek figürünün dizleri üzerindeki kaptan beslenen kartal neredeyse erkek figürü ile aynı boyutlara sahiptir. Kanatları yarı açık pozisyonundaki kartal, bir pençesi ile figürün dizinin üstünde duran kabı kendine doğru çekerken tasvir edilmiştir. Boyun, gövde ve kanat tüyleri belirgindir.

Bu sahnede, Zeus ve Ganymedes mitosuna bir atfın söz konusu olduğu ve Zeus'un bir kartal olarak tasvir edildiği görülmektedir. Ganymedes'in Zeus tarafından kaçırılmasını konu edinen mitosun farklı versiyonlarında, Ganymedes'in bizzat Zeus tarafından kaçırıldığı, Zeus'un görevlendirdiği kartal tarafından kaçırıldığı ya da Zeus'un kartal kılığına bürünerek bu eylemi gerçekleştirdiği gibi çeşitli anlatılar söz konusudur.²¹ Mitosun, Zeus'u simgeleyen kartal ile Ganymedes'i merkeze alan tasvirlerinde ise kartalın Ganymedes'e yaklaşması, ayakta duran Ganymedes ve yanında kartal, kartal tarafından kaçırılan Ganymedes, kartalın üzerinde

oturan Ganymedes ve Patara örneğinde olduğu gibi kartalı besleyen Ganymedes gibi çeşitli ikonografiler görülebilmektedir.²² Kartalı besleyen Ganymedes ikonografisinin benzer örnekleri, ilk olarak MÖ 1. yüzyılda kullanılmaya başlanmış²³ ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde de duvar resimlerinde, gemmeler üzerinde, bronz aynaların arka yüzlerinde ve pek çok farklı seramik dekorasyonunda çeşitli varyasyonlarla yer bulmuştur.²⁴

Patara'da ele geçen amphora üzerindeki ikonografinin hem seramik grubu hem de stil açısından benzer bir örneği Knidos'ta ele geçmiştir.²⁵ Ganymedes ve kartalın bulunduğu küçük bir bölümün kırık olarak ele geçtiği Knidos örneği, bu küçük parçanın formu hakkında çok fazla bilgi vermemesi nedeniyle bir patera olarak değerlendirilmekle birlikte kapalı bir kaba ait olabileceği de belirtilmiştir. Patara örneğindeki figürlerin ayrıntıları, Knidos örneğine göre daha çok tahrip olmuştur. Bununla birlikte Ganymedes'in saçlarının işlenişinde, kartalın tüylerinin formunda da kendini gösteren pek çok farklılık görülebilmektedir. Ancak yine de hem oinophoros grubuna ait olması hem de kabartmanın stili bu iki parçanın yakın bir bağ içinde olduğunu göstermektedir. Knidos örneği MS 2. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir.²⁶

Pateralar (Kat. No. 2-9)

Oinophoros grubu açık kapların neredeyse tümü üretim teknikleri ve madalyonlarda işlenen konular açısından benzerlik göstermekle birlikte, J. W. Salomonson kaidenin iç bölümünün işlenişinde kullanılan öğeler açısından iki temel grup belirlemiştir. Bunlardan ilkinde kaidenin merkezinde, iç içe geçmiş dairelerle çevrelenmiş ikili rozetler bulunmaktadır. İkinci grupta ise kaidenin iç kısmı sadece iç içe geçmiş eş merkezli çemberler şeklindeki çıkıntılardan oluşmaktadır.²⁷

22 Sichtermann 1988: 159-166, Lev. 82-95.

23 Sichtermann 1988: 161, Lev. 86, 138.

24 Ganymedes sembolizminin Roma kaynakları, mit ve ikonografi açısından bir yorumu için bk. Greet 2015: 84-86.

25 Pastutmaz 2009: 83-88, Res. 16.

26 Pastutmaz 2009: 87.

27 Salomonson 1979: 118-119; Pastutmaz 2009: 50-51. Bu iki grubun yanı sıra tekli rozetlerin bulunduğu örnekler de bilinmektedir; bk. Rekowska 2013: 61-69, Res. 1b.

19 Robinson 1909: 35-36, Res. 5-6; Hausmann 1954/1955: 136, Lev. 46, 2.

20 Hausmann 1954/1955: 136, Lev. 46, 1.

21 Erhat 1996: 116.

İstatistiksel veri, ilk grup özelliklerine sahip pateraların daha fazla üretildiğini göstermektedir. İkinci grup içinde değerlendirilen pateraların kaidelerinin iç kısımlarının işleniş özellikleri, seramik kaplara has bir bezemeden ziyade, yukarıda da bahsettiğimiz metal pateraların tornada çekilerek şekillendirilen kaide özelliklerini taşımaktadır.²⁸

Roma İmparatorluk Dönemi'nde oldukça popüler olan oinophoros grubu içindeki pateralar üzerine yapılan çalışmalarda, üretimin MS 1. yüzyılın üçüncü çeyreğinde²⁹ ya da genel olarak MS 1. yüzyılın ilk yarısında başladığı ileri sürülmüştür.³⁰ U. Mandel, İtalya'da üretilen bronz prototiplerden modellenen bu kapların stilistik açıdan Augustus Dönemi'nde üretilmeye başlanmış olması gerektiğini belirtmektedir.³¹ Bununla birlikte Knidos'ta Kap Krio'da ve Dionysos Stoası'nda yapılan çalışmalarda, Augustus Dönemi'ne tarihlendirilen kontekst içinde bulunan pateralar bu savı destekler niteliktedir.³² Özellikle kaidenin merkezinde, bantlarla çevrelenmiş ikili rozet bulunan pateraların MS 3. yüzyılın ilk çeyreğine kadar üretildiği düşünülmektedir.³³ Knidos Kap Krio'da ele geçen balık formulu patera kulpları ise MS 4. yüzyıldaki son üretimleri temsil ediyor olmalıdır.³⁴ Bu süreçte bu kap formunun, Anadolu'nun özellikle batı ve güney kıyıları başta olmak üzere, Khios ve Samos gibi Ege adalarına, Mısır'da İskenderiye ve Kahire gibi merkezlere, Korfu, Brindisi ve Aquileia gibi Adriatik yerleşimlerine ve Karadeniz çevresindeki birçok merkeze yayıldığı

görülmektedir.³⁵

Patara'da toplamda sekiz adet patera parçası ele geçmiştir. Bunların tamamı farkı kondisyonlarda korunmuş olmakla birlikte, madalyon bölümü, kaide ve gövde parçasından oluşmaktadır. J. W. Salomonson, kaidesinde bronz prototiplere benzer şekilde birkaç sıra halka bulunan örneklerin kronolojik olarak daha erken bir döneme ait olabileceğini, kaidelerinin iç bölümünde tekli ya da ikili rozet bulunan örneklerin ise formun seramik örneklere tam adaptasyonu yaygınlaştığını ileri sürmektedir.³⁶ Aşağıda ele alınacak örneklerin sıra düzenlemesi de öncelikle bu kriter göz önüne alınarak yapılmıştır.

Kat. No. 2 (Fig. 2)

Madalyonun, kaidenin ve gövdenin küçük bir bölümü korunmuş Kat. No. 2'nin, kaidesinin iç kısmında, kademeli olarak alçalan eş merkezli iki halka yer almaktadır. Kabın dış yüzünde, geniş aralıklı yivler radyal bir şekilde kaideden yükselir. Kırık madalyon bölümünde iki figür bulunmaktadır. Üst gövdesi ve baş kısmı korunmuş sağdaki figür, arkası dönük bir şekilde işlenmiş ve sola doğru çevirdiği başı profilden verilmiştir. Sırt çizgisi ince bir yivle vurgulanmıştır. Göz ve burun detayları kısmen korunmuş figürün saçları, alından başın arkasına doğru paralel yivler şeklinde uzanır ve başın arakasında bir topuz oluşturur. Göğüs hizasından, gövdesinin alt kısmı eksik olan ikinci figür kollarını iki yandan yukarı doğru kaldırarak başının üstünde birleştirmiş pozisyonadadır. Kolları arasında kalan baş kısmında, yüzün hiçbir ayrıntısı işlenmemiş bunun yerine yan yana ve üst üste gelen düzensiz sıralar halinde daire motifleriyle bezenmiştir. Eller ve parmaklar da özensiz yapılmış ve birkaç çizgi ile belirlenmiştir. İkinci figürün üst kısmında dairesel bir forma sahip olduğu anlaşılan çelenk benzeri bir motif yer alır.

Kat. No. 2'nin madalyon bölümünde korunmuş bu küçük bölümden sahneyi net olarak tanımlamamız zordur. Bununla birlikte, sahne yer alan ve vücudunun arkası dönük, başı ise profilden betimlenmiş kadın figürünün hem duruş pozisyonu hem de saçlarının

28 Salomonson 1979: 118-119. J. W. Salomonson, ton-dolarında, tropaion tasvirleri, zırh, kılıç, kalkan gibi motiflerin ve gladyatör isimlerinin yer aldığı bir pişmiş toprak patera/kâse serisinin bronzdan yapılmış prototiplere daha yakın özellikler gösterdiğini belirtmekte ve bunları üçüncü bir grup olarak değerlendirmektedir. Bu pateraların, oinophoros grubu pateralarından temel farkı; kabartmaların ayrı birer madalyon şeklinde yapılmamış olmasıdır. Bu kaplar, oinophoros grubu pateraların (madalyonlu pateraların/kâselerin) öncülü kabul edilmektedir; bk. Salomonson 1979: 119-120, Res. 8-12.

29 Salomonson 1979: 121; Mandel 1988: 127-128.

30 Baldoni 2003: 68.

31 Mandel 2000: 64-66; Doksanaltı 2006: 425.

32 Doksanaltı 2006: 425-426, 432-433. Dionysos Stoası için bk. Doksanaltı 2000: 80, Res. 3, 15.

33 Salomonson 1979: 120; Baldoni 2003, 68-69; Pastutmaz 2009, 51.

34 Doksanaltı 2006: 433.

35 Baldoni 2003: 68.

36 Salomonson 1979: 121.

işlenişi açısından benzerleri, oinophoros grubu kapların çeşitli formları üzerinde yer alan kabartmalardan bilinmektedir. Pergamon'dan bir olpe³⁷ ile bir matara³⁸ üzerindeki sahneler bunlara örnek teşkil etmektedir. Kadın figüründen daha kısa olarak işlenmiş ikinci figürün duruşu dans eder bir şekilde olduğunu düşündürmektedir. Yüz hatları yerine olasılıkla kalıplama sonrası baskı tekniğiyle yapılmış dairesel süslemeler, panter postlarının ayrıntılarının belirtilmesinde kullanılan dairesel bezemelerin özensiz yapıdaki çeşitlemelerine benzemektedir.³⁹ Bu bağlamda, dans eden figürün başında görülen bu düzensiz izler, bir panter postuna işaret ediyor olabilir.⁴⁰ Grotesk dansçı figürleri, Knidos atölyelerine atfedilen birçok kandil üzerinde yer bulmuştur.⁴¹ Ayrıca, yine Knidos'ta ele geçmiş bir patera madalyonu üzerinde benzer duruşa sahip bir pigme⁴² ve bir Lagynos üzerinde dans eden bir figür⁴³ de bu dansçılar serisi içinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda figürü, Anadolu'daki kabartmalı seramik repertuarına Geç Hellenistik Dönem'de giren⁴⁴ ve oinophorosların üretildiği süreçte de kullanılan⁴⁵ grotesk bir dansçı olarak tanımlamamız mümkün görünmektedir. Genel görünüm, bu iki figürün Dionysiak bir sahne içinde yer bulduklarını göstermektedir. Tepecik Nekropolü çalışmalarında herhangi bir buluntu katmanından bağımsız ele geçen patera, hem kaide özellikleri göz önüne alınarak MS 1-2. yüzyıl içinde değerlendirilmektedir.

37 Mandel 1988: 8, Lev. 15, P 99; Lev. IV, 6.

38 Mandel 1988: 9, 19, Lev. 15, P 128; Lev. IV, 9.

39 Knidos'tan üzerinde benzer ayrıntılara sahip panter bulunan kabartmalı patera madalyonları için bk. Salomonson 1979: 118, Res. 2; Pastutmaz 2009: 72-74, Res. 13 a, 13 c. İlasos'tan panter formlu bir askos ile bir açık kap üzerindeki örnek için bk. Baldoni 2003: 66, 79, Lev. 53, 276; 56, 319.

40 Dionysos alayını konu alan tasvirlerden ve antik yazılı kaynaklardan Dionysos'un, töreni yöneten kült liderinin ya da alayda yer alan diğer figürlerin panter postu giydikleri bilinir; Fathy 2019: 15-17; Fuchs 1959: 108-118, Lev. 23 b, 24 b; Litvinskij vd. 1974: 99, Res. 3.

41 Bailey 1988: 62, Kat. No. Q 2842-Q 2843, Q 2884, Q 2941, Q2949, Q. 2967, Q2984, Q2986.

42 Pastutmaz 2009: 114, 115, Res. 51.

43 Mandel 1988: 172, Lev. 28, K 30.

44 Courby 1913: 422, Res. 4, 715.

45 Mandel 1988: 171-172.

Kat. No. 3 (Fig. 3)

Madalyon, kaide ve gövdenin bir kısmı korunmuş olan Kat. No. 3'ün kaidesinin iç bölümünde, iç içe geçmiş, keskin sırtlı halkalar yer almaktadır. Hem kaidenin hem de içinde yer alan halkaların oldukça sığ olmasının nedeni yüzyıllar içindeki aşınma olabileceği gibi, bu durum kalıbın çok fazla kullanımından kaynaklı da olabilir. Gövdede, kaideden başlayarak radyal bir şekilde uzanan yivler bulunmaktadır. Çevresi dış bükey bir halka ile sınırlandırılmış madalyonun korunmuş kısmında bir hayvan figürü bulunur. Ön bacakları gergin, arka bacakları iç dizden hafif kırılmış ve kuyruğu U şeklinde yukarı doğru kavisli bir pozisyonda duran dişi bir kurt/köpek(?), dalgalı bir zemin üzerinde profilden işlenmiştir. Hemen altta asma dalı benzeri bir motif bulunmaktadır.

Madalyonun küçük bir bölümünün korunmasından dolayı sahnenin bütünündeki anlatımın tahmin edilmesi zordur. Bununla birlikte, gerek kırık bölümden görülen çift cidarlı üretim, gerekse kabın kaide özellikleri ve dış yüzündeki radyal yivler oinophoros grubu içinde yer alan patera örneklerinden olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Pateralarda, madalyonun çevresi Kat. No. 3'te olduğu gibi tekli⁴⁶, ikili⁴⁷ veya üçlü bantlarla⁴⁸ ya da kabarlardan oluşan bir bantla⁴⁹ çevrelenebilmektedir. Kaide içinde kalan alanda iç içe halkaların kullanılması patera üretiminin erken özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir⁵⁰. Ancak, birbirini takip eden gelişim-üretim aşamalarının tespitinin detaylı olarak gerçekleştirilememesi⁵¹ ve pateranın Meclis Kuzey Sur çalışmalarında dolgu toprak içinden ele geçmesi nedeniyle, genel olarak MS 1-2. yüzyıl üretimi olarak değerlendirilmektedir.

46 Breccia 1909: Res. 52. 59. 63; Salomonson 1979: Res. 2. 13a; Pastutmaz 2009: Res. 13. 13a. 38.

47 Pastutmaz 2009: Res. 7. 21. 61.

48 Pastutmaz 2009: Res. 17.

49 Breccia 1909: Res. 56. 61; Salomonson 1979: Res. 1a. 3. 4. 7 a; Pastutmaz 2009: Res. 32. 46. 56a; Rekowski 2013: 61-69, Res. 1a. 4a; Buora vd. 2016: 415, Res. 2.

50 Salomonson 1979: 121. Benzer kaideye sahip pateralar için bk. Salomonson 1979: 7b; Hayes 2008, 106-107, Kat. No. 1626; Pastutmaz 2009: Res. 4a-b

51 Pastutmaz 2009, 51. 52.

Kat. No. 4⁵² (Fig. 4)

Madalyon bölümü ve kaidesi tüm, kabın formunun izlerini taşıyan gövde bölümü kırıktır. Kâse bölümünün dış ve iç yüzeylerinde/duvarlarında herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır. Alçak halka kaidenin iç bölümünde, üç adet eş merkezli daireyle çevrelenmiş ikili rozet motifi yer almaktadır. Kâsenin tondosunda yer alan kabartmalı madalyonun çevresi, kabarlardan oluşan iki eş merkezli daire ile çevrelenmiştir. Kabartmalı madalyonun farklı yerlerinde, yapım tekniğinin de izlerini taşıyan altı adet küçük delik yer almaktadır. Merkezde yer alan sahnede, bir erkek figür ile bir boğanın mücadelesi tasvir edilmiştir. Sakallı, olgun yaşta ve omuzlarının üstündeki bir pelerin haricinde çıplak olarak tasvir edilmiş figür, başı geriye doğru dönük boğanın bir eliyle sağ boynuzunu, diğer eliyle ise çenesini yakalamıştır. Boğanın arka gövdesi erkek figürün arkasında kalmış ve arka ayakları kompozisyona uygun olarak erkek figürün arkasında gösterilmiştir. Boğanın ön ayakları sahnede anlatılan mücadeleyi destekler şekilde yukarı yükselmiştir. Bu sahne, bizlere yabancı değildir ve çokça bilinen bir mitos, Herakles'in Girit Boğası'yla mücadelesini anlatmaktadır. Herakles'in en çok bilenen atribütlerinden biri olan lobutun, kahramanın bacakları arasında betimlenmesi de bu çıkarımı desteklemektedir.

Herakles'in Peloponnesos dışındaki ilk görevinin anlatıldığı bu mitosun farklı ikonografileri, ilk kez MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen birçok vazoda karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu konunun Erken Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'ne kadar çeşitli varyasyonlarla tasvir sanatında kullanıldığı görülmektedir.⁵³ Patara örneğinde olduğu gibi, Herakles'in bir eliyle boğanın boynuzundan diğer eliyle ise ağzından yakaladığı andaki mücadelenin tasvir edildiği sahneler, en erken MÖ 1. yüzyıldan bilinmekle birlikte,⁵⁴ kabartmalı lahitlerde, sikkelerde,

pişmiş toprak veya farklı metallere yapılmış kaplarda ya da tekstil ürünleri üzerinde, MS 6/7. yüzyıla kadar yer bulmuştur.⁵⁵

Kat. No. 4'ün ele geçtiği katman, oldukça geniş bir zamansal aralığı önermekte ve bu katmandaki buluntular MÖ 1. yüzyıl – MS 3. yüzyılın sonları arasına tarihlendirilmektedir. Stilistik özellikler açısından baktığımızda ise Herakles'in güçlü yüz yapısı, küçük kabalarının birleştirilmesiyle oluşturulmuş saç ve sakalın iç içe geçmişliği gibi özellikleri ve vücudun tıknaz yapısı, MS 3. yüzyıl özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Knidos'tan, küçük bir bölümü korunmuş bir patera madalyonu üzerinde sadece baş kısmı korunmuş Herakles'in Patara örneğiyle yakın benzerlik içinde olduğu görülmektedir.⁵⁶ İskenderiye Müzesi envanterinde bulunan ve 20. yüzyılın başlarında yayımlanan bir grup seramik içindeki bir pateranın (Env. No. Alexandria.17001) ise hem madalyonda yer alan kabartmasının hem de kaide içindeki ikili rozetin, birebir Patara örneğiyle eşleştiği görülmektedir⁵⁷ (Fig. 11). MS erken 3. yüzyıl içinde değerlendirebileceğimiz Patara ve İskenderiye örnekleri, olasılıkla aynı kalıplar kullanılarak üretilmiştir.⁵⁸ Aralarındaki tek fark,

eserlerin etkisinde gelişmiştir. Bu ikonografinin sunulduğu MÖ 1. yüzyıla tarihlendirilen bir yüzük taşı, tasvirin en erken tarihli örneğidir. Velletri'den bir lahit, Uffizi Lahdi ve British Museum'da bulunan bir lahit üzerindeki benzer karşılaştırma örnekleri MS 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir. Benzer sahneler, Aleksandria, Hadrianapolis, Nikopolis gibi kentlere ait sikkeler üzerinde MS 1-3. yüzyıllarda sıklıkla kullanılmıştır. MS 2-3. yüzyıla ait seramik örneklerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. MS 6. yüzyıla tarihlendirilen Koptik tekstil ürünü üzerinde yer alan betimleme ve MS 7. yüzyıla tarihlendirilen bir bronz kap üzerindeki benzer tasvirler ise bu ikonografinin son örneklerini oluşturmaktadır; bk. Todisco 1990: 67.

55 Todisco 1990: 64-65, 67.

56 Pastutmaz 2009: 104, Res. 38.

57 Breccia 1909: 364, Res. 61.

58 İskenderiye örneği MS 3. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir; bk. Todisco 1990: 64-65. Oinophoros grubu pateralarının, aynı kalıptan üretilmiş ve Akdeniz'in farklı coğrafyalarında bulunmuş örnekleri bilinmektedir. Örneğin, madalyon bölümünde bir aslanın dağ keçisine saldırması tasvir edilen Knidos'ta bulunmuş bir patera ile Utrecht Arkeoloji Enstitüsü koleksiyonunda bulunan örnek, aynı kalıp kullanılarak üretilmiştir. Khios'ta bulunmuş ve üzerinde Leda motifi olan bir patera ile Ephesos'ta bulunan Medusa bezemeli bir örnek ise Mısır buluntuları ile paralellik göstermektedir; Pastutmaz 2009: 49-50.

52 Kat. No. 4 kodlu patera ilk olarak, II. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi / II. International Congress on Critical Debates in Social Sciences başlıklı kongrede sunulmuş ve tam metin bildiri kitabında yer almıştır. Ancak, bu kongrenin bildiriler kitabında gerçekleşen bir dizgi hatası nedeniyle eserin fotoğrafı ve çizimi yer almamıştır; bk. Şahin 2019.

53 Todisco 1990: 60-66.

54 Bu ikonografi, olasılıkla Lysippos'un Alyzia için yaptığı heykel grubu ile ilişkilidir ve anlatım bu

pişirme sırasında ısının iki katmana rahat nüfuz etmesi için açılan küçük deliklerin farklı yerlerde açılmış olmalarıdır. Aynı kalıplar kullanılarak üretilmiş bu iki seramik, oinophoros grubu içindeki pateraların üretim yerleri hakkında birkaç soruyu gündeme getirmeyi olanaklı kılmaktadır. Bu konuya değerlendirme bölümünde tekrar dönülecektir.

Kat. No. 5 (Fig. 5)

Kabın madalyon bölümü ve kaidesinin büyük bir bölümü; gövdenin ise çok küçük bir kısmı korunmuştur. Gövdenin korunan kısmından anlaşıldığı kadarıyla kabın dış yüzü yalın bırakılmıştır. Alçak halka kaidenin iç bölümündeki eş merkezli iki çıkıntılı halka, merkezde yer alan ikili rozet süslemesini çevrelemektedir. Madalyonda yer alan ve yüzeyi hafif aşınmış olan kabartma, en dışta üstü düz bir halka ve onun içinde kabarlardan oluşan bir çemberle sınırlandırılmıştır. Madalyonun üzerinde bulunan iki adet küçük delik, yukarıda da bahsedilen yapımla ilişkilidir. Kabartmada üç temel figür yer almaktadır. Sahnenin merkezinde, sağ tarafa yönelmiş bir panter yer almaktadır. Gövdesinin orta kısmından kırık olan panter figürü ön ayakları ileri uzanmış, hareketli bir şekilde tasvir edilmiştir. Baş kısmında kulak, göz, burun ve ağız bölümleri seçilebilmektedir. Panterin sırt bölümüne denk gelen alanda, gövdesinin alt bölümü eksik bir figür bulunmaktadır. Yuvarlak yapıda yüze sahip genç bir erkek olarak tasvir edilmiş figürün saçları, yan yana sıralanmış yuvarlak çıkıntılarla belirtilirken saçın sol kısmından figürün sol omuzunun üzerine bir üzüm salkımı sarmaktadır. Boyunda, üzeri düz kolye benzeri kalın bir çıkıntı yer alır. Her ne kadar deformasyona uğramış olsa da panterin boyun gövde geçişinin üstüne uzanan sol elinde çift kulplu bir kap tutmaktadır. Bu figürün arkasında, omuzları hizasında yukarı doğru bir kavisle iki yana doğru açılan kanat benzeri motifler yer alır. Bu figürün sağ tarafında, yüzeydeki aşınmadan dolayı ayrıntılarını net olarak göremediğimiz yuvarlak yüze ve aşağı doğru genişleyen uzun sakala sahip başlıklı bir figür yer almaktadır. Dionysos'un bir panter,⁵⁹ bir leopar, bazen bir kaplan veya aslan

ile yer aldığı ikonografi, sıklıkla, onun doğanın vahşi güçlerini kontrol eden özelliğiyle ilişkilendirilir.⁶⁰ Dionysos, bir panterle birlikte tasvir edildiği heykel gruplarında, kabartmalarda, duvar resimlerinde, mozaiklerde veya vazolar üzerindeki stilize resimlerde; pantere binerken,⁶¹ yaslanırken/yarı oturmuş halde,⁶² ayaklarının yanında duran ve/veya elindeki kantharostan şarap içen bir panterle⁶³ ya da panterler tarafından çekilen bir araba içinde⁶⁴ tasvir edilir. Ayrıca, Dionysos'un tören alayı betimlemelerinde yer bulan figürlerin panter postu giydikleri ve panter postunun çeşitli şekillerde bağımsız olarak birçok tasvirde yer aldığı da görülebilmektedir.⁶⁵ Tanrının, ele aldığımız madalyon üzerindeki varlığı, panterin hemen üzerinde konumlandığını gördüğümüz çocuk/ergen yaşta figürün sol elinde tuttuğu bir kantharos⁶⁶ ile saçlarının sol yanından omuzuna sarkan üzüm salkımı aracılığıyla açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Kat. No. 5'in madalyonundaki kabartmada panter üzerinde çocuk/ergen yaşta Dionysos

eserlerde oldukça zordur. Bu nedenle metin boyunca, tasvirin ayrıntıları izin veriyorsa aslan, leopar ya da kaplan olarak tanımlanacak, ayrıntıların görülmediği durumlarda ise genel bir ifade olarak "panter" kelimesi kullanılacaktır. Roma İmparatorluk dönemi ikonografisinde kedigillerin tür ve cinsiyetleri üzerine bk. Jácome 2013: 526-540.

60 Dunbabin 1978: 174-175.

61 Robertson 1965: 76, Lev. 20, 1; Gasparri 1986a: 461, Kat. No. 430-434; Pollitt 1986: 216, Res. 230; Massapairault vd.1979: 233-236, Res. III, 52 a-b.

62 Cristofani 1986: 532 Kat. No. 4; Gasparri 1986b: 548, Kat. No. 89; Erdoğan vd. 2018.

63 Gasparri 1986a: 435, 449-450, 473, 486, Kat. No. 119, 274, 598, 754; Gasparri 1986b: 542-545, 547-549, 555, Kat. No. 1, 13, 16, 19, 28, 42, 76, 79, 93, 103, 193, 201 a; Cristofani 1986: 535-536, Kat. No. 61; Augé 1986: 515-519, 522-523, Kat. No. 23, 27, 44, 81-82, 94, 120; Mandel 1988: 63, 68, Lev. 14, P 98.

64 Augé 1986: 528 Kat. No. 138; Gasparri 1986a: 463 Kat. No. 457, 458; Gasparri 1986b: 545 Kat. No. 47; Jácome 2013, 526, Res. 29.1. Panterler tarafından çekilen bir araba içindeki çocuk Dionysos tasviri için bk. Gasparri 1986b: 557, Kat. No. 175.

65 Gasparri 1986a: 438, 451, 457, 466, Kat. No. 141, 285, 374, 499; Augé 1986: 522, Kat. No. 84; Fathy 2019: 15-17.

66 Knidos'ta ele geçen ve küçük bir bölümü korunmuş patera tondosundaki kabartma, Patara örneğiyle yakın benzerlik içindedir. Knidos örneğinde pantere binmiş Dionysos'un sol elindeki kantharos oldukça belirgindir. bk. Pastutmaz 2009: 74, Res. 13 c; Pastutmaz 2011: 98, Lev. 15, 2.

59 Dionysos'un vahşi kediler ailesinin bir üyesiyle tasvir edildiği sahnelerde yer alan kedinin, bu geniş aile grubunun üyelerinden hangisi olduğunun teşhisi, özellikle anatomik ayrıntıların özenli yapılmadığı

ikonografisinin konu edildiğini söylememiz mümkün görünmektedir.⁶⁷

Bu noktada üzerinde durmamız gereken önemli hususlardan biri, Patara örneğinde tanrının arkasında her iki yana açılan ve yukarı doğru kavisle yükselen dörder ince hattan oluşturulmuş motifin tanımlanmasıdır. Bu motifin, kompozisyon içindeki konumu ve görünümü her ne kadar simetrik bir yapıda olmasa da bir çift kanat olma ihtimalini düşündürmektedir. Bir diğer olasılık ise Dionysos'un panteri sürerken rüzgârla savrulan chlamys/pelerini olabileceğidir. Dionysos'un boyunu çevresinde yer alan yarı dairesel kolye benzeri motifin tanımlanması bu noktada önem kazanmaktadır. Knidos'ta ele geçen bir patera tondosu üzerindeki kabartma hem kompozisyon hem de stil açısından Patara örneğiyle oldukça yakın benzerlik göstermesi açısından bu konuda küçük de olsa ipuçları sunar.⁶⁸ Bu örnekte, tanrının boynundaki yarı dairesel motifin küçük nokta ve çentiklerle süslendiği ve küçük bir çelenk/girland olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla, iki yana uzanan bu motifin herhangi bir kısmının Dionysos ile hiçbir bağlantısının olmadığı anlaşılabilir. Tüm bu ayrıntılar, Patara örneğindeki kabartmada "kanatlı Dionysos" betimlenmiş olabileceğini ihtimaller dâhilinde almamız gerektiğini göstermektedir.⁶⁹

67 Bir panter üzerindeki Dionysos ikonografisinin varlığı olarak değerlendirilebileceğimiz, Dionysos'un bir vahşi kedi üzerinde çocuk/ergen yaşta tasvir edildiği bu ikonografi, Memphis'teki Serapeion heykelleri (Massa-Pairault vd. 1979: 233-236, Res. III, 52 a-b) kadar erken bir tarihte bağımsız bir grup olarak ortaya çıkmış ve oldukça sık yinelenen bir tasvir olarak Roma İmparatorluk Dönemi'nde de varlığını sürdürmüştür; bk. Dunbabin 1978: 175; Erdoğan vd. 2018: 288-289. Bir panter, kaplan ya da leopara binmiş çocuk Dionysos tasvirleri için bk. Weber 1892: 290, Lev. 23 (Eros), karşı. Erdoğan vd. 2018, 289-290 (Dionysos); Robertson 1965: 76, Lev. 20, 1; Dunbabin 1978: 175-178, Res. 174-177; Parrish 1981: 55; Augé 1986, 524, Kat. No. 102; Jácome 2013, 537, Res. 29; Erdoğan vd. 2018.

68 Pastutmaz 2009: 74, Res. 13 c; Pastutmaz 2011: 98, Lev. 15, 2.

69 Pausanias, Lakonia kenti Amyklai'de tapınılan tanrılardan birinin, o kentte "ψιλαξ" - "psilaks" epitethiyle anılan Dionysos olduğunu ve bu kelimenin kanat anlamında kullandığını belirtmektedir. Ardından, şarabın, insanı canlandırdığı ve ruhlarını kanatların kuşlara yaptığı gibi, yükselttiğini söyleyerek bu sıfatın Dionysos'a uygun olduğunu söylemektedir (Pausanias 3, 19, 6). Kanatlı Dionysos ikonografisi için

Panther üzerinde tasvir edilmiş çocuk/ergen "kanatlı Dionysos" tasvirlerinin ayırt edici özelliklerinden biri kanatlı Eros'a özgü resimsel özelliklere sahip olması ve sarmaşık dalları, thyrsos ve kantharos gibi Dionysos'a has niteliklerle bir araya gelerek bir Dionysos-Eros birleşimi gibi görünmesidir.⁷⁰ Delos'taki Dionysos Evi'nin impluviumunu süsleyen mozaikte, bir kaplana binen genç yaşlarda kanatlı bir Dionysos tasvir edilmiştir.⁷¹ MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilen bu mozaik üzerinde zarif bir genç yüze, büyük açık gözlere, hafif açık dudaklara ve sarmaşıklarla süslenmiş bir başa sahip Dionysos, sağ elinde bir thyrsos tutmakta ve kaplanın hemen önünde yer alan kantharos da Dionysos'un bir göstergesi olarak sahnede yer bulmaktadır.⁷² Bir diğer örnek, Pompeii'deki Faun'un Evi olarak adlandırılan villanın yemek odasının (triclinium 34) zeminini süsleyen mozaiktir. Girlandların, sarmaşıkların ve tiyatro masklarının süslediği zengin bir çerçeveye çevrelenen bu mozaığın merkezinde, boynunda sarmaşıklar ve üzüm salkımları bulunan, aslan yelesine sahip bir kaplanın(?) sırtına binmiş kanatlı çocuk figürü görülmektedir. Başında sarmaşık dallarından bir taç bulunan bu kanatlı çocuk figürü sağ eli ve koluyla kavradığı kantharostan şarap içmek üzere başını eğmiş bir şekilde tasvir edilmiştir. Kaplanın(?) ön ve arka ayaklarının arasında ise bir thyrsos yer almaktadır. MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilen mozaikteki bu figürün kanatlı bir Dionysos'u temsil ettiği, sahnedeki Dionysos'a işaret eden sarmaşıklardan oluşan taç, kantharos ve thyrsos gibi atribütlerden anlaşılabilir.⁷³ Delos ve Pompeii'deki mozaiklerden yüzyıllar sonra yapılmış Konstantine

bk. Farnell 1909: 253; Picard 1935, 317; Jonas 1960: 8; Screech 1980; Gasparri 1986a: 414, 440, 498, Kat. No. 152; Gasparri 1986b: 559, Kat. No. 258; Pollitt 1986: 216, Res. 231; Dunbabin 1999: 33, Res. 33; Paillet 2000: 381, Res. 1; Stone 2014: 254-255, Lev. 113, 540-541.

70 Pesando 1996: 213-214.

71 Bruneau 1972: 248-253; Pollitt 1986: 216, Res. 231; Dunbabin 1999: 33, Res. 33.

72 J. J. Pollitt, mozaikteki figürün kimliğinin tamamen açık olmadığını, bununla birlikte doğrudan Dionysos kültü ve mitleriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir; bk. Pollitt 1986: 216.

73 Mozaik ilk olarak keşfedildiğinde "Il Genio di Bacco" olarak isimlendirilmiştir; bk. Blake 1930: 137-138. M. M. Bulard, Delos Dionysos Evi'ndeki mozaiki incelerken, Pompei mozağindeki figürü Dionysos olarak kabul eder; bk. Bulard 1908: 199-203. Ayrıca bk. Gasparri 1986b: 559, 561 Kat. No. 258; Pesando 1996: 213-215.

kentinden bir mozaik de benzer bir ikonografi taşır. MS geç 3. yüzyıl – 4. yüzyıla tarihlendirilen mozaığın merkezinde, büyük bir kanthorosa yönelmiş bir leopar yer almaktadır. Leoparın gövdesinin orta bölümü de dahil olmak üzere tahrip olmuştur. Ancak korunmuş küçük bir bölümde, leoparın sırtında oturan bir figürün birbirine paralel yapılmış dört tüyden oluşan bir kanadının ucu, eliyle tuttuğu dizginler ve bir kırbaç görülebilmektedir. Böylelikle leoparı kanthorosa yönlendiren küçük bir kanatlı figürün varlığı anlaşılmaktadır. Mozaığın alt bölümünde, merkezdeki sahneye oranla çok daha küçük yapılmış ve elinde syrinks bulunan bir satyr yer almaktadır. Figürün kendisinin neredeyse tamamen tahrip olduğu Konstantine mozaığında, bunun Eros için mi, “kanatlı Dionysos” için mi tasarlandığını söylemek zordur. Ancak, Delos ve Pompei mozaiklerinde olduğu gibi burada da Dionysos kültüyle olan ilişki açıktır.⁷⁴

Panther üzerinde, çocuk veya genç olarak tasvir edilmiş kanatlı figürlerin kimliğinin tespiti, kapsamlı ama bir o kadar da ucu açık tartışmaları beraberinde getirmiştir. Genel eğilim, Dionysos'u işaret eden sarmaşıktan taç, thyrsos, kantharos gibi özel nesnelere veya satyr gibi Dionysos kültüyle ilişkili figürlerin bulunduğu durumlarda “kanatlı Dionysos”un tasvir edildiğine yöneliktir. Bu figürün, daha nadir ve daha temkinli bir şekilde “Dionysos Demon”u olarak isimlendirildiği de görülmektedir.⁷⁵ F. Pesando, Dionysos'un atribütleri ile Eros'un resimsel özelliklerinin bir karışımı ya da iç içe geçmesiyle oluşturulmuş bu tasvirin, Hellenistik doğuda özellikle Mısır'da takip edilebileceğini; Aphrodite-Ariadne ve Dionysos arasındaki “hieros gamos”un bir temsili olarak görülebileceğini belirtmektedir.⁷⁶ Patara

gibi Mısır ile yüzyıllarca yoğun ilişki içinde olan bir kentte, Roma İmparatorluk Dönemi'nde devam ettiğini bildiğimiz bu ikonografinin görünmesi, çok da şaşırtıcı olmamalıdır.

Madalyondaki kabartmada, Dionysos'un sağındaki figürün oldukça tahrip olsa da yukarıda da tanımladığımız gibi yuvarlak yüzlü, aşağıya doğru genişleyen uzun sakallı bir figür olduğunu belirtmiştik. Yüzdeki ayrıntıların görünmemesi bu figürü tanımlamamızı zorlaştırır da genel hatlar Pan ya da Bes olması gerektiğine işaret etmektedir.⁷⁷ Bu figürün Pan olduğunu düşünürsek Dionysos, panter ve Pan'ın yer aldığı kompozisyonların Dionysos ikonografisinin bilinen örnekleriyle uyum içinde olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁸ Bir diğer yandan Mısır tanrısı Bes'in de Dionysos dünyasıyla iç içe geçtiği hatta çağlar boyunca süzülen Bes inancının, Pan ve Dionysos gibi kültürle sonuçlandığı görülmektedir. Tanrı Bes'in birçok kez Dionysos ile bağlantılı sahnelerde ona eşlik ettiğinin görülmesi, onun Dionysos çevresine yabancı olmadığını göstermektedir.⁷⁹ Bu noktada, olası bir Mısır bağlantısının yeniden ortaya çıkabileceği olanaklı görünse de bu figürün teşhisinin net olmadığını belirtmemiz gerekmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Knidos'ta ele geçen bir patera madalyonundaki kabartma hem kompozisyon hem de stil açısından Patara örneğiyle oldukça yakın benzerlik göstermektedir. Knidos örneği MS 1. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁸⁰ Meclis – Kuzey Sur çalışmalarında, MÖ 1. yüzyıl ile MS 5. yüzyıla arasında tarihlendirilen buluntuların bulunduğu bir katmandan ele geçen Kat. No. 5, Knidos örneği aracılığıyla MS 1. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Kat. No. 6 (Fig. 6)

Büyük bir bölümü eksik olan parçanın, kaidesinin iç kısmında dört adet eş merkezli daire içinde ikili rozet motifi yer alır. Diğer örneklerden farklı olarak, iç rozet ile dış rozetin birleşme yerlerinde bir seri kabara dairesel bir hat oluşturacak

eşleşmenin devamlılığını gösteren örneklerdendir; bk. Plut. Ant. 26.

77 Oinophoros grubu testiler üzerindeki kabartmalarda da Pan karşımıza çıkmaktadır; bk. Mandel 1988: 151-152, Lev. 25, K 6.

78 Tulunay 2005: 24-25, Res. 6.

79 Tinh 1986: 108, Kat. No. 83; Pons 1997: 106, Kat. No. 19.

80 Pastutmaz 2011: 98, Lev. 15, 2.

74 Dunbabin 1978: 178, Res. 174.

75 Pernice 1938: 158-159.

76 Pesando 1996: 214-215. Ptolemaios hanedanının kraları, tüm Hellen tanrılarında Dionysos ile özel bir ilişkiye sahip olduklarını iddia etmişler ve kendilerini çoğu zaman onunla eş görmüşlerdir (Ager 2006: 178), ayrıca en azından MÖ 5. yüzyıldan itibaren Hellenler (ve Mısırlılar) Dionysos'un Osiris ile eşliğini kabul etmişlerdi (Hdt.: 2, 42; Diod. Sic.: 1, 13). Bununla birlikte, Ptolemaios kraliçeleri, en azından II. Arsinoe'den itibaren geleneksel olarak Aprodite yani İsis ile ilişkilendirilmiştir (Ager 2005: 24-25). VII. Kleopatra ile Marcus Antonius'un MÖ 41 yılında Tarsus'a gelişlerinin halk arasında “Aphrodite'nin Dionysos'la birlikte, Asia'nın iyiliği için eğlenmeye/senlik yapmaya” geldikleri şeklinde yayılması da bu

şekilde yerleştirilmiştir. Madalyon bölümündeki kabartmada, gövdesinin üst bölümü korunmamış bir kadın figürünün baldırından itibaren bacakları görülebilmektedir. Olasılıkla bir kaya üzerine oturmuş figürün bacakları profilden, sağ ayağı ise cepheden işlenmiştir. Sağ ayağın bastığı yükseltideki ayrıntılardan figürün bir kumaş parçası üzerine oturduğu/uzandığı anlaşılmaktadır. Kabartmanın diğer kısmında, kadın figürün karşısında ise aşağı doğru gittikçe incelerek üçgene yakın bir form alan ve üzerinde nerdeyse birbirine paralel yivlerin bulunduğu bir figür yer almaktadır.

Oinophoros grubu içinde, özellikle patera madalyonlarında erotik sahnelerin de yer aldığı görülmektedir⁸¹. Kat. No. 6'da da böyle bir sahnenin işlenmiş olduğunu düşünebiliriz. Kadın figürün karşısındaki yivlerin uca doğru sivrilen bir kanat gibi sınırlandırılması, Leda ve kuğu kılığına girmiş Zeus ikonografisinin kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Geç Hellenistik Dönem'de görülmeye başlanan bir ikonografik anlatım,⁸² Leda'yı bir yatağı veya bir kayayı kaplayan kumaş üzerinde tamamen çıplak bir şekilde uzanmış olarak gösterir. Bu ikonografide Leda, bir koluna yaslanmış ve diğer koluyla kucakladığı kuğunun gagasını öpmek için öne doğru hareketlenmiş bir pozisyonadadır. Kuş genellikle Leda'nın dizden bükülmüş ya da havaya kaldırılmış bacaklarının arasında yer alır.⁸³ Kanatlar açık veya aşağı sarkık bir şekilde yarı kapalı tasvir edilmektedir.⁸⁴ Patara örneğinde de Leda'nın bir kaya üzerindeki kumaşa uzandığı ve karşısındaki yivlerle bezenmiş üçgen bölümün kuğunun yarı açık ve aşağı uzanmış kanadı olduğunu düşünmek akla yatkın gibi görünmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde hatırı sayılır bir şekilde revaçta olan bu ikonografinin Geç Antik Dönem'e kadar kullanıldığı görülmektedir.⁸⁵ Liman Caddesi Batı Portikus buluntularından olan patera (Kat. No. 6), MS 1-4. yüzyıl tabakasından ele geçmiştir.

81 Mandel 1988: 168-171.

82 Breccia 1909: 317, Res. 66; Mandel 1988: 135-136; Kahil 1992: 246.

83 Kahil 1992: 242-244, 246, Kat. No. 110-121, 126-135.

84 Kahil 1992: 244, 246, Kat. No. 130. Knidos'ta ele geçen Leda-Zeus kabartmasına sahip patera madalyonları için bk. Pastutmaz 2009: 88-90, Res. 19-20.

85 Mandel 1988: 135-136; Kahil 1992: 246.

Kat. No. 7 (Fig. 7)

Küçük bir bölümü korunmuş kabın halka kaidesinin iç bölümünde dört adet eş merkezli daire içinde ikili rozet yer almaktadır. Kabın gövdesinin iç ve dış yüzü yalın bırakılmıştır. Madalyonun korunmuş bölümünde dizin alt kısmı korunmuş bir bacak ve onun önünde hafif S kıvrımlı yivlerle hareketlendirilmiş aşağı sarkan giysi ayrıntıları görülmektedir. Figürün açıkta kalan bacağı dizden hafif kıvrılmış ve parmak ucuyla, kabartma olarak hazırlanmış zemin üzerine basmaktadır. Bu zeminin altında ise çam kozalağına benzer bir motif yer almaktadır. Kabartmanın muhtelif yerlerinde, toplam beş adet havalandırma deliği bulunur.

Kabın kırık madalyon bölümündeki figürün teşhisi oldukça zordur. Ancak yine de hareketli elbise kıvrımlarının oinophoros grubu kapların kabartmalı süslemelerinde sıklıkla karşımıza çıkan, dans eden ya da bir müzik aleti çalan maenad figürlerini hatırlattığını söyleyebiliriz.⁸⁶ Tanrı Dionysos'un ve onun dünyasıyla ilgili figürlerin sıklıkla tasvir edildiği oinophoroslarda maenadların da sıklıkla yer bulması son derece olağan kabul edilmelidir.⁸⁷ Maenad figürlerinin görüldüğü Pergamon ve Knidos örnekleri MS 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁸⁸ Bununla birlikte, Patara Kent Kapısı'nın 50 m güneyinde konumlanan Sekizgen Çeşme çalışmalarında tarım toprağı içinde bulunan Kat. No. 7'nin buluntu durumu nedeniyle, spesifik bir tarihlendirme önerisinde bulunulamamaktadır.

Kat. No. 8 (Fig. 8)

Kaidesinin ve madalyonun bir bölümü korunmuş kabın, kaidesinin iç kısmında dört adet eş merkezli halka ile çevrelenmiş bir rozet yer almaktadır. Madalyonun dış kısmı, küçük kabarlardan oluşmuş dairesel bir bantla çerçevelenmiştir. Madalyonda yer alan figür, kol altından kırık ve eksiktir. Madalyonun kabartmalı süslemesindeki bu figürün, yüzü cepheden; kolları ve vücudu öne doğru harekete uygun olarak profilden işlenmiş, arkada kanatlarının bir kısmı korunmuş Eros olduğu açıktır.

86 Mandel 1988: 64-65, 149-150, Kat. No. K 70, K 71, P 7, P 36, P 98; Lev. IV, 1-3; Pastutmaz 2009: 104-106, Res. 40-42.

87 Pastutmaz 2009: 104.

88 Mandel 1988: 108.

Oinophoros grubu seramiklerin pek çok türünde Eros'un da çeşitli sahnelerde yer aldığı görülmektedir. Eros'un bu kabartmalarda genelde, kalabalık sahnelerde tamamlayıcı bir figür olarak yer aldığı görülmektedir.⁸⁹ Ender de olsa, Knidos'ta ele geçen bir patera tondosunda olduğu gibi tek başına⁹⁰ ya da yine Knidos'ta ele geçen iki örnek de olduğu gibi çevresinde asma dalları ve üzüm salkımlarıyla bağbozumu sırasında⁹¹ bulunduğu örnekler bulunmaktadır. Tepecik Nekropolü'nde dolgu/akıntı toprak içinde ele geçen Kat. No. 8'de yer alan Eros'un saç, yüz ve kanatlarının işleniş açısından benzerlik gösteren Knidos örnekleri MS 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Kat. No. 9 (Fig. 9)

Madalyon, kaide ve gövdenin bir bölümünün korunduğu Kat. No. 9'un, alçak halka kaidesinin iç kısmında dört adet dışta yuvarlatılmış forma sahip eş merkezli daireyle çevrelenmiş rozetin bir bölümü görülebilmektedir. Madalyonun çevresi, ortalarında noktalar bulunan bir dizi kabarayla sınırlandırılmıştır. Korunmuş bölümlerden bu çevre bandına kadar uzanan rozet yaprakları ve onun içinde sarmaşık yapraklarından oluşan bir serinin bulunduğu görülebilmektedir. Kabartmanın farklı yerlerinde üç küçük havalandırma deliği bulunmaktadır.

Kabartmanın merkezinde yer alan figürle ilgili hiçbir detay görünmese de sahnenin Dionysiak bir anlatıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. İskenderiye'den iki patera madalyonu üzerinde, cepheden işlenmiş bir genç erkek yüzünün çevresi, alından boyuna kadar sarmaşık yaprakları ve çiçeklerle taçlandırılmış ve çevrelenmiştir.⁹² Burada işlenen kalın kalp şeklinde yapraklara sahip sarmaşıklar, Patara örneğiyle stil açısından uyum göstermektedir. Olasılıkla Patara örneğinde de İskenderiye örneklerinde olduğu gibi cepheden işlenmiş ve sarmaşıklarla çevrili bir Dionysos yüzü kabartmayı oluşturmuş olmalıdır.⁹³

Patera (Kat. No. 9), Meclis – Kuzey Sur çalışmalarında, MÖ 1. yüzyıl ile MS 5. yüzyıla arasına

89 Mandel 1988: 166-168; Pastutmaz 2009: 96-98.

90 Pastutmaz 2009: 96, Res. 29.

91 Mandel 1988: 112-113, Kat. No: Lev. 31, K 125; Pastutmaz 2009: 96-97, Res. 30, 32.

92 Breccia 1909: 309-310, Res. 55-57.

93 Oinophoros grubu bir pelike üzerindeki Dionysos büstü için bk. Heimberg 1976: 287, Res. C15; Mandel 1988: 113, Kat. No. K 48.

tarihlendirilen buluntuların bulunduğu bir katmandan ele geçmiştir. İskenderiye örnekleri aracılığıyla MS erken 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Kalıp⁹⁴ - Kat. No. 10 (Fig. 10)

Tepecik Nekropolü'nde yüzeyde ele geçen kalıbın yaklaşık dörtte biri korunmuştur.⁹⁵ Bu korunan bölümden, dairesel bir forma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çevresi üçlü bantla sınırlandırılan kalıbın merkezinde yer alan sahnenin korunmuş bölümünde, ayakta duran ve himation giymiş bir erkek figürünün gövdesinin alt bölümü görülebilmektedir. Hemen yanında görülen ince uzun bir hat bir asaya ait olabilir. Bu asadan kurdele benzeri dalgalı bir motif sarkmaktadır. Figürün ayaklarının hemen yanında ise bir çam kozalağı motifi yer almaktadır.

Sahne yer alan bazı detaylar, bu kalıp üzerinde yer alan figürün kimliği hususunda öneriler getirmemize yardımcı olacak niteliktedir. Ayakta duran figürün yanındaki asa ve çam kozalağı motifi bize ipucu verebilir. Asanın hemen yanından sarkan kurdele (taenia) benzeri motif, bu asanın Dionysos'un simgelerinden biri olan "thyrsos" olabileceğini akla getirmektedir.⁹⁶ Ayrıca, çam kozalakları Dionysos'un başta gelen atribütlerinden biri olan "thyrsos" nedeniyle, antik literatürde de değinildiği gibi, genelde Dionysos ile ilişkilendirilmektedir.⁹⁷ Çam kozalağı genellikle thyrsosun uç kısmında karşımıza çıkmakla birlikte, bazen tanrının elinde tek başına ya da Dionysos dünyasına ait figürlerin yer aldığı tasvirli sahnelerde de görülebilmektedir.⁹⁸ Genel

94 Kat. No. 10 kodlu kalıp parçası, ilk olarak, II. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi / II. International Congress on Critical Debates in Social Sciences başlıklı kongrede sunulmuş ve tam metin bildiri kitabında yer almıştır. Ancak, bu kongrenin bildiriler kitabında gerçekleşen bir dizgi hatası nedeniyle eserin fotoğrafı yer almamıştır; bk. Şahin 2019.

95 Kalıbın orijinal halinde yaklaşık 10-12 cm çapında olması gerekmektedir.

96 Pek çok farklı thyrsos türü vardır. Yazınsal ve resimsel tanımlamalar için bk. Papen 1905.

97 Pinckernelle 2007: 32.

98 Ovadia 2012: 92, 101, Res. 1. St. Petersburg Devlet Hermitage Müzesinde MS 2. yüzyıla tarihlendirilen bir Dionysos heykelinde, tanrı bir elinde üzüm salkımı diğer elinde ise çam kozalağı tutmaktadır (GP-3004). "Art Works 2019" (hermitagemuseum.org). Her ne kadar çam kozalağı, antik dünyanın farklı bölgelerinde Sabazios ya da Attis kültü gibi çeşitli

olarak oinophoros grubu kap formlarının kabartmalı sahnelerinde özelde ise pateraların tondolarında yer alan tasvirlerde birçok farklı mitolojik figür işlenmiş olsa da Dionysos'un ve Dionysos kültüyle ilgili figürlerin ağırlıklı olarak yer tuttuğu görülmektedir.⁹⁹ Böylelikle hem kalıbın formu hem de işlenen konu, Patara'da oinophoros grubu kaplardan özellikle pateraların üretilmiş olup olamayacağı sorusunu akla getirmektedir. Bu noktada kalıp üzerindeki önemli bir ayrıntı ön plana çıkmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, Patara'da ele geçen kalıbın merkezinde yer alan sahnenin çevresi, üçlü yalın bantlarla sınırlandırılmıştır. Genel olarak, pateraların madalyonlarında yer alan kabartmalı sahnelerin; bazen bir dizi kabara, spiral veya daireyle oluşturulmuş bantlarla¹⁰⁰ ya da tekli, ikili, üçlü veya dörtlü yalın bantlarla çevrelediği görülmektedir.¹⁰¹ Bu bağlamda kalıbın hem dairesel bir baskı alanı için üretilmiş olması hem de çevresindeki bantlar, bir patera tondosunu biçimlendirmek için son derece uygun bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Genel Değerlendirme

Çalışma konusunu oluşturan oinophoros kabartmalı seramikleri içinde bir amphora, sekiz patera parçası ve bir kalıp bulunmaktadır. Bu buluntular, antik kentte, Meclis – Kuzey Sur çevresi, Tepecik Nekropolü, Liman Caddesi Batı Portikosu, Nero Hamamı, Sekizgen Çeşme ve Su Yolu sondaj çalışmaları gibi farklı alanlardan ele geçmiştir. Oinophoros grubu kap tiplerinin çoğunun doğru tarihlendirilebilmesi için stratigrafik kanıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, Patara örneklerinin buldukları tabakaların farklı dönemlere ait pek çok buluntu içermesi kontekst aracılığıyla tarihlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Benzer örnekler ve/veya stil değerlendirmesi aracılığıyla MS 1. yüzyıla (Kat. No.

5), MS 1-2. yüzyıla tarihlendirilen (Kat. No. 2, 3, 8) ve MS erken 3. yüzyıla ait örnekler (Kat. No. 1, 4, 9) saptanabilmektedir. Bununla birlikte, diğer buluntular (Kat. No. 6, 7) genel olarak Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki MS 1. yüzyıl ile MS 3. yüzyılın ilk yarısı arasında devam ettiği bilinen oinophoros üretim süreci içinde değerlendirilmektedir.

Oinophoros grubu seramiklerin geniş konu repertuarı içinde, mitolojik sahnelerde yoğun olarak Dionysos kültüyle ilişkili anlatımlar yer almaktadır. Bununla birlikte, Zeus'la bağlantılı; Kuğu-Leda ve Kartal-Ganymedes mitosunda konu alındığı ya da Aphrodite'yle ilgi sahnelerde görülebildiği gibi diğer tanrı ve tanrıçalarla bağlantılı mitoslar da kabartmalı sahnelerde yer bulmuştur. Herakles'in işleri ya da amazonmakhia gibi mitoslar da bu repertuar içinde sıklıkla yer bulmuştur. Bir amphora (Kat. No. 1) haricinde çoğunluğunu pateraların (Kat. No. 2-9) oluşturduğu Patara oinophoros grubunun kabartmalı sahnelerinde tanımlanabilen konuların da yukarıdaki mitolojik karakteri sürdürdüğü görülmektedir. Kartal kılığındaki Zeus ile Ganymedes'in işlendiği bir amphora (Kat. No. 1), kuğu kılığına girmiş Zeus ve Leda mitosunun konu edildiği bir patera tondo parçası (Kat. No. 6), yaygın olarak kullanılan bu sahnelerin Patara'daki örneklerini oluşturmaktadır. Küçük bir parçası korunmuş bir madalyonda ise Aphrodite ile birlikte anılan Eros görülebilmektedir (Kat. No. 8). Bu örneklerin yanı sıra, Patara örneklerinde Dionysos kültüyle bağlantılı tasvirler yoğunluk göstermektedir. Olasılıkla Dionysos alayından bir sahnenin yer aldığı madalyon üzerindeki dans eden maenad'a ait parça (Kat. No. 7), dans eden figürlerin de yer aldığı bir patera madalyonu (Kat. No. 2), sarmaşık yapraklarıyla çevrelenmiş ve İskenderiye'den örnekler aracılığıyla cepheden bir Dionysos yüzü tasviri taşıdığı düşünülen madalyon (Kat. No. 9) ve çocuk/ergen yaşta "kanatlı Dionysos"un bir panter üzerinde tasvir edildiği madalyon (Kat. No. 5), Dionysos kültüyle bağlantılı olarak Patara'daki oinophoros grubu pateraların süslemelerinde yer bulmuştur. Özellikle yukarıda ayrıntılı olarak ele aldığımız çocuk/ergen yaşta tasvir edilen "kanatlı Dionysos" un bir panter üzerindeki betimlemesi, Antik Dönem'de az bilinen bir ikonografinin karşımıza çıkması açısından önemlidir. Bu, üretim ve ticari ağların yanı sıra ortak inançların/düşüncelerin geniş iletişim ağını göstermesi açısından da önemli örneklerden birini teşkil etmektedir.

kültlerde de simgesel olarak yer bulmuş olsa da Dionysos kültü içinde doğrudan yer bulmakta ve daha çok onunla ilişkilendirilmektedir; bk. Masoud 2015: 43.

99 Salomonson 1979: 118; Mandel 1988: 62-73, 149-157; Pastutmaz 2011.

100 Breccia 1909: 309-310, Res. 56, 58; Love 1969: 218, Res. 20; Salomonson 1979: 119, Res. 7; Pastutmaz 2009: 89, 97, Res. 19, 32.

101 Breccia 1909, 308-311, Res. 54, 59, 60, 63; Salomonson 1979, 118, 122, Res. 2, 13; Pastutmaz 2009: 46, Res. 7, 13, 17, 21.

Oinophoros grubunun ilk üretim yeri olan Knidos'ta ele geçen kabartmalı seramikler ile Patara örnekleri arasında stil açısından yakın bir ilişki olduğunu gösteren örnekler mevcuttur. Amphora üzerindeki Zeus-Ganymedes ikonografisi (Kat. No. 1), Knidos'ta ele geçen ve çok daha küçük bölümü korunmuş bir örnekle yakın stil özellikleri taşımaktadır¹⁰². Herakles Girit Boğası mücadelesinin konu edildiği madalyonun (Kat. No. 4) birebir aynı kalıp kullanılarak yapılmış bir örneği İskenderiye'de tespit edilmiştir.¹⁰³ Knidos kazılarında ele geçen bir madalyon parçasında korunmuş profilden Herakles başının da Patara ve İskenderiye örnekleriyle oldukça yakın stilde işlendiği görülmektedir.¹⁰⁴ Panter üzerinde çocuk/ergen "Kanatlı Dionysos" ikonografisinin yer aldığı madalyonun (Kat. No. 5), oldukça küçük bir bölümü korunmuş bir benzeri de yine Knidos atölyelerinde üretilmiştir.¹⁰⁵

Elimizdeki örnekler Patara Knidos ve Mısır arasında bir iletişimin açık olduğunu göstermektedir. Akdeniz ticaret yolları üzerinde önemli liman kentleri olan Patara¹⁰⁶ ve Knidos'un,¹⁰⁷ Ptolemaios I Soter'in MÖ 288/87 yılında Anadolu'nun güneybatı kıyılarına hâkim olduğu süreçten itibaren İskenderiye'yle yakın ilişkileri hem yazınsal hem de arkeolojik veriler aracılığıyla yakından bilinmektedir.¹⁰⁸ Bu yakın ilişki, sadece, askeri ve ekonomik alanda değil kültürel ve dini açıdan da ortak düşüncelerin karşılıklı alışverişini sağlamış olmalıdır ki oinophoros grubu pateraların taşıdığı kabartmalarda da benzer ikonografilerin yaygınlığı takip edilebilmektedir. Ptolemaios II Philadelphos Patara'yı onurlandırmak için kente kız kardeşi/eşi II. Arsione'nin ismini verirken¹⁰⁹ bu süreçte Mısır tanrıları inancı kentte yayılarak Roma İmparatorluk Dönemi içlerine kadar devam etmiştir.¹¹⁰ Ptolema-

ios II Philadelphos, Knidos'taki dini şenliklere destek vermiş, Apollon Karneios şenliklerini tekrar canlandırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Bununla birlikte, bu süreçte Knidos Aphrodite Euploisa ile Mısır tanrıçalarından İsis kentte eşit olarak görülmüştür.¹¹¹ Bu bağlamda, öncelikle Kat. No. 6'da bir panter üzerinde tasvir edilmiş çocuk/ergen "kanatlı Dionysos" betimlemesindeki Dionysos'un, Eros'a özgü ikonografik özelliklerle ve Dionysos'un atribütleriyle donatılmış olmasının; kökleri özellikle Hellenistik Dönem Mısır'ında takip edilebilen İsis - Aphrodite ve Osiris - Dionysos özdeşleştirilmesinin bir yansıması olarak görülebilir. Böylelikle Mısır'la bağlantılı olarak görülen çocuk/ergen "kanatlı Dionysos" ikonografisinin de İskenderiye ile kültürel ve dini alışverişi yüzyıllar boyunca sürmüş Patara ve Knidos'taki varlığı biraz daha makul ölçülerde açıklık kazanabilmektedir. İskenderiye'de aynı kalıptan üretilmiş bir eşi bulunan Herakles Girit Boğası mücadelesinin konu edildiği örneklerdeki Herakles'in Knidos örnekleriyle stilistik olarak yakın ilişki içinde olması ise Knidos üretimi olan bu parçanın her iki kente de ihraç edilmiş çok sayıda kopyadan ikisi olarak açıklanabilir. Ancak bu noktada Patara'da ele geçen bir kalıbı da üretim merkezleri odağında değerlendirmemiz gerekmektedir.

Oinophoros grubu kaplar üzerine yapılan araştırmalar, bu grubun ilk olarak Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde Knidos'ta üretilmeye başladığını göstermektedir.¹¹² Bunun yanı sıra, bu seramik grubunun Akdeniz çevresinde oldukça popüler bir ürün haline gelmesiyle birlikte hem Pergamon'daki¹¹³ (MS 1. yüzyıl ortaları) hem de İlasos'taki atölyelerin¹¹⁴ (MS 2. yüzyılın ikinci yarısı), oinophoros kaplarını üretmeye başladıkları görülmektedir. Knidos'taki oinophoros üretiminin MS 3. yüzyılda azalmaya başladığı ve bu süreçte Kuzey Afrika atölyelerinde üretimin arttığı bilinmektedir.¹¹⁵ Bu süreçte Knidos, Patara ve İskenderiye arasındaki üretim-ticaret

102 Pastutmaz 2009: 83-88, Res. 16.

103 Breccia 1909: 364, Res. 61.

104 Pastutmaz 2009: 104, Res. 38.

105 Pastutmaz 2009: 74, Res. 13 c.

106 Kazı sonuçlarına yönelik bir güncel durum değerlendirmesi için bk. İşkan (Ed.) 2019.

107 Doksanaltı 2006: 195-197.

108 Wörrle 1977: 44, 47, 57.

109 Strab. 14, 3, 6.

110 Bu dönem içinde tanışılan Mısır mistisizmi ve kültürleri Patara'da mezarlarda ele geçen İsis ve Harpokrates kültlerine ait terrakotta heykelciklerle de desteklenmektedir; bk. Işın 2007: 4, 46,-47, 74-76, Kat. No. 21, 41, 42.

111 Mısır tanrıları Serapis, Harpokrates ve İsis'in, Knidos'un Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bazı kandil ve oinophoros grubu kapları üzerinde yer bulduğu görülmektedir; bk. Doksanaltı 2006: 196-197.

112 Bailey 1972/1973: 11; Mandel 1988: 95-106; Mandel 2000: 64-66; Doksanaltı 2006: 425; Pastutmaz 2009: 31-33.

113 Mandel 1988.

114 Baldoni 2003.

115 Hayes 1997: 74; Pastutmaz 2009: 38.

ağının belirlenmesine yönelik olarak; oinophoros grubu içinde ilk üretilen form olarak tespit edilen pateraların Knidos'ta üretilip buradan deniz yoluyla ihraç edilmiş olabileceği akla en uygun varsayımlardan biri gibi görünmektedir. Bununla birlikte, Patara'da ele geçen kalıp parçasının (Kat. No. 10), pateraların madalyon bölümlerinin üretiminde kullanılmaya son derece uygun fiziksel yapısı ve üzerinde taşıdığı ikonografinin pateraların kabartmalarında kullanılan konu yelpazesine uygunluğu, Patara'da oinophoros grubu pateraların üretilmiş olup olmayacağı sorusunu akla getirmektedir. Ancak eldeki veriler kısıtlıdır ve bu nedenle, bu soruya az sayıdaki sabit üzerinden varsayımsal öneriler getirilebilmektedir. Öncelikle, yukarıda da değindiğimiz gibi Patara'da ele geçen örneklerin bir bölümünün Knidos üretimi oinophoroslarla yakın stil benzerliği içinde olduğu açıktır. Ancak, üç yüzyılı aşan bir süre üretimi devam eden bu seramik grubunun, özellikle de pateraların, hem Knidos ithallerinin hem diğer üretimlerin, en azından MS 1. yüzyılın ortalarından itibaren pazarda yer bulduğunu unutmamız gerekir. Örneğin üretim merkezlerinden biri olan İasos'ta hem yerel üretim oinophorosların hem de Knidos üretimi oinophorosların eş zamanlı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.¹¹⁶ Kalıpların dolaşımının bilinmemesi ve kil analizlerinin yapılmamış olması da bir engel olarak bu sorunun yanıtlanmasındaki zorluklardan birini oluşturmaktadır. Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer olgu ise Patara'da ele geçen kalıbın farklı tiplerde seramik grupları için kullanılmış olabileceği ihtimalidir. Tüm bu nedenlerle, Patara'da bir üretim olup olmadığını açık bir şekilde belirlememiz oldukça zordur. Anadolu'nun özellikle batı ve güney kıyıları başta olmak üzere, Khios ve Samos gibi Ege adalarına, Mısır'da İskenderiye ve Kahire gibi merkezlere, Korfu, Brindisi ve Aquileia gibi Adriatik yerleşimlerine ve Karadeniz çevresindeki birçok merkeze¹¹⁷ yayılan bu tip kapların üretiminin, bugüne kadar belirlenenden daha fazla merkezde gerçekleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, Patara oinophoros grubu ile kalıp üzerine yaptığımız gözlemler; Knidos, Pergamon ve İasos atölyelerinin yanı sıra, başta Patara olmak üzere Anadolu'da oinophoros grubu kaplar üreten daha fazla sayıda

üretim merkezinin olma olasılığını artırdığını söylememiz mümkün görünmektedir.

Katalog

Kat. No. 1 (Fig. 1)

Env. No.: Ptr'19.676

Bul. Yeri: Nero Hamamı - 3,48-336 - K. No. 13

Ölçü: Y: 13,6 cm; AÇ: 5,5 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 6/6 - Açık Kırmızı

Astar Rengi: 2,5 YR 5/8 - Kırmızı

Tarih: MS 2-3. yüzyıl

Kat. No. 2 (Fig. 2)

Env. No.: Ptr'12.155

Bul. Yeri: Nekropol Alanı - Kesit

Ölçü: Y: 1,1 cm; KÇ: 6,6 cm

Hamur Rengi: 10 YR 6/1 - Gri

Astar Rengi: 5 YR 5/4 - Kırmızımsı-kahverengi

Tarih: MS 1-2. yüzyıl

Kat. No. 3 (Fig. 3)

Env. No.: Ptr'11.62

Bul. Yeri: Meclis Kuzey Sur - B-14 - K. No. 218

Ölçü: Y: 1,4 cm; KÇ: 6 cm

Hamur Rengi: 7,5 YR 6/1 - Gri

Astar Rengi: 2,5 YR 6/6 - Açık Kırmızı

Tarih: MS 1-2. yüzyıl

Kat. No. 4 (Fig. 4)

Env. No.: Ptr'10.61 - Müze Env. No.: Ptr. 2010.22

Bul. Yeri: Su Yolu - Sondaj 21 - 11.34-10.96

Ölçü: Y: 3,6 cm; KÇ: 10,6 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 6/6 - Açık Kırmızı

Astar Rengi: 10 R 5/6 - Kırmızı

Tarih: MS erken 3. yüzyıl

Kat. No. 5 (Fig. 5)

Env. No.: Ptr'09.726

Bul. Yeri: Meclis Kuzey Sur - 5,53-4,89

Ölçü: Y: 1,5 cm; KÇ: 10 cm

Hamur Rengi: 7,5 YR 5/1 - Gri

Astar Rengi: 2,5 YR 6/6 - Açık Kırmızı

Tarih: MS 1. yüzyıl

Kat. No. 6 (Fig. 6)

Env. No.: Ptr'10.143

Bul. Yeri: Liman Caddesi - Batı Portikus - -116

Ölçü: Y: 1,8 cm; KÇ: 10 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 6/6 - Açık Kırmızı

Astar Rengi: 10 R 5/6 - Kırmızı

Tarih: MS 1-3. yüzyıl

116 Baldoni 2003: 14.

117 Baldoni 2003: 68.

Kat. No. 7 (Fig. 7)

Env. No.: Ptr*11.318

Bul. Yeri: Tak Önü – Sekizgen Yapı – K. No. 1

Ölçü: Y: 1,5 cm; KÇ: 10 cm

Hamur Rengi: 5 YR 6/4 – Açık Kırmızı-kahverengi

Astar Rengi: 10 R 5/8 – Kırmızı

Tarih: MS 1-3. yüzyıl

Kat. No. 8 (Fig. 8)

Env. No.: Ptr*99.98

Bul. Yeri: Tepecik Nekropol

Ölçü: Y: 1,6 cm; KÇ: 10 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 6/6 – Açık Kırmızı

Astar Rengi: 10 R 5/6 – Kırmızı

Tarih: MS 1-2. yüzyıl

Kat. No. 9 (Fig. 9)

Env. No.: Ptr*09.BN

Bul. Yeri: Meclis Kuzey Sur – 7,49

Ölçü: Y: 1,8 cm; KÇ: 10 cm

Hamur Rengi: 7,5 YR 6/4 - Açık Kahverengi

Astar Rengi: 2,5 YR 5/8 – Kırmızı

Tarih: MS erken 3. yüzyıl

Kat. No. 10 (Fig. 10)

Env. No.: Ptr*99.TN

Bul. Yeri: Tepecik Nekropol – TN2/TN3

Ölçü: Y: 1,7 cm; G: 6,6 cm

Hamur Rengi: 7,5 YR 5/1 - Gri

Astar Rengi: -

Kaynakça**Antik Kaynaklar**

Diod. Sic.: (=Diodoros Siculus, Bibliotheca Historike) Diodorus of Sicily in Twelve Volumes (çev. C. H. Oldfather), London 1989.

Hdt.: (=Herodotos, Historiae), Herodotos, Herodot Tarihi (çev. M. Ökmen) İstanbul 2006.

Paus.: (= Pausanias, Periegesis tes Hellados), Pausanian Description of Greece (çev. W. H. Jones), London 1918-1935.

Plut. Ant.: (= Plutarkhos, Bioi Paralleloi), Plutarch's Lives. (çev. B. Perrin), London 1959.

Strab.: (=Strabon, Geographika: XII-XIII-XIV) Antik Anadolu Coğrafyası. (çev. A. Pekman), İstanbul 1993. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları).

Modern Kaynaklar

AGER 2005: S. L. Ager, "Familiarity Breeds: Incest and the Ptolemaic Dynasty" *JHS* 120, 1-34.

AGER 2006: S. L. Ager, "The Power of Excess: Royal Incest and the Ptolemaic Dynasty" *Anthropologica* 48.2, 165-186.

AUGÉ 1986: C. Augé, "Dionysos (In Peripheria Orientali)" *LIMC* III.1, 514-531.

BAILEY 1972/1973: D. M. Bailey, "Cnidian Relief Ware Vases and Fragments in the British Museum 1, lagynoi and head-cups", *ReiCretActa* 14-15, 11-25.

BAILEY 1988: D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum III. Roman Provincial Lamps*, London.

BALDONI 2003: D. Baldoni, *Vasi a matrice di età imperiale a Iasos, Missione archeologica Italiana di Iasos III. Archaeologica 139*, Rome.

BLAKE 1930: M. E. Blake, "The Pavements of the Roman Buildings of the Republic and Early Empire" *MemAmA* 8, 7-159.

BRECCIA 1909: E. Breccia, "Di alcuni frammenti di vasi con rappresentanze a rilievo" *BArchAlex* 11.2, 298-320.

BRUNEAU 1972: P. Bruneau, *Les Mosaïques, Délos 29*, Paris.

BULARD 1908: M. M. Bulard, "Peintures murales et mosaïques de Délos" *MonPiot* 14.1-2, 7-214.

BUORA vd. 2016: M. Buora, M. Magnani, "Una patera cnidia con scena erotica", bk. G. Cuscito (Ed.), *Instrumenta inscripta VI. Le iscrizioni con funzione didascalico-esplicativa, Antichità Altoadriatiche* 83, 411-424.

COURBY 1913: F. Courby, "Vases avec reliefs appliqués du Musée de Délos", *BCH* 37, 418-444.

CRISTOFANI 1986: M. Cristofani, "Fufluns" *LIMC* III.1, 531-540.

DOKSANALTI 2000: E. M. Doksanaltı, "Die Keramikfunde aus den Arealen Z1 und Y1 der Dionysos-Stoa in Knidos", *ReiCretActa* 36, 75-82.

DOKSANALTI I 2006: E. M. Doksanaltı, *Knidos Kap Krio Kazı Alanı* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Konya.

DUNBABIN 1978: K. M. Dunbabin, *The Mosaics of Roman North Africa: Studies in Iconography and Patronage*. Oxford.

DUNBABIN 1999: K. M. Dunbabin, *Mosaics of the Greek and Roman World*, Cambridge.

EGGERS 1955: H. J. Eggers, "Zur absoluten Chronologie der Römischen Kaiserzeit im Freien Germanien", *JbRGZM* 2, 196-244.

ERDOĞAN vd. 2018: A. Erdoğan – S. Arıcı, "Tripolis'de Bulunmuş Çocuk Dionysos Heykeli", *OLBA* 26, 285-304.

ERHAT 1996, A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul.

FARNELL 1909: L. R. Farnell, *The Cults of the Greek States V*, Oxford.

FATHY 2019: E. Fathy, "Cultic Allusions in the Heraklitos Mosaic", *POTESTAS* 14, 5-31.

FUCHS 1959: W. Fuchs, "Die Vorbilder der neuattischen Reliefs", *JDI suppl.* 20, 108-118.

- GASPARRI 1986a: C. Gasparri, "Dionysos", *LIMC* III.1, 414-514.
- GASPARRI 1986b: C. Gasparri, "Bacchus", *LIMC* III.1, 540-566.
- GREET 2015: B. J. R. Greet, *The Roman Eagle. Symbol and its Evolution* (University of Leeds, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Leeds.
- HAUSMANN 1954/1955: U. Hausmann, "ΟΙΝΟΦΟΡΟΣ", *AM* 69-70, 125-146.
- HAYES 1997: J. W. Hayes, *Handbook of Mediterranean Roman Pottery*, London.
- HAYES 1997: J. W. Hayes, *Roman Pottery Fine Ware Imports, Athenian Agora 32*, Princeton.
- HEIMBERG 1976: U. Heimberg, "Oinophoren. Zur kaiserzeitlichen Reliefkeramik", *JdI* 91, 251-290.
- HILGERS 1969: W. Hilgers, *Lateinische Gefäßnamen. Bezeichnungen, Funktion und Form römischer Gefäße nach den antiken Schriftquellen*, Rheinland-Verlag, Düsseldorf.
- İŞİN 2007: G. Işin, *Patara Terrakotaları. Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri, Patara V.1*, İstanbul.
- İŞKAN (Ed.) 2019: H. İşkan (Ed.), *Patara. Kent, Liman, Kült*, İstanbul.
- JÁCOME 2013: P. M. Jácome, P. M., "Bacchus and Felines in Roman Iconography: Issues of Gender and Species", A. Bernabé (Ed.), *Redefining Dionysos*, Berlin, 526-540.
- JONAS 1960: R. Jonas, "The Winged Dionysos", *Internal circular 3, Israel Numismatic Society, Haifa Branch*, 1960, 1-8.
- KAHIL 1992: L. Kahil, "Leda" *LIMC* VI.1, 231-246.
- LAMB 1929: W. Lamb, *Greek and Roman Bronzes*, London.
- LITVINSKIJ vd. 1974: B. A. Litvinskij - N. O. Tursunov, "The Leninabad Krater and the Louvre Sosibios Vase (Neo-Attic Art and Central Asia)" *East and West* 24, 89-110.
- LOVE 1969: I. C. Love, Knidos, bk. M. J. Mellink, *Archaeology in Asia Minor, AJA* 73.2, 216-219.
- MANDEL 1988: U. Mandel, *Kleinasiatische Reliefkeramik der mittleren Kaiserzeit. Die "Oinophorengruppe" und Verwandtes, Pergamenische Forschungen 5*, Berlin.
- MANDEL 2000: U. Mandel, "Die Frühe Produktion Der Sog. Oinophorenware- Werkstätten von Knidos", *ReiCretActa* 36, 57-68.
- MASOUD 2015: A. Masoud, "Lights on Sabazius Cult in Egypt Through An Unpublished Rare Hairpin" *Egyptian Journal of Archaeological and Restoration Studies* 5, 39-49.
- MASSA-PAIRAULT vd. 1979: F. H. Massa-Pairault – J.-M. Pailler, *Les terres cuites sous le péristyle, Bolsena V, La maison aux salles souterraines 1*, Rome.
- MATTHEWS 1969: K. D. Matthews, *Scutella, Patella, Patera, Patina: A Study of Roman Dinnerware*, Philadelphia.
- OVADIAH 2012: A. Ovadiah, "The Hellenistic Mosaic Head from Dor, Israel. Reconsidered", *Gerión* 30, 91-102.
- PAILLER 2000: J.-M. Pailler, "Mystères dissipés ou mystères dévoilés? À propos de quelques études récentes sur la fresque de la «Villa des Mystères» à Pompéi", *Topoi* 10/1, 373-390.
- PAPEN 1905: F. G. von Papen, *Der Thyrsos in der griechischen und römischen Literatur und Kunst*, Berlin.
- PASTUTMAZ 2009: D. Pastutmaz, *Knidos Üretimi Kabartmalı Seramikler* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Konya.
- PASTUTMAZ 2011: D. Pastutmaz, "Die Ikonographie des Dionysos auf knidischen Oinophori", *Asia Minor Studien* 66, 97-105.
- PARRISH 1981: D. Parrish, "The Mosaic Program of the Maison de la Procession Dionysiaque at El Jem", bk. Y. Duval (Ed.) *Mosaïque romaine tardive: l'iconographie du temps, les programmes iconographiques des maisons africaines*, Paris, 51-64.
- PERNICE 1938: E. Pernice, *Pavimente und figurliche Mosaiken*, Berlin.
- PESANDO 1996: F. Pesando, "Autocelebrazione aristocratica e propaganda politica in ambiente privato: la casa del Fauno a Pompei", *Cahiers du Centre Gustave Glotz* 7, 189-228.
- PICARD 1935: C. Picard, "Dionysos Psilax," *Melanges offerts a Octave Navarre*, Toulouse, 317-337.
- PINCKERNELLE 2007: K. Pinckernelle, *The Iconography of Ancient Greek and Roman Jewellery* (University of Glasgow, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi) Glasgow.
- POLLITT 1986: J. J. Pollitt, *Art in the Hellenistic Age*, Cambridge.
- PONS 1997: E. Pons, "Conjunto de terracotas egipcias de época greco-romana del Museo Arqueológico Nacional", *Boletín del MAN* 15, 95-119.
- REKOWSKA 2013: M. Rekowski, "L'amour à Ptolémaïs... Scènes érotiques sur des objets découverts par les fouilles polonaises", bk. V. Dobrowski (Ed.), *Et in Arcadia ego: studia memoriae professoris Thomae Mikocki dicata, Institute of Archaeology*, Warsaw, 61-73.
- ROBINSON 1909: D. M. Robinson, "An Oenophorus Belonging to the Johns Hopkins University", *AJA* 13, 30-38.
- ROBERTSON 1965: M. Robertson, "Greek Mosaics" *JHS* 85, 72-89.

- SALOMONSON 1979: J. W. Salomonson, "Kleinasiatische Tonschalen mit Reliefverzierung", *BABesch* 54, 117-137.
- SALOMONSON 1980: J. W. Salomonson, "Der Trunkenbold und die Trunkene Alte. Untersuchungen zur Herkunft, Bedeutung und Wanderung einiger plastischer Gefäßstypen der römischen Kaiserzeit" *BABesch* 55, 65-135.
- SCREECH 1980: M. A. Screech, "The Winged Bacchus (Pausanias, Rabelais and Later Emblematis)" *JWCI* 43, 259- 262.
- SICHTERMANN 1988: H. Sichtermann, "Ganymedes", *LIMC* IV.1, 154-169.
- STONE 2014: S. C. Stone, *The Hellenistic and Roman Fine Pottery, Morgantina Studies* 6, Princeton.
- ŞAHİN 2018: F. Şahin, *Patara Metal Buluntuları, Patara V.2*, İstanbul 2018.
- ŞAHİN 2019: F. Şahin, *A Patara of the Oinophoros Group and a Mold from Patara*, İzmir Demokrasi Üniversitesi, II. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi, 2019, 1309-1318.
- TINH 1986: T. T. Tinh 1986, "Bes" *LIMC* III.1, 98-108.
- TODISCO 1990: L. Todisco, "Herakles and the Cretan Bull (Labour VII)" *LIMC* V.1, 59-67.
- TREISTER 2020: M. Y. Treister, "Римские Бронзовые Сосуды С Медальонами С Фигурными Изображениями Из Сарматии", A. Belousov - С. Плушеchkina (Eds), *НОМО OMNIVM HORARVM. Symbolae ad anniuersarium septuagesimum professoris Alexandri Podosinov dedicatae*, Москва, 565-610.
- TULUNAY 2005: E. T. Tulunay, "Soloî Pompeiopolis Heykelleri (2000-2003)", *AST* 22.2, 23-30.
- WEBER 1892: G. Weber, "Bas-Reliefs de Laodicée et de Tripolis", *RA* 20, 288-290.
- WORRLE 1977: M. Wörrle, "Epigraphische Forschungen zur Geschichte" *Lykiens* 1, Chiron 7, 43-46.

Makale Gönderim Tarihi: 15.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 26.03.2021

FEYZULLAH ŞAHİN

Orcid ID: 0000-0001-7110-8367

İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,

İzmir/TÜRKİYE

feyzullah.sahin@idu.edu.tr

Fig. 1. Amphora - Kat. No. 1 (Patara Kazı Arşivi).

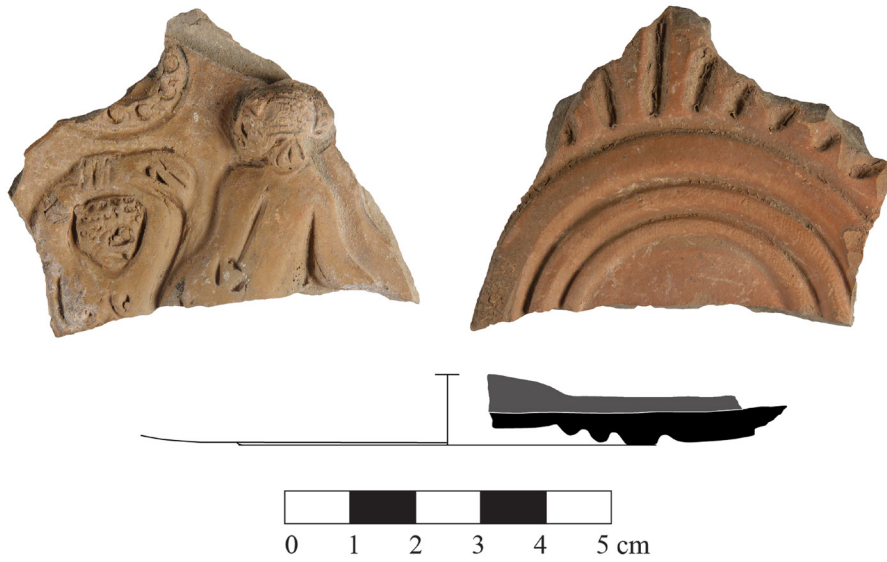

Fig. 2. Patera - Kat. No. 2 (Patara Kazı Arşivi).

Fig. 3. Patera - Kat. No. 3 (Patara Kazı Arşivi).

Fig. 4. Patera - Kat. No. 4 (Patara Kazı Arşivi).

Fig. 5. Patera - Kat. No. 5 (Patara Kazı Arşivi).

Fig. 6. Patera - Kat. No. 6 (Patara Kazı Arşivi).

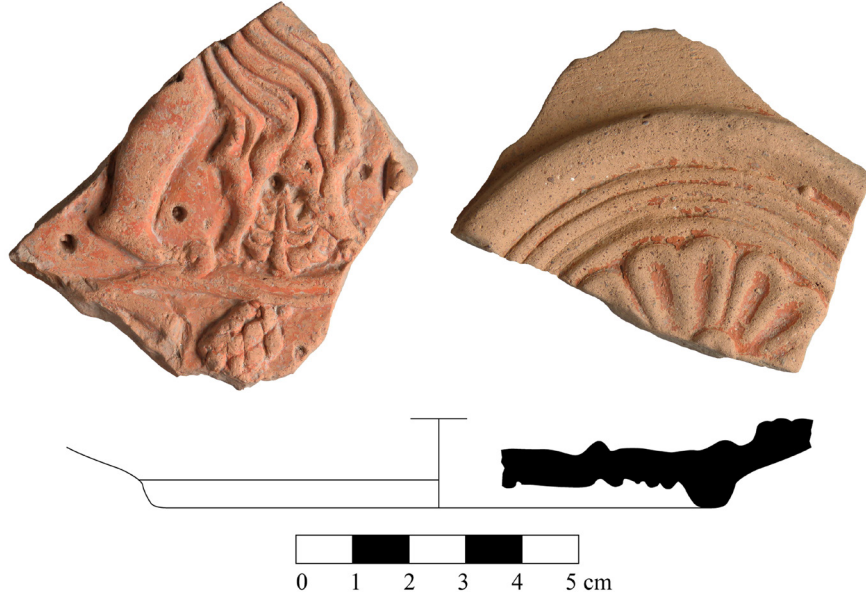

Fig. 7. Patara - Kat. No. 7 (Patara Kazı Arşivi).

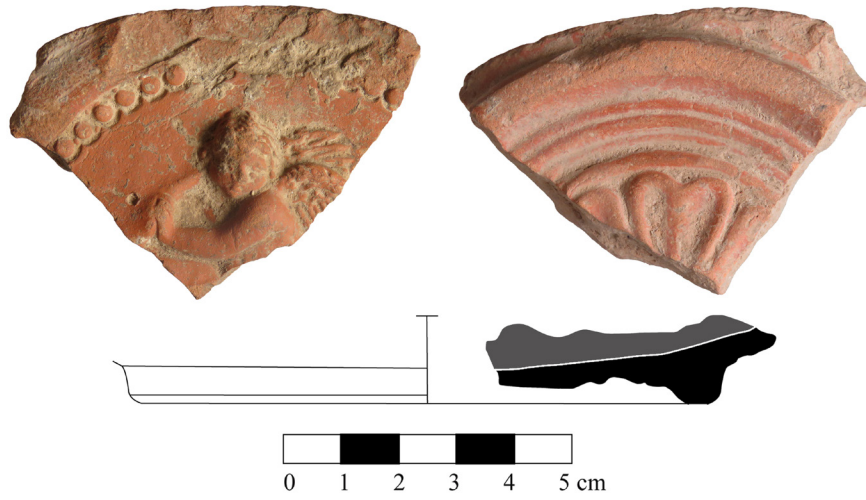

Fig. 8. Patara - Kat. No. 8 (Patara Kazı Arşivi).

Fig. 9. Patera - Kat. No. 9 (Patara Kazı Arşivi).

Fig. 10. Kalp - Kat. No. 10 (Patara Kazı Arşivi).

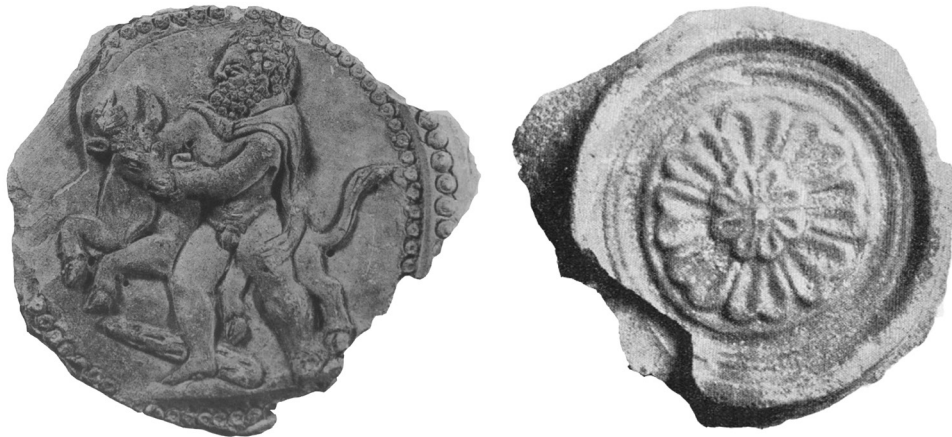

Fig. 11. Patera – İskenderiye Müzesi (Env. No. Alexandria.17001) - Breccia 1909: 364, Res. 61.

“Eğrekbaşı” Revisited - A Topographic and Contextual *Correctum* to a Burial Ground from the Southern Necropolis of Parion

[EĞREKBAŞI’NI YENİDEN DEĞERLENDİRMEK-PARİON GÜNEY NEKROPOLÜ’NDEN BİR GÖMÜ ALANINA TOPOGRAFİK VE KONTEKST İÇERİKLİ BİR DÜZELTME]

Hazar KABA

Anahtar Kelimeler

Parion, nekropol, topografya, takı, MÖ 4. yüzyıl.

Keywords

Parion, necropolis, topography, jewellery, 4th century BC.

ÖZET

Troas’ın en önemli antik liman kentlerinden biri olan Parion özellikle nekropolü ile Anadolu arkeolojisine önemli katkılar sağlamıştır. Kentin güney nekropolünün bir bölümünü teşkil eden ve 2005 yılından itibaren neredeyse kesintisiz bir şekilde kazılan Tavşandere, kentın gömü alanları, adetleri ve mezar tipolojisi hakkında ana bilgi sağlayıcımız olmuştur.

Ancak, Tavşandere’nin yaklaşık olarak bir kilometre güneyindeki bir mevkide 2016 yılında gerçekleştirilmiş olan bir kurtarma kazısı bu durumu değiştirmiştir. Oldukça kısıtlı bir alanda gerçekleştirilen bu kazı ikisi sanduka mezar biri lahit olacak şekilde üç mezar açığa çıkarmıştır. Sanduka mezarlardan özellikle bir tanesi oldukça zengin takılar içeren repertuarı ile dikkat çekmektedir. Bu yeni keşfedilmiş gömü alanı Parion’un güney nekropolünün büyüklüğü, topoğrafyası ve düzenlenişi hakkındaki bilgilerimizi değiştirecek bir potansiyele sahiptir. Daha önceleri iki yayın bünyesinde irdelenmiş olan bu yeni gömü alanı yine de Troas’ın ölü gömme arkeolojisi dâhilindeki yerini tam alamamıştır.

Bu çalışma, bu yeni gömü alanını tekrardan irdelenmek adına, onun topoğrafyası, düzenlenişi ve buluntularına yeni ve güncel bakış açılarıyla yaklaşmayı hedeflemektedir. Bunu başarabilmek adına bu gömü alanının topoğrafyası, mezar tipolojisi ve en önemlisi de buluntuları yeniden değerlendirilecek, benzerleri ile karşılaştırılacak ve bölgedeki diğer nekropoller ile irdelencektir.

ABSTRACT

Parion, one of the most important port cities of Troad, possesses great importance to Anatolian archaeology with its necropolis. Excavated continuously since 2005, a small portion of the cities southern necropolis, named Tavşandere, became the leading information provider for the understanding of the organisation of the cities burial grounds, funerary customs and grave typology.

However, a small rescue excavation conducted nearly a kilometre south of the Tavşandere tends to change this situation. This rescue excavation that took place within a small-scale area revealed two cist graves and one sarcophagus. Especially one of the cist graves attracted attention with its very rich inventory of jewellery. This new burial ground possesses the potential to change our state-of-the-art knowledge on the size, topography and organisation of Parion’s southern necropolis. Evaluated under two publications this new burial ground from the hinterland of Parion still did not find its deserved place within the funerary archaeology of the Troad.

This paper aims to re-evaluate this new burial ground, its topography, organisation and finds with some updated knowledge, new points of view and more in-detail comparanda. To do so, the topography, grave typology and most importantly the find repertories of this burial ground will be re-examined, compared with parallels and evaluated with the other burial grounds of the region.

Introduction

The commencement of full-scale seasonal excavations in Parion was triggered by the discovery of its necropolis. The necropolis of the city, known today as Tavşandere Necropolis, was located by chance in 2004 during the foundation excavations of a primary school. The first excavations within the necropolis, which were initiated by the Museum of Çanakkale, revealed many rich burials, thus becoming the precursor of a potentially significant burial ground.¹ The systematic and scientific excavations following this process proved this to be true. During the fifteen years of excavation, a long-used necropolis with diverse tomb typologies and rich in artefacts was brought to daylight.² These excavations were conducted in an area of approximately 350 m² and revealed more than 200 graves spanning from Archaic to Roman periods.³ Introduced to the world of archaeology as the “Southern Necropolis – Tavşandere”, this burial ground is accepted to comprise only a particular portion of the whole southern necropolis of the ancient city.⁴

Until recently, Tavşandere was accepted as the securely proved “southernmost” extension of Parion’s southern necropolis. However, a small-scale rescue excavation that took place in a locality positioned at a certain distance from the Tavşandere changed the state-of-the-art related to this statement. Results of this rescue excavation supplied us with new information capable of changing the already known limits of the southern necropolis and also proved to be useful for updating our present knowledge on the necropolis solely known from Tavşandere. The results of this rescue excavation were published first as a small report⁵ and most recently as a scientific paper⁶ by its excavators. Unfortunately, both publications possess absences, misinterpretations and tend to repeat or conduct wrong datings on finds and burials.

This paper, originating from the belief that much remains still to be said about the results of this excavation, will re-evaluate the burials and their inventories. Additionally, the topography and the overall arrangement of this burial ground will also be re-handled from a different perspective. In this aspect, firstly a small summary of previously obtained results on this burial ground will be shared with the reader for a better understanding of what we know so far. This will be followed by another chapter in which already suggested interpretations will be re-handled, and debates will be conducted

on their correctness or validity. An updated reading of the topography, the handling of the arrangement of the graves and the interpretation of important finds will be used as mediums for reaching better results. By doing so, this new burial ground will be better understood and contextualized within the overall setting of the southern necropolis of Parion.

Eğrekbaşı So Far: The Rescue Excavation and its Scientific Interpretation(s)

The locality where the rescue excavation was conducted lies at a distance of approximately 1,45 km towards the south of the modern-day village of Kemer. Its distance to the already known burial ground in Tavşandere is approximately 1,06 km. This distance increases to 2,11 km when Parion is into consideration (Figure 1). The parcel where the excavation took place lies adjacent to the asphalt road that leads from Kemer to the village of Değirmencik. The banks of Kemer Çayı occupy its southern and southwestern limits, whereas natural cliffs establish its northern and northeastern borders (Figure 2). This geographical setting places the burial ground within an area of an 80 m width that is bordered by upper listed natural formations. Its spread towards the south, where archaeological fieldwork remains lacking, is hard to detect, whereas its northern spread, as will be revealed in this article, reaches up to Tavşandere.

The rescue excavation was initiated by the sighting of a big piece of marble during the mechanical excavations done in the area for the establishment of a water pipeline. Informed by the officials from the village of Kemer, the staff of the Çanakkale Museum visited the site and instantly initiated an excavation as that marble piece was understood to be the lid of a sarcophagus.⁷ The canal that was excavated by machines for the laying of the pipeline was further deepened and enlarged to reveal a marble cist grave.⁸ Two more graves were additionally located as a result of the enlargement of the canal. The latter two were found approximately 0,40 m towards the south of the first one in a nearly adjacent position (Figure 3). After they were all revealed, the graves were excavated one by one.

7 Tunçdemir et al. 2014: 221-222.

8 First publication identifies these graves as “lahit (sarcophagus)”. However the second publication by Musa Tombul rightly re-identifies the two graves as “sanduka mezar (cist grave)” while the third grave is indeed a sarcophagus.

The first excavated cist grave was named Cist Grave I. This cist grave, which contained a certain amount of filled soil that flew into its basin through the cracks on its lid was partly excavated in the field. Soil taken from inside was transferred to the Çanakkale Museum to be sieved there.⁹ The other two adjacent graves were in the form of a cist grave (hereafter Cist Grave II) and a sarcophagus (hereafter Sarcophagus I). Both graves were excavated manually, and no further investigation was conducted on the excavated soil. After the completion of the fieldwork within the opening, the graves were closed again, and the whole area was backfilled. All finds recovered from the excavations were taken to the Çanakkale Museum.¹⁰

As previously stated, the scientific interpretation of the graves together with their burials and inventories were realized within two different publications. The first one, in the manner of an enlarged excavation report, supplies us with brief information concerning the excavation process, as well as grave typologies and finds.

According to the first publication, the first grave that was located rested 3 m below the ground level (Figure 4).¹¹ The other two were located approximately 0,40 m towards the south of the former. Both were resting 0,80 m lower than the first one. A space of 0,20 m was present between the latter two. The lid of the first cist grave was broken as a result of the mechanic excavations whereas the other two graves were damaged due to “earthquakes”, as put forward by its excavators.¹²

The first grave, Cist Grave I, was laid directly on the bedrock. It is comprised of four marble slabs (two square and two rectangular) which were joined to each other from the corners. Their joining was realized only partially through the use of lead clamps. However, despite the existence of sockets on all corners for receiving clamps, only a single clamp was present at the time of the discovery. Others were understood not to be placed at all in their sockets. The basin, formed in this way, measured 2,13 x 0,80 m from outside. Its depth is 0,80 m. The grave was sealed with the help of a gabled lid which was broken into two pieces at the time of the discovery. Even though the basin was mostly filled

with mud from outside, it was still possible to locate the original sediment soil with a 0,10 m height that once received the burial.¹³

A gold diadem was resting at the eastern side of the grave in its in-situ position. Additional rosette-shaped ornaments, disassociated from the diadem, were scattered around at the same point. The pelvis of the deceased was visible at the mid-point of the cist. A total of 90 gold beads of various forms were collected between the pelvis and the diadem. Two golden “brooch/buttons” were also present in the same vicinity. The right-hand side of the pelvis of the deceased was occupied by a bronze mirror and a bone object. Other finds recovered from around the same spot were two golden finger rings. A total of 36 golden plaquettes with repousse decorations covered the other short side of the grave. Apart from the skeletal remains that constituted the pelvis, only a single molar could be retrieved from the cist. When the location of the finds within the grave was evaluated together with the human remains, it becomes evident that the body was laid down in an east to west orientation with the head resting on the eastern side.¹⁴

The first publication locates the second cist grave (Cist Grave II) 0,40 m towards the south of the first. It had been noted that the grave was reclining towards the south most probably due to “earthquakes”. The formation of this grave was realized in the same manner as the previous one through the use of similar marble slabs. The clamp sockets were present once again whereas the clamps were totally absent. The cist measured 2,18 m on the long sides and 0,80 m on the short sides. The depth of the cist was around 0,85 m. The sealing of the grave was again by means of a gabled lid.¹⁵

The base of the second cist was also constituted of hardened natural soil. Skeletal remains were nearly eroded, enabling the excavators to recover only a few specimens. The sole archaeological remain to be found within the grave was a squat lekythos that was in its in-situ position at the western end of the basin.¹⁶

9 Tunçdemir et al. 2017: 223.

10 Tunçdemir et al. 2017: 223-224.

11 Tunçdemir et al. 2017: 222.

12 Tunçdemir et al. 2017: 223-224.

13 Tunçdemir et al. 2017: 222.

14 According to the excavation report bones were helpful to attribute the tomb owner as a female probably around 16-18 years of age: Tunçdemir et al. 2017: 223.

15 Tunçdemir et al. 2017: 223.

16 Tunçdemir et al. 2017: 224.

The last grave is Sarcophagus I. It was positioned to rest at the same level side by side with Cist Grave II. Its monolith limestone basin was reclining towards the south, possibly due to similar natural reasons, as put forward by the excavators. Measuring 2,20 m in length and 0,80 m in width, the sarcophagus was sealed with a ridged lid. The lid showed an acceptable amount of cracking and destruction due to the mechanic excavations. The height of the basin of the sarcophagus was measured 0,80 m. A graffito was carved partly on the southern and partly on the western side of the sarcophagus. It simply read “ΠΙΡΑΜΙΣ”(Figure 5). The basin of the sarcophagus was also filled up with a layer of sediment soil of 0,10 m height which contained the partial remains of the deceased. The skeletal remains from the sarcophagus were mostly eroded except the long bones from the arms and the legs, which were in better condition.¹⁷ No archaeological remains were present from the sarcophagus.¹⁸

Within the first publication, the aforementioned description of the graves was followed by a simple catalogue of the finds recovered from Cist Grave I and II together with their analogical comparanda and dating.¹⁹ The two cist graves were dated to the end of the 5th and beginning of the 4th century BC only in light of the lekythos that was recovered from Cist Grave II. The jewellery was not fully integrated into the dating as “..they were not trustworthy mediums of dating by being handled from generation to generation”. The paper was finalized with the statement indicating that this burial ground was positioned next to one of the ancient roads that lead to the city. This statement was further followed by another on the possibility that the gate of the early city must also have been somewhere around that vicinity.²⁰

A second and more recent publication on the burial ground was shaped in the same manner as the first. It stood out from the first with its enlarged analogical evaluation in which much effort was put into the dating of nearly all finds. Nevertheless, despite that effort, the catalogue repeated the same mistakes of

the previous publication and exhibited inconsistent analogies at some points.²¹

The dating of the graves within the second publication was also wide scaled compared to the previous one. Of notable interest was the detailed analysis of each grave through typological analogies with parallels. As a result, the cist graves were dated to the first half of the 4th century BC whereas the sarcophagus was dated to the end of the 6th century BC.²² The topographical place attachment of the burial ground was shaped around the idea that it must have been independent of Tavşandere. The distance that existed between the two burial grounds was taken as proof of this statement. The idea of the existence of the Late Archaic settlement in that vicinity repeated itself and was further strengthened by the sarcophagus, which was dated to the 6th century BC.²³

To sum up, the first report was merely an extended excavation report repeating to a great extent already evident statements from the first publication. Thus, the text was full of misinterpretations and inevitable mistakes related to the topographical evaluation of the site, its connection with Tavşandere and additionally with the dating of the graves and their inventories.

Eğrekbaşı Revisited: An Updated Identificatory and Topographic Approach

The naming of the newly founded burial ground is among the first things that needs to be clarified. The locality where the graves were found was formerly referred to as “Eğrekbaşı”. However, the recent and in-detail topographic study of the area revealed that the excavated parcel is registered to the records of the Directorate of Land and Land Surveys as “Sheet H18a.07d, Parcel 187”. This discovery, in the end, surely places the burial ground out of the locality of “Eğrekbaşı” and repositioned it within a locality referred to as “Taşlık”. Due to this new labelling, from now on the locality where the tombs were found will be referred to as “Taşlık”.

The other matter that needs handling is the topographical setting of the burial ground. The updated and revised results related to the topography of the area enable us in the end to correct many incorrect interpretations on this matter. Additionally, a better

17 According to the excavation report bones were robust and extremely porous with remarkable curved structures. These affinities made the excavators to engender the deceased as a male probably around 60 years of age.

18 Tunçdemir et al. 2017: 224.

19 Tunçdemir et al. 2017: 226-229.

20 Tunçdemir et al. 2017: 230.

21 Tombul 2019: 609-613.

22 Tombul 2019: 614-615.

23 Tombul 2019: 616.

and more in-detail topographical approach will pave the way for a better understanding of the connection between Taşlık and the rest of the southern necropolis of Parion.

Despite a certain amount of damage caused to the topography around the graves by mechanical excavations, we can still picture the setting in the vicinity of Taşlık as it was in antiquity. The Kemer Çayı reflects the character of a small stream around Taşlık. Thus, its wide and overflowed character, which is evident only 350 m further north, is not present at all within this locality. Nevertheless, it still successfully acts as a natural boundary with a width that reaches up to 12 m at and around the site.²⁴ At the north of the site, a natural boundary is formed by a small cliff. Even though it is currently characterised by straight skirts, this cliff was once had a steep incline towards Taşlık. This incline, however, was partly scratched to open a space for a modern asphalt road. Thus it can be visualised that Taşlık was once a narrow and long burial ground that started from the banks of Kemer Çay and stretched towards north to the outskirts of a steep cliff (Figure 6).²⁵

As mentioned in the two publications, the presence of an ancient road that passed from this side of the river fits very well to this picture. The possibility of this suggestion gets clearer, especially with an archaeologically oriented topographic approach to and beyond the site. When examined in detail, it can be seen that both Parion and its central hinterland rests on the eastern bank of the Kemer Çay. This site selection is not coincidental and was shaped around the geographic structure of the area. The mouth of the Kemer Çayı and its banks towards the west are known to be extraordinarily marshy and ill enviroimented up until the recent past.²⁶ Thus, any road destined for the ancient city must have been positioned at the eastern side of the Kemer Çay where the city was also located. Within this frame, Taşlık is seen to rest on one of the few narrow and suitable passages on this side of the stream where a road must have once positioned away from

the ill enviroimented portions of the river. This picture of a burial ground with an ancient road passing through is not so alien to the geography to which Parion belongs. Being among one of the leading port cities of Troad, Assos is well known to have its western necropolis divided in two by a stone-paved road reaching up until one of the city’s main gates.²⁷ With this feature, Assos can be an excellent exemplar for imagining how Taşlık once looked in antiquity. Nevertheless, it must be stressed that this interpretation still lacks any secure archaeological proof originating from the field.

A secure understanding of the exact location of the three graves within Taşlık is hard to accomplish. The limited size of the excavated area is the main reason for this. Nevertheless, this limited knowledge is explicit on specific points. What is clear is that Cist Grave II and Sarcophagus I were once placed at a point within this burial ground where the flat ground met the cliff. Cist Grave I, on the other hand, was understood to be resting at the lower skirts of the cliff as it occupied the higher ground compared to the latter two. This supposed organisation, with graves being positioned accordingly to the incline of the topography, again forms a familiar scene for the region of Troad. Assos once again steps forward as a perfect analogy as its western necropolis is well known to scatter partly on a cliff.²⁸ A second and similarly formed necropolis is also evident at Antandros by its so-called Melis Necropolis. Thus, both the Western Necropolis of Assos and Antandros’ “Melis Necropolis” could be accepted as the best analogies for understanding the topographical setting of Taşlık.²⁹

The overall setting of the three graves from Taşlık also supplies us with ample evidence in regards to the planning of the burial ground. The lining of the three graves on the same axis, as well as their similar orientation in an east-west direction, are simple yet efficient proofs of this evaluation. The overall crowded structure of the three graves seems to be a characteristic feature for the whole region as it can be evidenced within other major burial grounds such as Assos³⁰ and Antandros³¹ but also in minor

24 It can be cautiously put forward that the stream might have been filled at this part by the villagers from Kemer for extending the surface area of the arable land for being used as a field.

25 Within his publication where he describes his visit to the area of Kemer Village Leaf (1923: 81-82) also defines these cliffs as steep in nature.

26 Leaf 1923: 81.

27 Stupperich 2006: Abb. 1&2; Buruldağ 2009: Res. 5, Plan 9; Ergün 2013: Res. 5.

28 Buruldağ 2009: Res. 5&36; Ergün 2013: Res. 5.

29 Polat and Polat 2007: 1, Res. 2&16; Polat 2008: 272.

30 Buruldağ 2009: Plan 6-9; Stupperich 1990: 9, Abb. 2; Stupperich 1996: Abb.1

31 Polat and Polat 2007: Plan 1, Res. 1&16

ones like Lampsakos.³²

One of the suggestions that the previous two publications had put forward was the independent layout of Taşlık with the Tavşandere. Following this suggestion, the Late Archaic settlement of Parion and one of its gates were accepted to exist around the vicinity of Taşlık. These arguments lack any concrete archaeological or topographical basis and need a substantial re-evaluation. When this portion of Parion's hinterland is observed, it can be seen that the topography between Taşlık and Tavşandere supplies us with an uninterrupted continuity. The entire area stretching between the Kemer Çayı in the west and natural cliffs in the east continues towards north from Taşlık as a plain, which is exceptionally suitable for the expansion of any necropolis (Figure 7).

Archaeological data also supports this topographical approach towards a possible uniformity between Tavşandere and Taşlık. Grave inscriptions, fragments of sarcophagi and graves located from the plain and the cliffs between Taşlık and Tavşandere prove the continuous use of this area as a burial ground.³³ Thus the existence of a single necropolis, namely the Southern Necropolis, which stretched all along this land piece is indisputably proved. Such an integrated use of land invalidates the positioning of any portion of the city wall or a gate around Taşlık. Nevertheless, wall systems that were evident to no small extent were all located from the northern portion of Tavşandere. Additionally, a possible locality of one of the city gates and its architectural elements were reported to be found around the close vicinity of Tavşandere.³⁴ To sum up, we can unquestionably express that all archaeological and topographical evidence strongly argues against the existence of any city wall or a gate belonging to Parion's early settlement from or around Taşlık.

Re-considering the Grave Typologies and Inventories

The grave types and grave inventories from Taşlık needs a detailed re-analysis. This will not only able us to firmly date the burial ground and each respective burial from it but also able the establishment of concrete organic bonds and understanding of differences between Tavşandere and Taşlık. To do so,

32 Körpe and Treister 2002: 431-432.

33 Sulan 2018: 55-56.

34 Ergürer and Genç 2015.

inventories of the graves will be handled in greater detail in the following sections.

Cist Grave I

Cist Grave I, through supplying us with a rich inventory of finds, deserve to be the first point of attraction within this re-analysis. The first find that needs to be included within the re-evaluation is, of course, the gold diadem (Figure 8). The gold diadem recovered from Cist Grave I exemplifies a well-known type of head adornment.³⁵ Known as the pediment shaped diadem³⁶ this head adornment ends in rounded edges with holes for fastening it to the head. It has a length of 34 cm and a height of 4 cm. It is formed from a single triangular sheet with a thickness of 0,01 cm. It bears a rich decoration program made from a single matrix. Encircled by a borderline the main decoration consists of a palmetto that adorns the central scene with antithetic griffons on its sides. Spiral-like ivy branches originating from the centre extend towards the edges of the diadem. Ivy branches attract attention by being further enriched by flowers and campanulae. Tied on the diadem by golden wires are nine rosettes also made of gold. The rosettes are characterized by concave leaves circling a central boss.

Diadem from Cist Grave I is the first exemplar of its type for the jewellery repertory of Parion.³⁷ Thanks to its pediment shape it finds itself many parallels from close³⁸ and distant³⁹ geographies.

35 Çanakkale Museum Inv. No. KM.L.1-8.

36 For an introduction on this group of head adornment see Hoffmann and Davidson 1965: 68, Fig. 7b. An in-detail analysis on Hellenistic pediment diadems is also evident thanks to Treister (2001, 177-179).

37 For works on the jewellery from Parion especially see Kasapoğlu 2015d. For some new remarks on wreaths additionally see Çelikbaş 2019 and for others see Çelikbaş 2020.

38 For an exemplar from Madytos dated to 330-300 BC see Williams and Ogden 1994: 108-109, No. 62. For an exemplar from Abydos dated to 330-300 BC see Segall 1966: 22, Fig. 1. For an exemplar from Ilgardere tentatively dated to 350 BC see Körpe 2004 (However this pieces similarity with the Madytos exemplar should clearly date it to 330-300 BC). For an exemplar from Lampsakos dated to 350 BC see Körpe and Treister 2002: 435, Fig. 7. From a partial exemplar from Dardanos see Özkan 1990: 114, Res. 6. On a varia of slightly later diadems (Late 4th – Early 3rd centuries BC) from Dardanos Tumulus additionally see Sevinç and Treister 2013: 220-222, 234-235, Pl. 1.

39 For exemplars from Kyme all dated to 330-330 BC see Williams and Ogden 1994: 92, No. 44; Hörriht 2010;

Even though it lacks any similar figurative decoration with those parallels, its shape and vegetal decoration still attach this piece to its parallels. Mainly thanks to the similarity of these latter two affinities the previously suggested date of 350 BC⁴⁰ for this piece of jewellery can be easily pushed to around 330-300 BC.

The most exciting thing about the diadem is the rosettes that were attached to it. Strangely, all these rosettes were attached to the diadem in a manner that disrupts the integrity of its repousse vegetal decoration. This is best evident with the overlapping of the rosettes with figures (griffons) and also with the vegetal elements on many points. This disturbance of decorative integrity makes it clear that the attachment of the rosettes took place after the diadems manufacture. The pre-dating of the rosettes compared to the diadem itself further supports this idea. Such that, all analogical similarities that could be drawn with the rosettes were focused repeatedly between the years 650-600 BC.⁴¹ In the light of this data, we can surely suggest that these rosettes, which must have been family heirlooms, were attached to the diadem in a later period with the demand of its owner. Such demand must have been shaped with the apotropaic desire of bringing together the values of the past with the values of its days. Thanks to the existence of many exemplars with such modifications we know that similar “re-arrangements” on jewellery were very popular in antiquity.⁴²

A pair of jewellery from Cist Grave I which were erroneously identified as “brooch/button”⁴³ within the previous publications are in reality known as ear studs (Figure 9).⁴⁴ The importance of this pair

is that they represent a hitherto unknown type for the jewellery repertory of Parion. Both studs show exact measurements with their diameter of 2,9 cm and width of 1,5 cm. A minimal difference is seen only in the weight as one measures 8,7 gr whereas the other is 8,4 gr. Both studs also attract attention with their exact similar quality of workmanship and program of decoration. They represent a two-piece structure. The back stud is plain where its tube was made to fit into another tube behind the front piece. The front piece is pan-shaped, and its high rim is edged in precisely made beaded wire. Within the pan-shaped disc is an ornament consisting of concentric rows of rope filigree encircling a row of ovules. An additional ring of spiralling vegetation given by a spiral-beaded wire is also evident. A three-tiered flower-head centres this whole decoration. Each tier consists of a rosette supported on a small tubular collar surmounted by a large central granule.

Cist Grave I studs finds themselves many parallels especially in Anatolia⁴⁵ but also in Cyprus,⁴⁶ Thrace,⁴⁷ North Pontic shores⁴⁸ and with few specimens in Southern Italy.⁴⁹ Among these parallels, two pairs that were said to originate from Kyme especially stand close to the Taşlık specimens. Despite specific differences in decoration, the date of 330-300 BC suggested for the Kyme exemplars can be taken as valid for the Taşlık pair as well.⁵⁰ Parallelism for the decorations is caught also with a pair of earrings from Kyme again which were similarly dated to 330-300 BC.⁵¹

Various types of beads and finials collected from Cist Grave I were interpreted as belonging to three different necklaces in the previous two publications.⁵² This interpretation was solely based due to the existence of three different types of beads. Moreover, another and more recent publication erroneously misinterprets the damaged beads from

Çırak and Kaya 2011; Kaba forthcoming. For the mention of similars from Perinthos, Myrina and Kolophon see Williams and Ogden 1994: 109. For exemplars from Macedonia see Grammenos 2004: 163; Ancient Macedonia 1998: No. 313. For exemplars from Cyprus dated to the second half of the 4th century BC see Pierides 1971, 28, Pl. XVII:1-3; Williams and Ogden 1994: 234, No. 168, 235, No. 169; Kaba 2016: 226-227. For some unprovenanced exemplars dated to mid 4th century BC see Deppert-Lippitz 1985: 195, Abb. 143.

40 Tombul 2019: 609.

41 Deppert-Lippitz 1985: 99, Fig. 50; 105, Fig. 53.

42 For two re-arranged diadems from Eretria see Treister 2001: 274, Fig. 91. Additionally see Williams and Ogden 1985: 251, No. 191; Pfrommer 1990: 150.

43 Çanakkale Museum Inv. No. K.M.L.1-3 & K.M.L.1-4.

44 For general remarks on ear studs see Higgins 1980,

125-126, Fig. 20; Deppert-Lippitz 1985: 185-188.

45 For Anatolian exemplars from Assos see Bingöl 1999: Cat. No. 206. For exemplars from Kyme see Williams and Ogden 1994: 98, No. 51, 98, No. 52.

46 Pierides 1971: 30, 1-4, Pl. XX:1-4.

47 Greifenhagen 1975: Fig. 2.

48 Williams and Ogden 1994: 172, No. 109.

49 Deppert-Lippitz 1985: 188, Abb. 135.

50 Williams and Ogden 1994: 98, No. 51, 98, No. 52.

51 Williams and Ogden 1994: 96, No. 49.

52 Tombul 2019: 609-610.

the same group as dress ornaments that were hewn on the cloth of the deceased.⁵³ Both statements from the two publications lack any secure proof and need a proper re-handling through a detailed analysis of the material. The existence of only two pairs of finials for being used at the end of any necklace is the first matter that needs focus at this point.⁵⁴ Second and probably the most valid evidence is the lengths of the necklaces if they are formed in three different sets. If handled in this view none of the three necklaces will have a sufficient length for being hanged around one's neck. In the light of these facts and with the help of beads and finials, we can suggest that only two different necklaces were present but not three. One of these necklaces is understood to be formed of undecorated beads and finials (Figure 10a), whereas the second was comprised of many differently decorated beads and finials (Figure 10b).

The first necklace with a plain structure is compiled from 40 plain beads, 2 conical beads and 2 club-shaped finials.⁵⁵ Their plain structure is the crucial element that ables us to bring them together as a single piece of jewellery. In light of these pieces, this necklace can be said to have an approximate length of 67 cm. The diameter of the beads is standard as 1,4 cm. The beads that form the main body of the necklace were formed through the joining of two semi-globular halves. Each bead has a small hole for its fastening to a now lost cord. Club shaped finials are without any decoration as well. They are formed by joining a semi-globular half to a conical piece.

Similar necklaces formed of plain beads are known from Syracuse⁵⁶ and Pantikapaion,⁵⁷ but generally, they do not attract too much scholarly attention due to their plain structure. Additionally, necklaces formed of these beads do not give any precise dating and generally are dated with the help of other finds that they were retrieved with.⁵⁸

The second necklace from the Cist Grave I supplies us with the same pattern of compilation; however, steps aside with its lavish decoration.⁵⁹ It is compiled of decorated (16 in total) and plain beads (17 in total) together with a single big and two smaller conical beads.⁶⁰ This necklace ends with club-shaped finials as well. While the decorated beads have a diameter of 1,3 cm, the plain beads reflect a slightly lesser diameter of 0,9 cm. Thus, the total length of the necklace can be calculated as around 50 cm. The beads were formed in the same manner as the ones from the previous necklace. A granulated ring encircles the joins of the decorated beads. Each half has double spiral groups and granulated dots. The same pattern of granulated dots in groups or as singles is also evident on the club-shaped finials.

The second necklace can be constructed as ending with decorated club-shaped finials. The body must have been comprised of single and decorated beads in a row following each other. The single conical piece must have occupied the centre of the necklace. Necklaces with such compositions,⁶¹ as well as examples that compile beads with other decorational elements,⁶² are well known within the repertory of Greek jewellery. The Cist Grave I exemplar fits well with the group that comprise both plain and decorated beads. This type is known to be popularly used around the Black Sea Region as well as Northern Greece, Anatolia,⁶³ and even in

53 Çelikbaş 2020: 262-263.

54 These finials in the shape of clubs were unfortunately interpreted as "pendlums (sarkaç)" within the previous papers.

55 Çanakkale Museum Inv. No. K.M.L.1-5. Some of the beads from this necklace were recorded together with other from Inv. No. K.M.L.1-6.

56 Deppert-Lippitz 1985: 164, Abb. 115.

57 Trofimova 2007: 169-170, No. 72.

58 Rudolph 1995: 150.

59 Çanakkale Museum Inv. Nos. K.M.L.1-6 and K.M.L.1-7.

60 It is possible that some of the beads might have gone missing.

61 For exemplars dated to 350-300 BC from Pantikapaion see Silantyeva 1979: 51, No. 6; Williams and Ogden 1994: 162, No. 102, for another one dated to 400 BC check additionally Williams and Ogden 1994: 156, No. 95. For an exemplar from Duwanlı dated to 350-300 BC see Deppert-Lippitz 1985: 145, Abb. 95. For an exemplar from Greek mainland dated to 350-300 see Bromberg 1990: 38-39, Fig. 15. For some unprovenanced exemplars probably dated to 350-300 see Higgins 1911: 227, Nos. 2038-2039, 228, No. 2044.

62 Mostly referred as pendant or pendulum necklace these examples also originate from a varia of localities. For an exemplar from Sardis dated to 330-300 see Meriçboyu 2001: 119-120, No. 2. For an exemplar from Tarentum dated to 400-350 see Higgins 1961: 127, Pl. 28. For an exemplar from Great Bliznitsa Tumulus dated to 330-300 BC see Williams and Ogden 1994: 182, No. 117.

63 Rudolph 1995: 150; Williams and Ogden 1994: 162, No. 102; Ünlü and Özsaygı 2007: 15; Meriçboyu 2001: 119-120, No. 2.

Cyprus.⁶⁴ Similar necklaces mostly dated to the second half of the 4th century BC (350-300 BC) able us, in the end, to securely update the date of Cist Grave I necklace with decorated and undecorated beads to the same date span.⁶⁵

The first finger ring found in Cist Grave I attracts attention with its bezel that is fashioned as a Herakles-knot (Figure 11a). The Herakles-knot bezel, formed by using thin gold strips, has a centre part that is occupied by a single rosette. Two palmettos with downturned leaves originating from this rosette extend towards two directions over the knot. The hoop of the ring is made up of two ropes each formed by gold wires coiled together around a central tapered wire, and a beaded wire laid in the central canal.

Herakles-knot is a fashionable decoration element of Greek jewellery. It is rarely seen on fibulae,⁶⁶ necklaces⁶⁷ or breast ornaments⁶⁸ however very often on diadems.⁶⁹ Its rare use is also evident with the finger rings.⁷⁰ The Cist Grave I finger ring decorated with a Herakles knot comprises the third representator of such jewellery. Related to the protective symbolism of the motif in relation to the cult of Herakles,⁷¹ the finger ring from Cist Grave I surely must had a talismanic meaning for its bearer. Previous publication shallowly and erroneously dated this finger ring to the mid 5th century BC.⁷² This statement can be easily outdated as jewellery

adorned with Herakles knot motif tend to be dated not earlier than the last quarter of the 4th century BC.⁷³ This secure dating owes itself to two separate historical facts. First is the direct relation of this motif to the propagandistic devotion of Alexander the Great to the Greek hero himself. The second one is the date of the commence of the applying of this motif on jewellery which falls to a time right after Alexanders and his companions' popularity (around the last quarter of the 4th century).⁷⁴ Comparisons established with parallels of other elements from the ring further support this dating. The palmetto motifs used to fill the blank areas on the Herakles knot of the Cist Grave I finger ring should be listed first at this point. These motifs find themselves parallels especially among jewellery dated to the last quarter of the 4th century BC.⁷⁵ Additionally, the style of the hoop is also understood to be popular among other finger rings of the same date span.⁷⁶ Thus, in light of all this recent data, this amuletic piece of jewellery from Cist Grave I must be dated into the last quarter of the 4th century BC.

The second finger ring from Cist Grave I is an intaglio solid gold ring.⁷⁷ It shows extreme wear, especially on its bezel pointing to its intense use. As stated rightly within the previous publication, the bezel carries a chiselled scene occupied by an Eros riding a lion (Figure 11b).⁷⁸ In the previous publications, the god is erroneously described as wearing pants and carrying a “Persian” headdress.⁷⁹ However, when examined in detail, it is seen that the Eros is depicted naked without even any headdress. The previous publication places the ring widely under Types V-VII within the typology of John Boardman.⁸⁰ This statement is correct but needs further narrowing as it places the Cist Grave I intaglio ring between four different groups that each has a distinct difference in type and belongs to a different date span.⁸¹ However, when exam-

64 Kaba 2019: 228, Fig. 6.

65 See footnotes 55 and 56.

66 A gold fibula dated to 330-300 BC: Williams and Ogden 1994: 217, No. 151.

67 Deppert-Lippitz 1985: 201; Pfrommer 1990: 13, 213 (FK16), 303 (HK35).

68 Shear 1973: 131-132, Pl. 27; Deppert-Lippitz 1985: 210; Pfrommer 1990: 13 & 17.

69 For the famous diadem from the so-called tomb of Philippos dated argueably somewhere between 330-300 see Andronikos 1987: 192-197, Figs. 42, 158-159. For an exemplar from Pontus dated around 300 BC see Trafimova 2007: 123-124, 37a&b. For an exemplar from Melos dated between 300-280 BC see Williams and Ogden 1994: 65, No. 18. For an exemplar from It-haka dated between 300-250 BC see Chittendon and Seltman 1947: 43, No. 288.

70 One exemplar originates from Kourion in Cyprus and is dated to 350-300 BC: Pfrommer 1990: 150, pls. 5&9. For the second exemplar from Alexandria see Williams and Ogden 1994: 253, No. 196.

71 For a wide scaled evaluation of this see Nicgorski 2005: 98-102.

72 Tombul 2019: 610.

73 Pfrommer 1990: 299-319.

74 Nicgorski 2005: 105-108.

75 Wullieumier 1939: 365; Williams and Ogden 1994: 213, No. 146.

76 Williams and Ogden 1994: 193, No. 125, 194, No. 126.

77 Çanakkale Museum Inv. No. KM.L.1-2.

78 For a detailed description of the ring see Tombul 2019: 611.

79 Tombul 2019: 612.

80 Tombul 2019: 611.

81 For an in-depth study of Classical finger ringer types see Boardman 2001: 212-214, Fig. 217.

ined in detail we see that the ring more specifically falls into Type V. The thickness of the bezel and the hoop, fairly filled shoulder part, faceting of the back of the bezel but especially broadening the outline of the hoop at its joint to the bezel are the main details that make this statement valid.⁸² Typologically, dated to the whole of the 5th century BC⁸³ a particular group of these typological traits is also known to exist within the 4th century BC.⁸⁴ When evaluated within this frame, the Cist Grave I intaglio ring can be dated to the 4th century BC minorly due to its typological traits but majorly due to the dates of the other accompanying jewellery from the same grave. This date can be further supported through the iconographic and stylistic traits of its bezel. The overall stance and execution of the lion instantly attract attention by being different from the usual Greek types of the Classical Period.⁸⁵ On the contrary, the mane and especially the stance of the lion stands close to the so-called “Mixed Style” of the 4th century BC Greek rings.⁸⁶ In the previous publication, the iconography of Eros riding a lion was compared with a variety of similars all from the Roman era.⁸⁷ Following this analogical comparison, a date was given first to 1st-3rd centuries AD, later to be fixed to a final date of mid 5th century BC.⁸⁸ Lacking concrete reasoning related to this extreme difference in dating the previous dating of the ring needs a cautious approach. The iconography of Eros riding a lion needs more in-depth analysis here. At this point, a plastic Attic lekythos decorated with a youthful Eros riding a lion ables us to speak about the existence of this iconography as back as the mid 4th century BC.⁸⁹ Thus thanks to the existence of similar iconographies from other mediums of Greek art and its combination with the overall typology of the ring itself we can date the intaglio ring from Cist Grave I more securely

somewhere around 350 BC.

The last group of jewellery from the Cist Grave I is a set of miniature gold plaquettes decorated with hammered rosettes.⁹⁰ Represented with a total of 36 pieces, this group can be divided into two in light of the different executions of the decorative rosettes.⁹¹ The small holes on the corners of the pieces definitely ables us to identify them as dress ornaments. The previous publications on the burial ground dated all the pieces to the end of the 6th century BC and the beginning of the 5th century BC.⁹² Another more recent publication on the other hand parallels the pieces with specimens from the 7th century BC, 3rd century BC and even 1st century AD but fails to fix the dating to any final point.⁹³ So we see that all previous evaluations either lack any proper referencing or proper fixing of dates. No exact parallels are also known to the knowledge of the present author for the first group of rosettes with petals opening widely in a “ray-like” manner. However, thanks to some similarly executed motifs from other types of jewellery these pieces (16 in total) could be cautiously dated to be 5th century BC.⁹⁴ Other pieces (20 in total), are decorated by rosettes characterised with six bulbous petals. These rosettes, especially with their bulbous petals, find themselves close parallels within some mid 4th century BC dated dress ornaments retrieved from the Mausoleum.⁹⁵ Additionally, similar petalled rosettes being differently executed as filigree ornaments were also known to be used popularly on many 4th-century BC jewellery.⁹⁶ In light of these two parallelisms, we can suggest a date around the 4th century BC for the second group of dress ornaments.

The jewellery from Cist Grave I is accompanied by other finds as two bronze objects, a fragmentary bone object and a bronze mirror. Two bronze objects which have no mention at all in any of the

82 For typological traits of Type V see Boardman 2001: 214, Fig. 217:V.

83 Boardman 2001: 214.

84 Boardman 2001: 222.

85 For a comparative evaluation see Boardman 2001: Nos. 520, 575-577, 619, 621 & 692.

86 On similars for the Cist Grave I lion see especially Boardman 2001: Nos. 867, 878 & 949. For the dating of the “Mixed Style” by the indication of its dating to a later period than the 5th century “Court Style” also see Boardman 2001: 312.

87 Tombul 2019: notes 13-33.

88 Tombul 2019: 612.

89 Higgins 1959: Cat. No. 1907, 0519.2.

90 Çanakkale Museum Inv. No. KM.L.1-10.

91 For a detailed information on this group see Tombul 2019: 612, No. 8.

92 Tombul 2019: 612.

93 Çelikbaş 2020: 262.

94 For similarly executed rosettes produced differently and used on other jewellery see Williams and Ogden 1994: 50, No. 1, 140, No. 82.

95 Rasmussen 1998: 66&67, Nos.6-11, Pl. 9.

96 Williams and Ogden 1994: 68-69, No. 22, 99, No. 53, 112-113, No. 64, 116-117, No. 68, 144-145, No. 87, 152-155, No. 94, 168-169, No. 106, 172, No. 109.

previous publications do not reflect any traits for their secure identification or dating. The same can also be expressed for the fragmentary bone object. Even though identified as a piece of furniture in the previous publication, the comparison of this piece with Roman-era materials is controversial and odd in a methodological sense.⁹⁷

The most securely definable and datable find from this group is the bronze circular mirror.⁹⁸ Cist Grave I mirror, belonging to the well-known type of disc mirrors, exhibits a plain character. The circular mirror from Cist Grave I, dated correctly to the 4th century BC by the previous publications,⁹⁹ represents a popular utensil of female toiletry.¹⁰⁰

A re-evaluation of the inventory of the Cist Grave I clearly shows that most of the finds date from the second half of the 4th century BC. Among them, the diadem, ear studs and the Herakles-knot finger ring fall more precisely within the last quarter of the century. Especially the diadem and the Herakles-knot finger ring both give a terminus post quem for the burial within the last quarter of the 4th century BC.

Cist Grave II

The second burial from Taşlık that supplied us with burial goods is the Cist Grave II. Reflecting similar traits with its contemporary representor from the same location, Cist Grave II housed a single burial in a very bad condition accompanied only with a squat lekythos.¹⁰¹ Though reflecting considerable wear this red-figured lekythos can be easily classified thanks to its out-turned rim and short neck but especially with the palmetto motif covering its whole front part (Figure 12). Many parallels originate either from excavations¹⁰² or from various museum collections.¹⁰³ As stated by the previous pub-

lication, this vessel can be securely dated between 375-350 BC.¹⁰⁴

Sarcophagus I

The third grave, Sarcophagus I, unfortunately, did not yield any finds. Its dating at around the end of the 6th century BC seems highly controversial and needs a re-analysis.¹⁰⁵ As stated in the previous publications, the sarcophagi with similar traits that originate from the closest vicinity are from the Tavşandere burial ground and all are dated through scarce material evidence to the end of the 6th century BC.¹⁰⁶ However, a sarcophagus attracting attention especially with its similarly ridged lid do exist from nearby Troad, dated most recently to the first quarter of the 4th century BC.¹⁰⁷ Thus we see that ridged lids or other stylistic traits could not be blindly trusted in dating the sarcophagi. Another methodology in dating sarcophagi is related to their length to width and length to height ratios. It is known that pre-Classical sarcophagi generally had length-to-width ratios that were around 2:1.¹⁰⁸ However, with the Classical Period, those ratios rise to around a minimum of 2,5:1 and a maximum of 3:1.¹⁰⁹ This latter set of ratios are also attested in the sarcophagi of Troad. For instance, the so-called Çan Sarcophagus, dated to the first quarter of the 4th century BC, has ratios of 2,5:1 and 3:1.¹¹⁰ The so-called Childs Sarcophagus, dated to the mid 5th century BC, has a ratio of 2,5:1¹¹¹ and two sarcophagi from Lampsakos dated to the mid 4th century BC have ratios around 2,8:1 and 2,9:1.¹¹² Despite not being absolute, this methodology gives close and reasonable results and at least in the case of sarcophagi from Troad it still seems acceptable for use on the Taşlık sarcophagus. Thus, we see that Sarcophagus I from Taşlık gives a length-to-width

97 Tombul 2019: 613, No.10.

98 Çanakkale Museum Inv. No. K.M.L.1-11.

99 Tombul 2019: 612, No. 9.

100 For a similar from Lampsakos see Körpe and Treister 2002, 443, No. 12, Fig. 16. For other examples also see Richter 1915: Cat. No. 776; Robinson 1941: Pl. XXXI-515; Comstock and Vermeule 1971: 260, No. 374, 445, Nos. 648&649, 446, No. 653; Prohaszka 1998: 788,794; Juliis 1984: 401, No. 2, 402, No. 1, 438, No. 3; Pianu 1990: 35, No. 3, Pl. XV:1.

101 Tombul 2019: 613.

102 Mcphee 1981: 274; Robinson 1950: 146-149; Çokay-Kepçe 206, 100, No. KF9, Res. 118.

103 Bazant et al. 1978: 55, No. 4464, Pl. 45.6; Massoul

1934: 38, No. 12198, Pl. 21.10; Greifenhagen 1940: 36, No. 12413-12415, Pl. 28.6-8; Kenner 1942: 14, No. 12522, Pl. 8.4; Eschbach 2012: 54, No. 9032937, Pl. 14.10-11, 54-55, No. 9032938, Pl. 14.12-13, 55, No. 9032939, Pl. 14.14-15; Bernhard 1964: 3, 20, No. 14782, Pl. 44.10.

104 Tombul 2019: 613, No. 11.

105 Tombul 2019: 615.

106 On this see Tombul 2019: 614, footnote 42.

107 Sevinç et al. 2001: 399-400.

108 Hitzl 1991: Nos. 17&18.

109 Hitzl 1991: 180-182.

110 Rose 2014: 132.

111 Rose 2014: 105, note 4.

112 Körpe and Treister 2002: 434.

and a length-to-height ratio of around 2,75:1. In light of this, it can be dated more securely somewhere between the mid 5th and mid 4th centuries BC.

The graffito carved on the rim of Sarcophagus I also needs further evaluation. Within the first publication, the graffito was interpreted as a personal name and was related to Priamos, the famed and legendary king of Troy.¹¹³ In the second publication, the same graffito was thought to stand for the name of many possible candidates: the deceased, the trader who sold the marble, or to the workshop where the sarcophagus was made.¹¹⁴ Nevertheless, a variety of similar graffiti are known from other sarcophagi that originate from Apollonia¹¹⁵ or more commonly on cist graves from Metaponto.¹¹⁶ All accepted as the marks of the masons who made the sarcophagi or the individual slabs for the cists, these analogies clarify the meaning of the exemplar on Sarcophagus I as being a masons mark.

Dating and Interpreting the Burials

Re-evaluation of these three graves from Taşlık, together with their burials and inventories, supply us with ample new information on their dating and arrangement. It is now possible to date Cist Grave I to the last quarter of the 4th century BC, whereas Cist Grave II can be dated to the second quarter of the same century. Thus we see that Cist Grave II predated Cist Grave I by being dated to the Classical Period, whereas the latter is securely dated to the Early Hellenistic Period. Even though a chronological difference is evident still an extreme similarity does exist between the two in means of their structure, typology of slabs as well as exact binding technique that depend on clamps. All these similarities point to the same origin of raw material and masonry master for those two cist graves. Lacking any finds, the dating of Sarcophagus I was realized through comparisons and other methods using measuremental traits.

This updating, on the other hand, does not change

the already suggested placement order of the graves within this burial ground. Thus, this paper also agrees that Sarcophagus I contained the earliest burial in the area (between 450-350) followed by Cist Grave II (375-350 BC) and after by the Cist Grave I (330-300).¹¹⁷ However, it must be noted once again that the previous papers admittance of this same order was simply based on a hugely disputable reason. The main reason for the acceptance of Cist Grave I's later date cannot be solely based on a scenario that it was intact unlike the other two as it was placed at the burial ground after an earthquake that damaged the other two (Sarcophagus I and Cist Grave II). Additionally, it must be noted that the traces of a possible earthquake that must have affected Sarcophagus I and Cist Grave II is not evident at all in any of the 202 graves located in Tavşandere. Thus, accepting the same array of placement by depending on concrete archaeological and scientific data, as is done in this paper, is more reliable than the merely hypothetical one that is evident from the previous publications

The detailed analysis of the artefact depositions and other aspects of the burials also supply us with important evidence related to burial customs and rites of the community at Parion during both the Classical and Early Hellenistic periods. These burial customs and rites can be best read within Cist Grave I. The testimony of the finds from this specific grave points to the entombment of the deceased as being dressed and entirely adorned with jewellery.¹¹⁸ The existence of dress ornaments, especially towards the feet, constitutes the primary evidence for the garbing of the deceased with a dress that was further enriched with gold jewellery.¹¹⁹ Jewellery around the neck and head show that the deceased was further adorned with necklaces and a diadem. The location of the finger rings also enables us to understand that they were on the fingers of the deceased at the time of the burial. The adornment of the deceased with clothing and jewellery both before (during the rites of prothesis and ekphora) and during the burial are well-known characteristics of

113 Tunçdemir et al. 2017: 224.

114 Tombul 2019: 613-614. It is interesting that possibility of that graffiti belonging to a marble trader had been included as the sarcophagus itself is made of limestone.

115 Amore 2016: 63, Fig. 5.

116 Carter 1998: 87-88.

117 For this suggestion by the excavator see Tombul 2019: 615.

118 For other publications on this subject focusing to Tavşandere see Çelikbaş 2019 and Çelikbaş 2020: 259-263.

119 This trait from Cist Grave I was emphasized previously in another publication however with a serious misinterpretation of the location of the ornaments on the dress: Çelikbaş 2020: 261, Fig.9.

Greek funerary customs.¹²⁰ In light of all this, we can imagine that the deceased from Cist Grave I, a wealthy woman most probably, was brought at the burial location after the processes’ of prothesis and ekphora as fully dressed and adorned with jewelry. Her entombment must have been followed by the placement of the bronze mirror and a bone object just next to her. The whole process of burial was finalized by the covering of the lid.

The most secure evidence for rites of passing that must have taken place at Taşlık is the squat lekythos from Cist Grave II. It shows that in Tavşandere the libations through scented oils (perfumes) were utilized at the grave after the burial.¹²¹ Unlike Cist Grave I, Cist Grave II received only a single lekythos, whereas Sarcophagus I had no artefact at all. Burying of the dead was by no means a free or cheap process among ancient Greeks, which was often limited with certain legislations.¹²² The same was also applicable to Taşlık. In the cist graves, this is evidenced in two ways. The first is the absence of a full set of clamps from both two cists despite the pre-existence of their sockets on the marble slabs. It is highly possible that the purchasing of marble slabs was costly, forcing the relatives of the deceased to make certain savings related to the forming of the grave by discarding the tedious and expensive process of casting clamps on the site. The absence of grave goods from Sarcophagus I is not coincidental as it was a more expensive funerary container. Similarly “empty” graves as Sarcophagus I are also known from many other parts of the ancient Greek world, showing how the burial of the dead was still strongly connected to or affected with the economic facts of the world of the living.¹²³ The tracing of this in Taşlık is of utmost importance for the funerary archaeology of Parion, but it needs more in-depth interpretation, especially with the inclusion of similar data (if it exists) from Tavşandere.

120 For the rites of *prothesis* and *ekphora* especially see Kurtz and Boardman 1971: 142-160. Additionally see Mirto 2012: 62-84.

121 For this use of lekythoi see Kurtz and Boardman 1971: 75, 332; Clark et al. 2002: 112.

122 Kurtz and Boardman 1971: 142, 145; Mirto 2012: 90. On the connection between tomb type and its cost especially see Carter 1998: 62, 69, 71-72.

123 Blegen et al. 1964: 79; Hall 1998: 564.

Contextualizing Taşlık within the Setting of Parion’s Southern Necropolis

The acceptance of Taşlık as a separate burial ground from the whole of the southern necropolis of Parion has been repeatedly found invalid within this paper. This denial of such a previous suggestion originates from the existence of many organic bonds and similarities between Taşlık and Tavşandere. Within this part of the study, a connection will be established between Taşlık and Tavşandere, especially for the contextualizing of the first of the two within the overall setting of the southern necropolis of Parion.

In reality, many similarities do exist with the location-choosing of the burial ground, its inner arrangement, preference of grave types and grave inventories between Taşlık and Tavşandere. One might instantly take into consideration the formation of the burial ground in Taşlık and its resemblance to the contemporary levels of Tavşandere. Tavşandere supplies us with a topographic character that stretches from the plain towards the cliffs on the east. Thus it is seen in Tavşandere that especially the early burials, including the Early Hellenistic representatives, are mostly placed within the flat ground and to the skirts of the eastern cliffs.¹²⁴ A similar case is also present in Taşlık where two of the three graves are located on the edge of the plain whereas the third one stands on higher ground, being placed on the skirt of the cliff. Such a similarity in the topographic assessment of the two burial grounds could only be possible due to the common pragmatic use of the topography within a time of chronological and structural contemporaneity.

The dominant preference of cist graves, as evidenced in Taşlık, is also evidenced within the contemporary levels of the burial ground in Tavşandere. Among the 21 burials dated to the Hellenistic Period from Tavşandere, 12 are in the form of cist graves comprising, in the end, 57,14 % of the total graves from that era.¹²⁵ Taşlık supplies us with a similar yet additionally avant-gardist situation in this aspect. As a contemporary grave from Taşlık, Cist Grave I also reflects the same grave typology. Furthermore, by being formed of two rectangular and two square marble slabs, it shows resemblances

124 Başaran and Kasapoğlu 2018: 452.

125 Başaran and Kasapoğlu 2018: 446. Use of cist graves is also popular among many other neighbouring cities or regions to Parion. For this similarity among necropolis’ see Kasapoğlu 2007: 495 with footnotes 62, 63, 65 & 66.

to some contemporaries from Tavşandere (namely TSM 11, 12, 14 & 15).¹²⁶

However, things gain a different dimension when the other cist grave from Taşlık, namely Cist Grave II, is taken into consideration. This grave supplies us with exact similarity to its parallels from Tavşandere but it stands out among them by being dated to the second quarter of the 4th century BC. As no cist graves are known to exist from the Classical levels of Tavşandere,¹²⁷ Cist Grave II becomes the earliest cist grave evident from the southern necropolis of Parion. As a result of this, the utilisation of cist graves within the southern necropolis of Parion can be pulled two decades earlier than the previously accepted date. Unfortunately, with only a single lekythos, Cist Grave II fails to change the already evidenced poor status of the grave inventories of the Classical era from the Tavşandere.¹²⁸

The orientation and positioning of the cist graves of both burial grounds also reflect similarities. Both cist graves and the sarcophagus from Taşlık were oriented in an east-west direction. This preference of orientation is also evident in some of the cist graves from Tavşandere. The positioning of the cist graves within the two burial grounds also seem to be shaped around the same ideology. This is most evident from the fact that all exemplars from Tavşandere are placed directly onto the bedrock¹²⁹ as with their contemporaries from Taşlık. On the contrary, some of the cist graves from Tavşandere reflect certain variations by having stone covered floors.¹³⁰ Another difference visible within the formation of cist graves is related to the method of binding of the slabs. The existence of clamp holes as well as the use of clamps for binding the slabs of the Taşlık cist graves is alien to Tavşandere.¹³¹ However, none of these differences should be evaluated as factors that dissociate two burial grounds from each other but rather should be taken as minor variations in certain aspects.

The testimony of the finds from the cist graves of Taşlık, especially from Cist Grave I, also gain more importance when evaluated in accordance with its contemporaries from Tavşandere. Among the 202

graves excavated so far from Tavşandere, the cist graves of the Early Hellenistic Period stand out as the richest due to their inclusion of extremely lavish repertoires of jewellery, metal vessels and personal utensils.¹³² The richness of Cist Grave I's inventory fits well within this picture. In this aspect, it will not be odd to state that the person who was buried in Cist Grave I must have belonged to the elite of the city, as is similarly accepted for the owners of the other cist graves from Tavşandere.¹³³

The existence of a sarcophagus from Taşlık is also interesting as similar sarcophagi from Tavşandere are known to be rare.¹³⁴ However, this sarcophagus' strong resemblance to its contemporaries from Tavşandere is remarkable as it plays a vital role in the bonding of these two burial grounds to each other. Characterised with modest find repertoires or with no repertoires at all,¹³⁵ similar specimens from Tavşandere show us that the emptiness of Sarcophagus I from Taşlık is not an extraordinary situation when sarcophagus burials from Parion are taken into consideration.

As similarities among graves from the two burial grounds, together with their paralleled inventories, became apparent, the connection between Tavşandere and Taşlık becomes stronger and more transparent. Three graves from this new burial ground dramatically enlarge the known boundaries of the city's southern necropolis of the Classical and Hellenistic eras. Thus, we now can imagine the southern necropolis of Parion as a vast burial ground standing in between the Kemer Çayı and the opposite cliffs which spread towards the south by as much as another kilometre. It must have presented a remarkable view for anyone approaching the city as the now-lost sema of a densely buried cist and other graves must have dominated the entire landscape around, from the banks of the river up towards the skirts of the cliff.

Concluding Remarks

Within this study, the newly discovered burial ground of Taşlık, formerly Eğrekbaşı, was analyzed and re-evaluated from a different and wider funerary archaeology perspective. This re-evaluation enabled us, in the end, to understand, characterise

126 Başaran and Kasapoğlu 2007: 123; Kasapoğlu 2015: 119-123.

127 Başaran and Kasapoğlu 2018: 443, Grafik 3.

128 Başaran and Kasapoğlu 2018: 444.

129 Kasapoğlu 2007: 487; Başaran and Kasapoğlu 2007: 123.

130 Başaran and Kasapoğlu 2007: 123.

131 Kasapoğlu 2007: 487.

132 Kasapoğlu 2007: 487; Başaran and Kasapoğlu 2018: 449.

133 Kasapoğlu 2007: 487.

134 Başaran and Kasapoğlu 2018: 434, 436.

135 Başaran and Kasapoğlu 2018: 439.

and contextualize this new burial ground from the southern necropolis of Parion on a better archaeological basis.

When evaluated in more detail, the previously neglected topographic features and planning tendency of Taşlık instantly revealed that it is undoubtedly an extension of the southern necropolis of Parion. This evaluation also revealed that Taşlık embodied many similar features with the other necropoleis of the region, such as Lampsakos, Antandros and Assos. Thus, the incorporation of Taşlık into the necropolis of Parion as well as into the overall of the Troad Region is secured on an indisputable archaeological basis. With the help of new analysis, the acceptance of Taşlık as a separate burial ground rather than the whole of the southern necropolis of Parion is proved to be invalid. The landscape-oriented suitability of the eastern banks of Kemer Çayı all along the route between Tavşandere and Taşlık established the indisputable topographical basis for this argument. Additionally, the existence of many other graves and burial related material located between these two burial grounds further secured this argument.

The re-examination of the inventories of the two cist graves made some earlier assumptions to remain the same, but it also changed some others. The previous dating of Cist Grave II between 375-350 BC remained unchallenged whereas Sarcophagus I and Cist Grave I were re-dated through new and more concrete archaeological data. The most significant contribution of this update is undoubtedly related to our state-of-the-art knowledge on the cist graves from the southern necropolis of Parion. Thus Cist Grave II, with its secure dating to 375-350 BC, now ables us to predate the custom of using cist graves in Parion to the Classical Period, not as previously stated to the Early Hellenistic. The rich inventory of Cist Grave I additionally revealed that certain graves in Taşlık were also made to receive elite burials as in Tavşandere. Re-examining of the graves from Taşlık through typology and maintenance made it more apparent that they all possessed extreme similarities, only to be enriched by certain variations, with their contemporaries from Tavşandere. These results further strengthened the argument that Taşlık is the undisturbed continuation of Tavşandere within the general setting of the whole southern necropolis of Parion.

The burial ground at Taşlık, stand out as the main information supplier on how far the southern necropolis of Parion was stretched and how it was

organized during antiquity. On the other hand, its importance does not lie only in this novelty. The results of the rescue excavation show us that Taşlık and probably its close vicinities tend to be the only area where burial levels from Classical to Hellenistic could be easily reached. This situation is mainly due to the possible non-existence of Roman-era burials which had repeatedly disturbed all the previous layers in Tavşandere.¹³⁶ This result brings in mind the tempting possibility that Tavşandere might be the most suitable piece of land within the chora of Parion for a better understanding of its Classical-Hellenistic burial grounds. Unfortunately, these ideas could not be validated at the moment as the excavations at Taşlık remain to be limited only to a small area. Nevertheless, this study inevitably reveals that this small locality from the chora of Parion is a candidate for further surprising results related to the Classical and Early Hellenistic levels of the southern necropolis of Parion, as well as its overall topographic structure.

Acknowledgements

This work is the outcome of the encouraging support of Prof. Dr. Vedat KELEŞ, the Director of the Parion Excavations, to whom I express much gratitude. I would also like to thank Musa TOMBUL (M.A.) for lending me permission to study and publish the material from his excavations as well as for his generosity in sharing the artefact and excavation photographs. Mustafa YILMAZ and Tilbe ŞAŞMAZ deserve merit for the taking of the aerial photographs of the site. Last but not the least, I would like to thank Alper YILMAZ and Sadık SULAN for their continuous idea-sharing and suggestions on the subject.

Bibliography

- AKKAŞ 2020: İ. Akkaş, “Archaic, Classical and Hellenistic Amphora Findings of the 2009-2013 Seasons from Parion South-Tavşandere Necropolis”, In: V. Keleş (Ed.), *Propontis and Surrounding Cultures, Parion Studies III*, İstanbul, 27-33.
- AMORE 2016: M.G. Amore, “The Complex of Tumuli 9, 10 and 11 in the Necropolis of Apollonia (Albania). A Time Span from the Early Bronze Age to the Early Hellenistic Period”, In: O. Henry, U. Kelp (Eds.), *Tumulus as Sema Space, Politics, Culture and Religion in the First Millennium BC*, Berlin, 57-73.

¹³⁶ Kasapoğlu 2007: 497; Başaran and Kasapoğlu 2018: 433.

- ANDRONIKOS 1987: M. Andronikos, *Vergina: The Royal Tombs and the Ancient City*, Athens.
- AYDIN TAVUKÇU 2007: Z. Aydın Tavukçu, *Parion Nekropolü 2005 Buluntuları*, (Unpublished PhD Dissertation), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Erzurum.
- BAŞARAN 2006: C. Başaran, "Excavating Hellenistic Parion: A Royal Necropolis in Turkey", *Minerva* 17:4, 36-37.
- BAŞARAN and KASAPÖĞLU 2014: C. Başaran, B. E. Kasapoğlu, "Parion Güney Nekropolisi 2005-2013", In: H. Kasapoğlu, M. A. Yılmaz (Eds.) *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı – Erzurum Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı*, Ankara, 51-61.
- BAŞARAN and KASAPÖĞLU 2018: C. Başaran, H. Kasapoğlu, "2005-2013 Yılları Verileriyle Parion Güney Nekropolisi Ölü Gömme Gelenekleri", XVII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri I. Cilt - Eski Anadolu Uygurlukları, Ankara, 433-487.
- BAŞARAN et al. 2006: C. Başaran, A.Y. Tavukçu, Z. Aydın Tavukçu, Ş.D. Ful, A. Temur, "Parion Kazısı 2005", *KST* 28.1, Ankara, 609-628.
- BAZANT et al. 1978: J. Bazant, J. Bouzek, M. Dufkova, I. Ondrejova, *Corpus Vasorum Antiquorum Czechoslovakia 1 - PRAGUE*, Université Charles I, Prague.
- BERNHARD 1964: M.L. Bernhard, *Corpus Vasorum Antiquorum, POLAND 6, Warsaw, Musée National III*, Warsaw.
- BİNGÖL 1999: I. Bingöl, *Antik Takılar*, Ankara.
- BLEGEN et al. 1964: C.W. Blegen, H. Palmer, R.S. Young, *Corinth XIII - The North Cemetery*, Princeton.
- BOARDMAN 2001: J. Boardman, *Greek Gems and Fingerrings Early Bronze Age to Late Classical*, New York.
- BROMBERG 1990: A.R. Bromberg, *Gold of Greece – Jewelry and Ornaments from the Benaki Museum*, Dallas.
- BURULDAĞ 2009: E. Buruldağ, *Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri (MÖ 7. – MÖ. 1. Yüzyıl)* (Unpublished Phd. Thesis), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale.
- CARTER 1998: J.C. Carter, "Burial Rites and Tomb Types," In J.C. Carter (Ed.) *The Chora of Metaponto – The Necropoleis I*, Austin, 57-110.
- CHITTENDEN and SELTMAN 1947: J. Chittenden, C. Seltman, *Greek Art*, London.
- CLARK et al. 2002: A.J. Clark, M. Elston, M.L. Hart, *Understanding Greek Vases – A Guide to Terms, Styles and Techniques*, Los Angeles.
- COMSTOCK and VERMEULE 1971: M. Comstock, C. Vermeule, *Greek, Etruscan, & Roman Bronzes in the Museum of Fine Arts, Boston*, Boston.
- ÇELİKBAŞ 2019: E. Çelikbaş, "Parion Güney Nekropolü'nde Bulunan Yıldızlı Terrakota Taçlar", In: V. Keleş, H. Kasapoğlu, H. E. Ergürer, E. Çelikbaş, A. Yılmaz (Eds.) *Cevat Başaran'a 60. Yaş Armağanı / Essays for Cevat Başaran's 60th Birthday Occasion*, Ankara, 241-262.
- ÇELİKBAŞ 2020: E. Çelikbaş, "Parion Altın Mücevherleri – Aplikler," In V. Keleş (Ed.) *Propontis and Surrounding Cultures, Parion Studies III*, İstanbul, 255-269.
- ÇIRAK and KAYA 2011: N. Çırak, S. Kaya, "2009 İDÇ Nekropolü Kurtarma Kazısı," In A.N. Toy, C. Keskin (Eds.) *XIX. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 29.04.-01.05.2010 Ordu*, Ankara, 217-232.
- ÇOKAY-KEPÇE 2006: S. Çokay-Kepçe, *Antalya Karaçalı Nekropolü, ADALYA Ek Yayın Dizisi 4*, İstanbul.
- DEPERT-LIPPITZ 1985: B. Depert-Lippitz, *Griechischer Goldschmuck, Kulturgeschichte der Antiken Welt Band 27*, Rhein.
- ERGÜN 2013: N. Ergün, *Assos Batı Nekropolü Buluntuları* (Unpublished Master Thesis), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale.
- ERGÜRER and GENÇ 2015: H. E. Ergürer, M. S. Genç, "City Walls, Towers, Gates and Harbours", In: C. Başaran (Ed.) *The Flourishing City of Ancient Troad: Parion - Surveys, Excavation and Restoration Works Carried Out Between 1997-2009*, İstanbul, 43-55.
- ESCHBACH 2012: N. Eschbach, *Corpus Vasorum Antiquorum, GERMANY 92, Gottingen, Archäologisches Institut der Universität IV*, München.
- GREIFENHAGEN 1940: A. Greifenhagen, *Corpus Vasorum Antiquorum, GERMANY 4, Braunschweig, Herzog Anton Ulrich – Museum*, Braunschweig.
- GREIFENHAGEN 1975: A. Greifenhagen, *Schmuckarbeiten in Edelmetall Vol. II*, Berlin.
- HIGGINS 1959: R. Higgins, *Catalogue of Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum, Vol. 2.1, The Plastic Vases*, Edinburgh.
- HIGGINS 1961: R. Higgins, *Greek and Roman Jewellery*, London.
- HITZL 1991: I. Hitzl, *Die griechischen Sarkophage der arkaischen und klassischen Zeit*, Jonsered.
- HÖRICH 2010: L.A.S. Hörich, "Kyme di Eolide e l'oro di Dioniso – Nuovo diadema dalla necropoli," *AA* 2010/1, 105-121.
- JULIIS 1984: E.M. Juliis, *Gli ori di Taranto*, Milan.
- KABA 2016: H. Kaba, "Being Rich in Life and Death. New Gold and Silver Finds from a 4th Century Tomb in Soloi", In: L. Summerer, H. Kaba (Eds.), *The Northern Face of Cyprus - New Studies in Cypriot Archaeology and Art History*, İstanbul, 225-242.

- KABA forthcoming: H. Kaba, “Re-Identifying the Kyme Hydria – New Ideas and Interpretations on Definition, Parallels, Dating and Workshop”, Eirene.
- KASAPOĞLU 2007: H. Kasapoğlu, “Parion Nekropolü Mezar Tipleri”, In: B. Can, M. Işıklı (Eds.) *Doğudan Yükselen Işık: Arkeoloji Yazıları*, İstanbul, 481-521.
- KASAPOĞLU 2015a: H. Kasapoğlu, “VII. NECROPOLIS”, In: C. Başaran (Ed.) *The Flourishing City of Ancient Troad: Parion - Surveys, Excavation and Restoration Works Carried Out Between 1997-2009*, İstanbul, 107-135.
- KASAPOĞLU 2015b: B. E. Kasapoğlu, “Parion Güney Nekropolisinden Omurgalı İki Lahit ve Buluntuları”, In: C. Başaran, V. Keleş (Eds.) *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*, Ankara, 99-115.
- KASAPOĞLU 2015c: H. Kasapoğlu, “İlk On Yıllık Veriler Işığında Parion Güney Nekropolisi Arkaik Dönem Kremasyonları ve Urneler”, In: C. Başaran, V. Keleş (Eds.) *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*, Ankara, 117-131.
- KASAPOĞLU 2015d: H. Kasapoğlu, “XIV. JEWELLERY”, In: C. Başaran (Ed.) *The Flourishing City of Ancient Troad: Parion - Surveys, Excavation and Restoration Works Carried Out Between 1997-2009*, İstanbul, 197-205.
- KASAPOĞLU 2019: B. Kasapoğlu, “Parion Güney-Tavşandere Nekropolisi’nden Bir Arkaik Dönem Krematoryumu ve Buluntuları”, In: V. Keleş, H. Kasapoğlu, H. E. Ergürer, E. Çelikbaş, A. Yılmaz (Eds.) *Cevat Başaran’a 60. Yaş Armağanı / Essays for Cevat Başaran’s 60th Birthday Occasion*, Ankara, 177-194.
- KASAPOĞLU 2020: B. Kasapoğlu, “Parion Antik Kenti’nden Kuzey İonia Üretimi Bir Grup Yüksek Ayaklı Tabak”, In: V. Keleş (Ed.) *Propontis and Surrounding Cultures, Parion Studies III*, İstanbul, 451-465.
- KELEŞ et al. 2018: V. Keleş, A. Yılmaz, K. Oyarçin, M. D. Yılmaz, İ. Akkaş, “Parion 2017 Arkeojeofizik Sonuçları”, In: C. Keskin (Ed.) *AST 33.2*, Ankara, 323-334.
- KENNER 1942: H. Kenner, *Corpus Vasorum Antiquorum, VIENNA I, Universität und Professor Franz v. Matsch*, München.
- KOZANLI 2006: C. Kozanlı, “Kuzey Troas’ın Zengin Kenti: Parion”, *İDOL* 28, 28-29.
- KÖRPE 2004: R. Körpe, “A New Gold Diadem from Ilgardere”, *StTroica* 14, 141-145.
- KÖRPE and TREISTER 2002: R. Körpe, M. Triester, “Rescue Excavations in the Necropolis of Lampsacus, 1996”, *StTroica* 12, 429-450.
- KURTZ and BOARDMAN 1971: D.C. Kurtz, J. Boardman, *Greek Burial Customs*, New York.
- LEAF 1923: W. Leaf, *Strabo on the Troad*, Cambridge.
- MARSHALL 1911: F.H. Marshall, *Catalogue of the Jewellery – Greek, Etruscan, Roman in the Department of Antiquities in the British Museum*, London.
- MASSOUL 1934: M. Massoul, *Corpus Vasorum Antiquorum FRANCE 13, Musée National de Sèvres*, Paris.
- MC PHEE 1981: I. D. McPhee, “Red-Figured Pottery from Corinth Sacred Spring and Elsewhere”, *Hesperia* 50.3, 264-284.
- MERİÇBOYU 2001: Y.A. Meriçboyu, *Antikçağ’da Anadolu Takıları*, İstanbul.
- MIRTO 2012: M.S. Mirto, *Death in the Greek World from Homer to Classical Age*, Norman.
- NICGORSKI 2005: A.M. Nicgorski, “The Magic Knot of Herakles, The Propaganda of Alexander the Great and Tomb II at Vergina”, In: L. Rawlings, H. Bowden (Eds.), *Herakles and Hercules – Exploring a Graeco-Roman Divinity, Wales*, 97-128.
- Özkan 1990: T. Özkan, “Dardanos Höyüğü. Nekropol Kurtarma Kazısı”, *1. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 19-20 Nisan 1990*, Ankara, 113-118.
- PFROMMER 1990: M. Pfrommer, *Untersuchungen zur Chronologie früh-und hochhellenistischen Goldschmucks*, Tübingen.
- PIANU 1990: G. Pianu, *La necropoli meridionale di Eraclea – I. Le tombe di secolo IV et III a.C.*, Roma.
- PIERIDES 1971: A. Pierides, *Jewellery in the Cyprus Museum*, Nicosia.
- POLAT 2008: G. Polat, “Antandros Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Dergisi, III-IV, Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Anadolu/Anatolia Ek Dizi*, No. 2, 271-280.
- POLAT and POLAT 2007: G. Polat, Y. Polat, “Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu”, *ADerg* XI, 1-20.
- PROHASZKA 1998: M. Prohaszka, “Metal Objects and Coins,” In J.C. Carter (Ed.) *The Chora of Metaponto – The Necropoleis I*, Austin, 787-833.
- RASMUSSEN 1998: B.B. Rasmussen, “Gold Ornaments from the Mausoleum at Halikarnassos”, In: D. Williams (Ed.) *The Art of Greek Goldsmith*, London, 66-73.
- RICHTER 1915: G.M.A. Richter, *Metropolitan Museum of Art, Greek, Etruscan and Roman Bronzes*, New York.
- ROBINSON 1941: D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus X: Metal and Minor Miscellaneous Finds, An Original Contribution to Greek Life*, Baltimore.
- ROSE 2014: C.B. Rose, *The Archaeology of Greek and Roman Troy*, Cambridge.
- RUDOLPH 1995: W. Rudolph, *A Golden Legacy, Ancient Jewellery from the Burton Y. Berry Collection at the Indiana University Art Museum*, Indianapolis.

- SEGALL 1966: B. Segall, *Zur Griechischen Goldschmiedekunst des vierten Jahrhunderts v.Chr. Eine griechische Schmuckgruppe im Schmuckmuseum Pforzheim*, Wiesbaden.
- SEVİNÇ and TREISTER 2013: N. Sevinç, M. Treister, “Metalwork from the Dardanos Tumulus”, *StTroica* 13, 213-260.
- SEVİNÇ et al. 2001: N. Sevinç, R. Körpe, M. Tombul, C.B. Rose, D. Strahan, H. Kieseewetter and J. Wallrodt, “A New Painted Graeco-Persian Sarcophagus from Çan”, *StTroica* 11, 383-420.
- SHEAR 1973: T.L. Shear, “The Athenian Agora: Excavations of 1971”, *Hesperia* 42, 121-179.
- SILANTYEVA 1959: L.F. Silantyeva, “Nekropol' Nimfeia” In: V.F. Gaidukevich (Ed.) *Nekropoli Bosporkich Gorodov*, Moscow.
- STUPPERICH 1996: R. Stupperich, “Vierter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1992”, In: Ü. Serdaroğlu, R. Stupperich (Eds.), *Ausgrabungen in Assos 1992*, Bonn.
- STUPPERICH 2006: R. Stupperich, “Fünfter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1993”, In: R. Stupperich (Ed.), *Ausgrabungen in Assos*, Bonn.
- SULAN 2018: S. Sulan, *Parion Oda Mezarları* (Unpublished Master Thesis), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Samsun.
- TOMBUL 2019: M. Tombul, “Parion Eğrekbaşı Nekropol Alanı ve Buluntuları”, In: V. Keleş, H. Kasapoğlu, H. E. Ergürer, E. Çelikbaş, A. Yılmaz (Eds.) *Cevat Başaran'a 60. Yaş Armağanı / Essays for Cevat Başaran's 60th Birthday Occasion*, Ankara, 607-624.
- TRAFIMOVA 2007: A.A. Trafimova, *Greeks on the Black Sea – Ancient Art from the Hermitage*, Los Angeles.
- TREISTER 2001: M. Y. Treister, *Hammering Techniques in Greek and Roman Jewellery and Toreutics*, Netherlands.
- TUNÇDEMİR et al. 2017: S. Tunçdemir, M. Tombul, H. Taylan, “Çanakkale, Biga, Parion Eğrekbaşı Nekropolü Kurtarma Kazısı”, A. Özme (ed.) 26. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu 19 - 20 Nisan – 2017 Hatay*, Ankara, 221-235.
- ÜNLÜ and ÖZSAYGI 2007: A. Ünlü, M. Özsaygi, “İzmir Aliğa İlçesi, Gümrük Binası Sondaj Kazısı”, *XV. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara, 13-24.
- WILLIAMS and OGDEN 1994: D. Williams, J. Ogden, *Greek Gold – Jewellery of the Classical World*, London.
- WULLIEUMIER 1939: P. Wullieumier, *Tarentes des origines a la conquete romaine*, Paris.
- YILMAZ 2015: A. Yılmaz, “Parion Güney Nekropolü'nden Ele Geçmiş Bir Objeye Üzerine Gözlemler”, In: C. Başaran, V. Keleş (Eds.) *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*, Ankara, 187-195.

Makale Gönderim Tarihi: 27.08.2020

Makale Kabul Tarihi: 14.04.2021

HAZAR KABA

Orcid ID: 0000-0001-2345-6789

Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü

Sinop/TÜRKİYE

hazarkaba@gmail.com

Fig. 1.
Map showing the chora of Parion
with localities mentioned in the text
(Yusuf S. Sefa).

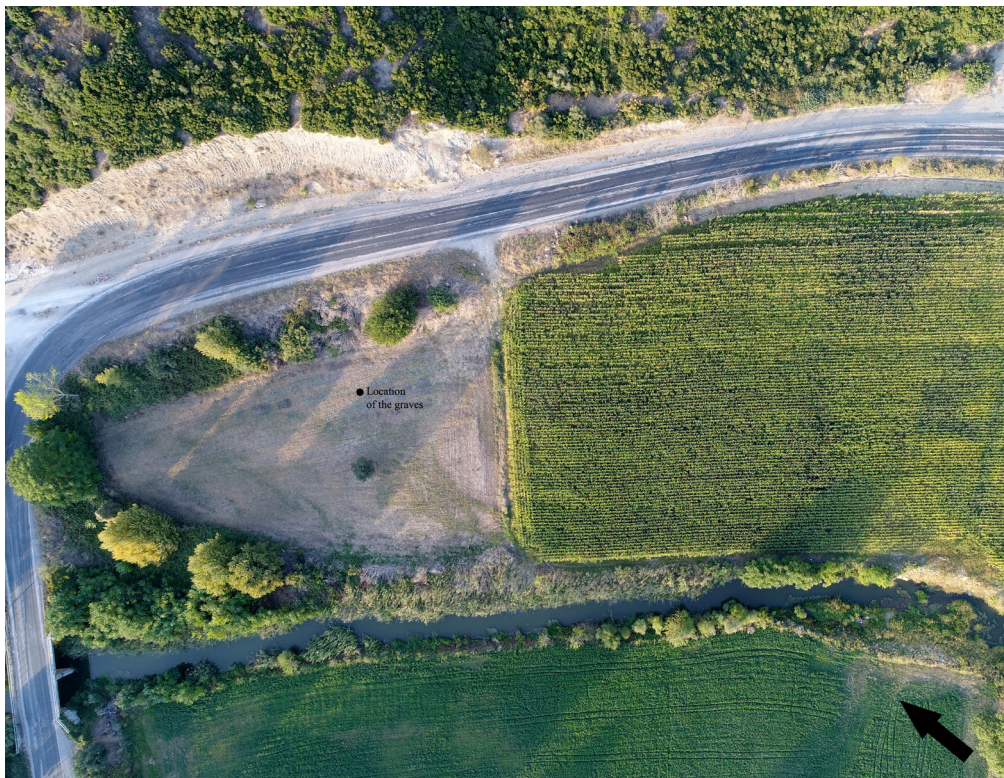

Fig. 2.
Aerial photograph of
Taşlık (Tilbe Şaşmaz).

Fig. 3. Photograph of the graves following their excavation (Courtesy of Musa Tombul).

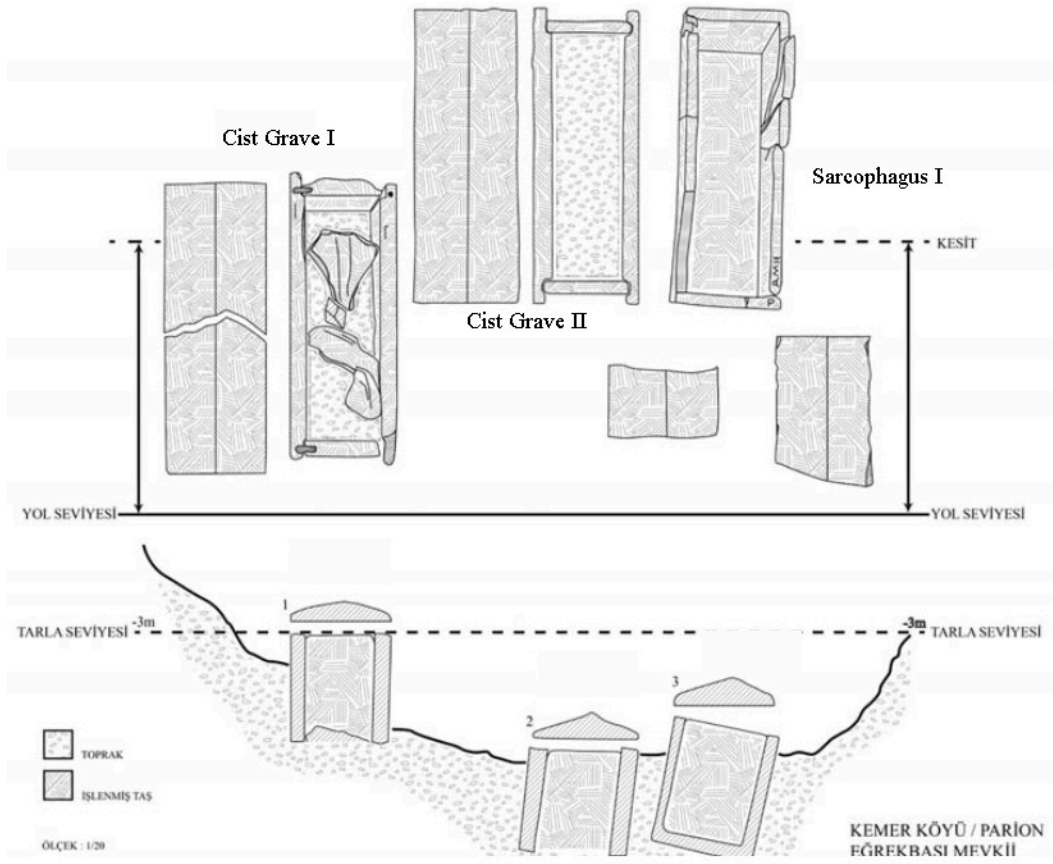

Fig. 4. Drawing and crosssection of the graves (after Tombul 2019: Fig. 18)

Fig. 5. The grafitto on the rim of the sarcophagus (Courtesy of Musa Tombul).

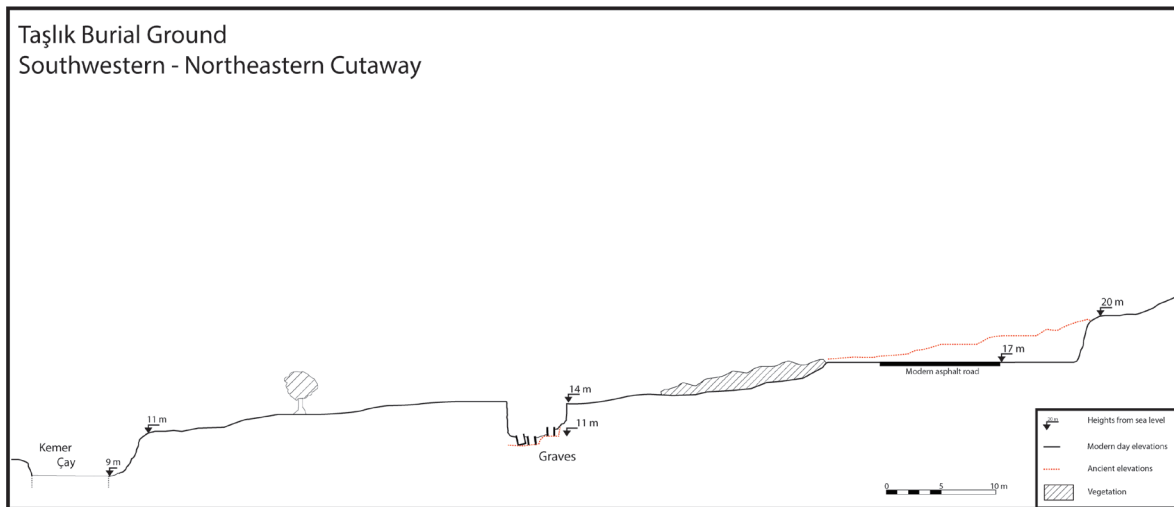

Fig. 6. Topographic cutaway of the Taşlık burial ground (Hazar Kaba).

Fig. 7. Aerial view of the chora of Parion (Tilbe Şaşmaz).

Fig. 8. Diadem from Cist Grave I (Courtesy of Musa Tombul).

Fig. 9. Ear studs from Cist Grave I (Photographs courtesy of Musa Tombul, layout by the author).

Fig. 10. Suggested reconstruction of the necklaces from Cist Grave I (Photographs courtesy of Musa Tombul, layout by the author).

Fig. 11. (a) Finger ring with Herakles-knot and (b) finger ring with intaglio Eros from Cist Grave I (Photographs courtesy of Musa Tombul, layout by the author).

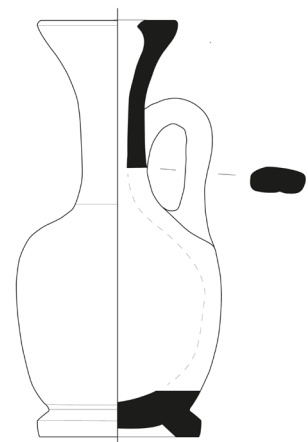

Fig. 12. Squat lekythos from Cist Grave II (Photographs courtesy of Musa Tombul, drawing by Yusuf S. Sefa, layout by the author).

YAYIN KURALLARI

TEKNİK KURALLAR

1. Süre:

Derginin her yılın Mayıs ayında yayınlanması hedeflenmektedir, bu amaçla çalışmaların çıkması planlanan sayıdan en geç 6 ay önce teslimi gerekmektedir. Yayınlanması istenilen makaleler zaman sınırlaması olmaksızın gönderilebilir. Hakemler tarafından olumlu değerlendirilen makalelerin adedi Arkeoloji Dergisi'nin bir sayısı için fazla olduğu takdirde, bazı makaleler diğer sayıda yayınlanmak üzere havuzda bekletilir. Bu gibi durumlarda öncelik makalelerin gönderiliş zamanı gözetilerek belirlenir.

2. Özet ve anahtar kelimeler:

Türkçe ve yabancı dilde yazılmış 2000 karakter sınırı olan birer özet ve her iki dilde anahtar kelimeler çalışmaya eklenmelidir.

3. Format:

a- Makaleler Almanca, İngilizce, Fransızca ve Türkçe dillerinden birinde, Word 5.0 ve üstü yazım dillerinden birinde oluşturulmalı, yayına hazır metin e-mail ya da CD ile teslim edilmelidir (Macintosh ile hazırlanan epigrafi metinlerinde MS-DOS/Windows'a çevirim sırasında fontlarda kayıp olabilmektedir. Bu nedenle epigrafi metinlerinin Macintosh ile hazırlanması tavsiye edilmez).

b- Makale metni, sayfa düzeni oluşturmadan, 1,5 satır aralığı ile ana metin 11 punto, süreklilik gösterecek şekilde her sayfa sonuna eklenmiş dipnotlar 9 punto ile ve "Times New Roman" karakterinde yazılmalıdır. Yunanca alıntılar hariç, tüm metinde tek yazı karakteri kullanılmalıdır.

c- Paragraf başı verilmemeli, paragraf başı gerektiği durumlarda bir alt satıra geçilmelidir. Başlık ve alt başlıklarda italik, büyük harf, kalın ve altı çizili gibi format özellikleri kullanılmamalıdır.

d- Metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, özellikle katalog veya kaynakça hazırlanırken hiçbir şekilde tablo veya tab/sekmelele ya da "space bar" kullanılarak bir düzen oluşturulmamalıdır.

4. Uzunluk:

İlke olarak makalelerin dipnotlar dahil 30.000 karakteri (yaklaşık 4.000 kelime/10-15 sayfa), -eğer varsa- fotoğraf ve çizimlerin 12 levhayı aşmaması gerekmektedir. Bundan daha uzun makalelerde editörlerin takdir hakkı göz önüne alınacaktır.

5. Çizim ve fotoğraflar:

a- Çizim ve fotoğraflar en az 600 dpi çözünürlükteki tiff formatında olmalıdır.

b- Metinde kullanılan tablolar ve grafikler hem tiff. Hem de excell formatında gönderilmelidir.

c- Renkli çizim ve fotoğraf teknik imkânların el vermemesi nedeniyle kullanılmayacaktır.

d- Her resim ve çizimin metin içinde adlandırılması için yalnızca "Fig." Kısaltması kullanılmalı ve figürlerin adlandırılmasında süreklilik olmalıdır (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).

6. Noktalama, dipnotlar ve kaynakça:

a- Metindeki her noktalama işaretinin ardından bir boşluk bırakılmalıdır.

b- Metnin içinde yer alan "Fig." ibareleri, büyük harf ile ve parantez içinde verilmeli; Fig. ibaresinin noktasından sonar bir boşluk bırakılmalı (Fig. 1); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalıdır. (Fig. 3-5).

c- Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgöl) işaretinden sonar yer almalıdır. Dipnotlar, her sayfanın altında verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar süreklilik arz etmelidir.

d-Tüm göndermeler dipnotta kısaltılmış formda verilmeli, metin sonuna bir kısaltmalar listesi eklenmelidir. Modern yayınlarda yazar ve tarih sırası ile kısaltma yapılmalıdır (örn: Briant 1987: 274-278).

e- "Ibid", "op.cit" ve "loc.cit" gibi kısaltmalar tercih edilmemelidir.

f- Süreli yayınların ve temel kaynakların kısaltmasında http://www.dainst.de/medien/de/richtlinien_abbreviations_english.html web adresindeki dizin kullanılmalıdır. Epigrafik çalışmalarda Supplementum Epigraphicum Graecum. Consolidated Index for Volumes XXXVI-XLV (1986-1995) [=<http://www.hum.leiden.edu/history/seg-abbreviations.jsp>] kullanılabilir. Gönderme yapılan çalışmalar aşağıdaki gibi anılmalıdır:

g- Dipnotlarda herhangi bir kişiye ya da kuruma teşekkür kısmına yer verilmemeli, bu ifadeler metnin sonunda kaynakçanın hemenöncesinde “TEŞEKKÜR” başlığı altında yer almalıdır.

Monografiler:

Yazar adı baş harfi, Soyadı, Kitabın adı, Basım yeri, yılı, sayfa, Res. Lev. Şeklinde verilmeli; yazar adı word belgesi içinde, yazı tipi bölümü içinde yer alan “Küçük büyük” kutucuğu işaretlenerek yazılmalıdır.

Dunbabin 1948: 36-43 (dipnotta).

Dunbabin 1948: T.J. Dunbabin, *The Western Greeks*, Oxford. (kaynakçada).

Süreli Yayınlar:

Yazar adı başharfi, Soyadı, “Makale adı”, Süreli yayın adı, sayısı, yılı, sayfa, Res. Lev.

Akkermans vd. 2006: 142, Pl.52. (dipnotta)

Akkermans vd. 2006: P.M.M.G. Akkermans, R. Cappers, C. Cavallo, O. Nieuwenhuys, B. Nilhamn, I.N. Otte “Investigating the Early Pottery Neolithic of Northern Syria: New Evidence from Tell Sabi Abyad”, *AJA* 110, 123- 156. (kaynakçada)

Anı Kitapları:

Yazar adı baş harfi, Soyadı, “Makale adı”, (varsa editör), Anı kitabı adı, yılı, basım yeri, sayfa, Res. Lev.

Esin 1989: 138. (dipnotta)

Esin 1989: U. Esin, “An Early Trading Center in Eastern Anatolia”, *Tahsin Özgüç'e Armağan*, Ankara, 135-141. (kaynakçada)

Kongre Yayınları:

Yazar adı başharfi, Soyadı, “Makale adı”, Editör adı (Ed.), Kongre adı ve yılı, sayfa, Res. Lev.

Mommsen ve Kerschner 2006: 107. (dipnotta)

Mommsen ve Kerschner 2006: H. Mommsen, M. Kerschner, “Chemical Provenance Determination of Pottery: The Example of the Aiolian Pottery Group G” In: A. Villing, U. Schlotzhauser (Eds.) *Naukratis: Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean*, London, 105-108. (kaynakçada)

7. Antik kaynakların belirtilmesi:

Genel olarak antik kaynaklardan alıntıların çeviri şeklinde verilmesi tercih edilmelidir. Ancak önemli bir noktayı belirtmek amacıyla Yunanca ya da herhangi bir antik dilde metin, gerekli görülüyorsa eklenebilir. Antik metinlerden yapılacak alıntılar sol marjdan bir “tab” aralığı içeride bırakılacak şekilde verilmelidir. Antik kaynaklara yapılan göndermeler dipnotlar yerine metin içerisinde parantez içinde verilmelidir. Antik kaynakların belirtilmesinde “Greek-English Lexicon, Compiled by H.G. Liddell and R. Scott” veya “Oxford Latin Dictionary, Compiled by P.G.W. Glare” veya “<http://iam.classics.unc.edu/main/help/A.html>” esas alınacaktır. Bu göndermelerde standart olarak kitap, bölüm, pasaj numaraları Arab rakamları ile verilmelidir, Roma rakamları kullanılmamalıdır (“Plinius Nat.His. VI.102” yerine “Plinius HN 6.102” yazılmalıdır.

Metin ya da dipnot içerisinde kullanılan antik dildeki terimler ya da kısa cümleler italik olarak verilmelidir.

8. Makalelerin gönderilmesi:

Makaleler Dergipark üzerinden yüklenmelidir.

ULAKBİM kuralları gereği her bir yazarın ORCID numarası alması ve bu numarayı, makale içinde belirtilmesi gerekmektedir.

ORCID, Open Researcher ve Contributor ID'nin kısaltmasıdır. ORCID, Uluslararası Standart Ad Tanımlayıcı (ISNI) olarak da bilinen ISO Standardı (ISO 27729) ile uyumlu 16 haneli bir numaralı bir URI'dir. <http://orcid.org> adresinden bireysel ORCID için ücretsiz kayıt oluşturabilirsiniz.

İletişim için;

Dr. Aytekin ERDOĞAN / Dr. M. Nezh AYTAÇ-
LAR (Klasik Arkeoloji)

Dr. Eşref ABAY/ Dr. Fulya DEDEOĞLU (Pre-
historya, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi)

Yazışma Adresi:

Arkeoloji Dergisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 35100 Bornova, İz-
mir, Türkiye

Fax: (232) 388 11 02

Web: egearkeolojidergisi.com

E-mail:

erdogan105@hotmail.com

naytaclar@yahoo.com

dedeoglufulya@hotmail.com

esref.abay@ede.edu.tr

İletişimin sağlıklı sürdürülebilmesi için yazarın
açık adresi ve e-posta adresinin belirtilmesi uy-
gun olacaktır.

RULES OF PUBLICATION

TECHNICAL GUIDELINES

1. Schedule:

Arkeoloji Dergisi is planned to be published once a year, on May. The papers should be delivered at least 6 months before the planned issue.

2. Abstracts and key-words:

Two abstracts, one in Turkish and the other in one of the modern languages, should be appended to the contribution together with the key words (written in these two languages).

3. General Formatting:

Contributions should be written in English, German, French or in Turkish, and be sent in hard copy (printed in A4 format with no additions in hand writing) and in two CD. Preferred word-processor is "Word 5.0 or above" in Macintosh or in MS-DOS/Windows. (The epigraphic text are not advised to be written in Macintosh, for it can cause lose in converting to MS-DOS/Windows. Documents in MS-DOS should be saved as "text" format. No hand-notes should be added to the printed texts.

All material, including footnotes, quotations and bibliography should be double-spaced without making any page setup. A single typeface ("Times New Roman"), excepting texts in Greek or other ancient languages, throughout for text, headings, footnotes etc. 11 font size for the text and 9 font size for the notes should be preferred. "Enter" button for beginning paragraphs should be used. All-capital letters, bold-face, italics or all-underlined letters for headings or subheadings should not be used.

Except the necessities, no formatting should be done by using "tables", "tab" or "space bar", especially for catalogues and bibliography.

4. Length:

The length of the paper, including footnotes, submitted for publication should not exceed 30.000 characters (approximately 4000 words/10-15 pages). Illustrations, on the other hand, should be up to 12 plates. The length of the abstracts should not exceed 2000 characters. The editorial committee would approve for the papers longer than these limits.

5. Drawings and Photographs:

Photographs of artwork of high-quality glossy black and white prints (maximum 13 x 18 cm) and originals of drawings or their tracing paper photocopies (dimensions in maximum A4 paper) should be send. Coloured

photographs are not admitted. The scanned forms of all drawings and photographs as Jpeg or Tiff in at least 600 dpi solutions should be added in to the CD with the text. All illustrations should be identified on a self-sticking label with your last name and the figure number, attached to the back of them. Submit separately a double-spaced list of captions for the illustrations, each identified by number. Include at the end of the caption the source of the illustration, along with any credit line specified by the copyright holder, rendered exactly as required.

If there is a specific plate design preferred by the author, this should be sent as a printed copy.

6. Footnotes and bibliography:

Indicate footnotes with a raised (superscript) number placed outside the word. Footnotes should be placed consecutively at the end of each page. A list of abbreviations for all of the references could be given at the end of the paper. Use the author-date format for references to modern scholarship (e.g. Briant 1987: 274-278) with no "p." or "pp." "Ibid." may be used to save space, but avoid "op.cit" and "loc.cit". The index on the http://www.dainst.de/medien/de/richtlinien_abbreviations_english.html address could be used for the abbreviations of periodicals. *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Consolidated Index for Volumes XXXVI-XLV (1986-1995) [=<http://www.hum.leiden.edu/history/seg-abbreviations.jsp>] could be used for the abbreviations on epigraphic studies. References for the modern scholarship should be given as below. Drawings and photographs should be identified as in the written language (Abb., Fig., Res., Lev., Pl., Taf., Tav. etc.)

Monographies:

DUNBABIN 1948: 36-43 (dipnotta).

DUNBABIN 1948: T.J. Dunbabin, *The Western Greeks*, Oxford. (in the bibliography).

Periodicals:

AKKERMANS vd. 2006: 142, Pl.52. (in the footnotes)

AKKERMANS et al 2006: P.M.M.G. Akkermans, R. Cappers, C. Cavallo, O. Nieuwenhuys, B. Nilhamn, I.N. Otte "Investigating the Early Pottery Neolithic of Northern Syria: New Evidence from Tell Sabi Abyad", *AJA* 110, 123- 156. (in the bibliography)

Memorial Books:

ESIN 1989: 138. (in the footnotes)

ESIN 1989: U. Esin, "An Early Trading Center in Eastern Anatolia", *Tahsin Özgüç'e Armağan*, Ankara, 135-141. (in the bibliography)

Proceedings of symposiums, colloquiums, etc:

MOMMSEN and KERSCHNER 2006: 107. (in the footnotes)

MOMMSEN and KERSCHNER 2006: H. Mommsen, M. Kerschner, "Chemical Provenance Determination of Pottery: The Example of the Aiolian Pottery Group G" In: A. Villing, U. Schlotzhauser (Eds.) *Naukratis: Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean*, London, 105-108. (in the bibliography)

7. Citations of ancient sources:

In general, cite ancient sources in translation. Add texts in Greek or other ancient languages only when this is absolutely necessary to document a specific point. Place the ancient text one tab space from left margin. Indicate ancient sources (as in "*A Greek-English Lexicon, Compiled by H.G. Liddell and R. Scott*" or "*Oxford Latin Dictionary by P.G.W. Glare*" or "<http://iam.classics.unc.edu/main/help/A.html>") in parentheses in the text, rather than in footnotes, and use Arabic, not Roman numerals for books, e.g. "Plinius *HN* 6.102", not "Plinius *Nat.His.* VI.102".

Words or terms in one of the ancient languages should be given in *italic* letters within the text or in footnote.

8. Non Standart Fonts

In case of using fonts different than those used in PC and Mac processors, please send the relevant font/fonts in a CD together with the contribution.

Contributions should be sent to one of the names below:

Dr. Aytekin ERDOĞAN / Dr. M. Nezih AYTAÇLAR (Classical Archaeology).

Dr. Eşref ABAY/ Dr. Fulya DEDEOĞLU (Prehistory, Protohistory and Near Eastern Archaeology).

Address: Arkeoloji Dergisi
Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
35100 Bornova, İzmir, Türkiye

Web: egearkeolojidergisi.com

Fax: + (232) 388 11 02

E-mail: erdogan105@yhotmail.com
naytaclar@yahoo.com
dedeoglufulya@hotmail.com
esref.abay@ede.edu.tr

